מדרש תנחומא, שמות

מדרש תנחומא

geulaquiz.com

שמות

א **וְאֵלֶּה** שְׁמוֹת, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: חוֹשֵׁךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאוֹהֵבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר (משלי יג, כד). בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם שֶׁאָמַר לַחֲבֵרוֹ, פְּלוֹנִי הִכָּה אֶת בְּנֶךָ, יוֹרֵד עִמּוֹ עַד לְחַיָּיו. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: חוֹשֵׁךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ? לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַמּוֹנֵעַ בְּנוֹ מִן הַמַּרְדּוּת, סוֹף יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְשׂוֹנְאֵהוּ. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיִשְׁמָעֵאל שֶׁהָיָה לוֹ גַּעְגּוּעִין עַל אַבְרָהָם אָבִיו וְלֹא רָדָהוּ, וְיָצָא לְתַרְבּוּת רָעָה, וּשְׁנָאוֹ אַבְרָהָם וְהוֹצִיאוֹ מִבֵּיתוֹ רֵיקָם.

מָה עָשָׂה יִשְׁמָעֵאל? כְּשֶׁהָיָה בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, הִתְחִיל לְהָבִיא צֶלֶם מִן הַשּׁוּק וְהָיָה מְצַחֵק בּוֹ וְעוֹבְדוֹ, כְּמוֹ שֶׁרָאָה לַאֲחֵרִים. מִיָּד, וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק (בראשית כא, ט). וְאֵין צְחוֹק הָאָמוּר כָּאן אֶלָּא עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּשֶׂב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק (שמות לב, ו). מִיָּד, וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה וְגוֹ', שֶׁמָּא יִלְמַד אוֹרְחוֹתָיו.

מִיָּד, וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ וְגוֹ', כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד, שֶׁהָיָה אַבְרָהָם טָפֵל לְשָׂרָה בִּנְבִיאוּת. מִיָּד, וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וְגוֹ'. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהָיָה שׂוֹנֵא לְיִשְׁמָעֵאל עַל שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה, וְשִׁלְּחוֹ הוּא וְאֶת הָגָר אִשְׁתּוֹ רֵיקָם, וּטְרָדָן מִבֵּיתוֹ עַל כָּךְ.

וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ, שֶׁאַבְרָהָם שֶׁפָּתוּב בּוֹ וְאַבְרָהָם כָּבֵד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב (בראשית יג, ב), הָיָה מְשַׁלֵּחַ אִשְׁתּוֹ וּבְנוֹ מִבֵּיתוֹ רֵיקָם בְּלֹא כְסוּת, בְּלֹא מָזוֹן, בְּלֹא כֶסֶף, בְּלֹא בְּהֵמָה? אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, כֵּיוָן שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה, לֹא נִפְנָה אֵלָיו. אִם כֵּן, מַהוּ וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ (בראשית כא, יא)? שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה. אַתָּה מוֹצֵא, כְּשֶׁגָּדַל יִשְׁמָעֵאל, יָשַׁב בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים וְהָיָה מְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל. (בראשית טז, יב).

כֵּיוֹצֵא בּוֹ וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו (בראשית כה, כח), לְפִיכָךְ יָצָא לְתַרְבּוּת רָעָה שֶׁלֹּא רָדָהוּ. כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ: חָמֵשׁ עֲבֵרוֹת עָבַר עֵשָׂו הָרָשָׁע בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם: בָּא עַל נַעֲרָה מְאֹרָסָה, וְהָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ, וְכָפַר בְּתְחִיַּת הַמֵּתִים, וְכָפַר בָּעִקָּר, וְשָׁט אֶת הַבְּכוֹרָה. וְכֻלָּן מִן הַפָּסוּק וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. וְעוֹד שֶׁתָּאַב מִיתַת הָאָב, וּבִקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת אָחִיו, שֶׁנֶּאֱמַר: יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי (בראשית כז, מא). וְגָרַם לְיַעֲקֹב לִבְרֹחַ מֵאֲבוֹתָיו, וְהָלַךְ אַף הוּא אֵצֶל יִשְׁמָעֵאל לִלְמֹד מִמֶּנּוּ תַּרְבּוּת רָעָה וּלְהוֹסִיף עַל נָשָׁיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וְגוֹ' (בראשית כח, ט).

כֵּיוֹצֵא בּוֹ, דָּוִד שֶׁלֹּא יִסֵּר לְאַבְשָׁלוֹם וְלֹא רְדָהוּ, בָּא לִידֵי תַּרְבּוּת רָעָה, וּבִקֵּשׁ לְהָרְגוֹ, וְשָׁכַב עִם עֶשֶׂר נָשָׁיו, וְגָרַם לוֹ לֵילֵךְ יָחֵף וְהוּא בּוֹכֶה, וְהִפִּיל מִיִּשְׂרָאֵל כַּמָּה אֲלָפִים, וְגָרַם לוֹ דְּבָרִים קָשִׁים הַרְבֵּה שֶׁאֵין לָהֶם סוֹף, דִּכְתִיב: מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ (תהלים ג, א). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, ה' מָה רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי?

שֶׁקָּשָׁה תַּרְבּוּת רָעָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל אָדָם יוֹתֵר מִמִּלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג. דְּאִלּוּ בְּמִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג כְּתִיב לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם (תהילים ב, א), וְלָא כְּתִיב ה' מָה רַבּוּ צָרָי.

וְכֵיוֹצֵא בּוֹ עָשָׂה דָּוִד בַּאֲדוֹנִיָּה, וְלֹא רְדָהוּ בְּיִסּוּרִין וְלֹא גָּעַר בּוֹ, וּלְפִיכָךְ יָצָא לְתַרְבּוּת רָעָה, דִּכְתִיב: וְלֹא עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגוֹ' (מלכים א א, ו). וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא רְדָהוּ אָבִיו לְאַבְשָׁלוֹם, יָצָא לְתַרְבּוּת רָעָה. וּכְתִיב בַּאֲדֹנִיָּה, וְלֹא עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ, לְפִיכָךְ יָצָא אַף הוּא לְתַרְבּוּת רָעָה. הֱוֵי אוֹמֵר, חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ.

וְאוֹהֵבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר, זֶה אַבְרָהָם שֶׁיִּסֵּר אֶת יִצְחָק וְלִמְּדוֹ אֶת הַתּוֹרָה וְהִדְרִיכוֹ בְּדְרָכָיו, דִּכְתִיב בְּאַבְרָהָם: עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי וְגוֹ' (בראשית כו, ה). וּכְתִיב: וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק (בראשית כה, יט). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהָיָה דּוֹמֶה לְאָבִיו בְּכָל דָּבָר, בְּנוֹי, בְּחָכְמָה וּבְכֹחַ וּבְעֹשֶׁר וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים. תֵּדַע לְךָ, שֶׁבִּשְׁעַת עֲקֵדָתוֹ בֶּן שְׁלֹשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה הָיָה, וְאַבְרָהָם זָקֵן וַעֲקָדוֹ וּכְפָתוֹ כְּשֶׂה, וְלֹא נִמְנַע, וּלְפִיכָךְ נִתַּן אַבְרָהָם אֶת כָּל וְגוֹ'. וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים נָתַן אַבְרָהָם וְגוֹ'. הִרְחִיקָם מִיִּצְחָק. הֱוֵי וְאוֹהֵבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר.

כֵּיוֹצֵא בּוֹ, וְאוֹהֵבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר, זֶה יַעֲקֹב, שֶׁלִּמְּדוֹ יִצְחָק אָבִיו תּוֹרָה וְיִסְּרוֹ בְּבֵית תַּלְמוּד, דִּכְתִיב: וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים (בראשית כה, כז). וְלָמַד מַה שֶּׁלָּמַד אָבִיו, וְאַחַר כָּךְ פֵּרַשׁ מֵאֲבוֹתָיו וְנִטְמַן בְּבֵית עֵבֶר לִלְמֹד תּוֹרָה. לְפִיכָךְ זָכָה לִירַשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב: וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו (בראשית לז, א). אַף יַעֲקֹב אָבִינוּ יִסֵּר אֶת בָּנָיו וְרִדָּה אוֹתָם וְלִמְּדָם דְּרָכָיו וְאֹרְחוֹתָיו, שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם פְּסֹלֶת. מִנַּיִן? מִמַּה שֶּׁקָּרְאוּ בְּעִנְיַן וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן, הִשְׁוָן כֻּלָּן הַכָּתוּב לְיַעֲקֹב. הֱוֵי, וְאוֹהֵבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר.

כֵּיוֹצֵא בּוֹ, וְאוֹהֵבוֹ שִׁיחֲרוֹ מוּסָר, זוֹ בַּת שֶׁבַע הַמַּדְקֶקֶת שֶׁיִּסְּרָה אֶת שְׁלֹמֹה בְּנָהּ, דִּכְתִיב: דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ (משלי לא, א). אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנַנְיָה: מַהוּ מַשָּׂא אֲשֶׁר יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ? מְלַמֵּד, שֶׁכְּפָפַתּוּ בַּת שֶׁבַע עַל הָעַמּוּד וּמַכָּה אוֹתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמְיַסַּרְתּוֹ. וּמֶה הָיְתָה אוֹמֶרֶת לוֹ: מַה בְּרִי וּמַה בַּר בִּטְנִי

וּמָה בַּר נְדָרַי. אָמְרָה לוֹ: הַפֵּל יוֹדְעִין שֶׁאָבִיךְ יֵרֵא שָׁמַיִם. עַכְשָׁיו אִם תֵּצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה, יֹאמְרוּ שֶׁאַתָּה בְּרִי וַאֲנִי גָּרַמְתִּי לָךְ. וּמַה בַּר בִּטְנִי, כָּל נְשֵׁי אָבִיךְ כֵּיוָן שֶׁמִּתְעַבְּרוֹת אֵינָן רוֹאִין פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, וַאֲנִי דַּחַקְתִּי וְנִכְנַסְתִּי כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לִי בֵּן מְלֻבָּן וּמְזֹרָז. וּמָה בַּר נְדָרַי, כָּל נְשֵׁי אָבִיךְ הָיוּ נוֹדְרוֹת וְאוֹמְרוֹת: יְהֵא לִי בֵּן הָגוּן לַמַּלְכוּת, וַאֲנִי נָדַרְתִּי יְהֵא לִי בֵּן חָכָם מְמֻלָּא בַּתּוֹרָה וְהָגוּן לִנְבִיאוּת. וּמַכָּה אוֹתוֹ וּמְיַסַּרְתּוֹ וְאוֹמֶרֶת: אַל לַמְּלָכִים לְמוּאֵל, אַל לַמְּלָכִים שְׁתוּ יַיִן, מַה לְּךָ אֵצֶל מְלָכִים שׁוֹתִין יַיִן וּמְשַׁתַּכְּרִין וְאוֹמְרִים לְמוּאֵל, לָמָּה אֵל. וּלְרוֹזְנִים אֵי שֵׁכָר, (משלי לא, ד) מִי שֶׁרָזֵי עוֹלָם גְּלוּיִם לוֹ, יִשְׁתֶּה יַיִן וְיִשְׁתַּכֵּר. וּלְפִי שֶׁיְּסַּרְתּוּ, לְפִיכָךְ וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם (מלכים א ה, יא).

תַּנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי אוֹמֵר: אַתְּ מוֹצֵא שֶׁלֹּשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, וְלֹא נָתַן אוֹתָם אֶלָּא עַל יְדֵי יִסּוּרִין, הַתּוֹרָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהָעוֹלָם הַבָּא. תּוֹרָה, דִּכְתִיב: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ (תהלים צד, יב). אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב: וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ (דברים ח, ה). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו: כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה. הָעוֹלָם הַבָּא, דִּכְתִיב: כִּי גֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר (משלי ו, כג). וְכָל הַמְיַסֵּר אֶת בְּנוֹ, מוֹסִיף הַבֵּן אַהֲבָה עַל אָבִיו וְהוּא מְכַבְּדוֹ, דִּכְתִיב: יַסֵּר בִּנְךָ וְיָנַח לָךְ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ (משלי כט, יז), הֱוֵי, וְאֹהֲבוֹ שְׁחָרוֹ מוּסָר.

ב **וְדָבָר** אַחֵר, וְאֵלֶּה שְׁמוֹת, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל קַצְוֵי אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ (תהלים מח, יא). מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם מְקַלְּסִין אוֹתוֹ שֶׁהוּא גִּבּוֹר, וְהוּא חַלָּשׁ. מְקַלְּסִין אוֹתוֹ נָאֶה, וְהוּא כָּעוּר. מְקַלְּסִין אוֹתוֹ רַחֲמָנִי, וְהוּא אַכְזָרִי. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל מַה שֶּׁמְּקַלְּסִין אוֹתוֹ הוּא יָתֵר, הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, (דברים ט, יז). אָמַר דָּוִד: מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת ה׳ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ (תהלים קו, ב). אִיּוֹב אָמַר: הַיֵּסֵפֶּר לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע (איוב לז, כ). בָּאוּ אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה וְאָמְרוּ: וְיִבָרְכוּ שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה (נחמיה ט, ה).

אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנַנְיָה: יֵשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁשְּׁמוֹתֵיהֶן נָאִין וּמַעֲשֵׂיהֶן כְּעוּרִין, וְיֵשׁ שֶׁשְּׁמוֹתֵיהֶן כְּעוּרִין וּמַעֲשֵׂיהֶן נָאִין, וְיֵשׁ שֶׁשְּׁמוֹתֵיהֶן וּמַעֲשֵׂיהֶן נָאִין. שְׁמוֹתֵיהֶן נָאִין וּמַעֲשֵׂיהֶן כְּעוּרִין, אַבְשָׁלוֹם, אָב לְשָׁלוֹם, וּבָא פִּילַגְשֵׁי אָבִיו. עֵשָׂו, עוֹשֶׂה רְצוֹן עוֹשָׂיו, וּמַעֲשָׂיו רָעִים. שְׁמוֹתֵיהֶן כְּעוּרִין וּמַעֲשֵׂיהֶן נָאִין, אֵלּוּ אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, בְּנֵי בַרְקוֹס בְּנֵי סִיסְרָא (עזרא ב, נג), וְהֵם בָּנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. שְׁמוֹתֵיהֶן וּמַעֲשֵׂיהֶן כְּעוּרִין, אֵלּוּ הַמְרַגְּלִים, נַחְבִּי בֶּן וָפְסִי (במדבר יג, יד). שְׁמוֹתֵיהֶן וּמַעֲשֵׂיהֶן נָאִין, אֵלּוּ הַשָּׁבָטִים, רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי.

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֵלֶּה, פָּסַל אֶת הָרִאשׁוֹנִים. וְכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵלֶּה, מוֹסִיף שֶׁבַח עַל הָרִאשׁוֹנִים. אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ (בראשית ב, ד), פָּסַל אֶת הָרִאשׁוֹנִים בְּתֹהוּ וָבֹהוּ, וּבְעִנְיָן זֶה אַתָּה פּוֹתֵר אֶת כֻּלָּם. וְאַף כָּאן וְאֵלֶּה שְׁמוֹת, הוֹסִיף שֶׁבַח עַל הָרִאשׁוֹנִים.

ג **הַבָּאִים** מִצְרָיְמָה. וְכִי הַיּוֹם בָּאִים, וַהֲלֹא יָמִים הַרְבֵּה מִשֶּׁבָּאוּ? אֶלָּא, כָּל זְמַן שֶׁיּוֹסֵף קַיָּם, לֹא הָיָה עֲלֵיהֶם מַשּׂאוֹי שֶׁל מִצְרַיִם. מֵת יוֹסֵף, נָתְנוּ עֲלֵיהֶם מַשּׂאוֹי. לְפִיכָךְ כְּתִיב הַבָּאִים, כְּאִלּוּ אוֹתוֹ הַיּוֹם נִכְנְסוּ לְמִצְרַיִם. אֶת יַעֲקֹב, כָּל אֶלּוּ מִכֹּחוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. אִישׁ וּבֵיתוֹ, אָמַר רַב הוּנָא: מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יָרַד לְמִצְרַיִם עַד שֶׁמָּנָה לְפֶרֶץ וּלְחֶצְרוֹן, זֶה בֶּן שָׁנָה וְזֶה בֶּן שְׁתֵּי שָׁנִים וְזוֹגֵ לָהֶם נָשִׁים. אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ,

רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן, כָּל הַשָּׁבָטִים לְשֵׁם גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ. רְאוּבֵן, עַל שֵׁם רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי (שמות ג, ז). שִׁמְעוֹן, וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם (שמות ו, כד). לֵוִי, וְנִלְווּ גּוֹיִם רַבִּים אֶל ה׳ (זכריה ב, טו). יְהוּדָה, אוֹדֶךָּ ה׳ כִּי אָנַפְתָּ בִּי (ישעיה יב, א). יִשָּׂשכָר, יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ (ירמיה לא, טו). זְבוּלֻן, בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ (מ״א ח, יג). בִּנְיָמִין, נְשִׁבַּע ה׳ בִּימִינוֹ (ישעיה סב, ח). דָּן, וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי (בראשית טו, יד). נַפְתָּלִי, נַפְתִּי לִי, נִפְתֻּלִים תִּטְפֹּנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה (שה״ש ד, יא). גָּד, וְהַמָּן כִּזְרַע גַּד (במדבר יא, ז). וְאָשֵׁר, וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם (מלאכי ג, יב). יוֹסֵף, עַל שֵׁם יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ (ישעיה יא, יא). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי: אֵין שְׁמוֹתֵיהֶן שֶׁל שְׁבָטִים שָׁוִין בְּכָל מָקוֹם, אֶלָּא פְּעָמִים שֶׁזֶּה מַקְדִּים לָזֶה וְזֶה מַקְדִּים לָזֶה. וְלָמָּה כֵּן? שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, בְּנֵי גְּבִירוֹת תְּחִלָּה וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת אַחֲרוֹנִים. וּלְלַמֶּדְךָ, שֶׁלֹּא הָיוּ גְּדוֹלִים אֵלּוּ מֵאֵלּוּ. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה מַקְדִּים אֵלּוּ לְאֵלּוּ? לְפִי שֶׁהֵן תִּקָּרָתָן שֶׁל עוֹלָם. וְהַמְתַקֵּן תִּקָּרָה כָּרְאוּי, נוֹתֵן עֶבְיָהּ שֶׁל תִּקָּרָה זוֹ בְּצַד רֹאשָׁהּ שֶׁל אַחֶרֶת, שֶׁאֵינָהּ שָׁוָה. לְפִיכָךְ מַקְדִּים אֵלּוּ לְאֵלּוּ. וּמִנַּיִן שֶׁהֵן תִּקָּרָתָן שֶׁל עוֹלָם? שֶׁנֶּאֱמַר: שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי (ישעיה מח, יב).

ד **וְאֵלֶּה** שְׁמוֹת, נָאִין הַשֵּׁמוֹת לְיִשְׂרָאֵל. אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָא לָהֶן שֵׁמוֹת. נָתַן בֵּן לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ: וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק (בראשית יז, יט). י׳ עֲשָׂרָה, צ׳ תִּשְׁעִים. ח׳ שְׁמוֹנָה. ק׳ מֵאָה, הֲרֵי מָאתַיִם וּשְׁמוֹנָה. וּמָאתַיִם וְעֶשֶׂר שָׁנִים עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם. אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה (בראשית טו, יג).

אָמַר לוֹ: כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ, מִשֶּׁיִּהְיֶה לְךָ זֶרַע. הִתְחִיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹנֶה מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק. וּשְׁמוֹנַת יְמֵי הַמִּילָה שֶׁהוּא הִתְחִיל בַּמִּילָה תְּחִלָּה לִשְׁמוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנַת יָמִים (בראשית כא, ד). לְפִיכָךְ קָרָא לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֵׁם.

וְאַף יַעֲקֹב, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָא לוֹ שֵׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב (בראשית כה, כו). יַעֲקֹב אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת יֵשׁ בּוֹ כְּנֶגֶד אַרְבַּע עֲטָרוֹת שֶׁבָּנָיו מְעַטְּרִין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. י׳ כְּנֶגֶד עֶשֶׂר דִּבְּרוֹת, ע׳ כְּנֶגֶד שִׁבְעִים זְקֵנִים. ק׳ כְּנֶגֶד הַהֵיכָל שֶׁבָּנוּ בָּנָיו לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁגָּבְהוֹ מֵאָה אַמָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה (יחזקאל, מא). ב׳ כְּנֶגֶד שְׁתֵּי הַלּוּחוֹת. וּבְזְכוּת יַעֲקֹב נִגְאֲלוּ מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק (תהלים קה, י). וְאִלּוּלֵי יַעֲקֹב, לֹא נִפְדָּה אַבְרָהָם מִן הַכִּבְשָׁן, שֶׁנֶּאֱמַר: לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם (ישעיה כט, כב). אֲבָל עֵשָׂו, אָבִיו וְאִמּוֹ קָרְאוּ לוֹ שֵׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו. עָלָיו נֶאֱמַר: זִכְרוֹ אָבַד מִנִּי אָרֶץ וְלֹא שֵׁם לוֹ עַל פְּנֵי חוּץ (איוב יח, יז).

ה **וַיָּמָת** יוֹסֵף וְכָל אֶחָיו, וְאַף עַל פִּי כֵן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ. רַבִּי יַנַּאי אוֹמֵר: כָּל אַחַת וְאַחַת יוֹלֶדֶת שִׁשָּׁה בְּכֶרֶס אֶחָת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שְׁנֵים עָשָׂר, דִּכְתִיב: ׳פָּרוּ׳, שְׁנַיִם, ׳וַיִּשְׁרְצוּ׳, שְׁנַיִם, ׳וַיִּרְבּוּ׳, שְׁנַיִם, ׳וַיַּעַצְמוּ׳, שְׁנַיִם, ׳בִּמְאֹד מְאֹד׳, שְׁנַיִם, ׳וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׳, הָא שְׁנֵים עָשָׂר. וְרַבִּי יוֹנָתָן אָמַר: וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם, מִלְּאוּ אֶת הָאָרֶץ כֻּחֲרָשִׁים שֶׁל קָנִים. כֵּיוָן שֶׁרָאוּ הַמִּצְרִים כָּךְ, חִדְּשׁוּ עֲלֵיהֶן גְּזֵרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ. וְכִי חָדָשׁ, וַהֲלֹא הוּא פַּרְעֹה? אֶלָּא שֶׁאָמְרוּ לוֹ הַמִּצְרִים: בּוֹא וְנִזְדַּוֵּג לְאֻמָּה זוֹ. אָמַר לָהֶן: שׁוֹטִים, עַד עַכְשָׁיו אָנוּ חַיִּים מִשֶּׁלָּהֶם, וְהֵיאַךְ נִזְדַּוֵּג לָהֶן עַכְשָׁו. אִלּוּלֵי יוֹסֵף לֹא הָיָה לָנוּ חַיִּים. כֵּיוָן שֶׁלֹּא שָׁמַע לָהֶם, הוֹרִידוּהוּ מִכִּסְאוֹ שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, עַד שֶׁאָמַר לָהֶם: כָּל מַה שֶּׁאַתֶּם עוֹשִׂין הֲרֵינִי עִמָּכֶם, וְהֶעֱמִידוּהוּ. לְפִיכָךְ כְּתִיב וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ.

אָמַר הַנָּבִיא: בַּה׳ בָּגָדוּ כִּי בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ (הושע ה, ז), שֶׁהָיוּ מוֹלִידִין וְלֹא מָלִין. לְלַמֶּדְךָ, כְּשֶׁמֵּת יוֹסֵף, הֵפְרוּ בְּרִית מִילָה, אָמְרוּ נִהְיֶה כַּמִּצְרִים. כֵּיוָן שֶׁרָאָה כֵּן, הֵפֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָאַהֲבָה שֶׁהָיָה אוֹהֵב אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ (תהלים קה, כה).

עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ, חָדָשׁ כְּתִיב, עָמַד מֶלֶךְ חָדָשׁ וְחִדֵּשׁ עֲלֵיהֶן גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת. לָכֵן כְּתִיב וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף. וְכִי לֹא הָיָה מַכִּיר אֶת יוֹסֵף, שֶׁהוּא אוֹמֵר אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף? אָמַר רַבִּי אָבִין: מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁרָגַם אִיקּוֹנִין שֶׁל דּוּכּוֹס. אָמַר הַמֶּלֶךְ: הַתִּיזוּ אֶת רֹאשׁוֹ עַכְשָׁו, שֶׁלְּמָחָר עוֹשֶׂה בִּי כָּךְ. וְכָךְ פַּרְעֹה, עַכְשָׁיו לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף. לְמָחָר הוּא אוֹמֵר לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה׳ (שמות ה, ב).

ו **הָבָה** נִתְחַכְּמָה לוֹ. חֶרֶף כְּלַפֵּי מַעְלָה. אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וְכַאֲשֶׁר אַתֶּם מְעַנִּין אוֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ. וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה הֵם נִתּוֹסְפִים עַל הַשּׂוֹנְאִים וְעוֹלִים לָהֶם מִן הָאָרֶץ. כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בִּירִידָה הַתַּחְתּוֹנָה, הֵן עוֹלִין. רְאֵה מַה כְּתִיב: וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ. כָּךְ אָמַר דָּוִד: כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ (תהלים מד, כו). מַה כְּתִיב שָׁם, קוּמָה עֶזְרָתָה לָנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ.

ז **וּמֹשֶׁה** הָיָה רֹעֶה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כָּל אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ (משלי ל, ה). אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן גְּדֻלָּה לָאָדָם עַד שֶׁבּוֹדְקוֹ בְּדָבָר קָטָן וְאַחַר כָּךְ הוּא מַעֲלֵהוּ לִגְדֻלָּה. שְׁנֵי גְּדוֹלֵי עוֹלָם נִבְדְּקוּ וְנִמְצְאוּ נֶאֱמָנִים וְהֵבִיאָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִגְדֻלָּה. בָּדַק לְדָוִד בַּצֹּאן. מֶה עָשָׂה דָּוִד? הוֹלִיכָן לַמִּדְבָּר לְהַרְחִיקָן מִן הַגָּזֵל. שֶׁכֵּן אֱלִיאָב אָחִיו אוֹמֵר לוֹ: עַל מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן הָהֵנָּה בַּמִּדְבָּר (ש״א יז, כח). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נִמְצֵאתָ נֶאֱמָן עַל הַצֹּאן, אֲנִי אֶמְסֹר לְךָ אֶת צֹאנִי שֶׁתִּרְעֶה אוֹתָם, דִּכְתִיב: וַיֹּאמֶר ה׳ לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳. (דה״א יא, ב). הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ לִרְעוֹת בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ (תהלים עח, עא).

וְאַף מֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת צֹאן יִתְרוֹ וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר, לְהַרְחִיקָן מִן הַגָּזֵל. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נִמְצֵאתָ נֶאֱמָן עַל הַצֹּאן, אֲנִי אֶמְסֹר לְךָ צֹאנִי שֶׁתִּנְהַג, שֶׁנֶּאֱמַר: נָחִיתָ כַצֹּאן עַמֶּךָ בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן (תהלים עז, כא).

בֹּא וּרְאֵה, שֶׁפָּרְסֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲשָׂיו שֶׁל מֹשֶׁה עַד שֶׁהוּא בֶּן שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים. וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ, נָתַנּוּ בַּתֵּבָה, הִשְׁלִיכוּ לַיְאוֹר. וּכְתִיב: וַתֵּרֶד בַּת פַּרְעֹה לִרְחֹץ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: שִׁיְּרָדָה לִרְחֹץ מִגִּלּוּלֵי בֵּית אָבִיהָ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שְׁנִּצְטָרְעָה. וְכֵיוָן שֶׁפָּשְׁטָה יָדָהּ לְאוֹתוֹ צַדִּיק, נִתְרַפְּאת.

וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ, שֶׁנִּמְשְׁכָה יָדָהּ וְנִתְמַתְּחָה. נִטַּלְתּוּ וֶהֱבִיאַתּוּ אֵצֶל הַמִּצְרִיּוֹת לְהָנִיק אוֹתוֹ, וּפָסַל אֶת דַּדֵּיהֶן. וַהֲרֵי מַתָּר הָיָה לְהָנִיק, שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ, בַּת יִשְׂרָאֵל לֹא תָּנִיק בְּנָהּ שֶׁל נָכְרִית, אֲבָל נָכְרִית מְנִיקָה בְּנָהּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל בִּרְשׁוּתָהּ. מַהוּ בִּרְשׁוּתָהּ? אוֹכֶלֶת מִתַּחַת יָדֶיהָ וּמְנִיקָתוֹ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: עָתִיד פֶּה שֶׁל צַדִּיק זֶה לְדַבֵּר עִמִּי. לְמָחָר יִהְיוּ הַמִּצְרִיּוֹת אוֹמְרוֹת, זֶה שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִם הַשְּׁכִינָה, אֲנִי הֵנַקְתִּיו. לְפִיכָךְ פָּסַל אֶת דַּדֵּיהֶן.

ח **וַתִּפְתַּח** וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נַעַר בֹּכֶה. ׳וְהִנֵּה יֶלֶד בֹּכֶה׳, לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא נַעַר. מִלַּמֵּד, שֶׁהָיָה יֶלֶד וְקוֹלוֹ כְּנַעַר. וְנַעַר, גָּדוֹל הוּא, שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר: וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת ה׳ (ש״א ג, א).

וְהָיְתָה בַּת פַּרְעֹה מְנַשֶּׁקְתּוֹ וּמְחַבֶּקְתּוֹ וּמְחַבַּבְתּוֹ, וְלֹא הָיְתָה מוֹצִיאָתוֹ מִפַּלְטֵרִין שֶׁל מֶלֶךְ. וּלְפִי שֶׁהָיָה נָפֶה מְאֹד וְהַכֹּל מִתְאַוִּין לִרְאוֹתוֹ, מִי שֶׁהָיָה רוֹאֵהוּ, לֹא הָיָה מַעֲבִיר מֵעָלָיו. וְהָיָה פַּרְעֹה מְחַבְּקוֹ וּמְנַשְּׁקוֹ, וְהוּא נוֹטֵל כִּתְרוֹ מֵעַל רֹאשׁוֹ וּמַשְׁלִיכוֹ כְּמוֹ שֶׁעָתִיד לַעֲשׂוֹת לוֹ. וְכֵן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְחִירָם, וָאוֹצִא אֵשׁ מִתּוֹכֵךְ הִיא אֲכָלַתְךָ (יחזקאל כח, יח). וּבַת פַּרְעֹה מְגֻדֶּלֶת מִי שֶׁעָתִיד לִפְרַע מֵאָבִיהָ וּמֵאַרְצוֹ.

וְאַף הַמַּשִׂיחַ שֶׁעָתִיד לִפָּרַע מֵעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שָׁם עִמָּהֶם גָּדֵל בַּמִּדְינָה, דִּכְתִיב: שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶּיהָ (ישעיה כז, י). וְהָיָה מֹשֶׁה בְּפַלְטֵרִין שֶׁל פַּרְעֹה עֶשְׂרִים שָׁנָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְיָן, וְאַרְבָּעִים בַּמִּדְבָּר. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: עֶשְׂרִים בְּבֵית פַּרְעֹה, וְשִׁשִּׁים בְּמִדְיָן, וְאַרְבָּעִים בַּמִּדְבָּר.

וּמִנַּיִן אַתָּה לָמֵד שֶׁלֹּא עָשָׂה בְּבֵית פַּרְעֹה אֶלָּא עֶשְׂרִים שָׁנָה. שֶׁכְּשֶׁעָה שֶׁנִּצּוּ אוֹתָן שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים, אָמַר לוֹ אֶחָד מֵהֶם: מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ, וַעֲדַיִן אֵין אַתָּה אִישׁ. מִלַּמֵּד, שֶׁהָיָה פָּחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים.

ט **וַיְהִי** בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה. וְכִי אֵין הַפֹּל גְּדֵלִין, וְהָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה וְהָעוֹף כֻּלָּן גְּדֵלִין? אֶלָּא, מִלַּמֵּד, שֶׁהָיָה גָּדֵל שֶׁלֹּא כְּדַרְכּוֹ הָעוֹלָם. וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו, שֶׁתְּנֵי יְצִיאוֹת יָצָא אוֹתוֹ צַדִּיק וּכְתָבָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חֲרֵי אֶחָד. וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, חֲרֵי שְׁתַּיִם. וַיַּרְא בְּסִבְלוֹתָם. מַהוּ וַיַּרְא? שֶׁהָיָה רוֹאֶה וּבוֹכֶה בְּסִבְלוֹתָם, וְאוֹמֵר חֲבָל לִי עֲלֵיכֶם, מִי יִתֵּן מוֹתִי עֲלֵיכֶם. שֶׁאֵין לְךָ קָשֶׁה מִמְּלֹאכֶת הַטִּיט, וְהָיָה נוֹתֵן כְּתֶפָיו וּמְסַיֵּעַ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן. לְכָךְ כְּתִיב וַיַּרְא בְּסִבְלוֹתָם.

וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ עִבְרִי. מִי הָיָה אִישׁ מִצְרִי? אָבִיו שֶׁל מְגַדֵּף, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה בֶּן אִישׁ מִצְרִי (ויקרא כד, י). מַכֶּה אִישׁ עִבְרִי, בַּעְלָהּ שֶׁל שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי. כֵּיצַד? הָיָה אוֹתוֹ נוֹגֵשׂ עָשׂוּי עַל מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֲנָשִׁים, וְהָיָה מוֹצִיא אוֹתָן לִמְלַאכְתָּן לִקְרִיאַת הַגֶּבֶר. וּמִתּוֹךְ שֶׁהָיָה רָגִיל לְהוֹצִיאָן, הָיָה נִכְנָס וְיוֹצֵא לְבָתֵּיהֶן. רָאָה לִשְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי שֶׁהָיְתָה יָפַת תֹּאַר שְׁלֵמָה מִכָּל מוּם, נָתַן עֵינָיו בָּהּ. עָמַד בִּשְׁעַת קְרִיאַת הַגֶּבֶר וְהוֹצִיאוֹ מִבֵּיתוֹ, וְחָזַר אוֹתוֹ מִצְרִי וּבָא עַל אִשְׁתּוֹ, וְהִיא סְבוּרָה שֶׁהוּא בַּעְלָהּ. חָזַר בַּעְלָהּ מָצָא הַמִּצְרִי יוֹצֵא מִבֵּיתוֹ. שָׁאַל אוֹתָהּ וְאָמַר: שֶׁמָּא נָגַע בִּיךְ. אָמְרָה לוֹ: הֵן. וּסְבוּרָה הָיִיתִי שֶׁאַתָּה הוּא. כֵּיוָן שֶׁיָּדַע הַנּוֹגֵשׂ שֶׁהִרְגִּישׁ בַּדָּבָר, חָזַר לַעֲבוֹדַת פָּרֶךְ, וְהָיָה מַכֶּה אוֹתוֹ.

רָאָה מֹשֶׁה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מֶה עָשָׂה בְּאִשְׁתּוֹ, וְהֵיאַךְ הָיָה מַכֵּהוּ. אָמַר: לֹא דַיְּךָ שֶׁאַתָּה עִנִּיתָ אֶת אִשְׁתּוֹ, אֶלָּא אַתָּה מַכֵּהוּ. כָּעַס עַל הַמִּצְרִי, וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה רָאָה שֶׁעָנָה אִשְׁתּוֹ וְהָיָה חוֹזֵר וּמַכָּה אֶת בַּעְלָהּ. וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ, שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה, וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי. בַּמֶּה הִכָּהוּ? יֵשׁ אוֹמְרִים: הַמַּגְרֶפָה שֶׁל טִיט נָטַל וְהוֹצִיא אֶת מֹחוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: הִזְכִּיר עָלָיו אֶת הַשֵּׁם וַהֲרָגוֹ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר.

וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל, אָמַר לְיִשְׂרָאֵל: אַתֶּם מְשׁוּלִין כַּחוֹל. שֶׁהַחוֹל אָדָם נוֹטְלוֹ מִכָּאן וְנוֹתְנוֹ בְּכָאן וְאֵין קוֹלוֹ נִשְׁמָע, כָּךְ לֹא יֵצֵא דָּבָר זֶה מִפִּיכֶם. לְכָךְ כְּתִיב וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל.

י **וַיֵּצֵא** בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים. מִי הָיוּ? דָּתָן וַאֲבִירָם. וְהֵם שֶׁאָמְרוּ, נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה (במדבר יד, ד). וְהֵן שֶׁהִמְרוּ עַל יַם סוּף. וְהֵן שֶׁהוֹתִירוּ מִן הַמָּן, דִּכְתִיב: וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר (שמות טז, כ). וְהֵם שֶׁיָּצְאוּ לִלְקֹט וְלֹא מָצְאוּ. וְהֵם הָיוּ בְּמַחֲלֻקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח, שֶׁנֶּאֱמַר: הוּא דָּתָן וַאֲבִירָם. שֶׁהֵן עָמְדוּ בְּרִשְׁעָתָן מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף. וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ, לָמָּה תַּכֶּה רָשָׁע כְּמוֹתֶךָ. וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ, וַעֲדַיִן אֵין אַתָּה אִישׁ וְעוֹדְךָ נַעַר וְתִרְצֶה לִהְיוֹת שַׂר וְשׁוֹפֵט עָלֵינוּ.

הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר, אַתָּה מְבַקֵּשׁ אֵין אוֹמֵר כָּאן אֶלָּא אַתָּה אֹמֵר. מִכָּאן אַתְּ לָמֵד, שֶׁהָרַג בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ. וַיֵּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר. אָמַר לָהֶם: יֵשׁ בֵּינֵיכֶם לָשׁוֹן הָרַע, וְהֵיאַךְ אַתֶּם רְאוּיִין לִגְאֻלָּה? וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, שֶׁעָמְדוּ דָּתָן וַאֲבִירָם וְהִלְשִׁינוּ עָלָיו. לְפִיכָךְ בָּרַח לְמִדְיָן וְעָשָׂה שָׁם עֶשְׂרִים שָׁנָה, וְהָיוּ רְאוּיִין יִשְׂרָאֵל לִגְאֻלָּה.

מִיָּד וַיִּבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה, וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַּרְעֹה. הֶעֱלוּ אֶת מֹשֶׁה לַבִּימָה וּבִקֵּשׁ פַּרְעֹה לְהָרְגוֹ. עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפַרְעֹה אֵלֶם, וְלַסְּנֶגְנִין חֵרְשִׁין, וְלִסְפַקְלָטָרִין עִוְרִים, וּבָרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַּרְעֹה. מִנַּיִן? דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי, חֶשְׁבּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם, שֶׁאָמַר פַּרְעֹה מִפִּיו, הֶעֱלוּ אֶת מֹשֶׁה לַבִּימָה לְהָרְגוֹ. אוֹ מִי עָשָׂאוֹ אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ. מִי עָשָׂה הַסְּנֶגְנִין חֵרְשִׁין אוֹ סְפַקְלָטָרִין עִוְרִים, אוֹ מִי עָשָׂאֲךָ פִּקֵּחַ שֶׁתִּבְרַח מִפְּנֵי פַּרְעֹה, הֲלֹא אָנֹכִי ה׳.

וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר, לָקַח דֶּרֶךְ אֲבוֹתָיו. שְׁלֹשָׁה נִזְדַּמְּנוּ לָהֶן זִוּוּגָן מִן הַבְּאֵר, יִצְחָק, יַעֲקֹב וּמֹשֶׁה. יִצְחָק, דִּכְתִיב: וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי (בראשית כד, סב). וְיַעֲקֹב, דִּכְתִיב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְגוֹ׳ (בראשית כט, ב). וּמֹשֶׁה, דִּכְתִיב: וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר.

יא **וּלְכֹהֵן** מִדְיָן וְגוֹ׳. כָּל שִׁבְחוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק לְהְיוֹת הוֹלֵךְ לוֹ אֵצֶל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַנֵּא לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. וְהֵיאַךְ הוֹלִיךְ לְמֹשֶׁה לִמְקוֹם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה? אֶלָּא שֶׁיִּתְּרוֹ רוֹאֶה חַרְטֻמִּין שֶׁלָּהּ וּבוֹסֵר עֲלֵיהֶן, וְהִרְהֵר לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עַד שֶׁלֹּא יָבוֹא מֹשֶׁה. וְקָרָא לְכָל בְּנֵי עִירוֹ וְאָמַר לָהֶן: עַד עַכְשָׁו הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶתְכֶם. עַכְשָׁו אֲנִי זָקֵן, בַּחֲרוּ לָכֶם כֹּמֶר אַחֵר. עָמַד וְהוֹצִיא כְּלֵי תַּשְׁמִישֵׁי עֲבוֹדָה זָרָה וְנָתַן לָהֶם. וְעָמְדוּ הֵם וְנִדּוּהוּ, שֶׁלֹּא יִזְדַּקֵּק לוֹ אָדָם וְלֹא יַעֲשׂוּ לוֹ מְלָאכָה, שֶׁלֹּא יִרְעוּ אֶת צֹאנוֹ. וּבִקֵּשׁ מִן הָרוֹעִים לִרְעוֹת לוֹ אֶת צֹאנוֹ וְלֹא קִבְּלוּ. וּלְפִיכָךְ הָיוּ יוֹצְאוֹת בְּנוֹתָיו לִרְעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּלְכֹהֵן מִדְיָן וְגוֹ׳.

וַיְבוֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם. וְהוּא הָיָה כֹּהֵן מִדְיָן, רַב וְגָדוֹל שֶׁבְּמִדְיָן. וְהֵיאַךְ וַיְגָרְשׁוּם? אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, שֶׁנִּדּוּהוּ וְגֵרְשׁוּ אֶת בְּנוֹתָיו כְּאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ. וּכְמָה דְּאַתְּ אָמַר: וַיְגָרֵשׁ אֶת הָאָדָם (בראשית ג, כד). וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁיעָן. מִכָּן אַתְּ לָמֵד, שֶׁבִּקְּשׁוּ הָרוֹעִים לְעַנּוֹתָן, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: צָעֲקָה הַנַּעֲרָה הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ (דברים כב, כז). וַתָּבֹאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַתֹּאמֶרְן אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ.

וְכִי בִּדְמוּת אִישׁ מִצְרִי הָיָה מֹשֶׁה? אֶלָּא, אִלּוּלֵי אִישׁ מִצְרִי שֶׁהָרַג מֹשֶׁה, לֹא הָיָה נִכְנָס לְמִדְיָן. מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁנִּשְׁכוֹ עָרוֹד, וְהָיָה רָץ לָתֵת רַגְלָיו לְתוֹךְ הַמַּיִם, וְנִכְנַס בַּנָּהָר וְרָאָה תִּינוֹק אֶחָד שֶׁהָיָה שׁוֹקֵעַ בַּמַּיִם, וְשָׁלַח יָדוֹ וְהֶעֱלָה אוֹתוֹ אָמַר לֵהּ הַתִּינוֹק לוּלֵי אַתְּ הָיִיתִי מֵת אָמַר לֵהּ לֹא אֲנִי הִצַּלְתִּיךְ, אֶלָּא אוֹתוֹ הֶעָרוֹד שֶׁנְּשָׁכַנִי וּבָרַחְתִּי מִמֶּנּוּ הוּא הוּא הִצִּילָךְ.

כָּךְ אָמְרוּ בְּנוֹת יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה: יִשַּׁר כֹּחֲךָ שֶׁהִצַּלְתָּנוּ מִיַּד הָרוֹעִים. אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה: אוֹתוֹ הַמִּצְרִי שֶׁהָרַגְתִּי, הוּא הִצִּיל אֶתְכֶם. וּלְכָךְ אָמְרוּ לַאֲבִיהֶן, אִישׁ מִצְרִי, כְּלוֹמַר, מִי גָּרַם לָזֶה שֶׁבָּא אֶצְלֵנוּ, אִישׁ מִצְרִי שֶׁהָרַג. וַיֹּאמֶר אֶל בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ. אָמַר לָהֶן: סִימָן זֶה שֶׁאֵתֶן אוֹמְרוֹת שָׁדָלָה וְהִשְׁקָה, זֶה מִבְּנֵי בָנָיו שֶׁל אוֹתָן שֶׁעָמְדוּ עַל הַבְּאֵר, שֶׁהִבְאֵר מַכֶּרֶת אֶת אֲדוֹנֶיהָ. קְרָאָן לוֹ וְיֹאכַל לֶחֶם, שֶׁמָּא יִשָּׂא אַחַת מִכָּן. שֶׁאֵין אֲכִילַת לֶחֶם הָאָמוּר כָּאן אֶלָּא אִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם הַלֶּחֶם (בראשית לט, ו). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם (משלי ט, יז). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: עַד כִּכַּר לֶחֶם וְאִשָּׁת אִישׁ וְגוֹ׳ (משלי ז, כו).

יב **וַיּוֹאֶל** מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת. וְאֵין וַיּוֹאֶל אֶלָּא שְׁבוּעָה. וְכֵן וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת הָעָם (ש״א יד, כד).

וְלָמָּה נִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה לוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָבָן, אִם תְּעַנֶּה אֶת בְּנֹתַי. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מֹשֶׁה הַצַּדִּיק נָתַן נַפְשׁוֹ עַל בָּנַי וּבָרַח לְמִדְיָן, וְיַעֲשֶׂה גּוֹאֲלָם. לְפִיכָךְ כְּתִיב וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה.

וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה, וְהִגִּיעַ הַקֵּץ שֶׁיִּגָּאֲלוּ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה בְּיָדָם מַעֲשִׂים טוֹבִים. שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר עַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל וְרָבְתָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה וְגוֹ׳ שָׂדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמַּח וְגוֹ׳ (יחזקאל טז, ז). וְכִי לֹא הָיָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִכְתֹּב אֶלָּא שָׂדַיִם וְשֵׂעָר. אֶלָּא הַשָּׂדַיִם, זֶה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶן: שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה. וּשְׂעָרֵךְ צִמַּח, הִגִּיעַ הַקֵּץ, אֶלָּא אַתְּ עֵרוֹם וְעֶרְיָה מִן מַעֲשִׂים טוֹבִים. וּבַמֶּה נִסְתַּכַּלְתִּי, בְּטוֹבִים דְּדֵיךְ מְיֻיָּן (שה״ש א, ב). אֵלּוּ הָאָבוֹת שֶׁנִּקְרְאוּ דּוֹדִים. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ וְגוֹ׳. וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, רָאָה שֶׁאֵין בְּיָדָם מַעֲשִׂים טוֹבִים וּגְאָלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ (תהלים קו, ח).

יג **וּמֹשֶׁה** הָיָה רֹעֶה. אָמַר רַבִּי לֵוִי: כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: הָיָה, תְּחִלָּתוֹ כָּשֵׁר וְסוֹפוֹ כָּשֵׁר. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: הָיָה, זָן וּפִרְנֵס. אָמְרוּ לוֹ: וַהֲרֵי כְּתִיב: וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם (בראשית ג, א). אָמַר לָהֶם: אַף הוּא הָיָה עָרוּם מְחֻכָּךְ לְפַרְעָנֻיּוֹת. אָמְרוּ לוֹ: וְהָא כְּתִיב: וְקַיִן הָיָה עֹבֵד? (בראשית ד, ב) אָמַר לָהֶם: הָיָה מְחֻכָּךְ לְגָלוּת. אָמְרוּ לוֹ: וַהֲרֵי כְּתִיב: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר נִלְכְּדָה יְרוּשָׁלָיִם (ירמיה לח, כח). אָמַר לָהֶם: אַף הוּא סִימָן יָפֶה לָהּ, שֶׁאִלּוּלֵי שֶׁנִּלְכְּדָה יְרוּשָׁלַיִם, נִתְבַּלּוּ שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁנִּטְלוּ אַפּוֹטְפְּסִים, תַּם עֲוֹנֵךְ בַּת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ (איכה ד, כב). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: הָיָה, הָיָה רוֹאֶה עוֹלָם חָדָשׁ. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה.

יד **וַיִּנְהַג** אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לָמָּה הָיָה רוֹדֵף לַמִּדְבָּר? לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִתְעַלּוּ מִן הַמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: מִי זֹאת עוֹלָה מִן הַמִּדְבָּר. עָלְיָה מִן הַמִּדְבָּר, הַתּוֹרָה מִן הַמִּדְבָּר, הַמָּן וְהַשְּׂלָו מִן הַמִּדְבָּר, הַמִּשְׁכָּן מִן הַמִּדְבָּר, הַשְּׁכִינָה מִן הַמִּדְבָּר הַכְּהוּנָּה וּמַלְכוּת מִן הַמִּדְבָּר הַבְּאֵר מִן הַמִּדְבָּר עַנְנֵי כָּבוֹד מִן הַמִּדְבָּר. לְפִיכָךְ וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר.

וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹסִי, שֶׁהָלְכָה צֹאנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה אַרְבָּעִים יוֹם וְלֹא טָעֲמָה כְּלוּם, כְּשֵׁם שֶׁהָלַךְ אֵלִיָּהוּ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה (מלכים א יט, ח).

וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר, בְּשָׁרוֹ שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ צֹאן, כְּלֶה בַּמִּדְבָּר. וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן, רָמַז לוֹ שֶׁמַּנְהִיג אֶת יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְאַף הוּא נֶאֱסַר עִם הַצֹּאן בַּמִּדְבָּר. וְאַף בְּשָׁעָה שֶׁתָּבַע מֹשֶׁה צָרְכֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֵךְ בִּשְׁלִיחוּתִי, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, הִגִּידָה לִי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי (שה״ש א, ז). כַּמָּה חַיּוֹת יֵשׁ בָּהֶן, כַּמָּה מְעֻבָּרוֹת בָּהֶן, כַּמָּה אֲגֻדּוֹת הִתְקַנְתָּ לָהֶן, כַּמָּה רְקוּחִים הִתְקַנְתָּ לִמְעֻבָּרוֹת שֶׁבָּהֶם, הַגִּידָה לִי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי. הֱשִׁיבוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם לֹא תֵּדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים וְגוֹ׳ (שה״ש א, ח). לְפִיכָךְ וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר. כֵּינָן שֶׁהִגִּיעַ לְחוֹרֵב, מִיָּד וַיֵּרָא מַלְאַךְ ה׳ אֵלָיו בְּלַבַּת אֵשׁ. לָמָּה בְּלַבַּת אֵשׁ? כְּדֵי לְלַבְּבוֹ, כְּשֶׁיָּבוֹא לְסִינַי וְיִרְאֶה אוֹתָהּ הָאֵשׁ, שֶׁלֹּא יִתְיָרֵא מִמֶּנָּה.

דָּבָר אַחֵר, וְלָמָּה בְּלַבַּת אֵשׁ? מִשְּׁנֵי חֲלָקָיו שֶׁל סְנֶה וּלְמַעְלָה, שֶׁהַלֵּב נָתוּן מִשְּׁנֵי חֲלָקָיו שֶׁל אָדָם וּלְמַעְלָה. וְלָמָּה מִתּוֹךְ הַסְּנֶה, וְלֹא מִתּוֹךְ אִילָן גָּדוֹל, וְלֹא מִתּוֹךְ תְּמָרָה? אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּתַבְתִּי בַּתּוֹרָה, עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה (תהלים צא, טו). הֵם נְתוּנִים בְּשִׁעְבּוּד, וְאַף אֲנִי בַּסְּנֶה מְמָקוֹם צָר. לְפִיכָךְ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה שֶׁכֻּלּוֹ קוֹצִים.

טו וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל. מִכָּאן אָמְרוּ, הָאֵשׁ שֶׁל מַעְלָה מַעֲלָה לוּלְבִים וְשׁוֹרֶפֶת וְאֵינָהּ אוֹכֶלֶת וּשְׁחוֹרָה. וְהָאֵשׁ שֶׁל מַטָּה אֵינָהּ מַעֲלָה לוּלְבִים וְהִיא אֲדֻמָּה וְאוֹכֶלֶת וְאֵינָהּ שׁוֹרֶפֶת. לְפִיכָךְ הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה נָּא וְאֶרְאֶה. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת פָּסַע מֹשֶׁה. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר, לֹא פָּסַע, אֶלָּא צִוָּארוֹ עִקֵּם. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: נִצְטַעַרְתָּ לִרְאוֹת, חַיֶּיךָ, שֶׁאַתָּה כְּדַאי שֶׁאֶגְלֶה עָלֶיךָ. מִיָּד וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה אָמַרְתָּ הִנֵּנִי, חַיֶּיךָ, שֶׁתָּבוֹא הַשָּׁעָה וְתִתְפַּלֵּל עַל יִשְׂרָאֵל וּמִיָּד אֲנִי עוֹנֶה אוֹתְךָ בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה: אָז תִּקְרָא וַה' יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי (ישעיה נח, ט).

טז וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: בְּכָל עֵת אֹהֵב הֶרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד (משלי יז, יז). מִי הָיָה זֶה? זֶה יִתְרוֹ שֶׁקִּבֵּל לְמֹשֶׁה שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי פַּרְעֹה. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד, כָּל מִי שֶׁקִּבֵּל עַל עַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְאֵין עוֹשֶׂה אוֹתָהּ, אֵין אוֹתָהּ מִצְוָה פּוֹסֶקֶת מִבֵּיתוֹ. יִתְרוֹ קִבֵּל לְתוֹךְ בֵּיתוֹ גּוֹאֵל שֶׁבָּרַח מִפְּנֵי הַשּׁוֹנֵא, מִן בֵּיתוֹ עָמְדָה שֶׁקִּבְּלָה לַשּׁוֹנֵא שֶׁבָּרַח מִפְּנֵי הַגּוֹאֵל וַהֲרַגְתּוּ. וְאֵיזֶה? זֶה סִיסְרָא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי וְגוֹ', וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל תִּירָא וְגוֹ', וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי אֶת יְתֵד הָאֹהֶל וְגוֹ' (שופטים ד, יז-כא). וּכְתִיב: וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה (שופטים א, טז). לָכֵךְ נֶאֱמַר: וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד (משלי יז, יז).

שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם קִבְּלוּ שְׁנֵי צַדִּיקִים וְנִתְבָּרְכוּ בִּשְׁבִילָן, וְלֹא הָיָה לָהֶם בָּנִים מִתְּחִלָּה, וּמִשֶּׁנִּכְנְסוּ לְבָתֵּיהֶם נָתַן לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּנִים, לָבָן, אֶפְשָׁר הָיָה לוֹ בֵּן וְהָיְתָה בִּתּוֹ רוֹעָה אֶת צֹאנוֹ? אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ לוֹ בָּנִים. וּמִשֶּׁנִּכְנַס יַעֲקֹב לְבֵיתוֹ, נִתְבָּרֵךְ בִּנְכָסִים וּבְבָנִים, דִּכְתִיב: נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה' בִּגְלָלֶךָ (בראשית ל, כז). וּכְתִיב: וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְנֵי לָבָן. יִתְרוֹ, דִּכְתִיב: וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת. אֶפְשָׁר הָיוּ לוֹ בָּנִים, וּבְנוֹתָיו רוֹעוֹת? אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ לוֹ, וּמִשֶּׁנִּכְנַס מֹשֶׁה לְבֵיתוֹ, נִתְבָּרֵךְ וְהָיוּ לוֹ בָּנִים, דִּכְתִיב: וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה (שופטים א, טז).

וּבְשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: רִבּוֹן הָעוֹלָם, אֵינִי יָכוֹל, מִפְּנֵי שֶׁקִּבַּלְתִּי יִתְרוֹ וּפָתַח לִי אֶת פֶּתַח בֵּיתוֹ וַאֲנִי עִמּוֹ כְּבֶן. וּמִי שֶׁהוּא פּוֹתֵחַ פִּתְחוֹ לַחֲבֵרוֹ, נַפְשׁוֹ הוּא חַיָּב לוֹ. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּאֵלִיָּהוּ בְּשָׁעָה שֶׁהָלַךְ אֵצֶל צָרְפִית הָאַלְמָנָה, מֵת בְּנָהּ. הִתְחִיל מִתְחַנֵּן וְאָמַר: הֲגַם עַל הָאַלְמָנָה אֲשֶׁר אֲנִי מִתְגּוֹרֵר עִמָּהּ הֵרַעוֹתָ לְהָמִית אֶת בְּנָהּ, וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֵלִיָּהוּ וַתָּשָׁב נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד עַל קִרְבּוֹ וַיֶּחִי (מלכים א יז, כ-כב).

וְלֹא עוֹד אֶלָּא כָּל הַפּוֹתֵחַ פֶּתַח לַחֲבֵרוֹ, חַיָּב בִּכְבוֹדוֹ יוֹתֵר מֵאָבִיו וּמֵאִמּוֹ. אַתְּ מוֹצֵא בְּשֶׁאָמַר אֵלִיָּהוּ לֶאֱלִישָׁע, שְׁאַל מָה אֶעֱשֶׂה לָךְ בְּטֶרֶם אֶלָּקַח מֵעִמָּךְ (מלכים ב ב, ט). אָמַר לוֹ אֱלִישָׁע: וִיהִי נָא פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי. אָמַר לוֹ אֵלִיָּהוּ: אִם תִּרְאֶה אֹתִי לֻקַּח מֵאִתְּךָ יְהִי לְךָ כֵּן, וְאִם אַיִן לֹא יִהְיֶה. וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרְדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וְגוֹ'. הָיָה לוֹ לֶאֱלִישָׁע לֵילֵךְ אַצֶל אָבִיו וְאִמּוֹ לְהַחֲיוֹתָן, כְּשֶׁהֶחֱזִיר בֶּן אַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ בְּנָהּ שֶׁל שׁוּנַמִּית. וְכֵן אֵלִיָּהוּ הָיָה לוֹ לְהַחֲיוֹת אֲבוֹתָיו, כְּשֶׁהֶחֱזִיר בְּנָהּ שֶׁל צָרְפִית, אֶלָּא שֶׁמָּסַר אֶת נַפְשׁוֹ עַל אַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ.

וְכָךְ אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹן הָעוֹלָם, קִבַּלְתִּי יִתְרוֹ וְנָהַג בִּי כָּבוֹד, אֵלֵךְ שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּתוֹ. לָכֵךְ כְּתִיב: וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן. מֵאַחַר שֶׁדִּבֵּר עִמּוֹ בַּסְּנֶה, חֲזַר וְדִבֵּר עִמּוֹ בְּמִדְיָן. הָעִנְיָן צָרִיךְ הָיָה מִשְּׁלָפָנָיו.

יז מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה. הַרְבֵּה נִתְיַחֲדוּ עַד שֶׁלֹּא בָּאוּ לָעוֹלָם. הַמָּוֶת מְתֻקָּן הָיָה שֶׁיָּבוֹא לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם (בראשית א, ב). זֶה מַלְאַךְ הַמָּוֶת שֶׁמַּחְשִׁיךְ פְּנֵי הַבְּרִיּוֹת. וּכְתִיב וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד. כְּבָר הָיָה, דִּכְתִיב: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ.

וְלֹא הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַמָּוֶת אֶלָּא עַל יְדֵי הַנָּחָשׁ שֶׁהָיָה מְתֻקָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם (בראשית ג, א). וְצָפוּי הָיָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָדָם עָתִיד לֶאֱכֹל מִפֶּנּוּ וְיָמוּת בַּעֲלִילָה, דִּכְתִיב כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת (בראשית ב, יח). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין זוֹ מִשֶּׁל עַכְשָׁו, שֶׁכְּבָר הָיָה מְתֻקָּן. וּכְתִיב: הֵן הָאָדָם הָיָה. עָתִיד הָיָה הַמַּבּוּל לָבוֹא לָעוֹלָם וְיִתְפַּלֵּט מִמֶּנּוּ נֹחַ וּבָנָיו, דִּכְתִיב: נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה. צָפוּי הָיָה שֶׁצַּדִּיק הָיָה עוֹמֵד וְעוֹלָם מִתְנַהֵג בּוֹ, וְהֶעֱמִידוֹ. וְאַחֲרָיו הֶעֱמִיד לְאַבְרָהָם, דִּכְתִיב: אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם (יחזקאל לג, כד).

עֲתִידִים הָיוּ הַיְסוּרִים לַעֲמֹד, וְהָיָה אִיּוֹב מְתֻקָּן שֶׁיָּבוֹאוּ עַל יָדָיו, דִּכְתִיב: אִישׁ הָיָה בְּאֶרֶץ עוּץ (איוב א, א). עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לִמְכֹּר בִּידֵי הָמָן, וְהָיָה מְתֻקָּן לָהֶם מָרְדְּכַי שֶׁיִּנָּצְלוּ עַל יָדָיו. עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לִירֵד לְהִשְׁתַּעְבֵּד בְּמִצְרַיִם, וְהָיָה יוֹסֵף מְתֻקָּן לָהֶם, דִּכְתִיב: וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרָיִם (שמות טו, ה). עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְהִגָּאֵל מִמִּצְרַיִם, וְהָיָה מֹשֶׁה מְתֻקָּן לָהֶם, דִּכְתִיב וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה.

יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיַּעַשׂ (איוב כג, יג). דָּרַשׁ רַבִּי פַּפּוֹס, לְפִי שֶׁהוּא יָחִיד בָּעוֹלָם וְאֵין מִי שֶׁיִּמְחֶה בְּיָדוֹ, כָּל מַה שֶּׁרוֹצֶה לַעֲשׂוֹת עוֹשֶׂה, וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיַּעַשׂ. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, חַייךָ פַּפּוֹס, אֵין דּוֹרְשִׁין כֵּן. אָמַר לוֹ: וּמַהוּ וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ? אָמַר לוֹ: כְּשֵׁם שֶׁהַשּׁוֹאֵל שׁוֹאֵל לְמַטָּן, כָּךְ לְמַעְלָן. מִנַּיִן? דִּכְתִיב: בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא עַד דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיֵּא דִּי שַׁלִּיט

עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֱנָשָׁא וּלְמַן דִּי יְצַבֵּא יְתְנִנֵּהּ וּשְׁפַל אֱנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ (דניאל ד, יד). כְּשֵׁם שֶׁנּוֹשְׁאִין וְנוֹתְנִין בַּהֲלָכָה לְמַטָּן, כָּךְ נוֹשְׁאִין וְנוֹתְנִין בַּהֲלָכָה לְמַעְלָן, וְהַכֹּל בְּמִשְׁפָּט, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲבָל אַגִּיד לָךְ אֶת הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת (דניאל י, כא).

וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּמִשְׁפָּט וְאוֹמֵר: הֵיאַךְ יָצָא מִשְׁפַּט פְּלוֹנִי. וְהֵם אוֹמְרִים: כָּךְ וְכָךְ יָצָא. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַסְכִּים עִמָּהֶן. מִמִּי אַתָּה לָמֵד? מִמִּיכָה. רְאֵה מַה כְּתִיב וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ לָכֵן שְׁמַע דְּבַר ה׳ רָאִיתִי אֶת ה׳ יֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ (מלכים א כב, יט). וְכִי יֵשׁ שְׂמֹאל לְמַעְלָן? אֶלָּא אֵלּוּ מַיְמִינִים, מַטִּין לְכַף זְכוּת. וְאֵלּוּ מַשְׂמְאִילִים, מַטִּין לְכַף חוֹבָה. וַיֹּאמֶר ה׳ מִי יְפַתֶּה אֶת אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמַר בְּכֹה. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהַכֹּל בְּמִשְׁפָּט, שֶׁנּוֹשְׁאִין וְנוֹתְנִין בַּדִּין. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמָּהֶן.

וּמַה הוּא וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ. שֶׁמִּשֶּׁנִּגְמַר הַדִּין, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִכְנָס לִמְקוֹם שֶׁאֵין לָהֶם רְשׁוּת לִכָּנֵס וְחוֹתֵם אֶת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ, וְהוּא יוֹדֵעַ דַּעַת כָּל בְּרִיּוֹתָיו וְאֵין מִי שֶׁיָּשִׁיב עַל דְּבָרָיו.

דָּבָר אַחֵר, וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ, עַל שֶׁהוּא יְחִידִי בְּעוֹלְמוֹ. רְאֵה, שֶׁאֵין מֵשִׁיב עַל דְּבָרָיו. תְּדַע לָךְ, כַּמָּה נִתְקַשָּׁה יוֹנָה שֶׁלֹּא לֵילֵךְ בִּשְׁלִיחוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה (יונה א, ג). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: נִרְאֶה שֶׁל מִי עוֹמֵד. לֹא זָז עַד שֶׁהָלַךְ. וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוֵה כִּדְבַר ה׳.

וְיִרְמְיָה אָמַר: לֹא יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי נַעַר אָנֹכִי (ירמיה א, ו). אָמַר לוֹ: אַל תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל כָּל אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֵךְ תֵּלֵךְ. לֹא זָז עַד שֶׁהָלַךְ. הֲרֵי וְנַפְשׁוֹ אוֹתָהּ וַיַּעַשׂ. מֹשֶׁה, אָמַר לוֹ: וְעַתָּה לְכָה וְגוֹ׳. אָמַר לוֹ: שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח. לֹא זָז עַד שֶׁהָלַךְ.

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ וְגוֹ׳. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וַיַּרְא ה׳ כִּי סָר לִרְאוֹת. רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר: כָּל מִי שֶׁנִּכְפַּל שְׁמוֹ, הוּא בִּשְׁנֵי עוֹלָמוֹת. נֹחַ נֹחַ (בראשית ז, ט). אַבְרָהָם אַבְרָהָם (בראשית כב, יב). יַעֲקֹב יַעֲקֹב (בראשית מו, ב). מֹשֶׁה מֹשֶׁה, שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל (ש״א ג, ו). פֶּרֶץ פֶּרֶץ (רות ז, יח). אָמְרוּ לוֹ: וַהֲרֵי כְּתִיב אֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח. אָמַר לָהֶם: אַף הוּא יֵשׁ לוֹ חֵלֶק בִּשְׁנֵי עוֹלָמוֹת. וְלֹא נֶאֱסַף אָבִינוּ אַבְרָהָם, עַד שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר שֶׁעָשָׂה תֶּרַח אָבִיו תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם (בראשית טו, טו). אָמַר אַבְרָהָם לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּל מַה שֶּׁסִּגַּלְתִּי מַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲנִי הוֹלֵךְ אֵצֶל אֲבוֹתַי. בִּשְׂרוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַייֶךָ, שֶׁעָשָׂה אָבִיךָ תְּשׁוּבָה. לְפִיכָךְ נִכְפַּל שְׁמוֹ.

יט **וַיֹּאמֶר** מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי. מַהוּ הִנֵּנִי? אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה, הִנֵּנִי לְכָהֳנָה, הִנֵּנִי לְמַלְכוּת. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּמָקוֹם עַמּוּדוֹ שֶׁל עוֹלָם אַתָּה עוֹמֵד. אַבְרָהָם אָמַר הִנֵּנִי, וְאַתָּה אוֹמֵר הִנֵּנִי. אַל תִּקְרַב הֲלֹם, אֵין הֲלֹם אֶלָּא מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי אֱלֹקִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִאֹתַנִי עַד הֲלֹם (ש״ב ז, יח). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הֲבָא עוֹד הֲלֹם אִישׁ (ש״א י, כב). בִּיהוֹשֻׁעַ כְּתִיב: וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ ה׳ אֶל יְהוֹשֻׁעַ שֹׁל נַעֲלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ (יהושע ה, טו). וּבְמֹשֶׁה כְּתִיב: שַׁל נַעֲלֶיךָ. וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְגוֹ׳. נִגְלָה עָלָיו בְּקוֹלוֹ שֶׁל עַמְרָם אָבִיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְיָרֵא. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שָׂמַח מֹשֶׁה וְאָמַר: עוֹד אָבִי עַמְרָם חַי. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְגוֹ׳, בְּפִתּוּי בָּאתִי אֵלֶיךָ, שֶׁלֹּא תִתְיָרֵא. מִיָּד: וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חַייֶךָ, בִּשְׂכַר שֶׁחָלַקְתָּ לִי כָּבוֹד, אֲנִי חוֹלֵק לְךָ כָּבוֹד לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל. וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו, לְפִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ כִּי יָרֵא. וְעַל שֶׁלֹּא רָצִיתָ לְהַבִּיט, לְפִיכָךְ וּתְמוּנַת ה׳ יַבִּיט. וְעַל שֶׁהִסְתַּרְתָּ פָּנִים, לְפִיכָךְ וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו. הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה, מִלַּמֵּד שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה רוֹאֶה בְּשִׁעְבּוּדָן וּבִלְחִיצָתָם.

כ **וַיֹּאמֶר** ה׳ רָאֹה רָאִיתִי. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי הוּא יָדַע מְתֵי שָׁוְא יַרְא אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן (איוב יא, יא). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: אֲנִי רוֹאֶה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת, רָאֹה רָאִיתִי, רָאִיתִי וְיָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו, וַאֲנִי גּוֹאֲלָן עַכְשָׁו. וְרָאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא, שֶׁעַתִּידִים לְהַכְעִיסֵנִי בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל. לְכָךְ נֶאֱמַר רָאֹה רָאִיתִי. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן: הַדָּבָר הַזֶּה שָׁפַט עָתְנִיאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּךְ הִבְטַחְתָּ אֶת מֹשֶׁה, בֵּין עוֹשִׂין רְצוֹנְךָ בֵּין לֹא עוֹשִׂין רְצוֹנְךָ, שֶׁאַתָּה גּוֹאֲלָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ ה׳ וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא לַמִּלְחָמָה (שופטים ג, י). לְכָךְ נֶאֱמַר: כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מָה אֲנִי עוֹשֶׂה? אֲנִי גּוֹאֲלָן. וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרִים.

אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי. הָיָה מְבַקֵּשׁ מֹשֶׁה לוֹמַר לוֹ לְהוֹדִיעוֹ אֶת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל. אָמַר לוֹ: אִם יֹאמְרוּ לִי מַה שְׁמוֹ מָה אֹמַר. אָמַר לוֹ: מֹשֶׁה, שְׁמִי אַתָּה מְבַקֵּשׁ לֵידַע. לְפִי מַעֲשַׂי אֲנִי נִקְרָא. כְּשֶׁאֲנִי דָן אֶת הַבְּרִיּוֹת, אֲנִי נִקְרָא אֱלֹהִים. וּכְשֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה נְקָמָה בָּרְשָׁעִים, אֲנִי נִקְרָא צְבָאוֹת. וּכְשֶׁאֲנִי תּוֹלֶה עַל חֲטָאָיו שֶׁל אָדָם, אֲנִי נִקְרָא אֵל שַׁדַּי. וּכְשֶׁאֲנִי יוֹשֵׁב בְּמִדַּת רַחֲמִים, אֲנִי נִקְרָא רַחוּם. שְׁמִי הוּא לְפִי מַעֲשַׂי. אֶלָּא לֵךְ אֱמֹר לָהֶם, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם, זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר.

אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, שִׂבּוֹעָה נִשְׂבַּעְתִּי לְיִתְרוֹ שֶׁאֲנִי הוֹלֵךְ אֶלָּא בִּרְשׁוּתוֹ. אָמַר לוֹ: לֵךְ חֲזוֹר לְמִדְיָן וְשָׁם אַתִּיר לְךָ אֶת נִדְרֶךָ. לְפִיכָךְ דַּבֵּר עִמּוֹ בְּמִדְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן. וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא וַיָּשָׁב אֶל מִדְיָן, וְלָמָּה אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ? לְהַתִּיר לוֹ אֶת נִדְרוֹ,

וְלִטֹּל מִמֶּנּוּ רְשׁוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה וְגוֹ׳.

כא **וַיֹּאמֶר** יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם. אַתָּה מוֹצֵא, כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: לֵךְ לְשָׁלוֹם, הוֹלֵךְ וְחוֹזֵר. וְכָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: לֵךְ בְּשָׁלוֹם, הָלַךְ וְלֹא חָזַר. מִנַּיִן? וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת אַבְנֵר וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם (ש״ב ג, כא). הָלַךְ וְלֹא חָזַר. וְיִתְרוֹ שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם, הָלַךְ וְחָזַר.

כב **וַיַּקְהֵ** מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיַּרְכִּיבֵם. זֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁשִּׁנּוּ רַבּוֹתֵינוּ לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁעָה שֶׁכָּתְבוּ לוֹ אֶת הַתּוֹרָה יְוָנִית, וְאֵלּוּ הֵן: אֱלֹהִים בָּרָא בְּרֵאשִׁית (בראשית א, א). אֶעֱשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ וּבִדְמוּת (בראשית א, כו). זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאוֹ (בראשית א, כז). וַיְכַל בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי, וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. הָבָה אֵרְדָה וְאָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם (בראשית יא, ז). וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ (בראשית יח, יב). כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ שׁוֹר וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ אֵבוּס (בראשית מט, ו). וַיַּקְהֵ מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל נוֹשֵׂא אָדָם. (שמות ד, כ). וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה (שמות יב, מ). וַיִּשְׁלַח אֶת זַאטוּטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֶל זַאטוּטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ (שמות כד, יא). אֲשֶׁר חָלַק ה׳ אֱלֹהֶיךָ (דברים ד, יט) אֹתָם לְהָאִיר לְכָל הָעַמִּים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם. אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי לָאֱמוֹת לְעָבְדָן (דברים יז, ג). וְכָתְבוּ לוֹ אֶת צְעִירַת הָרַגְלַיִם, וְלֹא כָתְבוּ לוֹ אֶת הָאַרְנֶבֶת (ויקרא יא, ו). לְפִי שֶׁאִשְׁתּוֹ שֶׁל תַּלְמֵי הַמֶּלֶךְ אַרְנֶבֶת שְׁמָהּ, שֶׁלֹּא יֹאמַר שָׂחֲקוּ בִּי הַיְּהוּדִים וְכָתְבוּ לִי שֵׁם אִשְׁתִּי בְּתוֹרָתָם.

כג **וַיַּקְהֵ** מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל הַחֲמֹר. כְּאָדָם שֶׁאוֹמַר, יָצְאוּ הַבְּהֵמִין. וַיַּקְהֵ מֹשֶׁה אֶת מַטֵּה הָאֱלֹהִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: טֹל מַטֶּה זֶה בְּיָדְךָ וְכָל נִסִּים שֶׁאַתָּה מְבַקֵּשׁ אַתָּה עוֹשֶׂה בּוֹ. הִכָּה בּוֹ אֶת הַיְאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאוֹר. פְּעָמִים שֶׁהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ מַטֵּה הָאֱלֹהִים, וּפְעָמִים שֶׁהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ וּמַטְּךָ.

וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ, הֶרְאָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת כָּל הַנְּסִים וְאֶת הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים. אָמַר לוֹ: מַזֶּה בְיָדֶךָ. אָמַר לוֹ: מַטֶּה. אָמַר לוֹ: הַשְׁלִיכֵנוּ אַרְצָה, וַיְהִי לְנָחָשׁ. לָמָּה נָחָשׁ וְלֹא דָּבָר אַחֵר? אֶלָּא אָמַר לוֹ: כְּשֵׁם שֶׁהַנָּחָשׁ נוֹשֵׁךְ וּמֵמִית, כָּךְ מִצְרַיִם נוֹשְׁכִין וּמְמִיתִין אֶת יִשְׂרָאֵל. וְאַחַר כָּךְ נַעֲשָׂה כָּעֵץ, כָּךְ יִהְיוּ הַמִּצְרִים לְעֵץ יָבֵשׁ. אָמַר לוֹ: הָבֵא נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ, וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת. מַה הַצָּרַעַת דָּבָר טָמֵא, כָּךְ הַמִּצְרִים טְמֵאִין וּמְטַמְּאִין אֶת יִשְׂרָאֵל. וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל חֵיקוֹ וְהִנֵּה שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ, כָּךְ אֲנִי מְטַהֵר אֶת יִשְׂרָאֵל מִשְּׁמָאַת מִצְרַיִם. וְלָקַחְתִּי מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם, כָּךְ אֲנִי מַכֶּה מִצְרַיִם בְּמַכַּת דָּם.

דָּבָר אַחֵר, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי. אָמַר לוֹ: מַזֶּה בְיָדֶךָ. מִזֶּה כְּתִיב, שֶׁמִּזֶּה שֶׁבְּיָדְךָ אַתָּה צָרִיךְ לִלְקוֹת, שֶׁאַתָּה מוֹצִיא לָשׁוֹן הָרַע עַל בָּנַי. כְּשֵׁם שֶׁהַנָּחָשׁ הוֹצִיא לָשׁוֹן הָרַע וְאָמַר: כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים וְגוֹ׳ (בראשית ג, ה). וּבָנַי מֵיד מַאֲמִינִים, שֶׁהֵם מַאֲמִינִים בְּנֵי מַאֲמִינִים. מַאֲמִינִים, דִּכְתִיב: וַיַּאֲמֶן הָעָם. בְּנֵי מַאֲמִינִים, דִּכְתִיב: וְהֶאֱמִין בַּה׳ (בראשית טו, ו) וּמַה הַנָּחָשׁ הִלְקִיתִי אוֹתוֹ בְּצָרַעַת, אַף אַתָּה הָבֵא נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ, וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ, וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג. וְהָיָה אִם לֹא יַאֲמִינוּ וְלָקְחָתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם. רָמַז לוֹ רֶמֶז, שֶׁעָתִיד לִטֹּל אֶת דִּינוֹ בַּמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: הַמַּן הַסֶּלַע הַזֶּה (במדבר כ, י).

כד **וַיַּלֶּךְ** מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ וְגוֹ׳. אָמַר לָהֶם: כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: פָּקֹדְתִּי אֶתְכֶם. סִימָן זֶה הָיָה מָסוּר בְּיָדָם מִימוֹת אַבְרָהָם וְיִצְחָק. וְיַעֲקֹב מָסַר לְיוֹסֵף, וְאָמַר לָהֶם: כָּל גּוֹאֵל שֶׁיָּבוֹא וְיֹאמַר לָכֶם פָּקֹד פָּקַדְתִּי, הוּא הַגּוֹאֵל שֶׁל אֱמֶת. כֵּינָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה וְאָמַר פָּקֹד פָּקַדְתִּי, מֵיד וַיַּאֲמֶן הָעָם. אָמְרוּ לָהֶם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: בּוֹאוּ עִמָּנוּ וְנֵלֵךְ אֵצֶל פַּרְעֹה. הָלְכוּ עִמָּהֶם זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ מְגַנְּבִין עַצְמָן וְנִשְׁמָטִין אֶחָד אֶחָד, שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וְהָלְכוּ לָהֶם. כֵּינָן שֶׁהִגִּיעוּ לַפַּלְטֵרִין שֶׁל פַּרְעֹה הָלְכוּ כֻּלָּם, שֶׁלֹּא נִמְצָא מֵהֶם אֶחָד, שֶׁכָּךְ כְּתִיב: וַאֲחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן.

וְהֵיכָן הַזְּקֵנִים? אֶלָּא שֶׁהָלְכוּ לָהֶם. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וְכָךְ עֲשִׂיתֶם, חַייֵכֶם, שֶׁאֲנִי פּוֹרֵעַ לָכֶם. אֵימָתַי? בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עִם הַזְּקֵנִים לְהַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, הֶחֱזִירָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶל הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ לָנוּ בָּזֶה עַד אֲשֶׁר נָשׁוּב (שמות כד, יד). אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה לֹא רְאִיתֶם כְּבוֹדָהּ שֶׁל תּוֹרָה, אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא אֲנִי מַרְאֶה לָכֶם אוֹר כְּבוֹדָהּ שֶׁל תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה וְגוֹ׳ (ישעיה כד, כג).

כה **וַיֹּאמֶר** ה׳ אֶל אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְּדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע (איוב לז, ה). מַהוּ יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת. כְּשֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה בְּסִינַי, הֶרְאָה בְּקוֹלוֹ לְיִשְׂרָאֵל פְּלָאֵי פְלָאִים. כֵּיצַד? הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר וְהָיָה הַקּוֹל יוֹצֵא וּמַחֲזִיר בְּכָל הָעוֹלָם, וְיִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִין אֶת הַקּוֹל בָּא לָהֶם מִן הַדָּרוֹם, וְהָיוּ רָצִין לַדָּרוֹם לְקַבֵּל אֶת הַקּוֹל. וּמִדָּרוֹם נֶהְפַּךְ לָהֶם מִן הַצָּפוֹן, וְהָיוּ רָצִין לַצָּפוֹן. וּמִצָּפוֹן נֶהְפַּךְ לָהֶם לַמִּזְרָח, וְהָיוּ רָצִין לַמִּזְרָח לְקַבֵּל אֶת הַקּוֹל. וּמִמִּזְרָח נֶהְפַּךְ לָהֶם לַמַּעֲרָב, וְהָיוּ רָצִין לַמַּעֲרָב. מִן הַמַּעֲרָב נֶהְפַּךְ לָהֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וְתוֹלִין עֵינֵיהֶם לַשָּׁמַיִם. וְהָיָה נֶהְפַּךְ לָהֶם מִן הָאָרֶץ, הָיוּ מַבִּיטִין לָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ וְגוֹ׳ (דברים ד, לו)

וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים זֶה לָזֶה: וַהֲתָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה, תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי, וְנַעֲלָמָה וְגוֹ׳, אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ (איוב כח, יב-כב).

וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: מֵהֵיכָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא מִן הַמִּזְרָח אוֹ מִן הַמַּעֲרָב אוֹ מִן הַצָּפוֹן אוֹ מִן הַדָּרוֹם? שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמַר, ה' מִסִּינַי בָּא (דברים לג, ב). וְאוֹמֵר: אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא (חבקוק ג, ג). וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת. רוֹאִים אֶת הַקּוֹל אֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא אֶת הַקּוֹלוֹת. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: הָיָה הַקּוֹל יוֹצֵא וְנֶחֱלָק לְשִׁבְעָה קוֹלוֹת, וּמִשְׁבְּעָה קוֹלוֹת לְשִׁבְעִים לְשׁוֹן, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמְעוּ כָּל הָאֻמּוֹת. וְכָל אֻמָּה וְאֻמָּה שׁוֹמַעַת קוֹלוֹ בִּלְשׁוֹן הָאֻמָּה, וְנַפְשׁוֹתֵיהֶן יוֹצְאוֹת. אֲבָל יִשְׂרָאֵל, הָיוּ שׁוֹמְעִין וְלֹא הָיוּ נִזּוֹקִין.

כֵּיצַד הָיָה הַקּוֹל יוֹצֵא? אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא: דּוּ פַּרְצוּפִין הָיָה, וְהָיָה יוֹצֵא וְהוֹרֵג לָאֻמּוֹת שֶׁלֹּא קִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְנוֹתֵן חַיִּים לְיִשְׂרָאֵל שֶׁקִּבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה. הוּא שֶׁמֹּשֶׁה אוֹמֵר לָהֶם בְּסוֹף אַרְבָּעִים שָׁנָה, כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים וְגוֹ' (דברים ה, כג). אַתָּה שָׁמַעְתָּ קוֹלוֹ וְחָיִיתָ, אֲבָל הָאֻמּוֹת שׁוֹמְעִין וּמֵתִים.

בֹּא וּרְאֵה הֵיאַךְ הָיָה הַקּוֹל יוֹצֵא אֵצֶל יִשְׂרָאֵל, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי כֹּחוֹ. הַזְּקֵנִים הָיוּ שׁוֹמְעִין אֶת הַקּוֹל לְפִי כֹּחָן, וְהַבַּחוּרִים לְפִי כֹּחָן, וְהַנְּעָרִים לְפִי כֹּחָן, וְהַטַּפִּים לְפִי כֹּחָן, וְהַיּוֹנְקִים לְפִי כֹּחָן, וְהַנָּשִׁים לְפִי כֹּחָן. וְאַף מֹשֶׁה לְפִי כֹּחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל (שמות יט, יט). בְּקוֹל שֶׁהָיָה יָכוֹל מֹשֶׁה לִסְבֹּל. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: קוֹל ה' בַּכֹּחַ (תהלים כט, ד). בְּכֹחוֹ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא בַּכֹּחַ, שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן יָכוֹל לִסְבֹּל. וְאַף הַנָּשִׁים הַמְעֻבָּרוֹת כְּפִי כֹּחָן. וֶחֱוִי אוֹמֵר: כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי כֹּחוֹ.

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בַּר חֲנִינָא: אִם תָּמַהּ אַתָּה עַל הַדָּבָר, לְמַד מִן הַמָּן, שֶׁלֹּא הָיָה יוֹרֵד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְפִי כֹּחַ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם. הַבַּחוּרִים הָיוּ אוֹכְלִין אוֹתוֹ כַּלֶּחֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם (שמות טז, ד). הַזְּקֵנִים, כִּצַּפִּיחִית בִּדְבַשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחַת בִּדְבָשׁ (שמות טז, לא). וְהַיּוֹנְקִים, כְּחָלָב מִשְּׁדֵי אִמָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן (במדבר יא, ח). וְהַחוֹלִים, כְּסֹלֶת מְעֹרָב בִּדְבַשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלַחְמִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ (יחזקאל טז, יט). וְהַגּוֹיִם הָיוּ טוֹעֲמִין אוֹתוֹ מַר כַּגַּד, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַמָּן כִּזֶרַע גָּד (שמות טז, לא).

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בַּר חֲנִינָא: וּמָה אִם הַמָּן שֶׁהָיָה מִין אֶחָד, נֶהְפַּךְ לָהֶן לְמִינִין הַרְבֵּה בִּשְׁבִיל צָרְכָּן כָּל אֶחָד וְאֶחָד. הַקּוֹל שֶׁהָיָה יוֹצֵא וְהָיָה בּוֹ כֹּחַ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁהָיָה מִשְׁתַּנֶּה לְכָל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי כֹּחוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִנָּזְקוּ. וּמִנַּיִן שֶׁהַקּוֹל נֶחֱלַק לְקוֹלוֹ הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת (שמות כח, ט). הַקּוֹל אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא הַקּוֹלֹת. וֶחֱוִי, יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת.

כו דָּבָר אַחֵר, יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת. אֵימָתַי עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת? בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ לִשְׁלֹחַ מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה לְגָאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְהָיָה מֹשֶׁה בְּמִדְיָן, שֶׁהָיָה מִתְיָרֵא מִפְּנֵי פַּרְעֹה. כֵּיוָן שֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלָיו בְּמִדְיָן וְאָמַר לוֹ לֵךְ שֹׁב מִצְרַיִם, נֶחֱלַק הַדִּבּוּר לִשְׁנֵי קוֹלוֹת וְנַעֲשָׂה דּוּ פַּרְצוּפִין, וְהָיָה מֹשֶׁה שׁוֹמֵעַ בְּמִדְיָן לֵךְ שֹׁב מִצְרַיִם, וְאַהֲרֹן שׁוֹמֵעַ לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה. וּמִי שֶׁהָיוּ בָאֱמְצַע, לֹא הָיוּ שׁוֹמְעִין כְּלוּם, וֶחֱוִי יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת.

כז דָּבָר אַחֵר, לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי (שה"ש ח, א). יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי. אַתְּ מוֹצֵא, כָּל הָאַחִים שׂוֹנְאִים זֶה לָזֶה. קַיִן שׂוֹנֵא לְהֶבֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקָם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וְגוֹ' (בראשית ד, ח). יִשְׁמָעֵאל שׂוֹנֵא לְיִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית וְגוֹ' (בראשית כא, ט). וְאֵין מְצַחֵק אֶלָּא שֶׁבִּקֵּשׁ לְהָרְגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ (ש"ב ב, יד). עֵשָׂו שׂוֹנֵא לְיַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ וְגוֹ' (בראשית כז, מא). הַשְּׁבָטִים, שָׂנְאוּ לְיוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ (בראשית לז, ד). וּכְאֵיזֶה אָח אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד (תהלים קלג, א). שֶׁהָיוּ אוֹהֲבִין וּמְחַבְּבִין זֶה אֶת זֶה. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁנָּטַל מֹשֶׁה אֶת הַמִּלְכוּת וְאַהֲרֹן אֶת הַכְּהֻנָּה, לֹא שָׂנְאוּ זֶה אֶת זֶה, אֶלָּא הָיוּ שְׂמֵחִים זֶה בִּגְדֻלַּת זֶה וְזֶה בִּגְדֻלַּת זֶה.

תֵּדַע לְךָ, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה שֶׁיֵּלֵךְ בִּשְׁלִיחוּתוֹ אֵצֶל פַּרְעֹה וְאָמַר לוֹ שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח, אַתְּ סָבוּר שֶׁמָּא עִכֵּב מֹשֶׁה שֶׁלֹּא רָצָה לֵילֵךְ. אֵינוֹ כֵּן, אֶלָּא כְּמִכַּבֵּד לְאַהֲרֹן. אָמַר מֹשֶׁה: עַד שֶׁלֹּא עָמַדְתִּי, הָיָה אַהֲרֹן אָחִי מִתְנַבֵּא לָהֶם בְּמִצְרַיִם שְׁמוֹנִים שָׁנָה. הוּא שֶׁכָּתוּב: וְאַוְּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (יחזקאל כ, ה). וּמִנַּיִן שֶׁאַהֲרֹן הָיָה מִתְנַבֵּא לָהֶם בְּמִצְרַיִם? שֶׁכָּךְ הוּא אוֹמֵר: וַיָּבֹא אִישׁ אֱלֹהִים אֶל עֵלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם וְגוֹ' (ש"א ב, כו). אָמַר מֹשֶׁה: כָּל הַשָּׁנִים הָאֵלּוּ הָיָה אַהֲרֹן אָחִי מִתְנַבֵּא, וְעַכְשָׁו אֲנִי נִכְנָס בְּתַחוּמוֹ שֶׁל אָחִי וְיִהְיֶה מֵצֵר, לָכֵן לֹא הָיָה רוֹצֶה לֵילֵךְ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: לֹא אִכְפַּת לְאַהֲרֹן בְּדָבָר זֶה, לֹא דַּי שֶׁאֵינוֹ מֵצֵר אֶלָּא עוֹד שָׂמֵחַ, תֵּדַע לְךָ, שֶׁאָמַר לוֹ: וְגַם הִנֵּה הוּא יוֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ. אֵינוֹ אוֹמֵר וְשָׂמַח בְּפִיו אוֹ שָׂמַח בִּלְבָבוֹ, אֶלָּא וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ.

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי: הַלֵּב שֶׁשָּׂמַח בִּגְדֻלַּת אָחִיו, יָבוֹא וְיִשְׂמַח וְיִלְבַּשׁ אוּרִים וְתֻמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתָּ אֶל חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל לֵב אַהֲרֹן (שמות כח, ל). וֶחֱוִי, וְגַם הִנֵּה הוּא יוֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְגוֹ'. כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ כָּךְ, קִבֵּל עָלָיו לֵילֵךְ. מִיָּד נִגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל אַהֲרֹן וְאָמַר לוֹ: לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה. וֶחֱוִי, מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי, כְּמֹשֶׁה וּכְאַהֲרֹן, אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקֶךָּ, וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק לוֹ.

כח לְךָ לִקְרֹאת מֹשֶׁה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: חֶסֶד, וֶאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ (תהלים פה, יא). חֶסֶד, זֶה אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ (דברים לג, ח). וֶאֱמֶת, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא (במדבר יב, ז). וְעוֹד, חֶסֶד וֶאֱמֶת נִפְגְּשׁוּ. צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ. צֶדֶק, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: צְדָקַת ה׳ עָשָׂה (דברים לג, כא) וְשָׁלוֹם, זֶה אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי (מלאכי ב, ו).

נָשָׁקוּ, יֵישׁ לוֹ. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, כָּל הַנְּשִׁיקוֹת שֶׁל תְּפִלּוֹת הֵן, חוּץ מִשָּׁלֹשׁ נְשִׁיקוֹת: נְשִׁיקַת פְּרִישׁוּת, נְשִׁיקַת גְּדֻלָּה, נְשִׁיקַת פְּרָקִים. נְשִׁיקַת פְּרִישׁוּת מִנַּיִן? דִּכְתִיב: וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ (רות א, יד). נְשִׁיקַת גְּדֻלָּה מִנַּיִן? דִּכְתִיב: וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת פַּךְ הַשֶּׁמֶן וַיִּצֹק עַל רֹאשׁוֹ וַיִּשָּׁקֵהוּ (ש״א יא, א). נְשִׁיקַת פְּרָקִים מִנַּיִן? דִּכְתִיב: וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק לוֹ.

כט וַיַּגֶּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל דִּבְרֵי ה׳. הִתְחִיל מֹשֶׁה אוֹמֵר לוֹ כָּל מַה שֶּׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֵיאַךְ יֵלֵךְ וְהֵיאַךְ יַעֲשֶׂה הָאוֹתוֹת. כֵּיוָן שֶׁהָלְכוּ, הֶשְׁוּו אֶצֶל הַזְּקֵנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לְעוֹלָם הַזְּקֵנִים מַעֲמִידִין אֶת יִשְׂרָאֵל, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְכָל יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשׁוֹטְרָיו עוֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לָאָרוֹן (יהושע ח, כב). אֵימָתַי יִשְׂרָאֵל עוֹמְדִין? כְּשֶׁיֵּשׁ לָהֶם זְקֵנִים. לָמָּה? כְּשֶׁהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם הָיוּ נִשְׁאָלִין בִּזְקֵנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ (דברים לב, ז). שֶׁכָּל מִי שֶׁנּוֹטֵל עֵצָה מִן הַזְּקֵנִים, אֵינוֹ נִכְשָׁל. תֵּדַע לְךָ, כְּשֶׁשָּׁלַח בֶּן חֲדַד אֶצֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר בֶּן חֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי הֵם וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי הֵם (מלכים א כ, ג). שָׁלַח לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, כִּדְבָרְךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל אֲשֶׁר לִי. שָׁלַח לוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה, כִּי אִם כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֶת עֲבָדַי אֵלֶיךָ וְחִפְּשׂוּ אֶת בֵּיתְךָ וְאֶת בָּתֵּי עֲבָדֶיךָ וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקָחוּ. כָּל מַה שֶּׁתָּבַע בָּראשׁוֹנָה, אֵינוֹ חֶמְדָּה. בְּקֵשׁ כֶּסֶף וְזָהָב וְהֵן חֶמְדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל הַגּוֹיִם (חגי ב, ז). בְּקֵשׁ נָשִׁים וְהֵן חֶמְדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה (יחזקאל כד, טז). בְּקֵשׁ בָּנִים וְהֵן חֶמְדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַמַּתֹּי מַחְמַדֵּי בִטְנָם (הושע ט, טז). וְעוֹד, כָּל מַה שֶּׁתָּבַע בָּראשׁוֹנָה חֶמְדָּה. וּמַה הוּא וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ, דָּבָר שֶׁהוּא חֶמְדָּה מִתּוֹךְ חֶמְדָּה. וְאֵיזוֹ? זוֹ הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז רָב (תהלים יט, יא)

כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כָּךְ אָמַר: אֵין זוֹ שֶׁלִּי. הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁל זְקֵנִים. מִיָּד וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְכָל זִקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דְּעוּ נָא וּרְאוּ כִּי רָעָה זֶה מְבַקֵּשׁ כִּי שָׁלַח אֵלַי לְנָשַׁי וּלְבָנַי וּלְכַסְפִּי וּלְזָהֳבִי וְלֹא מָנַעְתִּי מִמֶּנּוּ, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּל הַזְּקֵנִים וְכָל הָעָם אַל תִּשְׁמַע וְלוֹא תֹאבֶה (מלכים א כ, ז-ח). כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע לַעֲצַת הַזְּקֵנִים, מִיָּד וַיֵּצֵא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת הַסּוּס וְאֶת הָרֶכֶב וְהִכָּה בָאֲרָם מַכָּה גְּדוֹלָה. וְעוֹד, לְעוֹלָם נִמְלָכִים בַּזְּקֵנִים. וְכֵן כְּתִיב: קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא ט, א).

אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְעוֹף? מָה עוֹף אֵינוֹ פּוֹרֵחַ בְּלֹא כְּנָפַיִם, אַף יִשְׂרָאֵל אֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמֹד בְּלֹא זְקֵנִים. גְּדוֹל כֹּחַ הַזְּקֵנִים. אִם זְקֵנִים הֵם, חֲבִיבִין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאִם נְעָרִים, נִטְפָּלָה בָּהֶן יַלְדוּת.

תָּנֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שָׁנִינוּ שֶׁחָלַק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּבוֹד לַזְּקֵנִים. בַּסָּנֶה, דִּכְתִיב: לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות ג, טז). וּכְתִיב: וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם. בְּסִינַי, דִּכְתִיב: וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה׳ אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּ וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות כד, א). בְּאֹהֶל מוֹעֵד, קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא ט, א). לֶעָתִיד לָבוֹא כִּי מָלַךְ ה׳ צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד (ישעיה כד, כג).

רַבִּי אָבִין אָמַר: עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַעֲמִיד אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּגֹרֶן, וְהוּא יוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ כֻּלָּם כְּאָב בֵּית דִּין וְדָנִין אֶת אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו (ישעיה ג, יד). עַל זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו, יוֹשֵׁב עִמָּהֶן וְדָנִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם. וּמָה אוֹמֵר לָהֶם: אַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם, אִלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי כֶרֶם ה׳ צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל (ישעיה ה, ז). גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי ה׳ יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ. (ישעיה יד, לב).

וְכֵן דֶּרֶךְ הַמְּלָכִים לֵישֵׁב עֲגָלָה כְּגֹרֶן, וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה יוֹשְׁבִים אִישׁ עַל כִּסְאוֹ מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים כְּגֹרֶן. (מלכים א כב, י) וְכִי כְּגֹרֶן יָשְׁבוּ? אֶלָּא כִּדְתָנֵינָן, סַנְהֶדְרִין הָיוּ יוֹשְׁבִין כַּחֲצִי גֹּרֶן עֲגֻלָּה, כְּדֵי שֶׁיִּהוּ רוֹאִין זֶה אֶת זֶה, וּשְׁנֵי סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִין יוֹשְׁבִין לְפָנֵיהֶן וְכוֹתְבִין דִּבְרֵי הַמַּחֲיִבִין וְדִבְרֵי הַמְזַכִּין. אָמַר שְׁלֹמֹה: אֲנִי רָאִיתִי יוֹשֵׁב עִמָּהֶן וְדָן בְּתוֹכָם, שֶׁנֶּאֱמַר: נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם זִקְנֵי אָרֶץ (משלי לא, כג).

וארא

א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, מַהוּ שֶׁיִּקְרָא אָדָם אֶת הַשֵּׁם בְּאוֹתִיּוֹתָיו. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: אִלּוּ שֶׁאֵין לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא: הָאוֹמֵר אֵין תְּחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, וְאֵין תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם, וְהָאֶפִּיקוֹרוֹס, וְהַלּוֹחֵשׁ עַל הַמַּכָּה וְאוֹמֵר: כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי

אֲנִי ה׳ רֹפְאֶךָ. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר: אַף הַהוֹגֶה אֶת הַשֵּׁם בְּאוֹתִיּוֹתָיו.

רְאֵה כַּמָּה קָשֶׁה חִלּוּל הַשֵּׁם. אָמַר בֶּן עַזַּאי: כִּבְיָכוֹל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא הִזְכִּיר שְׁמוֹ, עַד שֶׁאָמַר שְׁתֵּי תֵּבוֹת בְּרֵאשִׁית בָּרָא וְאַחַר כָּךְ אָמַר אֱלֹהִים. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר: אַף מֹשֶׁה לֹא הִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם, עַד שֶׁאָמַר עֶשְׂרִים וְאַחַת תֵּבוֹת, הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְגוֹ׳ (דברים לב, א), וְאַחַר כָּךְ, כִּי שֵׁם ה׳ אֶקְרָא. תֵּדַע לְךָ, שֶׁלֹּא גִלָּה אוֹתוֹ לַאֲבוֹת הָעוֹלָם. וְלָמָּה גִלָּה אוֹתוֹ לְמֹשֶׁה? עַל שֶׁהָלַךְ לִגְאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל ה׳ וַיֹּאמַר, אֲדֹנָי לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה.

אִם אָמַר אָדָם לְגָדוֹל הֵימֶנּוּ לָמָּה הֲרֵעֹתָה, דָּבָר קָשֶׁה הוּא אוֹמֵר. וְלֹא עוֹד אֶלָּא אָמַר, וּמֵאָז בָּאתִי אֶל פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חֶבֶל עַל דְּאָבְדִין וְלָא מִשְׁתַּכְּחִין, חֲרֵי כַּמָּה פְּעָמִים נִגְלֵיתִי עַל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי, וְלֹא אָמַרְתִּי לָהֶם שֶׁשְּׁמִי ה׳ כְּשֵׁם שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ, וְלֹא הִרְהֲרוּ אַחַר מִדּוֹתַי. אָמַרְתִּי לְאַבְרָהָם, קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וְגוֹ׳ (בראשית יג, יז). בְּקֵשׁ מָקוֹם לִקְבֹּר שָׂרָה וְלֹא מָצָא, עַד שֶׁקָּנָה בְּאַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף, וְלֹא הִרְהֵר אַחַר מִדּוֹתַי. אָמַרְתִּי לְיִצְחָק גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל (בראשית כו, ג). בְּקֵשׁ מַיִם לִשְׁתּוֹת וְלֹא מָצָא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וְגוֹ׳ (בראשית כו, כ). וְלֹא הִרְהֵר אַחַר מִדּוֹתַי. אָמַרְתִּי לְיַעֲקֹב: הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה (בראשית כח, יג). בְּקֵשׁ מָקוֹם לִנְטֹעַ אָהֳלוֹ וְלֹא מָצָא, עַד שֶׁקָּנָה בְּמֵאָה קְשִׂיטָה, וְלֹא הִרְהֵר אַחַר מִדּוֹתַי.

וְאַתָּה תְּחִלַּת שְׁלִיחוּתִי אָמַרְתָּ לִי מַה שְּׁמֶךָ, וְעַכְשָׁו אַתָּה אוֹמֵר: וּמֵאָז בָּאתִי אֶל פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ וְגוֹ׳, לְפִיכָךְ עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה וְגוֹ׳. בְּמִלְחֶמֶת פַּרְעֹה תִּרְאֶה, וְאֵין אַתָּה רוֹאֶה בְּמִלְחֶמֶת שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים שֶׁיַּעֲשֶׂה בָּהֶן נְקָמָה יְהוֹשֻׁעַ תַּלְמִידֶךָ. מִכָּאן אַתְּ לָמֵד, שֶׁנָּטַל מֹשֶׁה אֶת הַדִּין, שֶׁלֹּא לִכְנֹס לָאָרֶץ. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה, שֶׁיָּשַׁב עָלָיו בְּמִדַּת הַדִּין. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה׳, מִדַּת רַחֲמִים, שֶׁאֶגְאַל אֶת יִשְׂרָאֵל וְאַכְנִיסֵם לָאָרֶץ. לְכָךְ כְּתִיב: וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי.

ב **לָכֵן** אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה׳ וְהוֹצֵאתִי וְגוֹ׳. וְאֵין לָכֵן אֶלָּא שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי וְגוֹ׳ (ש״א ג, יד). הָלַךְ מֹשֶׁה וְאָמַר לָהֶם כָּךְ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וְגוֹ׳. וְאֵין לָכֵן אֶלָּא שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי וְגוֹ׳ (ש״א ג, יד). הָלַךְ מֹשֶׁה וְאָמַר לָהֶם כָּךְ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וְגוֹ׳. חָזַר מֹשֶׁה וְאָמַר: הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי. וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל פַּרְעֹה. הַמָּשָׁל אוֹמֵר: מִן שִׁטָּיָא לִית הֲנָיָא אֶלָּא קְצִיָּהּ.

וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פַּרְעֹה. עָשָׂה אוֹתָן שָׁוִים. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הֱיוּ נוֹהֲגִין בּוֹ כָּבוֹד וְחִלְקוּ כָּבוֹד לַמֶּלֶךְ, שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ אֶת הַדִּין. לְפִיכָךְ מֹשֶׁה אוֹמֵר לוֹ: נִלְכָּה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים. פֶּן יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בַּחֶרֶב לֹא אָמַר, אֶלָּא פֶּן יִפְגָּעֵנוּ (שמות ה, ג), שֶׁנָּהַג בּוֹ כָּבוֹד.

ג **כִּי** יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת, יָפֶה אוֹמֵר לָכֶם. אַתְּ מוֹצֵא בְּנֹחַ, לְאַחַר שֶׁהִצִּילוֹ מִן הַמַּבּוּל אָמַר לְנֹחַ: וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל (בראשית ט, יב) אָמַר לוֹ: תֵּן לִי אוֹת. אָמַר לוֹ: אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן. חִזְקִיָּה כִּשְׁחָלָה, שָׁלַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יְשַׁעְיָה וְאָמַר לוֹ: כֹּה אָמַר ה׳, הִנְנִי רֹפֵא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה בֵּית ה׳ (מלכים ב כ, ה). אָמַר לוֹ: מָה אוֹת? אָמַר לוֹ: הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת צֵל הַמַּעֲלוֹת (ישעיה לח, ח). וְכָךְ נֶאֱמַר לִיהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: שְׁמַע נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְגוֹ׳ כִּי אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה (זכריה ג, ח). הַצַּדִּיקִים מְבַקְּשִׁים מוֹפֵת, כָּל שֶׁכֵּן פַּרְעֹה הָרָשָׁע. הֲוֵי, כִּי יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת.

מַיִד, וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת מַטֵּהוּ וַיְהִי לְתַנִּין. אָמַר פַּרְעֹה: כָּךְ כֹּחוֹ שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם, מִכָּאן יוֹצְאִים כְּשָׁפִים לְכָל הָעוֹלָם. וַיִּקְרָא גַּם פַּרְעֹה, קָרָא לְנָעָרִים וּלְתִינוֹקוֹת בְּנֵי חָמֵשׁ בְּנֵי אַרְבַּע שָׁנִים, וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ. לְכָךְ כְּתִיב גַּם פַּרְעֹה, שֶׁלֹּא קָרָא תְּחִלָּה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: נֵס גָּדוֹל נַעֲשָׂה בַּמַּטֶּה, שֶׁאִלּוּ בָּלַע תַּנִּין אֶת הַתַּנִּינִים, כָּךְ דֶּרֶךְ הַתַּנִּינִים לִבְלֹעַ זֶה אֶת זֶה. אֶלָּא אַחַר שֶׁנַּעֲשָׂה מַטֶּה, דִּכְתִיב: וַיִּבְלַע מַטֵּה אַהֲרֹן אֶת מַטֹּתָם. וְאִלּוּ הָיָה עוֹשֶׂה אָדָם מִכָּל אוֹתָן הַמַּטּוֹת שֶׁהִשְׁלִיכוּ וְנַעֲשׂוּ תַּנִּינִים, הָיוּ יוֹתֵר מֵעֶשֶׂר חֲבִילוֹת וְעוֹמְדִין. וּבְלָעָן מַטֵּה אַהֲרֹן, וְלֹא נַעֲבָה יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיָה. כְּשֶׁרָאָה פַּרְעֹה כָּךְ, תָּמַהּ וְאָמַר: אִם יֹאמַר לַמַּטֶּה בְּלַע לְפַרְעֹה וּלְכִסְאוֹ, הוּא בוֹלֵעַ. הוּא הַסִּימָן שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה בַּסְּנֶה כְּשֶׁאָמַר לוֹ: מַזֶּה בְיָדְךָ הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה, זֶה פַּרְעֹה שֶׁנִּדְמֶה לְנָחָשׁ, יִפְקֹד ה׳ בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִיחַ (ישעיה כז, א). כְּשֶׁהָיָה יוֹצֵא מֹשֶׁה מֵאֵצֶל פַּרְעֹה, הָיָה אוֹמֵר אוֹתוֹ רָשָׁע, אִם יָבוֹא אֵצְלִי בֶּן עַמְרָם, אֲנִי הוֹרְגוֹ, אֲנִי שׁוֹרְפוֹ. כְּשֶׁהָיָה מֹשֶׁה נִכְנָס, מִיָּד פַּרְעֹה נַעֲשָׂה מַטֶּה. וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה. בְּחָמֵשׁ מַכּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת אֵין כְּתִיב בָּהֶן אֶלָּא וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה. כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ חָמֵשׁ מַכּוֹת וְלֹא שִׁלַּח, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מִכָּאן וְאֵילָךְ אִם רָצָה לְשַׁלֵּחַ אֵינִי מְקַבֵּל. שֶׁכָּךְ כְּתִיב בְּחָמֵשׁ מַכּוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת, וַיְחַזֵּק ה׳ אֶת לֵב פַּרְעֹה. וְהָיָה מֹשֶׁה גּוֹזֵר וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַיֵּם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ (איוב כב, כח).

ד **כִּי** יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר. רַבֵּנוּ, מִי שֶׁעָמַד לְהִתְפַּלֵּל וּבָא הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכוֹ, מַהוּ שֶׁיִּפְסִיק. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, הָעוֹמֵד בַּתְּפִלָּה, אַפִלּוּ הַמֶּלֶךְ שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹמוֹ, לֹא יְשִׁיבֶנּוּ. אַפִלּוּ נָחָשׁ כָּרוּךְ עַל עֲקֵבוֹ, וְלֹא יַפְסִיק. מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל, בָּא עָרוֹד וּנְשָׁכוֹ, וּבָרְחוּ הַתַּלְמִידִים. אַחַר שָׁעָה בָּאוּ

וּמָצְאוּ אוֹתוֹ עָרוֹד מֵת מֻשְׁלָךְ עַל פְּנֵי חוֹרוֹ. אָמְרוּ: יַי לוֹ לְאָדָם שֶׁנִּשְׁכוֹ עָרוֹד, יַי לְעָרוֹד שֶׁפָּגַע בּוֹ רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא. וּמָה רָאוּ חֲכָמִים לְהָקִישׁ כְּרִיכַת נָחָשׁ לַמַּלְכוּת? אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פָּזִי: דִּכְתִיב: קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי בְחַיִל יֵלְכוּ וּבְקַרְדֳּמוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים (ירמיה מו, כב). מַה הַנָּחָשׁ מְלַחֵשׁ וְהוֹרֵג, אַף הַמַּלְכוּת מְלַחֶשֶׁת וְהוֹרֶגֶת אֶת הָאָדָם. הוּא נָתוּן בְּבֵית הָאֲסוּרִין, מְלַחֵשׁ עָלָיו וְהוֹרְגוֹ.

דָּבָר אַחֵר, מָה רָאוּ לְהָקִישׁ הַמַּלְכוּת לַנָּחָשׁ? מַה הַנָּחָשׁ הוֹלֵךְ מְעֻקָּם, אַף הַמַּלְכוּת מְעֻקֶּמֶת דְּרָכִים. לְפִיכָךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, כְּשֵׁם שֶׁהַנָּחָשׁ מְעֻקָּם, כָּךְ פַּרְעֹה הָרָשָׁע מְעֻקָּם. וּכְשֶׁיָּבוֹא לְהִתְעַקֵּם, וְאָמַרְתָּ אֶל אַהֲרֹן קַח אֶת מַטֶּךָ, יִתְלֶה אֶת הַמַּטֶּה כְּנֶגְדּוֹ. כְּלוֹמַר, מִזֶּה אַתְּ לוֹקֶה. מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית (ישעיה מו, י). עַד שֶׁמֹּשֶׁה בַּסְּנֶה, הֶרְאָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֱיֵאַךְ פַּרְעֹה עָתִיד לְהִתְעַקֵּם. לְפִיכָךְ עָשָׂה מַקֵּלוֹ נָחָשׁ. כְּלוֹמַר, שֶׁפַּרְעֹה הָרָשָׁע, כְּשֵׁם שֶׁהַנָּחָשׁ מְעֻקָּם, כָּךְ פַּרְעֹה יִתְעַקֵּם.

ה **וַיְדַבֵּר** אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי הָעֹשֶׂק יְהוֹלֵל חָכָם וְיאַבֵּד אֶת לֵב מַתָּנָה (קהלת ז, ז). כְּשֶׁהֶחָכָם מִתְעַסֵּק בִּדְבָרִים הַרְבֵּה, מְעַרְבְּבִין אוֹתוֹ מִן הַחָכְמָה. וְיאַבֵּד אֶת לֵב מַתָּנָה, מִן הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה מַתָּנָה בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם. כִּי הָעֹשֶׂק יְהוֹלֵל חָכָם. חָכָם הַמִּתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי צִבּוּר, מְשַׁכְּחִין תַּלְמוּדוֹ. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: שִׁשִּׁים הֲלָכוֹת לְמִדַנִי רַבִּי יְהוּדָה בֶּן פְּדָיָא בְּחַרִישַׁת הַקֶּבֶר, וְכֻלָּן נִשְׁתַּכְּחוּ מִמֶּנִּי, בִּשְׁבִיל שֶׁהָיִיתִי עוֹסֵק בְּצָרְכֵי צִבּוּר. וֶהֱוֵי, כִּי הָעֹשֶׂק יְהוֹלֵל חָכָם. כִּי הָעֹשֶׂק יְהוֹלֵל חָכָם, עֵסֶק שֶׁנִּתְעַסֵּק שְׁלֹמֹה בִּדְבָרִים בְּטֵלִים, הִטְעוּהוּ, וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ אֶת לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים (מלכים א יא, ד)

אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא: נוֹחַ לוֹ לִשְׁלֹמֹה אִלּוּ הָיָה גּוֹרֵף בִּיבִין, וְאַל יִכְתֹּב עָלָיו הַפָּסוּק הַזֶּה. וּמִי גָּרַם לוֹ? שֶׁנִּתְעַסֵּק בִּדְבָרִים שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ צֹרֶךְ בָּהֶן. וּמַה הֵן דְּבָרִים? דִּבְרֵי אָגוּר בִּן יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל (משלי ל, א). לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ אָגוּר? שֶׁאָגַר אֶת הַתּוֹרָה וְאֶת הַחָכְמָה. בֶּן יָקֶה, שֶׁהֶקִיאָהּ. נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל, שֶׁהָיָה אוֹמֵר, אִתִּי אֵל וְאוּכַל. הִכְתִּיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּתּוֹרָה. לֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר, לֹא יַרְבֶּה לוֹ כֶּסֶף וְזָהָב, לֹא יַרְבֶּה לוֹ סוּסִים פֶּן יָשִׁיב (דברים יז, טז-יז).

אִיתִיאֵל וְאֻכָל, אֲנִי אַרְבֶּה וְלֹא אָסִיר לְבָבִי, אֲנִי אַרְבֶּה סוּסִים וְלֹא אָשִׁיב אֶת הָעָם.

תָּנֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, עָלָה סֵפֶר מִשְׁנֵה תּוֹרָה וְנִשְׁתַּטַּח לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר: רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, עָקָרַנִי שְׁלֹמֹה, עַשָּׂאנִי פְּלַסְתֵּר. כָּתַבְתָּ בִּי, לֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים, לֹא יַרְבֶּה לוֹ סוּסִים, וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה לוֹ. וּכְתִיב וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים אֶלֶף אֲרֻוֹת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים (מלכים א ה, ו) וְנָשִׁים הִרְבָּה, וַיְהִי לוֹ נָשִׁים שָׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפִילַגְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת (מלכים א יא, ג). וְרִבָּה כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַיִם כָּאֲבָנִים (מלכים א י, כז). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שְׁלֹמֹה וְאֶלֶף כַּיּוֹצֵא בּוֹ אוֹבְדִין מִן הָעוֹלָם, וְאוֹת אַחַת מִמְּךָ אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם. מִי גָּרַם לוֹ? עַל שֶׁנִּתְעַסֵּק בִּדְבָרִים שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ צֹרֶךְ בָּהֶן. וֶהֱוֵי, כִּי הָעֹשֶׂק יְהוֹלֵל חָכָם.

וְאַל תֹּאמַר שְׁלֹמֹה בִּלְבַד, אֶלָּא אַף מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עֵסֶק שֶׁנִּתְעַסֵּק טִלְטֵל אוֹתוֹ. אֵימָתַי? כְּשֶׁהָלַךְ אֶצֶל פַּרְעֹה מַה כְּתִיב שָׁם? וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא: יוֹם פְּרוּזְבַּטְיָא שֶׁל פַּרְעֹה הָיָה, וְהָיוּ כָּל הַמְּלָכִים בָּאִין וּמְעַטְרִין אוֹתוֹ, שֶׁיִּהְיֶה קוֹזְמוֹקְרָטוֹר עַל כָּל הַמְּלָכִים. מִשֶּׁעִטְּרוּ אוֹתוֹ, הָיוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עוֹמְדִים עַל פֶּתַח פַּלְטֵרִין שֶׁל פַּרְעֹה. נִכְנְסוּ מְשָׁרְתָיו אֵלָיו וְאָמְרוּ לוֹ: שְׁנֵי זְקֵנִים עוֹמְדִין בַּפֶּתַח. אָמַר לָהֶן: יֵשׁ בְּיָדָם עֲטָרוֹת. אָמְרוּ לוֹ: לָאו. אָמַר לָהֶם: בָּאַחֲרוֹנָה יִכָּנְסוּ. נִמְצְאוּ עוֹמְדִין לִפְנֵי פַּרְעֹה. אָמַר לָהֶם: מָה אַתֶּם מְבַקְּשִׁין? אָמְרוּ לוֹ: אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחֵנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי. אָמַר לָהֶם: מִי ה׳ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ. וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ לְשַׁלֵּחַ לִי עֲטָרָה, אֶלָּא בְּדָבָרִים אַתֶּם בָּאִים, לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה׳ וְגוֹ׳.

אָמַר רַבִּי לֵוִי: בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הוֹצִיא דִּפְתְּרָא שֶׁל אֱלֹהוּת, הִתְחִיל קוֹרֵא, אֱלֹהֵי אֱדוֹם, אֱלֹהֵי מוֹאָב, אֱלֹהֵי צִידוֹן, וְכֵן כֻּלָּם. אָמַר לָהֶם: חֲרֵי קָרָאתִי כָּל כְּתָבַי וְאֵין שָׁם שְׁמוֹ שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם. אָמַר רַבִּי לֵוִי: מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְכֹהֵן שֶׁהָיָה לוֹ עֶבֶד שׁוֹטֶה. יָצָא הַכֹּהֵן חוּץ לִמְדִינָה, הָלַךְ הָעֶבֶד לְבַקֵּשׁ אֶת רַבּוֹ בְּבֵית הַקְּבָרוֹת. הִתְחִיל צוֹוֵחַ לִבְנֵי אָדָם שֶׁעוֹמְדִין שָׁם, לֹא רְאִיתֶם בְּכָאן רַבִּי. אָמְרוּ לוֹ: רַבְּךָ לֹא כֹּהֵן הוּא? אָמַר לָהֶם: הֵן. אָמְרוּ לוֹ: שׁוֹטֶה, וּמִי רָאָה כֹּהֵן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת. כָּךְ אָמְרוּ לוֹ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְפַרְעֹה: שׁוֹטֶה, אֱלֹהוּת אִלּוּ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר, מֵתִים הֵן, אֲבָל ה׳ אֱלֹהִים אֱמֶת, הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם. אָמַר לָהֶם פַּרְעֹה: בָּחוּר הוּא, זָקֵן הוּא, כַּמָּה שְׁנוֹתָיו, כַּמָּה עֲיָרוֹת לָכַד, כַּמָּה מְדִינוֹת כָּבַשׁ, כַּמָּה שָׁנִים יֵשׁ לוֹ מִיּוֹם שֶׁעָלָה לַמַּלְכוּת. אָמְרוּ לוֹ: אֱלֹהֵינוּ כֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם, הוּא הָיָה עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם, וְהוּא יִהְיֶה בְּסוֹף כָּל הָעוֹלָמִים, וְהוּא יְצָרָךְ וְנָתַן בְּךָ רוּחַ חַיִּים. אָמַר לָהֶן: וּמַה מַּעֲשָׂיו? אָמְרוּ לוֹ: נוֹטֶה שָׁמַיִם וְאֶרֶץ, וְקוֹלוֹ חוֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ, מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים, קַשְׁתּוֹ אֵשׁ, חִצָּיו שַׁלְהֶבוֹת, רָחְמוֹ לַפִּיד, מְגִנּוֹ עֲנָנִים, חֶרְבּוֹ בָּרָק, יוֹצֵר הָרִים וּגְבָעוֹת, מְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים, מוֹרִיד גְּשָׁמִים וּטְלָלִים, מַפְרִיחַ דְּשָׁאִים וּמְדַשֵּׁן פֵּרוֹת, וְעוֹנֶה חַיּוֹת, צָר אֶת הָעֲבָר בִּמְעֵי אִמּוֹ וּמוֹצִיאוֹ לָאֲוִיר הָעוֹלָם, מְהַעְבֵּד מַלְכִין וּמְהָקֵים מַלְכִין. אָמַר לָהֶם: מִתְחַלָּה שֶׁקֶר אַתֶּם מְדַבְּרִין, שֶׁאֲנִי הוּא אֲדוֹן הָעוֹלָם, וַאֲנִי בָּרָאתִי עַצְמִי וְאֶת נִילוֹס, שֶׁנֶּאֱמַר: לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי (יחזקאל כט, ג). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קִבֵּץ אֶת כָּל חַכְמֵי מִצְרַיִם, אָמַר לָהֶם: שֶׁמָּא שְׁמַעְתֶּם שְׁמוּעָה שֶׁל אֱלֹהֵיהֶם שֶׁל אִלּוּ. אָמְרוּ לוֹ: שָׁמַעְנוּ שֶׁבֶּן חֲכָמִים הוּא בֶּן מַלְכֵי קֶדֶם. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לְעַצְמְכֶם קְרָאתֶם חֲכָמִים וְלִי בֶּן חֲכָמִים. חַייכֶם, אֲנִי מְאַבֵּד חָכְמַתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה בֶּן

חֲכָמִים אֲנִי בֶּן מַלְכֵי קֶדֶם (ישעיה יט, יא). רְאֵה מַה כְּתִיב בָּהֶן: וַאֲבָדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבוֹנָיו תִּסְתַּתָּר (ישעיה כט, יד). הֱשִׁיבָם: אֵינִי יוֹדֵעַ מָה אַתֶּם אוֹמְרִים: מִי ה׳ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רָשָׁע, מִי ה׳ אָמַרְתָּ, מִי אַתָּה לוֹקֶה. מ״י עוֹלֶה בְּגִימַטְרִיָּא חֲמִישִׁים, אֵלּוּ חֲמִישִׁים מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם. בְּמִצְרַיִם מַהוּ אוֹמֵר? וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא. וְעַל הַיָּם מַהוּ אוֹמֵר וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה (שמות יד, לא). כַּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבַּע? עֶשֶׂר מַכּוֹת. חֲשֹׁב חָמֵשׁ אֶצְבָּעוֹת שֶׁבְּיָד הַגְּדוֹלָה, לְכָל אַחַת וְאַחַת עֶשֶׂר עֶשֶׂר, הֲרֵי חֲמִישִׁים. דָּבָר אַחֵר, מִי סָרַס מִי? יַם סוּף עָתִיד לְהוֹדִיעֲךָ מִי ה׳. חַיֶּיךָ, מִפִּיךָ תֹּאמַר ה׳ הַצַּדִּיק (שמות ט, כ). אַתָּה אָמַרְתָּ לֹא אֲשַׁלְּחַ (שמות ה, ב), מָחָר בְּיָדְךָ תֶּאֱחֹז כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְתֹאמַר לְכוּ בְּשָׁלוֹם, גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקַרְכֶם קְחוּ. וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם וְגוֹ׳ (שמות יב, לג). לְכָךְ נֶאֱמַר: וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם.

ו **וַיֹּאמְרוּ** אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָה עָלֵינוּ (שמות ג, יח). אָמְרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁמָּא תֹּאמַר שִׁנִּינוּ אֶת הַלָּשׁוֹן, שֶׁאָמַרְנוּ לוֹ, כֹּה אָמַר ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (שמות ה, א). וּבִשְׁבִיל כָּךְ הִקְשָׁה כְּנֶגְדֵּנוּ. חָזְרוּ וְאָמְרוּ לוֹ: ה׳ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ (שמות ה, ג).

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ (שמות ה, ה). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, וּמָה עָשָׂה לָהֶם? הִתְחִיל מְחָרֵק עֲלֵיהֶם שִׁנָּיו וְאָמַר: נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים (שמות ה, יז). לְשׁוֹן טִנּוּף הוּא, יִשְׁתַּחֲקוּ עַצְמוֹתֵיכֶם, קְדֹשִׁים אַתֶּם קְדֹשִׁים, עַל כֵּן אַתֶּם אוֹמְרִים. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי פָּנוּי הָיָה מֵעֲבוֹדַת פָּרֶךְ. אָמַר לָהֶם פַּרְעֹה? בִּשְׁבִיל שֶׁאַתֶּם פְּנוּיִין, אַתֶּם אוֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ.

אָמַר לָהֶם: לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת הָעָם וְגוֹ׳ (שמות ה, ד). מַהוּ לָמָּה? אָמַר לָהֶם: אַתֶּם לָמָּה וְדַבָּרֵיכֶם לָמָּה כִּבְיָכוֹל, דַּיְּכֶם לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם.

תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה וְגוֹ׳. מַהוּ וְאַל יִשְׁעוּ? שֶׁהָיָה בְּיָדָן מְגִלּוֹת שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּעְשְׁעִין בָּהֶן מִשַּׁבָּת לְשַׁבָּת, לוֹמַר, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹאֲלָן. אָמַר לָהֶם פַּרְעֹה: אַל יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי שֶׁקֶר, אַל יִהְיוּ מִשְׁתַּעְשְׁעִין. כְּלוֹמַר, וְאַל יְהוּ נִפְיָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּצוּ פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְגוֹ׳,

וַיָּפֻץ הָעָם וְגוֹ׳. מִפְּנֵי שֶׁהוּא כַּתְּמָרִין. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מָחָר אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם מַכּוֹת, וְהֵם אוֹמְרִים: פַּרְעֹה חוֹטֵא וְאָנוּ לוֹקִין. כֵּינָן שֶׁיִּשְׂרָאֵל יוֹצְאִין לְהָבִיא קַשׁ לַעֲשׂוֹתוֹ תֶּבֶן, הָיָה מִצְרִי רוֹאֵהוּ בְּתוֹךְ שָׂדֵהוּ, מַבְרִיחוֹ וּמְשַׁבֵּר אֶת שׁוֹקָיו, לְפִיכָךְ וַיָּפֻץ הָעָם.

וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן נִצָּבִים, זֶה דָּתָן וַאֲבִירָם, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן: וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים (במדבר טז, פז). הִתְחִילוּ מְחָרְפִים וּמְגַדְּפִים כְּלַפֵּי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וְאָמְרוּ: יֵרֶא ה׳ עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט. אָמְרוּ לָהֶם: רְאוּ הֵיאַךְ עֲשׂוּיִין יִשְׂרָאֵל מִן הַמַּכּוֹת. רֵיחַ הָיָה בְּיַד הַמִּצְרִים שֶׁאָנוּ נִגְאָלִין, וַעֲכָשָׁו בָּאתֶם וְהַעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ הָרֵיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וְגוֹ׳.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה הַלֵּוִי בַּר שַׁלּוּם: אָמְרוּ לוֹ: מָשָׁל נֶאֱמַר לְמָה אָנוּ דוֹמִין? לְשֵׁה שֶׁבָּא הַזְּאֵב לִטֹּל אוֹתָהּ מִן הָעֶדֶר, רָץ הָרוֹעֶה אַחֲרֶיהָ לְהַצִּילָהּ מִפִּי הַזְּאֵב, בֵּין הָרוֹעֶה וְהַזְּאֵב נִבְקַע הַשֵּׂה. כָּךְ אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה: מִבֵּינְךָ לְבֵין פַּרְעֹה אָנוּ מֻתִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּשָׂב מֹשֶׁה אֶל ה׳. וְאִם תֹּאמַר: מָה אִכְפַּת לָךְ. אִם כֵּן לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי (שמות כב, ו). וּמֵאָז בָּאתִי אֶל פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ. שִׁמְךָ חַיִּים וּרְפוּאָה לְכָל בָּאֵי עוֹלָם, וּבִשְׁמְךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה, מַה יַּעֲשׂוּ אוֹתָן הַנְּתוּנִים בְּתוֹךְ הַדִּימוֹס. אָמַר לוֹ: עַתָּה תִּרְאֶה וְכוּ׳.

ז **וַיֹּאמֶר** אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: שְׁאוּ שְׂעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ וְגוֹ׳ (תהלים כד, ז). שְׁלֹמֹה אָמַר הַפָּסוּק הַזֶּה בְּשָׁעָה שֶׁהִכְנִיס אֶת הָאָרוֹן לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, עָשָׂה אָרוֹן שֶׁל עֶשֶׂר אַמּוֹת וְהִכְנִיס אֶת הָאָרוֹן לְתוֹכוֹ וְנָעָשָׂא אוֹתוֹ. כֵּינָן שֶׁהִגִּיעַ לְפֶתַח בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הָיָה הַפֶּתַח שֶׁל עֶשֶׂר אַמּוֹת וְאֵין עֶשֶׂר אַמּוֹת יְכוֹלוֹת לִכָּנֵס לְתוֹךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת. וְעוֹד, שֶׁהָיוּ טְעוּנִין בּוֹ. כֵּינָן שֶׁבָּאוּ לְהַכְנִיסוֹ, לֹא הָיָה יָכוֹל. עָמַד שְׁלֹמֹה וְהָיָה מִתְבַּיֵּשׁ וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַה לַּעֲשׂוֹת. הִתְחִיל מִתְפַּלֵּל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאוֹמֵר: ה׳ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ (דה״ב ו, מב).

מֶה עָשָׂה שְׁלֹמֹה? אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: הָלַךְ וְהֵבִיא אֲרוֹנוֹ שֶׁל דָּוִד אָבִיו, וְהָיָה מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר: ה׳ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֶלְבּוֹ: בְּאוֹתָהּ שָׁעָה חָיָה דָּוִד. וְהַכֹּל מִמְּךָ לְדָרוֹשׁ. שֶׁכֵּן דָּוִד אָמַר: ה׳ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר (תהלים ל, ג) וְהָיָה שְׁלֹמֹה אוֹמֵר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עָשָׂה בִּזְכוּתוֹ שֶׁל זֶה, זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ (דה״ב ו, מב). מִיָּד נַעֲנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ וְגוֹ׳. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו? וּכְכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יָרְדָה מֵהַשָּׁמַיִם וְגוֹ׳. וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ צוֹוַחַת וְאוֹמֶרֶת, וְשַׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ וְגוֹ׳ (קהלת ד, ב). הִתְחִיל שְׁלֹמֹה אוֹמֵר: שְׂאוּ שְׂעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד (תהלים כד, ז). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בִּקְּשׁוּ הַשְּׂעָרִים לִירֹד וְלָרַץ אֶת רֹאשׁוֹ, שֶׁהָיוּ סְבוּרִין שֶׁעַל נַפְשׁוֹ הוּא אוֹמֵר מֶלֶךְ הַכָּבוֹד. אָמְרוּ לוֹ: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד. אָמַר לָהֶם: ה׳ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה. כֵּינָן שֶׁאָמַר לָהֶם כָּךְ: מִיָּד שָׁקְטוּ. אִלּוּלֵי כֵּן, בִּקְּשׁוּ לָרַץ רֹאשׁוֹ וְלַהֲמִיתוֹ.

ח **דָּבָר** אַחֵר, מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד. זֶה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא חוֹלֵק כָּבוֹד לִירֵאָיו. לְכָךְ כְּתִיב הַכָּבוֹד. כֵּיצַד? מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם אֵין יוֹשְׁבִין עַל כִּסְאוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹשִׁיב לִשְׁלֹמֹה עַל כִּסְאוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה׳ לְמֶלֶךְ תַּחַת דָּוִיד אָבִיו וַיַּצְלַח (דה״א כט, כג) מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם

אֵין רוֹכְבִין עַל סוּסוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִרְכִּיב לְאֵלִיָּהוּ עַל סוּסוֹ. וּמַהוּ סוּסוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, סוּפָה וּסְעָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ (נחום א, ג). וּכְתִיב בְּאֵלִיָּהוּ: וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם (מלכים ב ב, יא).

מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם אֵין מִשְׁתַּמְּשִׁין בְּשַׁרְבִיטוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָסַר שַׁרְבִיטוֹ לְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ. מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם אֵין לוֹבְשִׁין עֲטָרָה שֶׁלּוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָתִיד לְהַלְבִּישׁ עֲטָרָה שֶׁלּוֹ לְמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. וּמַהוּ עֲטָרָה שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? כֶּתֶם פָּז, שֶׁנֶּאֱמַר: רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז (שה״ש ה, יא). וְכָתוּב בּוֹ: תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז (תהלים כא, ד).

מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם אֵין לוֹבְשִׁין לְבוּשׁוֹ, וְיִשְׂרָאֵל לוֹבְשִׁין לְבוּשׁוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמַהוּ לְבוּשׁוֹ? עֹז, שֶׁנֶּאֱמַר: לָבֵשׁ ה׳ עֹז (תהלים צג, א). וּנְתָנוֹ לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן (תהלים כט, יא) מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם אֵין נִקְרָאִין בִּשְׁמוֹ קֵיסָר אֲגוּסְטָא. וְאֵם נִקְרָא בִּשְׁמוֹ, מִמְיתִין אוֹתוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָא שְׁמוֹ לְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה (שמות ז, א). חֲוֵי ה׳ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד, שֶׁהוּא חוֹלֵק מִכְּבוֹדוֹ לִירֵאָיו.

ט **רְאֵה** נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: פַּרְעֹה הָרָשָׁע עָשָׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ, הוֹדִיעוֹ שֶׁאֵינוֹ כְלוּם. הֲרֵינִי עוֹשֶׂה אוֹתְךָ עָלָיו אֱלוֹהַּ. וּמִנַּיִן שֶׁעָשָׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר: לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי (יחזקאל כט, ג) לְפִיכָךְ יְרָאֶה אוֹתְךָ וְיֹאמַר שָׁזֶה אֱלוֹהַּ.

פַּרְעֹה הָיָה אֶחָד מֵאַרְבָּעָה בְּנֵי אָדָם שֶׁעָשׂוּ עַצְמָן אֱלֹהוֹת וְנִבְעֲלוּ בַּנָּשִׁים, וְאֵלּוּ הֵן: חִירָם וּנְבוּכַדְנֶצַּר וְיוֹאָשׁ וּפַרְעֹה. חִירָם מִנַּיִן? דִּכְתִיב: בֶּן אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹקִים יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי (יחזקאל כח, ב). וּמִנַּיִן שֶׁנִּבְעַל בַּנָּשִׁים? שֶׁנֶּאֱמַר: גָּבַהּ לִבְּךָ בְּיָפְיֶךָ שִׁחַתָּ חָכְמָתְךָ עַל יְקָעָתֶךָ עַל אֶרֶץ הִשְׁלַכְתִּיךָ לִפְנֵי מְלָכִים נְתַתִּיךָ לְרַאֲוָה בָּךְ (יחזקאל כח, יז), לְרַעֲוָא בָךְ, יַעְבְּדוּן רְעוּתְהוֹן בָּךְ.

נְבוּכַדְנֶצַּר מִנַּיִן שֶׁעָשָׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ? דִּכְתִיב: אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן (ישעיה יד, יד). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רָשָׁע, אַף אֶל שְׁאוֹל תּוּרַד אֶל יַרְכְתֵי בוֹר (ישעיה יד, טו). מֶה עָשָׂה לוֹ? הִגְלָהוּ לַמִּדְבָּר עַד שֶׁהוּא בְּמַלְכוּתוֹ וְהֶאֱכִילוֹ עֵשֶׂב כַּבְּהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: עִשְׂבָּא כְתוֹרִין לָךְ יְטַעֲמוּן, וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עָלָךְ (דניאל ד, כב). וְהָיוּ בְּהֵמוֹת וְחַיּוֹת רוֹאִין אוֹתוֹ בִּדְמוּת בְּהֵמָה וְהוֹלְכִין וּבוֹעֲלִין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשֵׂד בְּהֵמוֹת יְחִיתֶן (חבקוק ב, יד). יְחִיתֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא תִתְחַתֵּן בָּם. וְעַל כָּל זֹאת וּלְבַב אֱנִישׁ יְהִיב לֵהּ, שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא מֶלֶךְ עַל כָּל הָעוֹלָם, וְהַיּוֹם נִבְעָל לַחַיּוֹת וְלִבְהֵמוֹת. וּכְתִיב בֵּהּ: וְלִקְצַת יוֹמַיָּא אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר עֵינַי לִשְׁמַיָּא נְטֻלַת וּמַנְדְּעִי עֲלַי יְתוּב וּלְעִלָּאָה בָּרְכֵת וּלְחַי עָלְמָא שַׁבְּחֵת וְהַדְּרֵת דִּי שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם וּמַלְכוּתֵהּ עִם דָּר וְדָר (דניאל ד, לא).

יוֹאָשׁ מִנַּיִן שֶׁעָשָׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ? דִּכְתִיב: וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ שָׂרֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ, אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם (דה״ב כד, יז). מַהוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ? שֶׁעָשָׂאוּהוּ אֱלוֹהַּ. אָמְרוּ לוֹ: אִלּוּלֵי שֶׁאַתָּה אֱלוֹהַּ, לֹא יָצָאתָ לְאַחַר שֶׁבַע שָׁנִים מִבֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים. אָמַר לָהֶם: כָּךְ הוּא, וְקִבֵּל עַל עַצְמוֹ לְעָשׂוֹת אֱלוֹהַּ. וּמִנַּיִן שֶׁנִּבְעַל בַּנָּשִׁים? דִּכְתִיב: וַיְהִי לִתְקוּפַת הַשָּׁנָה עָלָה עָלָיו חֵיל אֲרָם וַיָּבֹאוּ אֶל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם וְגוֹ׳ וְאֶת יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים (דה״ב כד, כג כד). אַל תְּהִי קוֹרֵא שְׁפָטִים אֶלָּא שִׁפּוּטִים. וּכְתִיב: וּבְלֶכְתָּם מִמֶּנּוּ כִּי עָזְבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלַיִים רַבִּים, הִתְקַשְּׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּהַרְגֻהוּ עַל מִטָּתוֹ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד וְלֹא קְבָרֻהוּ בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים (דה״ב כד, כה).

פַּרְעֹה מִנַּיִן שֶׁנִּבְעַל בַּנָּשִׁים? שֶׁנֶּאֱמַר: כֹּה אָמַר ה׳ הִנְנִי נֹתֵן אֶת פַּרְעֹה חָפְרַע מֶלֶךְ מִצְרַיִם בְּיַד אֹיְבָיו (ירמיה מד, ל). מַהוּ חָפְרַע? שֶׁהָיָה זָכָר וּפָרַע עַצְמוֹ כַּנְּקֵבָה. חָפְרַע, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה (במדבר ה, יח). וְכֵן הַנָּבִיא אוֹמֵר: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים (ישעיה יט, טז) וּמִי גָּרַם לוֹ? עַל שֶׁאָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי. לְפִיכָךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה. לָמָּה, כִּי גָּבַהּ מֵעַל גְּבֹהַּ שׁוֹמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם (קהלת ה, ז). אָמַר לוֹ: רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה, לְךָ וַעֲשֵׂה מִי שֶׁעָשָׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ שֶׁחָץ בָּעוֹלָם עַל שֶׁהִגְבִּיהַּ עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶת כָּל גְּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל כָּל בְּנֵי שָׁחַץ (איוב מא, כו).

וְכִי גָּבוֹהַּ רוֹאֶה וְהַשָּׁפָל אֵינוֹ רוֹאֶה. וְהָא כְתִיב: עֵינֵי ה׳ הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ (זכריה ד, י). אֶלָּא אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה: אִלּוּ הַגַּאֲוָתָנִין שֶׁעוֹשִׂין עַצְמָן אֱלוֹהוֹת, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה מֵהֶן שֶׁחָצִים בָּעוֹלָם, כְּגוֹן נְבוּכַדְנֶצַּר, וּמִן בְּנֵי אֲנָשָׁא טְרִיד וְלִבְבֵהּ עִם חֵיוָתָא שַׁוִּיו וְעִם עֲרָדַיָּא מְדוֹרֵהּ וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין יְטַעֲמוּנֵהּ וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע עַד דִּי יְדַע דִּי שַׁלִּיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּין יְצַבֵּא יְתְנִנֵּהּ.

וְכֵן סַנְחֵרִיב נִתְגָּאָה וְנַעֲשָׂה שֶׁחָץ בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ ה׳ וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים (מלכים ב יט, לה). לָקָךְ כְּתִיב: אֶת כָּל גְּבֹהַּ יִרְאֶה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְאֶה שַׁחַץ שֶׁל גַּאֲוָתָנִים לְכָל הַבְּרִיּוֹת. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים וַאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נְאֻם ה׳ וְגוֹ׳ (ירמיה כג, כד).

אָמַר רַבִּי בִּנְיָמִין בַּר לֵוִי: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: יֵשֵׁב אָדָם בְּזָוִית בֵּיתוֹ וְיַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, אֲנִי מַרְאֶהוּ לַבְּרִיּוֹת. בְּיוֹתֵר אִם יַטְמִין אָדָם עַצְמוֹ לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ לַעֲבֹר עֲבֵרָה, שֶׁאֲנִי מַרְאֶהוּ לַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים וַאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נְאֻם ה׳.

וּמַהוּ? הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא. (ירמיה כג, כד) אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא: אֲנִי מְמַלֵּא מְמֻנּוּ הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים וּמְרַאֶה שִׁבְחָן לַבְּרִיּוֹת. לְפִיכָךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה, לָמָּה? כִּי גְּבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ וְגוֹ'. (קהלת ה, ז). אָמַר לוֹ: רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה, לְךָ וְהִפָּרַע מִמֶּנּוּ וְהָבֵא עָלָיו עֶשֶׂר מַכּוֹת. אָמַר לוֹ: הֵיאַךְ אָבִיא עָלָיו אֶת הַמַּכּוֹת? אָמַר לוֹ: אֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: הַמַּטֶּה מִשְׁקַל אַרְבָּעִים סְאָה הָיָה, וְשֶׁל סַנְפִּירִינוֹן הָיָה, וְעֶשֶׂר מַכּוֹת חֲקוּקוֹת עָלָיו נוֹטָרִיקוֹן דְּצַ"ךְ עַדַ"שׁ בְּאַחַ "ב. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בַּשַּׁקְסִין הַזֶּה הָבֵא עָלָיו אֶת הַמַּכּוֹת.

י **רְאֵה** נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ. כְּשֵׁם שֶׁהַדּוֹרֵשׁ יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ וְהַתַּרְגְּמָן מַשְׁמִיעַ לָפָנָיו, כָּךְ אַתָּה תְּדַבֵּר אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ, וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה, וְעַל יְדֵי שְׁנֵיכֶם יִהְיוּ נַעֲשִׂים כָּל הַדְּבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה. הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל פַּרְעֹה, לְכָךְ נֶאֱמַר לוֹ: אַתָּה תְדַבֵּר. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵינִי מְשַׁלְּחוֹ בִּדְבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: בִּדְבָרִים לֹא יִוָּסֵר עָבֶד (משלי כט, יט).

אָמַר לוֹ: וַאֲנִי אַקְשֶׁה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מֹשֶׁה, אַתָּה תְדַבֵּר וַאֲנִי מֵבִיא מַכָּה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה פָּרַעְתִּי מִמְצָרִים בְּעֶשֶׂר מַכּוֹת. אֲבָל לֶעָתִיד אֲנִי נִפְרָע לָכֶם מִגּוֹג וּמָגוֹג, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֵשׁ וְגָפְרִית אַמְטִיר עָלָיו וְעַל אֲגַפָּיו וְעַל עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ (יחזקאל לח, כב).

יא **כִּי** יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא נַעֲשׂוּ, אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה (ישעיה מו, י). הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגִּיד מֵרֹאשׁ מַה יִּהְיֶה בַּסּוֹף. שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר לְמֹשֶׁה: הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה (דברים לא, טז). מַה שֶּׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת אַחַר מִיתָתוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת בְּרִיתִי (דברים לא, טז), שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַזְבוּ אֶת ה' וְלֹא עָבָדוּהוּ (שופטים י, ו). חֲיֵי, מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית.

אָמַר רַבִּי פִּינְחָס הַכֹּהֵן חָמָא: כָּל הַקּוֹרֵא פָּסוּק זֶה, סָבוּר שְׁמָא פִּלּוֹנִיקְיָא יֵשׁ לְמַעְלָה, שֶׁהוּא אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה. וּמַהוּ וְכָל חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה? שֶׁהוּא חֶפֶץ לְהַצְדִּיק בְּרִיּוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ (ישעיה מב, כא). לְמַעַן צִדּוּקוֹ. וְאֵינוֹ חָפֵץ לְחַיֵּב כָּל בְּרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת רָשָׁע (יחזקאל יח, לב). לְכָךְ נֶאֱמַר וְכָל חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה.

יב **כִּי** יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה וְגוֹ'. וְזֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כָּל רוֹחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה (משלי כט, יא). הַכְּסִיל מוֹצִיא אֶת כָּל דְּבָרָיו בְּפַעַם אַחַת כְּשֶׁבָּא לָרִיב עִם חֲבֵרוֹ. וְחָכָם, בָּאַחֲרוֹנָה הוּא מְסַלְקוֹ. כָּל רוֹחוֹ יוֹצִיא כְסִיל, זֶה פַּרְעֹה הָרָשָׁע. וְחָכָם בָּאַחֲרוֹנָה יְשַׁבְּחֶנָּה, זֶה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שֶׁכָּתוּב בָּהֶם: וַיִּבְלַע מַטֵּה אַהֲרֹן אֶת מַטֹּתָם. תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאֶמַרְתָּ אֶל אַהֲרֹן וְגוֹ'. אַהֲרֹן יְהֵא עוֹשֶׂה הַדְּבָרִים, אֲבָל אַתָּה עָמֹד כְּנֶשֶׁיא שֶׁהוּא גוֹזֵר עַל הַזְּקֵנִים וְהֵן עוֹשִׂין. וְכָךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּסְּנֶה: הוּא יִהְיֶה לְךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לֵאלֹהִים (שמות ד, טז).

וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ כֵּן וְגוֹ' אַהֲרֹן הָיָה לוֹ לִכְנֹס תְּחִלָּה שֶׁהוּא גָּדוֹל בְּשָׁנִים, וְלָמָּה מֹשֶׁה תְּחִלָּה, שֶׁהָיָה גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם. וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פַּרְעֹה, וַיִּשְׁלַךְ אַהֲרֹן אֶת מַטֵּהוּ וְגוֹ'. תְּחִלָּה וְאַחֲרוֹנָה הַמַּכָּה הַזּוֹ הֵבִיאוּ וְאַחַר כָּךְ אָמַר לְפַרְעֹה וַיִּשְׁלַךְ מַכָּה שְׁנִיָּה וְעָשׂוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים לְפָנָיו וְלֹא הִשְׁגִּיחַ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵין לְשַׁלַּח הָעָם (שמות יז, יד). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רָשָׁע, בַּלָּשׁוֹן שֶׁהִכְבַּדְתָּ, בּוֹ בַּלָּשׁוֹן אֲנִי מִתְכַּבֵּד, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּהִכָּבְדִי. וְגוֹ'.

יג **לָךְ** אֶל פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמָּיְמָה וְגוֹ', כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה' הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדִי עַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם (שמות ז, יז) לָמָּה לָקוּ הַמַּיִם תְּחִלָּה בְּדָם? מִפְּנֵי שֶׁפַּרְעֹה וְהַמִּצְרִיִּים הָיוּ עוֹבְדִין לַיְאוֹר. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הַכֵּה אֱלוֹהוּ תְּחִלָּה בְּפָנָיו וְאַחַר כָּךְ עַצְמוֹ. מָשָׁל הֶדְיוֹט אוֹמֵר: מְחוֹ אֱלָהֵיא וְיִבְהָתוּן כְּמָרֵיא. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל אַהֲרֹן וְגוֹ', הַכֵּה מַה שֶּׁבְּיָאֹר וּבַאֲגַמִּים וּבַנְּהָרוֹת וְעַל כָּל מִקְוֵה מֵימֵיהֶם, מַה שֶּׁבַּקִּיתוֹן. וְהָיָה דָם בָּעֵצִים וּבָאֲבָנִים. אֲפִלּוּ מַה שֶּׁהַמִּצְרִים הָיוּ רוֹקְקִים, כֻּלּוֹ דָם.

אָמַר רַבִּי אַבִּין הַלֵּוִי בְּרַבִּי, מְמַצַּת הַדָּם הֶעֱשִׁירוּ יִשְׂרָאֵל. כֵּיצַד? הַמִּצְרִי וְיִשְׂרָאֵל בְּבֵית אֶחָד וְהַגִּגִּית מְלֵאָה מַיִם, וְהַמִּצְרִי הוֹלֵךְ לְמַלֹּאת אֶת הַקִּיתוֹן מִתּוֹכָהּ, מוֹצִיאָהּ מְלֵאָה דָם. וְיִשְׂרָאֵל שׁוֹתֶה מַיִם, וּמִצְרִי דָם מִתּוֹךְ הַגִּגִּית, וְהַמִּצְרִי אוֹמֵר לוֹ: תֵּן לִי בְּיָדְךָ מְעַט מַיִם, וְנוֹתֵן לוֹ, וְנַעֲשִׂים דָּם. אָמַר לוֹ: נִשְׁתֶּה בְּתוֹךְ הַקֵּעָרָה אֲנִי וְאַתָּה בְּיַחַד. יִשְׂרָאֵל שׁוֹתֶה מַיִם, וְהַמִּצְרִי שׁוֹתֶה דָם. וּכְשֶׁהָיָה לוֹקֵחַ מִיִּשְׂרָאֵל בְּדָמִים יְקָרִים, הָיָה שׁוֹתֶה מַיִם. מִכָּאן הֶעֱשִׁירוּ יִשְׂרָאֵל.

וְכַמָּה הָיְתָה הַמַּכָּה עוֹשָׂה בָּהֶם? רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה. אֶחָד מֵהֶם אוֹמֵר, עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הָיָה מַתְרֶה בָּהֶם עַד שֶׁלֹּא תָּבוֹא הַמַּכָּה, וְשִׁבְעָה יָמִים הַמַּכָּה מְשַׁמֶּשֶׁת בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת ה' אֶת הַיְאֹר. וְהָאַחֵר אוֹמֵר: שִׁבְעָה יָמִים הָיָה מַתְרֶה בָּהֶן, וְעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הַמַּכָּה מְשַׁמֶּשֶׁת בָּהֶן

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, כְּשֵׁם שֶׁהֵבִיא עַל הַמִּצְרִיִּים, כָּךְ הוּא עָתִיד לְהָבִיא עַל מַלְכוּת אֱדוֹם הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁהִיא מִצְרָה לְיִשְׂרָאֵל. וְכָל צוֹר מָלֵא, בְּקַפּוֹטְקְיָא הַכָּתוּב מְדַבֵּר. מִצְרַיִם לָקוּ בְּדָם,

אַף אֱדוֹם כֵּן. וְנֶהֱפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה, לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה, לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ, מִדּוֹר לְדוֹר תֶּחֱרָב לְנֶצַח נְצָחִים וְגוֹ' (ישעיה לד, ט-י).

לְפִי שֶׁבִּטְלָה יִשְׂרָאֵל מִן הַתּוֹרָה שֶׁכָּתוּב בָּהּ וְהָגִיתָ יוֹמָם וָלָיְלָה (יהושע א, ח). לְפִיכָךְ אֲנִי פּוֹרֵעַ מִמֶּנָּה בָּאֵשׁ שֶׁלֹּא תִכְבֶּה לְעוֹלָם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. וּלְפִי שֶׁשָּׁרְפָה בֵּיתִי שֶׁהֶעָשָׁן הָיָה יוֹצֵא מִמֶּנּוּ, דִּכְתִיב: וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן (ישעיה ו, ד), לְפִיכָךְ לְעוֹלָם תַּעֲלֶה עֲשָׁנָהּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר (ישעיה סו, ו). אוֹמֵר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶלָּא קוֹל מֵהֵיכָל (ישעיה סו, ו), אֵין אַתֶּם זְכוּרִים מָה עֲשִׂיתֶם בַּהֵיכָל. קוֹל ה' מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו. (ישעיה סו, ו) וְאֵימָתַי יִהְיֶה הַגְּמוּל הַזֶּה? לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא וְיוֹשִׁיעֲכֶם (ישעיה לה, ד).

יד **וַיֹּאמֶר** ה' אֶל מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה (שמות ח, טז). לָמָּה הָיָה יוֹצֵא הַמָּיְמָה? לְפִי שֶׁהָיָה אוֹתוֹ רָשָׁע מִשְׁתַּבֵּחַ וְאוֹמֵר שֶׁהוּא אֱלוֹהַּ וְאֵינוֹ יוֹצֵא לִנְקָבָיו, לְפִיכָךְ הָיָה יוֹצֵא הַמַּיְמָה בְּהַשְׁכָּמָה, שֶׁלֹּא יִרְאוּהוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹמֵד בְּקָלוֹן. לְכָךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: עֲמֹד בְּהַשְׁכָּמָה בְּשָׁעָה שֶׁהוּא נִצְרָךְ, תְּפֹשׂ אוֹתוֹ וֶאֱמֹר לוֹ: כֹּה אָמַר ה' כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת כָּל מַגֵּפֹתַי. בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, בָּשָׂר וָדָם שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ לְהָבִיא רָעָה עַל שׂוֹנְאוֹ, פִּתְאֹם מֵבִיא עָלָיו, שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ בּוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מַתְרֶה בּוֹ בְּפַרְעֹה הָרָשָׁע עַל כָּל מַכָּה וּמַכָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יַד ה' הוֹיָה, (שמות ס, ג), הִנְנִי מַמְטִיר (שמות ט, ג), הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף (שמות ז, כז), הִנְנִי מֵבִיא מָחָר (שמות ו, ז). וְכֵן כֻּלָּם.

זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הֵן אֵל יַשְׁגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה (איוב לו, כב). שֶׁהוּא מוֹרֶה לָרְשָׁעִים דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. אָמַר לוֹ לְפַרְעֹה: וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנְךָ. לָמָּה? הִנֵּה אָנֹכִי מַמְטִיר. אַחַר כָּךְ הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבוּלֶךָ. הַכֹּל בְּהַתְרָאָה.

עֶשֶׂר מַכּוֹת כֻּלָּן מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. דָּם, לָמָּה הֵבִיא עָלָיו דָּם? לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ מַנִּיחִין בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לִטְבֹּל מִטַּמְאָתָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ פָּרִין וְרָבִין.

וּמִפְּנֵי מָה לָקוּ הַמַּיִם וְהֶעָפָר עַל יְדֵי אַהֲרֹן? שֶׁכָּךְ כְּתִיב: אֱמֹר אֶל אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וְגוֹ'. אָמַר רַבִּי תַּנְחוּם: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, הַמַּיִם שֶׁשִּׁמְּרוּךָ בְּשָׁעָה שֶׁהֶשְׁלַכְתָּ לַיְאוֹר, וְעָפָר שֶׁהֵגֵן עָלֶיךָ כְּשֶׁהָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי, אֵינוֹ דִּין שֶׁיִּלְקוּ עַל יָדֶיךָ. לְפִיכָךְ לָקוּ עַל יְדֵי אַהֲרֹן.

צְפַרְדְּעִים לָמָּה הֵבִיא עֲלֵיהֶם? מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּעְבְּדִין בְּיִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים לָהֶן הָבִיאוּ לָנוּ שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים, לְפִיכָךְ וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ. בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ מוֹזְגִין אֶת הַכּוֹס, מִתְמַלֵּא מִן הַצְּפַרְדְּעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וְגוֹ' וּבְמִשְׁאֶרֹתֶיךָ. אֵימָתַי מִשְׁאֶרֶת מְצוּיָה אֵצֶל תַּנּוּר? בְּשָׁעָה שֶׁהַתַּנּוּר חַם. כָּל כָּךְ לָמָּה? לַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאָם. כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים. וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: צְפַרְדֵּעַ אַחַת הָיְתָה, וְהָיוּ הַמִּצְרִים מַכִּין אוֹתָהּ וּמַתֶּזֶת צְפַרְדְּעִים הַרְבֵּה.

כִּנִּים לָמָּה? שֶׁשָּׁמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מְכַבְּדֵי חוּצוֹת וּשְׁוָקִים, לְפִיכָךְ נֶהְפַּךְ עֲפָרָם לְכִנִּים, וְהָיוּ חוֹפְרִין אַמָּה עַל אַמָּה וְלֹא הָיָה שָׁם עָפָר, שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִּנִּים. וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בְּלָטֵיהֶם, מַעֲשֶׂה שֵׁדִים. בְּלַהֲטֵיהֶם, מַעֲשֶׂה כְּשָׁפִים. לְפִי שֶׁאֵין הַשֵּׁד יָכוֹל לַעֲשׂוֹת פָּחוֹת מִכַּשְּׁעוֹרָה.

עָרוֹב לָמָּה? שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים אוֹמְרִים לְיִשְׂרָאֵל, צְאוּ הָבִיאוּ לָנוּ דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת, כְּדֵי לִהְיוֹת מִצְטָרְפִין בָּהֶם, לְפִיכָךְ הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶן חַיּוֹת מְעֹרָבָבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: מִינֵי צְפַרְדְּעִין וְיַתּוּשִׁין. וְנִרְאִין דְּבָרָיו שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה. בַּצְּפַרְדְּעִים, כְּתִיב וַיְיַצְּבְרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם, וּבָעָרוֹב כְּתִיב: וַיַּעַשׂ ה' כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב. צְפַרְדְּעִים שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶן הֲנָאָה, מֵתוּ וְהִסְרִיחוּ מִצְרַיִם. עָרוֹב שֶׁהָיָה הֲנָאָה בְּעוֹרוֹתֵיהֶן, לֹא נִשְׁאַר עַד אֶחָד. שֶׁאִלּוּ הָיוּ צְרָעִין וְיַתּוּשִׁין, הָיָה לָהֶן שֶׁיְּמוּתוּ וְיַסְרִיחוּ בְּמִצְרַיִם. וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה תְּחִלָּה, שֶׁהוּא הִתְחִיל בְּעֵצָה רָעָה עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּצֵא פַּרְעֹה לְכָל עַמּוֹ. וְאַחַר כָּךְ וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ וְגוֹ'.

דֶּבֶר לָמָּה? מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל רוֹעֵי בָקָר וְרוֹעֵי צֹאן וְרוֹעֵי גְּמַלִּים בְּהָרִים וּבְקָעוֹת וּבְמִדְבָּרוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפְרוּ וְיִרְבּוּ. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי אָבִיא לָכֶם רוֹעֶה יָפֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יַד ה' הוֹיָה וְגוֹ'. וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמִּקְנֵה וְגוֹ'. אֲפִלּוּ בְּהֵמָה חֲצִיָּהּ שֶׁל מִצְרִי וְחֶצְיָהּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לֹא מֵתָה.

שְׁחִין, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמוּ יִשְׂרָאֵל לְחֹם לָהֶם חֲמִין וּלְצַנֵּן לָהֶם צוֹנֵן, לְפִיכָךְ לָקוּ בַּשְּׁחִין, שֶׁלֹּא יָכְלוּ לַגַּע בְּגוּפָן. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: נֵס גָּדוֹל נַעֲשָׂה בַּשְּׁחִין. שֶׁאִם אָדָם זוֹרֵק חֵץ כְּלַפֵּי מַעְלָה, אֵינוֹ מְהַלֵּךְ מֵאָה אַמָּה. וּמֹשֶׁה זָרַק פִּיחַ כְּבָשָׁן מִלֹּא חָפְנָיו, מַה שֶּׁאֵי אֶפְשָׁר לְטֹל מִלֹּא חָפְנָיו וְאֵין בּוֹ מַמָּשׁ, וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשְּׁמַיְמָה עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד. וְעוֹד נֵס גָּדוֹל הָיָה בַּשְּׁחִין, שֶׁהֶחֱזִיקָה מִלֹּא יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה, מִלֹּא יָדוֹ שְׁלוֹ וְשֶׁל אַהֲרֹן. וְעוֹד נֵס אַחֵר נַעֲשָׂה בַּשְּׁחִין. אָדָם מְפַזֵּר עָפָר קַב אֶחָד, אֵין מְפַזֵּר אֶלָּא אַרְבַּע אַמּוֹת. אֲבָל מֹשֶׁה, נָטַל מִלֹּא יָדוֹ וּפִזְּרוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁהָיְתָה אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה עַל אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה.

בָּרָד, מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל נוֹטְעֵי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְאִילָנוֹת וּכְרָמִים. לְפִיכָךְ הֵבִיא עֲלֵיהֶן בָּרָד וְשִׁבֵּר אִילָנוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בָרָד. וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד, גַּם בְּתוֹךְ גַּם. רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה. חַד אָמַר, כְּפֵרְטָתָא דְּרַמְנָא דְּחַרְצָנֵיתֵהּ מִתְחַמְיָא מִלְּגָאו. וְחַד אָמַר, כְּהֲדֵין עַשָּׁשִׁיתָא דְּמַיָּא וּמִשְׁחָא מִתְעָרְבָה כַּחֲדָא וְנוּרָא דָּלִיק מִגַּוַּיהוֹן.

מָשָׁל לְמַה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לִשְׁנֵי לִגְיוֹנוֹת קָשִׁין שֶׁשּׁוֹנְאִין זֶה אֶת זֶה. לְיָמִים הִגִּיעַ זְמַן מִלְחַמְתּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ. מֶה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ? עָשָׂה שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם וְהָלְכוּ וְעָשׂוּ שְׁלִיחוּת הַמֶּלֶךְ. כָּךְ אֵשׁ וּבָרָד צָהֳבִין זֶה לָזֶה. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ זְמַן מִלְחַמְתָּהּ שֶׁל מִצְרַיִם, עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם וְהִכּוּ בְּמִצְרַיִם. הֲוֵי, וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד. הָיָה יוֹשֵׁב מִצְרִי, נִכְוָה בָּאֵשׁ, כְּמִשְׁפָּט רְשָׁעִים בַּגֵּיהִנָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: יַהֲרֹג בַּבָּרָד גַּפָּם וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל (תהלים עח, מז). רַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם אוֹמֵר: מַהוּ וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל? בָּ״א נָ״ח מָ״ל. וְרַבִּי פִּינְחָס אוֹמֵר: יוֹרֵד בְּפֶלְכִין וְקוֹצֵץ אֶת הָאִילָנוֹת.

אַרְבֶּה לָמָּה? מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל זוֹרְעֵי חִטִּין וּשְׂעוֹרִים, לְפִיכָךְ הֵבִיא עֲלֵיהֶן אַרְבֶּה וְאָכְלוּ כָּל מַה שֶּׁזָּרְעוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כֵּיוָן שֶׁבָּא אַרְבֶּה, שָׁמְחוּ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ, נָקֵבֵץ וְנִשְׂלֹק מֵהֶן חָבִיּוֹת. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רְשָׁעִים, בַּמַּכָּה שֶׁהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם אַתֶּם הֱיִיתֶם שְׂמֵחִין. מִיָּד וַיְהֹוָה ה׳ רוּחַ יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת הָאַרְבֶּה, לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם. אֲפִלּוּ מַה שֶּׁבַּקְּדֵרוֹת וּבֶחָבִיּוֹת מְלוּחִין, פָּרְחוּ וְהָלְכוּ לָהֶן.

חֹשֶׁךְ לָמָּה? יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאֵין לְפָנָיו מַשּׂוֹא פָּנִים, וְהוּא חוֹקֵר לֵב וּבוֹחֵן כְּלָיוֹת. לְפִי שֶׁהָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל פּוֹשְׁעִין שֶׁהָיָה לָהֶם פִּטְרוֹנִין מִן הַמִּצְרִים, וְהָיָה לָהֶם שָׁם כָּבוֹד וַעֲשֶׁר וְלֹא הָיוּ רוֹצִין לָצֵאת מִמִּצְרַיִם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם אֲנִי אָבִיא עֲלֵיהֶן מַכָּה בְּפַרְהֶסְיָא וְיָמוּתוּ, יֹאמְרוּ הַמִּצְרִים, כְּשֵׁם שֶׁעָבַר עָלֵינוּ, כָּךְ עָבַר עֲלֵיהֶן. לְפִיכָךְ הֵבִיא עַל הַמִּצְרִים אֶת הַחֹשֶׁךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים, וְלֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו. וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם. וּכְתִיב: וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ. אָמַר רַבִּי אַבְדִּימִי בַּר חָמָא: אוֹתוֹ חֹשֶׁךְ כָּפוּל וּמְכֻפָּל הָיָה. הָיָה מִצְרִי עוֹמֵד, אֵינוֹ יָכוֹל לֵישֵׁב, יוֹשֵׁב, אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד. רָבוּץ, לֹא הָיָה יָכוֹל לְזַקֵּף. הַמַּכּוֹת הָאֵלּוּ, שְׁלֹשָׁה עַל יְדֵי אַהֲרֹן, וּשְׁלֹשָׁה עַל יְדֵי מֹשֶׁה, וּשְׁלֹשָׁה עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאַחַת עַל יְדֵי כֻּלָּן. דָּם צְפַרְדֵּעַ וְכִנִּים שָׁהָיוּ בָּאָרֶץ, עַל יְדֵי אַהֲרֹן. בָּרָד אַרְבֶּה חֹשֶׁךְ שֶׁהֵן בָּאֲוִיר, עַל יְדֵי מֹשֶׁה, שֶׁכָּךְ שָׁלַט מֹשֶׁה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. עָרוֹב דֶּבֶר מַכַּת בְּכוֹרוֹת, עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּשְׁחִין עַל יְדֵי כֻּלָּן.

וּבִשְׁלִשִּׁית יְמֵי הָאֲפֵלָה נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרִים וַיַּשְׁאִלוּם. וְהָיָה יִשְׂרָאֵל נִכְנָס לְתוֹךְ בָּתֵּיהֶן שֶׁל מִצְרִים וְהָיוּ שׁוֹאֲלִין מֵהֶן כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלוֹת. אִם הָיוּ אוֹמְרִים אֵין לָנוּ לְהַשְׁאִיל, הָיָה מֵאִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַמָּקוֹם שֶׁהָיוּ שָׁם, וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי הוּא בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל.

טו **וַיֹּאמֶר** ה׳ אֶל מֹשֶׁה נְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד (שמות ט, כב). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ ה׳ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ (תהלים קלה, ו). הַשָּׁמַיִם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה׳ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם (תהלים קטו, טז). מָשָׁל לְמַה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁגָּזַר וְאָמַר: בְּנֵי רוֹמִי לֹא יֵרְדוּ לְסוּרְיָא, וּבְנֵי סוּרְיָא לֹא יַעֲלוּ לְרוֹמִי. כָּךְ כְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָעוֹלָם, גָּזַר וְאָמַר: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה׳ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם. כְּשֶׁבִּקֵּשׁ לִתֵּן אֶת הַתּוֹרָה, בִּטֵּל אֶת הַגְּזֵרָה הָרִאשׁוֹנָה וְאָמַר: הַתַּחְתּוֹנִים יַעֲלוּ לָעֶלְיוֹנִים, וְהָעֶלְיוֹנִים יֵרְדוּ לַתַּחְתּוֹנִים, וַאֲנִי הַמַּתְחִיל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרֶד ה׳ עַל הַר סִינַי וְגוֹ׳ (שמות יט, כ). וּכְתִיב: וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה׳ (שמות כד, א). הֲוֵי, כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ וְגוֹ׳.

כְּשֶׁבִּקֵּשׁ אָמַר יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם (בראשית א, ט). וּכְשֶׁבִּקֵּשׁ, עָשָׂה אֶת הַיָּם יַבָּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה (שמות יד, כט). הֲוֵי כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ ה׳ עָשָׂה. בַּשָּׁמַיִם, נְטֵה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד (שמות ט, כב). וּבָאָרֶץ, נְטֵה אֶת מַטֶּךָ וְהַךְ אֶת עֲפַר הָאָרֶץ. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מֵהֶעְנֵן, כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי, וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ (שמות ח, יב), שֶׁלֹּא תָּמוּת בְּמַכּוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ.

טז **הִנְנִי** מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר. זַבְּדִי בֶּן לֵוִי אָמַר: שָׂרַט לוֹ שְׂרִיטָה עַל הַכֹּתֶל. אָמַר לוֹ: כְּשֶׁתַּגִּיעַ הַשֶּׁמֶשׁ לְכָאן מָחָר, יֵרֵד הַבָּרָד. אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָמֹהוּ, אֲבָל עָתִיד לִהְיוֹת. אֵימָתַי? בִּימֵי גּוֹג וּמָגוֹג, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲשֶׁר חָשַׂכְתִּי לְעֵת צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה (איוב לח, כג). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ וְגוֹ׳ (יחזקאל לח, כב). וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז. בְּמַכַּת בָּרָד אָמַר אוֹתוֹ רָשָׁע, ה׳ הַצַּדִּיק וְגוֹ׳.

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת מַטֵּהוּ עַל הַשָּׁמַיִם. כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר וַה׳, הוּא וּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה. וַה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה (בראשית כא, א). הוּא וְסַנְקֶלִיטִין שֶׁלּוֹ. וַה׳ הִמְטִיר עַל סְדֹם (בראשית יט, כד), הוּא וְסַנְקֶלִיטִין שֶׁלּוֹ. וַה׳ נָתַן קֹלֹת (שמות ט, כג). הוּא וְסַנְקֶלִיטִין שֶׁלּוֹ. וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת. מִתְלַקַּחַת, לְאַחַר שֶׁהִכָּהוּ הַבָּרָד, לוֹקַחְתּוֹ הָאֵשׁ וְשׁוֹרַפְתּוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ. רַבִּי פִּינְחָס וְרַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם. רַבִּי פִּינְחָס אָמַר: מַהוּ אֲפִילֹת? פְּלָאִים עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּהֶם. וְרַבִּי יְהוּדָה אָמַר: לַקִּישׁוֹת הָיוּ. אָמַר לוֹ רַבִּי פִּינְחָס, וַהֲרֵי כְּתִיב: וְאֶת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד, וְאַתְּ אוֹמֵר עַל שֶׁהָיוּ קְטַנּוֹת לֹא נֻכּוּ. אֶלָּא פְּלָאִים עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּהֶן.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר פַּרְעֹה הָרָשָׁע, ה׳ הַצַּדִּיק, הַעְתִּירוּ אֶל ה׳ וַאֲנִי מְשַׁלְּחָן. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: כָּךְ אָמַרְתָּ בַּמַּכָּה הָרִאשׁוֹנָה וְהִתְפַּלַּלְתִּי וְלֹא שִׁלַּחְתָּם. לְמָתַי אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ? הֶשִׁיבוֹ פַּרְעֹה: חָטָאתִי לַה׳ אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם, עַכְשָׁיו אֲנִי מְשַׁלְּחָן. כְּשֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה כָּךְ, וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל ה׳. וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אַרְצָה, תְּלָאן בִּרְפִיוֹן. וְאֵימָתַי יָרְדוּ? בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל הָאֱמוֹרִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַה׳ הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְגוֹ׳ (יהושע י, יא). וְהַשְּׁאָר שֶׁהָיוּ בַּשָּׁמַיִם, יָרְדוּ עַל גּוֹג וּמָגוֹג לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְהַקּוֹלוֹת הָיוּ תְּלוּיִין. וְאֵימָתַי יָרְדוּ? בִּימֵי אֱלִישָׁע עַל מַחֲנֵה אֲרָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ אֶת מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב וְקוֹל סוּס וְגוֹ׳ (מלכים ב ז, ו).

יז וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וְגוֹ׳. כְּךְ הֵן הָרְשָׁעִים. כָּל זְמַן שֶׁהֵן בְּצָרָה, מַכְנִיעִין עַצְמָן. מִשְׁתַּצָּרָה עוֹבֶרֶת, חוֹזְרִין לְקִלְקוּלָם. נְבוּכַדְנֶצַּר כְּשֶׁהָיָה בְּצָרָה אָמַר: כְּעַן אֲנָה נְבֻכַדְנֶצַּר מְשַׁבַּח וּמְרוֹמֵם וּמְהַדַּר לְמֶלֶךְ שְׁמַיָּא דִּי כָל מַעֲבָדוֹהִי קְשֹׁט וְאׇרְחָתֵהּ דִּין וְדִי מַהְלְכִין בְּגַוָּה יָכֵל לְהַשְׁפָּלָה (דניאל ד, לד).

אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֶלְבּוֹ בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן: אִלּוּלֵי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָן אֶת הַלְּבָבוֹת וְהַמַּחֲשָׁבוֹת, קִלְּס נְבוּכַדְנֶצַּר בְּפָסוּק זֶה כְּשֵׁם שֶׁקִּלֵּס דָּוִד בְּסֵפֶר תְּהִלִּים. נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר מְשַׁבַּח, דָּוִד אָמַר שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת ה׳ (תהלים קמז, יב). נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר מְרוֹמֵם, דָּוִד אָמַר אֲרוֹמִמְךָ ה׳ כִּי דִלִּיתָנִי (תהלים ל, ב). נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר מְהַדֵּר, דָּוִד אָמַר הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ (תהלים קד, א). וְכֵיוָן שֶׁרָאָה עַצְמוֹ בִּגְדֻלָּה, הִתְחִיל מִתְגָּאֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר הֲלָא דָא הִיא בָּבֶל רַבְּתָא דִּי אֲנָה בְּנֵיתָהּ לְבֵית מַלְכוּ בְּתָקֶף חִסְנִי וְלִיקָר הַדְרִי (דניאל ד, כז). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רָשָׁע, עוֹד אַתְּ מִתְגָּאֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא, קָל מִן שְׁמַיָּא נְפַל, לָךְ אָמְרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא, מַלְכוּתָא עָדַת מִנָּךְ. וְגוֹי, כָּל זְמַן שֶׁהָרְשָׁעִים בְּצָרָה, מַכְנִיעִין עַצְמָן. עָבְרָה הַצָּרָה, חוֹזְרִין לְקִלְקוּלָן. וְכֵן וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא. אֲמוּת הָעוֹלָם מוֹסִיפִין לַחֲטֹא. אֲבָל יִשְׂרָאֵל, תַּם עֲוֹנֵךְ בַּת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ, פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת אֱדוֹם וְגוֹ׳ (איכה ד, כב). אָמֵן.

בא

א וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשֹׁךְ וְלֹא מָרוּ אֶת דְּבָרוֹ (תהלים קה, כח). חֹשֶׁךְ שֶׁשָּׁלַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים, קָשֶׁה הָיָה. לָמָּה? עַל שֶׁלֹּא קִבְּלוּ מָרוּת דְּבָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמַּלְאָכִים: הַמִּצְרִים רְאוּיִין לִלְקוֹת בַּחֹשֶׁךְ. מִיָּד הִסְכִּימוּ כֻּלָּן כְּאַחַת וְלֹא הִמְרוּ אֶת דְּבָרוֹ. שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשֹׁךְ, אוֹתוֹ חֹשֶׁךְ נָתַן בּוֹ מַמָּשׁ. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁפָּרַס עָלָיו עַבְדּוֹ. אָמַר לְאֶחָד: לֵךְ וְהַכֵּהוּ חֲמִשִּׁים מַגְלְבִין. וְהָלַךְ וְהִכָּהוּ מֵאָה, וְהוֹסִיף לוֹ מִשֶּׁלּוֹ. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, שָׁלַח חֹשֶׁךְ עַל הַמִּצְרִים. וְנִתּוֹסַף הַחֹשֶׁךְ מִשֶּׁלּוֹ. הֲרֵי, שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשֹׁךְ.

ב נְטֵה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ. מֵהֵיכָן הָיָה אוֹתוֹ הַחֹשֶׁךְ? רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מֵחֹשֶׁךְ שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֵכָּתוֹ (תהלים יח, יב). רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: מֵחֹשֶׁךְ גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶרֶץ עֵפְתָּה כְּמוֹ אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים וַתֹּפַע כְּמוֹ אֹפֶל (איוב י, כב).

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת שָׁמַעְנוּ שֶׁאָדָם מַשְׁמִיעַ תַּלְמוּדוֹ סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ. מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: לְהוֹדִיעֲךָ קְשֹׁט אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשׁוֹלְחֶיךָ (משלי כב, כא). וְכֵן שְׁלֹמֹה אָמַר: סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְגוֹ׳ (קהלת יב, יג). וְכָאן: צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים. כֵּיוָן שֶׁאָדָם נָטָה לְצִלָּהּ שֶׁל מִיתָה, הוּא סוֹדֵר תַּלְמוּדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים. רַבִּי תַּנְחוּמָא בַּר אַבָּא אָמַר: כֵּיוָן שֶׁבָּא לְהִסְתַּלֵּק, מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים. הֲרֵי, אֶרֶץ עֵפְתָּה כְּמוֹ אֹפֶל,

יַי לוֹ לְבֵית שֶׁחַלּוֹנוֹ פְּתוּחָה לְתוֹךְ חֹשֶׁךְ. וַתֹּפַע כְּמוֹ אֹפֶל, אוֹר שֶׁלָּה מִתּוֹךְ חֹשֶׁךְ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹקִים, בְּיוֹם רִדְתּוֹ שְׁאֹלָה, הֶאֱבַלְתִּי כִּסֵּתִי עָלָיו אֶת תְּהוֹם, וָאֶמְנַע נַהֲרוֹתֶיהָ וַיִּכָּלְאוּ מַיִם רַבִּים (יחזקאל לא, טו). רַבִּי יְהוּדָה בַּר רַבִּי אָמַר: בַּמֶּה הָרְשָׁעִים מִתְכַּסִּים בְּגֵיהִנֹּם? בַּחֹשֶׁךְ. חִזְקִיָּה בֶּן רַבִּי אָמַר: הַגִּגִּית הַזּוֹ בַּמֶּה מְכַסִּין אוֹתָהּ? בִּכְלֵי חֶרֶשׂ מְנֻּבָּה וּבָהּ. כְּשֵׁם שֶׁהִיא שֶׁל חֶרֶס, כָּךְ מְכַסִּין אוֹתָהּ בִּכְלֵי חֶרֶס. כָּךְ הָרְשָׁעִים, וְהָיָה בְּמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם (ישעיה כט, טו). לְפִיכָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְכַסֶּה עֲלֵיהֶם אֶת הַתְּהוֹם שֶׁהוּא חֹשֶׁךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם (בראשית א, ב). זֶה גֵּיהִנֹּם. הֲרֵי, חֹשֶׁךְ שֶׁהֵבִיא עַל הַמִּצְרִים מִתּוֹךְ גֵּיהִנֹּם הָיָה. וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ. כַּמָּה הָיָה אוֹתוֹ חֹשֶׁךְ? אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: עָבֶה כְּדִינָר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ.

ג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: שִׁבְעָה יָמִים שֶׁל חֹשֶׁךְ הָיוּ. כֵּיצַד? שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים מִי שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וּבִקֵּשׁ לַעֲמֹד, עוֹמֵד. וְהָעוֹמֵד שֶׁבִּקֵּשׁ לֵישֵׁב, יוֹשֵׁב. שְׁלֹשָׁה יָמִים הָאַחֲרוֹנִים, כָּל מִי שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב, לֹא הָיָה יָכוֹל לַעֲמֹד.

וְהָעוֹמֵד אֵינוֹ יָכוֹל לֵישֵׁב. וּמִי שֶׁהוּא רָבוּץ, לֹא הָיָה יָכוֹל לִזְקֹף. מִנַּיִן? שֶׁכֵּן כְּתִיב: לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו, חֲרֵי שְׁלֹשָׁה. וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים, חֲרֵי שִׁשָּׁה.

וְאִי זֶה הוּא יוֹם הַשְּׁבִיעִי? וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וְגוֹ' וַיָּאֶר (שמות יד, כ). זֶה יוֹם שֶׁל יָם. וְכֵן בְּמִצְרַיִם, הֶעָנָן מֵאִיר לְיִשְׂרָאֵל וּמַחְשִׁיךְ לַמִּצְרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא רָאוּ וְגוֹ' (שמות י, כב).

וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר, וְהָיָה מֵאִיר לְיִשְׂרָאֵל וּמַרְאֶה לָהֶן כָּל כְּלֵי כֶּסֶף וְזָהָב וּשְׂמָלוֹת וְכָל טוּב מִצְרַיִם, וּמַה שֶּׁבַּתֵּבוֹת וּבֶחָבִיוֹת וּבַמַּטְמוֹנִיּוֹת הָיָה מַרְאֶה לָהֶן. וְהָיוּ שׁוֹאֲלִין וְנוֹתְנִין לָהֶן בְּעַל כָּרְחָן, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לָהֶם יִשְׂרָאֵל, חֲרֵי לְךָ בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי כְּלִי כָךְ וְכָךְ. חֲוִי, וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה.

ד **אָמְרוּ** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כַּשַּׁקְסִין שֶׁל מְלָכִים הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶן אֶת הַמַּכּוֹת. מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כְּשֶׁמְּדִינָה מוֹרֶדֶת עָלָיו, מְשַׁלֵּחַ עָלֶיהָ לִגְיוֹנוֹת וּמַקִּיפִים אוֹתָהּ. בַּתְּחִלָּה סוֹכֵר אַמַּת הַמַּיִם שֶׁלָּהֶם. חָזְרוּ, מוּטָב, וְאִם לָאו, מֵבִיא עֲלֵיהֶם קָלָאנִים. חָזְרוּ, מוּטָב. וְאִם לָאו, יוֹרֶה בָּהֶם חִצִּים. חָזְרוּ, חֲרֵי מוּטָב. וְאִם לָאו, מֵבִיא עֲלֵיהֶם בַּרְבָּרִיִּים. חָזְרוּ, מוּטָב. וְאִם לָאו, מֵבִיא עֲלֵיהֶם דּוֹרְמַסְיוֹת. חָזְרוּ, מוּטָב. וְאִם לָאו, זוֹרֵק בָּהֶם נֵפֶט. חָזְרוּ, מוּטָב. וְאִם לָאו, מַשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶן אַבְנֵי בְּלִסְטְרָאוֹת. חָזְרוּ, מוּטָב. וְאִם לָאו, מְגָרֶה בָּהֶן אַכְלוֹסִין הַרְבֵּה. חָזְרוּ, יָפֶה. וְאִם לָאו, אוֹסֵר אוֹתָן בְּבֵית הָאֲסוּרִין. חָזְרוּ, יָפֶה. וְאִם לָאו, הוֹרֵג גְּדוֹלִים שֶׁבָּהֶם. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא עַל הַמִּצְרִים כַּשַּׁקְסִין שֶׁל מְלָכִים. בַּתְּחִלָּה סָכַר אַמַּת הַמַּיִם שֶׁלָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּהֲפֹךְ לָדָם יְאֹרֵיהֶם (תהלים עח, מד). לֹא חָזְרוּ, הֵבִיא עֲלֵיהֶם קָלָאנִים, אֵלּוּ צְפַרְדְּעִים. רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא אָמַר: קִרְקוּרָן הָיָה קָשֶׁה לָהֶם מֵהַשְׁחָתָם. לֹא חָזְרוּ, יָרָה עֲלֵיהֶם חִצִּים, אֵלּוּ הַכִּנִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה, הָיוּ נִכְנָסִים בְּגוּפָם שֶׁל מִצְרִים כְּחִצִּים. לֹא חָזְרוּ, הֵבִיא עֲלֵיהֶן בַּרְבָּרִיִּים, זֶה עָרוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב (תהלים עח, מה). לֹא חָזְרוּ, הֵבִיא עֲלֵיהֶם דּוֹרְמַסְיוֹת, זֶה הַדֶּבֶר וְהָרַג אֶת מִקְנֵיהֶם. לֹא חָזְרוּ, הֵבִיא עֲלֵיהֶם נֵפֶט, זֶה הַשְּׁחִין, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי שְׁחִין אַבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם. לֹא חָזְרוּ, הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אַבְנֵי בְּלִסְטְרָאוֹת, זֶה הַבָּרָד. לֹא חָזְרוּ, גִּירָה בָּהֶן אַכְלוֹסִין הַרְבֵּה, זֶה אַרְבֶּה. לֹא חָזְרוּ, חָבְשָׁן בְּבֵית הָאֲסוּרִים, זֶה חֹשֶׁךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה. לֹא חָזְרוּ, הָרַג גְּדוֹלִים שֶׁבָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַה' הִכָּה כָל בְּכוֹר.

כָּל מַה שֶּׁחָשְׁבוּ הַמִּצְרִים עַל יִשְׂרָאֵל, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵבִיא עֲלֵיהֶן. חָשְׁבוּ שֶׁיִּהְיוּ שׁוֹאֲבִין מֵימֵיהֶן לְפִיכָךְ וַיַּהֲפֹךְ יְאוֹרֵיהֶם לְדָם. חָשְׁבוּ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ טוֹעֲנִין פְּרַגְמַטֵיהֶן, הֵבִיא עֲלֵיהֶם צְפַרְדְּעִים וְהָיְתָה מְשָׁרֶפֶת אוֹתָן. חָשְׁבוּ לִהְיוֹת עוֹשִׂין לָהֶם בָּאָרֶץ, הִרְחִישׁ אֶת הָאָרֶץ כִּנִּים. חָשְׁבוּ שֶׁיִּהְיוּ טוֹעֲנִין אוֹתָן כַּפֻּדְגוֹג, שָׁלַח בָּהֶן עָרוֹב, אֲרָיוֹת, זְאֵבִים, נְמֵרִים וְדֻבִּים וּנְשָׁרִים. הָיָה לְמִצְרֵי חֲמִשָּׁה בָּנִים, וְהָיָה נוֹתְנָן לְיִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיאָן לַשּׁוּק בְּיָדוֹ. בָּא אַרְי נוֹטֵל אֶחָד, זְאֵב נוֹטֵל אֶחָד, דֹּב אֶחָד, נָמֵר אֶחָד, נָשֶׁר אֶחָד. הָיָה נִכְנָס לְתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁל מִצְרִי לְבַדּוֹ, אוֹמֵר לוֹ: הֵיכָן בָּנַי? הוּא אוֹמֵר לוֹ: אֶעֱשֶׂה חֶשְׁבּוֹן. בָּא הָאַרְי נָטַל אֶחָד, וְהַזְּאֵב אֶחָד, הַדֹּב אֶחָד, וְנָמֵר אֶחָד, וְנָשֶׁר אֶחָד.

חָשְׁבוּ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ רוֹעִין אֶת מִקְנֵיהֶם, שָׁלַח בָּהֶן אֶת הַדֶּבֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יַד ה' הוֹיָה וְגוֹ'. חָשְׁבוּ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מְחַמִּין לָהֶן חַמִּין, שָׁלַח בָּהֶן אֶת הַשְּׁחִין. חָשְׁבוּ לְסָקְלָם בָּאֲבָנִים, הֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת הַבָּרָד. חָשְׁבוּ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כּוֹרְמֵיהֶן, הֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת הָאַרְבֶּה וְאָכַל אֵילָנוֹתֵיהֶן, וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֶת כָּל פְּרִי הָעֵץ. חָשְׁבוּ לַחְבֹּשׁ אוֹתָם בְּבֵית הָאֲסוּרִין, הֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת הַחֹשֶׁךְ. חָשְׁבוּ לַהֲרֹג אוֹתָם, וַה' הִכָּה כָל בְּכוֹר. חָשְׁבוּ לְשַׁקְּעָם אוֹתָן בַּמַּיִם, וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף (תהלים קלו, טו).

וְכָל מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם, הוּא עָתִיד לְהָבִיא עַל אֱדוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּאֲשֶׁר שָׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ כְּשֹׁמַע צוֹר (ישעיה כג, ה). אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כָּל מָקוֹם שֶׁכָּתוּב צוֹר מָלֵא, בְּצוֹר הַמְּדִינָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וְכָל מָקוֹם שֶׁכָּתוּב צֹר חָסֵר, בְּמַלְכוּת אֱדוֹם הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁהִיא מִצָּרָה לְיִשְׂרָאֵל. מִי שֶׁפָּרַע מִן הָרִאשׁוֹנִים, יִפָּרַע מֵאֱדוֹם. בְּמִצְרַיִם, הִכָּה בְּדָם. בֶּאֱדוֹם, וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְגוֹ', הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם (יואל ג, ג-ד). בְּמִצְרַיִם, צְפַרְדְּעִים, שֶׁהָיָה קוֹלָן קָשֶׁה. וּבֶאֱדוֹם, קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל (ישעיה סו, ו). בְּמִצְרַיִם, כִּנִּים, וְהַךְ אֶת עֲפַר הָאָרֶץ. וּבֶאֱדוֹם, וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית (ישעיה לד, ט). בְּמִצְרַיִם, עָרוֹב. וּבֶאֱדוֹם וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפֹּד וְינְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ בָהּ (ישעיה לד, יא). רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר: חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה שִׁמְּשׁוּ בְּמִצְרַיִם. אֲבָל תֹּהוּ וָבֹהוּ לֹא שִׁמְּשׁוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא עֲתִידִין לְשַׁמֵּשׁ. וְהֵיכָן עֲתִידִין לְשַׁמֵּשׁ. בִּכְרָךְ גָּדוֹל שֶׁבְּקַפּוֹטְקְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָטָה עָלֶיהָ קַו תֹּהוּ וְאַבְנֵי בֹהוּ (ישעיה לד, יא).

וְרַבָּנָן אָמְרֵי: אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁלֹּא קִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ, עֲלֵיהֶם הוּא אוֹמֵר: כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים (ישעיה ס, ב). אֲבָל יִשְׂרָאֵל, וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה' וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה (ישעיה ס, ב).

בְּמִצְרַיִם דֶּבֶר. וּבֶאֱדוֹם, וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בַּדֶּבֶר וּבְדָם (יחזקאל לח, כב). בְּמִצְרַיִם שְׁחִין. וּבֶאֱדוֹם, הָמֵק בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְּחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם (זכריה יד, יב) בְּמִצְרַיִם, בָּרָד. וּבֶאֱדוֹם, וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ (יחזקאל לח, כב). בְּמִצְרַיִם, אַרְבֶּה. וּבֶאֱדוֹם, בֶּן אָדָם אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל כָּנָף וּלְכֹל

חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ (יחזקאל לט, יז) בְּמִצְרַיִם חֹשֶׁךְ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו תֹּהוּ וְאַבְנֵי בֹהוּ (ישעיה לד, יא), בְּמִצְרַיִם נֶגַף בְּכוֹרֵיהֶם. וּבֶאֱדוֹם, שָׁמָּה נְסִיכֵי צָפוֹן כֻּלָּם וְכָל צִדֹנִים (יחזקאל לב, ל).

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם (ישעיה לד, ז), וְיָרְדוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה עִמָּם. בְּמִצְרַיִם, פָּרַע מֵאֱלִילֵיהֶם וְאַחַר כָּךְ פָּרַע מֵהֶם. וּבֶאֱדוֹם, פּוֹרֵעַ מִן הַשַּׂר שֶׁלָּהֶם תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה (ישעיה כד, כא).

ה **וַיְדַבֵּר** ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. וְכִי לֹא הָיָה הַדִּבּוּר אֶלָּא לְמֹשֶׁה בִּלְבָד? וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן? כְּשֵׁם שֶׁהָיָה מֹשֶׁה כָּלוּל לַדִּבְּרוֹת, כָּךְ אַהֲרֹן. וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא דִּבֵּר עִם אַהֲרֹן? דִּכְתִיב: וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. לְמֹשֶׁה וְלֹא לְאַהֲרֹן, אַף כָּאן לְמֹשֶׁה וְלֹא לְאַהֲרֹן. וּמִפְּנֵי מָה לֹא דִּבֶּר עִם אַהֲרֹן? בִּשְׁבִיל כְּבוֹדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. אִם כֵּן, נִמְצָאתָ מְמַעֵט כְּבוֹד אַהֲרֹן. לֹא שֶׁשְּׁנֵיהֶם שָׁוִים. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא כָּל מָקוֹם שֶׁשְּׁנֵיהֶם בְּמָקוֹם אֶחָד, שְׁנֵיהֶם שָׁוִים. בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם (בראשית ב, ד), שְׁנֵיהֶם שָׁוִים. כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ (שמות כ, יב). שְׁנֵיהֶם שָׁוִים. וְיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וְכָלֵב בֶּן יְפֻנֶּה (במדבר יד, ו), שְׁנֵיהֶם שָׁוִין. וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, שְׁנֵיהֶם שָׁוִין.

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, חוּץ לַכְּרַךְ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא שֶׁלֹּא נִמְצְאוּ שְׁכִינָה בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת כַּפַּי (שמות ט, כט). לָמָּה? שֶׁהָיְתָה אֶרֶץ מִצְרַיִם מְלֵאָה גִּלּוּלִים. לְכָךְ כְּתִיב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם.

וְלָמָּה נִמְצְאוּ שְׁכִינָה בְּמִצְרַיִם? לְלַמֶּדְךָ עַד שֶׁלֹּא נִבְחֲרָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הָיוּ כָּל הָאֲרָצוֹת כְּשֵׁרוֹת לַדִּבּוּר. מִשֶּׁנִּבְחֲרָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, נִפְסְלוּ כָּל הָאֲרָצוֹת. עַד שֶׁלֹּא נִבְחֲרָה יְרוּשָׁלַיִם, הָיְתָה כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּשֵׁרָה לַדִּבּוּר, מִשֶּׁנִּבְחֲרָה יְרוּשָׁלַיִם, נִסְתַּלֵּק הַדִּבּוּר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. עַד שֶׁלֹּא נִבְחַר בֵּית הָעוֹלָמִים, הָיְתָה יְרוּשָׁלַיִם רְאוּיָה לַשְּׁכִינָה. מִשֶּׁנִּבְחַר בֵּית הָעוֹלָמִים, יָצְתָה יְרוּשָׁלַיִם, דִּכְתִיב: כִּי בָחַר ה' בְּצִיּוֹן, אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ (תהלים קלב, יג). וְאוֹמֵר: זֹאת מְנוּחָתִי עֲדֵי עַד, פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ (תהלים קלב, יד). עַד שֶׁלֹּא נִבְחַר אַהֲרֹן, הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל רְאוּיִין לַכְּהֻנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִיא וְגוֹ' (במדבר יח, יט). מִשֶּׁנִּבְחַר, נִפְסְלוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית וְגוֹ' (במדבר כה, יג). עַד שֶׁלֹּא נִבְחַר דָּוִד, הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל רְאוּיִין לַמַּלְכוּת. מִשֶּׁנִּבְחַר דָּוִד, יָצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא לָכֶם וְלָנוּ לִבְנוֹת בַּיִת לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (עזרא ד, ג).

וְלָמָּה נִדְבַּר עִם הַנְּבִיאִים בְּחוּצָה לָאָרֶץ? בִּזְכוּת אָבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: כֹּה אָמַר ה' קוֹל בָּרָמָה נִשְׁמָע וְגוֹ' (ירמיה לא, יד). וּכְתִיב: כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְגוֹ' (ירמיה לא, טו). וְאַף בְּחוּצָה לָאָרֶץ לֹא נִדְבַּר עִם הַנְּבִיאִים אֶלָּא בְּמָקוֹם טָהוֹר. שֶׁכֵּן אַתְּ מוֹצֵא בִּדְנִיֵּאל, וַאֲנִי הָיִיתִי עַל אוּבַל אוּלָי (דניאל ח, ב). וְכֵן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל יַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל הוּא חִדֶּקֶל (דניאל י, ד). וְכֵן יְחֶזְקֵאל אוֹמֵר: וַאֲנִי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר (יחזקאל א, א). זֶה חִדֶּקֶל. מִשֶּׁנִּדְבַּר עִמּוֹ בְּחוּצָה לָאָרֶץ, הָיָה מְדַבֵּר עִמּוֹ בָּאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ (יחזקאל ג, כב).

ו **הַחֹדֶשׁ** הַזֶּה לָכֶם. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הֶרְאָה לוֹ הַיָּרֵחַ בַּלַּיְלָה וְאָמַר לוֹ: כָּזֶה אַתֶּם רוֹאִים וְקוֹבְעִים כֵּן הֲלָכָה לְדוֹרוֹת. וְלִמֵּד לָהֶם מוֹלַד לְבָנָה וְאָמַר לָהֶם: עַד עַכְשָׁו אֲנִי הָיִיתִי מְעַבֵּר אֶת הַשָּׁנִים, וַהֲרֵי כְּבָר מְסַרְתִּי לָכֶם, מֵעַכְשָׁו הַתְחִילוּ לִמְנוֹת. הַחֹדֶשׁ הַזֶּה, זֶה נִיסָן וְאֵין אַחֵר נִיסָן. מִדְּתִשְׁרֵי כְּתִיב בּוֹ (שמות לד, כב) חַג הָאָסִיף תְּקוּפַת, לְלַמֶּדְךָ, חֹדֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חַג וְקָרוּי אָסִיף. וּתְקוּפַת הַשָּׁנָה, שֶׁשָּׁנָה יוֹצְאָה בּוֹ וְקָרוּי שְׁבִיעִי, זֶה תִּשְׁרֵי שֶׁהוּא שְׁבִיעִי לְנִיסָן. הַחֹדֶשׁ הַזֶּה, זֶה נִיסָן. זָכָר לַדָּבָר, בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ נִיסָן (אסתר ג, ז), וְהוּא רֹאשׁ חֳדָשִׁים וְרֹאשׁ לָרְגָלִים, דִּכְתִיב בַּתְּחִלָּה: חַג הַמַּצּוֹת וְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וְחַג הָאָסִף (דברים טז, טז).

ז **וַיְהִי** בַּחֲצִי הַלַּיְלָה, יוֹצְרוֹ חָלָקוֹ. וַה' הִכָּה כָל בְּכוֹר, הוּא בְּעַצְמוֹ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. אָפִלּוּ הָיָה אָדָם בְּמָקוֹם אַחֵר וּבְכוֹרוֹ בְּמִצְרַיִם, מֵת. כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד מִנַּיִן שֶׁמֵּתוּ בְּכוֹרֵיהֶם? שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּךְ כָּל בְּכוֹר בְּמִצְרַיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי חָם (תהלים עח, נא). מִבְּכֹר פַּרְעֹה, הוּא נִשְׁתַּיֵּר מִכָּל הַבְּכוֹרוֹת, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ. וּבְעַל צָפוֹן נִשְׁאַר מִכָּל אֱלִילֵיהֶן, לְהַטְעוֹתָן בּוֹ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: מַשְׁגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם (איוב יב, כג). עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי, הַשְּׁבוּיִים לָמָּה לָקוּ? לְפִי שֶׁהָיוּ שְׂמֵחִים בְּכָל גְּזֵרוֹת שֶׁגָּזְרוּ מִצְרַיִם עַל יִשְׂרָאֵל, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה (משלי יז, ה). וְלֹא תֹאמַר שְׁבוּיִים בִּלְבַד, אֶלָּא אַף עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם, שֶׁהָיוּ מְשֻׁעְבָּדִין לָרֵחַיִם. עַד בְּכוֹר בְּהֵמָה, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, יִרְאָתֵנוּ קָשָׁה, שֶׁלֹּא שָׁלְטָה בָהֶם פֶּרְעָנוּת.

וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה. יָכוֹל בְּשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמְּלָכִים עוֹמְדִין? תַּלְמוּד לוֹמַר: לַיְלָה. יָכוֹל עַל יְדֵי שָׂרִים וְשָׁרוֹת? תַּלְמוּד לוֹמַר: הוּא. הוּא הָיָה מַחֲזִיר עַל פִּתְחֵיהֶן שֶׁל עֲבָדָיו וּמַעֲמִידָן כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמְּקוֹמוֹ וְהוֹלֵךְ עִמָּהֶם וְאוֹמֵר: הֵיכָן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שְׁרוּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: כָּךְ צִוָּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר, וְכִי גַּנָּבִים אֲנַחְנוּ שֶׁנֵּצֵא בַּלַּיְלָה, לֹא נֵצֵא אֶלָּא בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם.

וְלָמָּה בָּא הוּא וַעֲבָדָיו? לוֹמַר לְךָ שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ פַּרְעֹה אַל תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי (שמות י, כח), אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אֹסֵף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ. וְלֹא נֵצֵא מִכָּאן עַד שֶׁיֵּרְדוּ כָּל עֲבָדֶיךָ אֵלָּה אֵלַי וְגוֹ'. מִכָּאן שֶׁחָלַק מֹשֶׁה כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ אַתָּה וְכָל עֲבָדֶיךָ. אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַחֲלֹק לוֹ כָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פַּרְעֹה. וְיוֹסֵף חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, בִּלְעָדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה (בראשית מא, טז). יַעֲקֹב חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב (בראשית מח, ב). אֵלִיָּהוּ חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת וְיַד ה' הָיְתָה אֶל אֵלִיָּהוּ וְגוֹ' (מלכים א יט, א). חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה חָלְקוּ כָּבוֹד לַמַּלְכוּת. וְכֵן דָּנִיֵּאל.

קוּמוּ צְאוּ. אָמַרְתִּי לָכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים, אָמַרְתֶּם בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ, קוּמוּ צְאוּ (שמות ב, לא) גַּם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אָמַרְתִּי רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג, אָמַרְתֶּם גַּם מִקְנֵינוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה, גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ, וּלְוַאי שֶׁתֵּלְכוּ כְּבָר. אָמַרְתֶּם גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵינוּ וְגוֹ', קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ, וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי (שמות ב, לא).

ח **וַיֹּשֶׁא** הָעָם אֶת בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ, לֹא הֶחְמִין. וְכֵן לֶעָתִיד לָבֹא, יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד חֲמְצָתוֹ (הושע ז, ד). מִשְׁאַרְתָּם, זֶה שִׁיּוּרֵי מַצָּה וּמָרוֹר. אַתָּה אוֹמֵר שִׁיּוּרֵי מַצָּה וּמָרוֹר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא פְּסָחִים. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר לֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר, הֲרֵי שִׁיּוּרֵי פְּסָחִים. עַל שִׁכְמָם. וְכִי לֹא הָיָה לָהֶם בְּהֵמָה? וְהָא כְּתִיב וְגַם עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר וּמִקְנֶה כָּבֵד, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מְחַבְּבִין אֶת הַמִּצְוָה, לָכֵךְ כְּתִיב עַל שִׁכְמָם.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרִים כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת. לָמָּה? שֶׁהַכְּסוּת חֲבִיבָה עֲלֵיהֶן יוֹתֵר מִכֶּסֶף וְזָהָב. וַה' נָתַן אֶת חֵן וְגוֹ', עֲדַיִן אֵינָן שׁוֹאֲלִין וְהֵן נוֹתְנִין לָהֶם. וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם, אֲפִלּוּ עֲבוּדָה זָרָה שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, נִתְּכָה וְחָזְרָה כְּבַתְּחִלָּה וְנָטְלוּ אֶת הַכֹּל. וּבְזַת הַיָּם גְּדוֹלָה מִבְּזַת מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתָּבֹאי בַּעֲדֵי עֲדָיִים וְגוֹ' (יחזקאל טז, ז).

ט **וַיִּסְעוּ** בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס. מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת אַרְבָּעִים פַּרְסָה, וְהָיָה קוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה נִשְׁמָע מִסֻּכּוֹת. וְאַל תִּתְמַהּ, שֶׁהֲרֵי אָבָק שָׁזָּרַק, הָלַךְ מַהֲלַךְ אַרְבָּעִים יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וּמִצְרַיִם מַהֲלַךְ אַרְבָּעִים יוֹם, וְכָל שֶׁכֵּן קוֹלוֹ. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: סֻכּוֹת, אֵלּוּ עֲנָנִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה (ישעיה ד, ה). וְכֵן לֶעָתִיד לָבֹא, וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם וְגוֹ' (ישעיה ד, ו). לְבַד מִטַּף, קְטַנִּים וְנָשִׁים. וַיֹּאפוּ, לָשׁוּ וְלֹא הִסְפִּיקוּ לֶאֱפוֹת עוּגוֹת. וְאֵין עוּגָה אֶלָּא לְשׁוֹן חֲרָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אַף עָשֵׂי לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה (מלכים א יז, יג). נַס גְּדוֹל נַעֲשָׂה לָהֶן, שֶׁאָכְלוּ מִמְּנוּ שְׁלֹשִׁים יוֹם שִׁשִּׁים פְּעָמִים, עַד שֶׁיֵּרֵד לָהֶן אֶת הַמָּן. וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם, לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא אָמְרוּ הֵיאַךְ נֵצֵא לַמִּדְבָּרוֹת וְלַיִם וְאֵין לָנוּ צֵדָה, מְלַמֵּד, שֶׁהֶאֱמִינוּ. וַעֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה, הָלוֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם וְגוֹ' (ירמיה ב, ב) וּמַה שְׂכָרָן? קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' (ירמיה ב, ג).

וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וּכְתִיב: וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה (בראשית טו, יג). הֲרֵי שְׁנֵי פְּסוּקִים מַכְחִישִׁין זֶה אֶת זֶה. כֵּיצַד? עַד שֶׁלֹּא נוֹלַד יִצְחָק, נִגְזְרָה גְּזֵרָה. וּמִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק, חִשֵּׁב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ (בראשית טו, יג). וְאַבְרָהָם חִשֵּׁב מִשְּׁעַת הַגְּזֵרָה. כְּתִיב אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וּכְתִיב וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה (בראשית טו, טז). הָא כֵּיצַד? עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, אֶגְאֲלֵם לְדוֹרוֹת. וְאִם לָאו, לְשָׁנִים. וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְגוֹ'. כְּשֶׁהִגִּיעַ הַקֵּץ, לֹא עִכְּבָם כְּהֶרֶף עַיִן. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן נִגְזְרָה גְּזֵרָה וְנִדַּבֵּר עִם אַבְרָהָם אָבִינוּ בֵּין הַבְּתָרִים. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן בָּאוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְבַשְּׂרוֹ עַל יִצְחָק. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן נוֹלַד יִצְחָק. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן נִגְאֲלוּ מִמִּצְרַיִם. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן עֲתִידִין לְהִגָּאֵל מִשְׁעִבּוּד גָּלֻיּוֹת. וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה. קֵץ אֶחָד לְכֻלָּם.

לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה' לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה, שֶׁבּוֹ עֲתִידִין לְהִגָּאֵל, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בִּתְשָׁרֵי עֲתִידִין לְהִגָּאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר וְגוֹ' (תהלים פא, ד). הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה, הוּא הַלַּיְלָה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, בַּלַּיְלָה הַזֶּה אֲנִי גוֹאֵל אֶת בָּנֶיךָ. שִׁמֻּרִים, צְרִיכִין יִשְׂרָאֵל לְהִשְׁתַּמֵּר בּוֹ בַּלַּיְלָה.

י **וַיֹּאמֶר** ה' אֶל מֹשֶׁה זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח. יֵשׁ פָּרָשִׁיּוֹת כְּלָל בַּתְּחִלָּה וּפְרָט לְבַסּוֹף. אֵלּוּ הֵן: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים (שמות יט, ו) פְּרָט. אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות יט, ו) כְּלָל. זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה (במדבר יט, ב) כְּלָל. אֲדֻמָּה פְּרָט. זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כְּלָל. כָּל בֶּן נֵכָר פְּרָט. כְּלָל וּפְרָט, אֵין בִּכְלָל אֶלָּא מַה שֶּׁבִּפְרָט. זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח. אֵין לִי אֶלָּא פֶּסַח מִצְרַיִם, פֶּסַח דּוֹרוֹת מְנַיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: כְּכָל חֻקָּתָיו וּכְכָל מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ (במדבר ט, ג). כָּל בֶּן נֵכָר, אֶחָד יִשְׂרָאֵל רָשָׁע, וְאֶחָד גּוֹי בְּמַשְׁמָע. וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כָּסֶף, עֶבֶד אִישׁ וְלֹא עֶבֶד אִשָּׁה וְקָטָן, תַּלְמוּד לוֹמַר: מִקְנַת כֶּסֶף, מִכָּל מָקוֹם.

תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר. תּוֹשָׁב, זֶה גֵּר שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה בִּלְבַד, אֲבָל שְׁאָר אִסּוּרִין עוֹשֶׂה. שָׂכִיר, זֶה עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. מַה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת פֶּסַח פָּסַל בּוֹ אֶת הָעֶרֶל, אַף תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר הָאָמוּר בַּתְּרוּמָה (ויקרא כב, י), פָּסַל בּוֹ אֶת הָעֶרֶל.

בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל. וְהָא כְתִיב: עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם, הָא לְמַדְנוּ שֶׁנֶּאֱכָל פֶּסַח בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם בְּבַיִת אֶחָד, בַּחֲבוּרָה אֶחָת. כֵּיצַד בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת? הָיוּ יוֹשְׁבִין וְנִבְקָעָה עֲלֵיהֶם קוֹרָה, יָצְאוּ לַחוּץ. יָרְדוּ עֲלֵיהֶם גְּשָׁמִים וְנִכְנְסוּ לַבַּיִת, הֲרֵי זוֹ בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת. אִם כֵּן, מַהוּ לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּץ לַחֲבוּרָה. מִן הַבָּשָׂר, בָּשָׂר שֶׁבְּחוּצָה לָעֶצֶם וְלֹא מַה שֶּׁבְּתוֹךְ הָעֶצֶם. וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ. בּוֹ לֹא תִשְׁבְּרוּ, וּשְׁאָר קָדָשִׁים קַלִּים אֵינוֹ עוֹבֵר עַל מִצְוַת לֹא תִשְׁבְּרוּ. כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל (שמות יב, כא), לָמָּה? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם (שמות יב, כא). מַגִּיד שֶׁפֶּסַח דּוֹרוֹת בְּעַרְבּוּבְיָא. וְכִי יָגוּר אִתְּךָ

גֵּר (שמות יב, מח). יָכוֹל כְּשֶׁנִּתְגַּיֵּר יַעֲשֶׂה פֶּסַח מִיָּד? תַּלְמוּד לוֹמַר: וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ. מָה אֶזְרָח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, אַף גֵּר בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר. וְאִם נִתְגַּיֵּר בֵּין שְׁנֵי פְּסָחִים, יַעֲשֶׂה פֶּסַח שֵׁנִי. הִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר. מִילַת זְכָרִים וּמִילַת עֲבָדִים מְעַכְּבִין בּוֹ. הֲרֵי שֶׁהָיוּ לְפָנָיו שְׁתֵּי מִצְוֹת, מִצְוַת מִילָה וּמִצְוַת פֶּסַח, אֵיזוֹ מֵהֶן קוֹדֶם. הִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר קוֹדֶם, וְאַחַר כָּךְ וְאָז יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ. תּוֹרָה אַחַת, הִשְׁוָה הַכָּתוּב גֵּר לָאֶזְרָח לְכָל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה.

יא קָדֵּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר. זוֹ אַחַת מִשָּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן, כְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. קַדֵּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר, כְּלָל זְכָרִים וּנְקֵבוֹת. יָכוֹל כֹּל שֶׁנּוֹלַד רִאשׁוֹן בֵּין זָכָר בֵּין נְקֵבָה יִהְיֶה בְּכוֹר? תַּלְמוּד לוֹמַר: כָּל הַבְּכוֹר וְגוֹ' הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ (דברים טו, יט). זָכָר וְלֹא נְקֵבָה. יָכוֹל יוֹצֵא דֹּפֶן יְהֵא בְּכוֹר? תַּלְמוּד לוֹמַר: בָּל פֶּטֶר רֶחֶם. עַד שֶׁיְּהֵא זָכָר פּוֹתֵחַ רֶחֶם. בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה (שמות יג, ב). מֻקִּישׁ בְּכוֹר אָדָם לִבְכוֹר בְּהֵמָה. מַה בְּהֵמָה נֶפֶל פָּטוּר מִן הַבְּכוֹרָה, אַף אָדָם פָּטוּר. יָצְאוּ לְוִיִּם, שֶׁאֵין לָהֶם בְּכוֹר אָדָם וְלֹא בְּכוֹר בְּהֵמָה.

בְּכוֹר אָדָם, מִבֶּן שְׁלֹשִׁים יוֹם חַיָּב לִפְדּוֹתוֹ. פָּחוֹת מִכָּאן, נֶפֶל. בְּכוֹר בְּהֵמָה, שְׁמוֹנָה יָמִים. פָּחוֹת מִכָּאן, נֶפֶל. כְּתִיב וּפִדוּיָו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה (במדבר, יח). וּבַבְּהֵמָה כְּתִיב: וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה (ויקרא כב, ז). יָכוֹל יוֹלִיכֶנּוּ לְבֵית הַבְּחִירָה דִּכְתִיב וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה וְגוֹ' וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם (דברים יב, ו). תַּלְמוּד לוֹמַר: תִּפְדֶּה. בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה, יִפְדֶּנּוּ מִכֹּהֵן. אִם כֵּן, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: תַּקְדִּישׁ? (דברים טו, יט), הַקְדִּישֵׁהוּ שֶׁתְּקַבֵּל שָׂכָר. לֹא הִקְדַּשְׁתּוֹ, הֲרֵי הוּא קָדוֹשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: לִי הוּא, מִכָּל מָקוֹם. אִם כֵּן מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: תַּקְדִּישׁ? כְּדֵי שֶׁתְּקַבֵּל עָלָיו שָׂכָר.

כֵּיוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר, וּבְעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר (ויקרא ו, ה). וְהָא כְתִיב: וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר (ישעיה מ, טז). אֶלָּא כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר. כֵּיוֹצֵא בּוֹ אֶת הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ וְגוֹ' (שמות כט, לא). וְהָא כְתִיב וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה (ישעיה מ, טז). אֶלָּא כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר. כֵּיוֹצֵא בּוֹ וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ (שמות כה, ח). וְהָא כְתִיב: הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא (ירמיה כג, כד), אֶלָּא כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה (שמות יג, ג). וְאוֹמֵר: לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ (דברים טז, ג). וְכִי בַּיּוֹם מַזְכִּירִין וּבַלַּיְלָה לָאו? זוֹ מִדְרָשׁ דָּרַשׁ בֶּן זוֹמָא, לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ וְגוֹ' כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ, הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. לֹא יֵאָכֵל חָמֵץ (שמות יג, ג).

לַעֲשׂוֹת אֶת הַמַּאֲכִיל כָּאוֹכֵל. לֹא יֵאָכֵל, לֹא הוּא וְלֹא דָמָיו, וְאָסוּר בַּהֲנָאָה. הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים. רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: לֹא יֵאָכֵל חָמֵץ וְסָמִיךְ לֵהּ הַיּוֹם? לְמֵד שֶׁיּוֹם אֶחָד אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל מַצָּה בְּמִצְרַיִם. חֹדֶשׁ הָאָבִיב. חֹדֶשׁ שֶׁהוּא כָּשֵׁר לָכֶם, לֹא חַמָּה וְלֹא גְּשָׁמִים. וּמִנַּיִן שֶׁהוּא כָּשֵׁר? כְּתִיב הָכָא חֹדֶשׁ הָאָבִיב. וּכְתִיב הָתָם אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בְּיָתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת (תהלים סח, ז). אֵין בַּכּוֹשָׁרוֹת אֶלָּא חֹדֶשׁ שֶׁהוּא כָּשֵׁר לֹא חַמָּה וְלֹא גְּשָׁמִים.

דָּבָר אַחֵר, בַּכּוֹשָׁרוֹת, רַבִּי יוֹנָתָן אָמַר: בְּכִי וְשִׁירוֹת, אֵלּוּ בּוֹכִין וְאֵלּוּ מְשׁוֹרְרִין. מִצְרִים בּוֹכִין, כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת. וְיִשְׂרָאֵל מְשׁוֹרְרִים, קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין ה' עֹשָׂה חָיִל (תהלים קיח, טו). רַבִּי אוֹמֵר: בַּכּוֹשָׁרוֹת, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹהֵג עִם יִשְׂרָאֵל כַּשְּׁרוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה (תהלים סח, ז). סוֹרְרִים כְּתִיב, וְכֵן הָיוּ, אֶלָּא שֶׁנָּהַג עִמָּם בְּכַשְׁרוּת. בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב, הַתְחִילוּ לְעַבֵּר אֶת הַשָּׁנִים.

יב וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ חֲמִשָּׁה עֲמָמִין שֶׁהֵן שִׁבְעָה. כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע. וְהֵיכָן נִשְׁבַּע? לְאַבְרָהָם, בַּיּוֹם הַהוּא כָּרֹת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ וְגוֹ' (בראשית טו, יח). לְיִצְחָק גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ וְגוֹ' (בראשית כו, ג). לְיַעֲקֹב, הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה (בראשית כח, יג). וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת (שמות ב, כב). כַּעֲבוֹדָה שֶׁעֲבַדְתָּ בְּמִצְרַיִם, כֵּן עֲשֵׂה לְדוֹרוֹת. וְלָנוּ הֵיכָן נִשְׁבַּע? וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי (שמות ו, ח). אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי. לָמָּה זָכָה כְּנַעַן שֶׁנִּקְרֵאת הָאָרֶץ עַל שְׁמוֹ? כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע שְׁיִשְׂרָאֵל בָּאִין, פִּנָּה אֶת הַמָּקוֹם. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה פִּנִּיתָ אֶת הַמָּקוֹם, תִּקָּרֵא הָאָרֶץ עַל שְׁמֶךָ, וְאֶתֵּן לְךָ אֶרֶץ יָפָה כְּאַרְצֶךָ. וְאֵיזוֹ? זוֹ אַפְרִיקָא. וּנְתָנָהּ לָךְ (שמות יג, יא). שֶׁלֹּא תֹּאמַר יָרַשְׁתִּי אוֹתָהּ מֵאֲבוֹתַי.

וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַה', אֵין הַעֲבָרָה אֶלָּא הַפְרָשָׁה. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בַּנְּחָלוֹת, וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ (במדבר כז, ח). שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר: וְהַעֲבַרְתָּ מַה תַּלְמוּד לוֹמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: כֹּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט (ויקרא כז, לב). שׁוֹמֵעַ אֲנִי אַף הַיָּתוֹם בְּמַשְׁמָע. נֶאֱמַר כָּאן עֲבוֹדָה (במדבר יח, כא). מַה לְּהַלָּן אֵין קְדֻשָּׁה חָלָה עָלָיו אֶלָּא בְּחַיֵּי אִמּוֹ, אַף עֲבוֹדָה הָאֲמוּרָה כָּאן אֵין קְדֻשָּׁה חָלָה עָלָיו אֶלָּא בְּחַיֵּי אִמּוֹ. אִי מַה כָּאן זְכָרִים, אַף לְהַלָּן זְכָרִים. תַּלְמוּד לוֹמַר: כֹּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט, אֶחָד זְכָרִים וְאֶחָד נְקֵבוֹת בְּמַשְׁמָע. וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶּר, שֶׁשִּׁגְּרַתּוּ אִמּוֹ, יְהֵא פָּטוּר מִן הַבְּכוֹרָה, וְהַבָּא אַחֲרָיו אֵינוֹ בְּכוֹר.

אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ, חוּץ מִן הַמּוֹכֵר עֵבֶר בְּהֶמְתּוֹ לְגוֹי. וְהַלּוֹקֵחַ עֵבֶר בְּהֶמְתּוֹ מִגּוֹי, יָכוֹל יְהֵא חַיָּב? תַּלְמוּד לוֹמַר: אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ (דברים טו, יט). הַזְּכָרִים לַה׳. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי: מִכָּאן אַתָּה לָמֵד, רָחֵל שֶׁלֹּא בִכְּרָה, וּכְשֶׁיָּלְדָה יָלְדָה שְׁנֵי זְכָרִים וְיָצְאוּ רָאשֵׁיהֶם כְּאַחַת, שְׁנֵיהֶם לַכֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: הַזְּכָרִים לַה׳ (שמות יג, יב). וְכָל פֶּטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה. וְלֹא בְּעֶגֶל וְלֹא בְּחַיָּה וְלֹא בְּשִׁחוּטָה וְלֹא בְּכִלְאַיִם וְלֹא בִּכּוּי. פֶּטֶר חֲמוֹר אַתָּה פּוֹדֵהוּ וְלֹא שְׁאָר בְּהֵמָה טְמֵאָה. וּמַאי פָּדֶה תִּפְדֶּה (במדבר יח, טו). פָּדֶה, פֶּטֶר חֲמוֹר בִּלְבַד. תִּפְדֶּה, שֶׁמַּקְדִּישִׁין אֶת הַבְּהֵמָה טְמֵאָה לְבֶדֶק הַבַּיִת וּפוֹדִין אוֹתָהּ מֵהֶקְדֵּשׁ בֶּדֶק הַבַּיִת.

וְאִם לֹא תִּפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ, לָמַדְנוּ מִצָּוֹת פְּדִיָּה קוֹדֶמֶת לְמִצְוַת עֲרִיפָה. וְלָמָּה עוֹרְפוֹ? אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה אֲבַדְתָּ נִכְסֵי כֹּהֵן, עָרְפֵהוּ וְיֹאבְדוּ נְכָסֶיךָ וְלֹא תֶהֱנֶה מֵהֶם. וּמִנַּיִן שֶׁאָסוּר בַּהֲנָאָה? נֶאֱמַר כָּאן עֲרִיפָה, וְנֶאֱמַר עֲרִיפָה בָּעֶגְלָה, דִּכְתִיב: וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֶגְלָה (דברים כא, ד). מָה עֶגְלָה עֲרוּפָה אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה, אַף זוֹ אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה. וְכֹל בְּכוֹר אָדָם

בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה (שמות יג, יג) כְּלָל. בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמִשֶּׁת שְׁקָלִים (במדבר יח, טז), פְּרָט. אֵין בִּכְלָל אֶלָּא מַה שֶּׁבִּפְרָט. חָזַר וְכָלָל, וְכֹל בְּכוֹר אָדָם תִּפְדֶּה (שמות יג, יג). כְּלָל וּפְרָט. וּכְלָל, אִי אַתָּה דָּן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מַה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ דָּבָר הַמִּטַּלְטְלִין וְהֵם נְכָסִים שֶׁאֵין לָהֶם אַחֲרָיוּת, אַף כָּל דָּבָר הַמִּטַּלְטְלִין וְהֵן נְכָסִים שֶׁאֵין לָהֶם אַחֲרָיוּת. מִכָּאן אָמְרוּ: בַּכֹּל פּוֹדִין בְּכוֹרֵי אָדָם, חוּץ מֵעֲבָדִים וּשְׁטָרוֹת וְקַרְקָעוֹת, שֶׁהֵן נְכָסִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אַחֲרָיוּת. כָּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ. הָיוּ לוֹ חָמֵשׁ נָשִׁים וְכֻלָּן בְּתוּלוֹת וּבִכְּרוּ זְכָרִים, חַיָּב לִפְדּוֹתָן. פֶּטֶר רֶחֶם אָמַר רַחֲמָנָא בְּכוֹרוֹת הֵן לַכֹּהֵן וְלֹא לַנַּחֲלָה. וְלָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר כָּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה (שמות יג, יג) ? לוֹמַר, שֶׁאִם לֹא פָּדָאוֹ אָבִיו, הוּא חַיָּב לִפְדּוֹת אֶת עַצְמוֹ. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד, שֶׁאָדָם חַיָּב לְלַמֵּד אֶת בָּנָיו תּוֹרָה. אִם לֹא לִמְּדוֹ אָבִיו, הוּא חַיָּב לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ, מִקַּל וָחֹמֶר, מִפְּדְיוֹן.

יג **וְהָיָה** כִּי יִשְׁאָלְךָ בִּנְךָ מָחָר. יֵשׁ מָחָר שֶׁהוּא עַכְשָׁו, וְיֵשׁ מָחָר לְאַחַר זְמַן. כִּי יִשְׁאָלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה זֹּאת (דברים יג, יד). הֲרֵי מָחָר לְאַחַר זְמַן. מָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה. חֲוֵי מָחָר, עַכְשָׁו. מָחָר אָנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה (דברים יז, ט). מָחָר, עַכְשָׁו. מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לְבָנֵינוּ (יהושע כב, כד). הֲרֵי מָחָר לְאַחַר זְמַן. מַה זֹּאת, מִצָּוֹת פֶּסַח. וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַּרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ (יהושע כב, טו). שׁוֹמֵעַ אֲנִי מֵאֵלּוּ, תַּלְמוּד לוֹמַר: וַיְחַזֵּק ה׳ אֶת לֵב פַּרְעֹה. וַיַּהֲרֹג ה׳ כָּל בְּכוֹר. מִכָּאן אָמְרוּ: זוֹבְחִים בְּכוֹר בְּהֵמָה כְּנֶגֶד בְּכוֹר אָדָם, וּפוֹדִין בְּכוֹר אָדָם כְּנֶגֶד בְּכוֹר בְּהֵמָה.

יד **וְהָיָה** לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ, זוֹ קְבֶרֶת. בֵּין עֵינֶיךָ, זֶה קָדְקֹד. הֵיכָא, אָמְרֵי דְּבֵי רַבִּי יַנַּאי: מָקוֹם שֶׁמֹּחַ הַתִּינוֹק רוֹפֵס. וְאַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת שֶׁל תְּפִלִּין אֵלּוּ הֵן: קַדֵּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר, וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ ה׳, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ. וּבַיִת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תְּפִלִּין וְסֵפֶר תּוֹרָה, אָסוּר לְשַׁמְּשׁ בּוֹ אֶת הַמִּטָּה, עַד שֶׁיַּנִּיחֵם כְּלִי בְתוֹךְ כְּלִי. אָמַר רָבָא: גְּלִימָא אַקַּמְטָרָא, כְּכְלִי בְתוֹךְ כְּלִי דָּמֵי.

תְּפִלִּין שֶׁבְּיָד, אַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת, וְאֵלּוּ כֻּלָּן בְּכֶרֶךְ אֶחָד. וְאַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת אֵלּוּ כֻּלָּן עַל תְּפִלִּין שֶׁבָּרֹאשׁ בְּאַרְבַּע טוֹטָפוֹת. וּמִנַּיִן שֶׁהֵן אַרְבַּע? טַט בְּכַתְפֵי שְׁתַּיִם, פַּת בְּאַפְרִיקִי שְׁתַּיִם, הֲרֵי אַרְבַּע בְּשֶׁל רֹאשׁ, וְכֻלָּן חֻמָּשׁ. וּמִנַּיִן שֶׁבְּיָד אֶחָד? דִּכְתִיב: וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה, ה׳ יְתֵרָה, הֲרֵי חֲמִשָּׁה. הָא לָמַדְתָּ, טוֹטָפֹת אַרְבַּע בָּרֹאשׁ, וְטוֹטֶפֶת אַחַת בַּיָּד. יָכוֹל בְּיָד אַרְבַּע? תַּלְמוּד לוֹמַר: לְאוֹת עַל יָדֶךָ. וּבְיָד הֵיכָא מַנַּח לָהּ, יָכוֹל עַל גַּב הַיָּד כְּשֵׁם שֶׁתְּפִלִּין שֶׁבָּרֹאשׁ עַל גַּב הָרֹאשׁ? תַּלְמוּד לוֹמַר: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ (דברים ו, ו). מִכָּאן אָמְרוּ: צְרִיכָה שֶׁתְּהֵא שִׂימָה כְּנֶגֶד הַלֵּב. יָכוֹל אַף בַּלֵּילוֹת כֵּן? תַּלְמוּד לוֹמַר: מְיֻמִּים יָמִימָה. יָמִים וְלֹא לֵילוֹת. יָכוֹל בַּשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים כֵּן? תַּלְמוּד לוֹמַר: מְיֻמִּים יָמִימָה. יֵשׁ יָמִים שֶׁאָדָם נוֹתֵן, וְיֵשׁ יָמִים שֶׁאֵין אָדָם נוֹתֵן. אֶלָּא הֵן יָמִים שֶׁאֵין אָדָם נוֹתֵן, שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים. יָכוֹל יְהֵא תְּפִלִּין בַּיָּמִין? תַּלְמוּד לוֹמַר: עַל יָדְכָה. וְאֵין יָדְךָ אֶלָּא שְׂמֹאל, שֶׁנֶּאֱמַר: אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם (ישעיה מח, יג). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים (שופטים ה, כו).

וּמִנַּיִן שֶׁהוּא בְּכֶרֶךְ אֶחָד? וְהָיָה לְךָ לְאוֹת, וְלֹא לַאֲחֵרִים. וְשִׁעוּר רְצוּעָה שֶׁל יָד, אָמַר רָמֵי בַּר אַבָּא, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: עַד אֶצְבַּע צְרָדָה. וּמַאי צְרָדָה? אֶצְבַּע אֶמְצָעִית. וּפוֹתְיָהּ דִּרְצוּעָה, כְּאֹרֶךְ שְׁעוֹרָה. וּמְצָוָה לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין שֶׁל יָד תְּחִלָּה וּמְבָרֵךְ, בָּרוּךְ אַתָּה ה׳ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין. וְחוֹזֵר וְנוֹתֵן שֶׁל רֹאשׁ וּמְבָרֵךְ, בָּרוּךְ אַתָּה ה׳ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין. וְאִם סָח בֵּין תְּפִלָּה שֶׁל יָד לְתְפִלָּה שֶׁל רֹאשׁ, עֶבְרָה הִיא בְיָדוֹ וְחוֹזֵר עָלֶיהָ מֵעוֹרְכֵי הַמִּלְחָמָה. וְאִם בֵּיהֵא שְׁמַהּ רַבָּה מְבָרֵךְ אוֹ בְּקָדֵשָׁה פָּסַק בֵּין תְּפִלָּה שֶׁל יָד לְשֶׁל רֹאשׁ וְעָנָה קְדֵשָׁה אוֹ יְהֵא שְׁמַהּ רַבָּא, מֵעוֹרְכֵי הַמִּלְחָמָה אֵינוֹ חוֹזֵר, אֶלָּא חוֹזֵר וּמְבָרֵךְ עַל שֶׁל רֹאשׁ, מִפְּנֵי שֶׁכָּל תְּפִלָּה טְעוּנָה שְׁתֵּי בְרָכוֹת. אִם בֵּרְכָן כְּאַחַת, עוֹלוֹת לָזוֹ וְלָזוֹ. אִם הִפְסִיקָן בִּיהֵא שְׁמַהּ רַבָּא אוֹ בְּקֵדֵשָׁה, בָּטְלָה בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה וְחוֹזֵר וּמְבָרֵךְ שְׁתֵּיהֶן. וְאֵינוֹ צָרִיךְ לוֹמַר בְּשִׂיחַת חֻלִּין, שֶׁהִיא עֲבֵרָה גְּדוֹלָה. וּכְשֶׁהוּא חוֹלֵץ, חוֹלֵץ שֶׁל רֹאשׁ, וְאַחַר כָּךְ שֶׁל יָד.

יָכוֹל יְהֵא נוֹהֵג בַּנָּשִׁים? תַּלְמוּד לוֹמַר: לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה׳ בְּפִיךָ (שמות יג, ט). מִי שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, יָצְאוּ נָשִׁים שֶׁאֵינָן בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. יָכוֹל אַף קְטַנִּים? תַּלְמוּד לוֹמַר: וְשָׁמַרְתָּ (שמות יב, י). כֹּל שֶׁיֵּשְׁנוֹ בִּשְׁמִירָה, יֵשְׁנוֹ בַּעֲשִׂיָּה. יָצְאוּ קְטַנִּים שֶׁאֵינָן בִּשְׁמִירָה. וְאִם יֵשׁ קָטָן בַּר מִצְוָה וּבַר דַּעַת, מְיַחֲיֵב. יָכוֹל

לֹא יִבְדֹּק אֶת הַתְּפִלִּין? תַּלְמוּד לוֹמַר: מִימֵּים יָמִימָה. מִכָּאן אָמְרוּ: צָרִיךְ אָדָם לִבְדֹּק אֶת הַתְּפִלִּין אֶחָד לִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ. נֶאֱמַר כָּאן מִיָּמִים יָמִימָה, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ (ויקרא כה, כט). מַה לְּהַלָּן שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, אַף כָּאן שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, דִּבְרֵי בֵּית הִלֵּל. וּבֵית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָדְקָן עוֹלָמִית. וְכֵן הָיָה שַׁמַּאי אוֹמֵר: אִלּוּ תְּפִלִּין שֶׁל בֵּית אָבִי אִמָּא.

וְאַרְבַּע פָּרָשִׁיוֹת אֵלּוּ, צָרִיךְ לְכָתְבָן כִּסְדָרָן, חֲרֵי אֵלּוּ יִגָּנְזוּ.

בשלח

א **בְּשַׁלַּח**, שִׁלּוּחַ הַזֶּה לְוָיָה, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וַאֲבָרְכֵם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם (בראשית יח, טז). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ וְגוֹ׳ (בראשית כו, לא). וְלָמָּה פָּתַח הַכָּתוּב בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה? הַפֶּה שֶׁאָמַר לֹא אֲשַׁלַּח, חָזַר וְאָמַר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אִתְּכֶם, לְכָךְ פָּתַח וַיְהִי בְּשַׁלַּח. וּמַה שְׁכָרוֹ? לֹא תְּתַעֵב מִצְרִי (דברים כג, ח). הַפֶּה שֶׁאָמַר לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה׳, חָזַר וְאָמַר ה׳ הַצַּדִּיק. וּמַה שְׁכָרוֹ? נָתַן לָהֶן קְבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ.

וְלֹא נָחָם, נֶהֱגָם, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: נָחִיתָ כַּצֹּאן עַמֶּךָ (תהלים עז, כא). וְאוֹמֵר: וַיְנַחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם (תהלים עח, יד). דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב הַדָּבָר שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם. וְעוֹד, כִּי קָרוֹב הַדֶּרֶךְ לַחֲזוֹר לְמִצְרַיִם. וְעוֹד, קְרוֹבָה שְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ, אִם תִּשְׁקֹר לִי וְגוֹ׳ (בראשית כא, כג). וַעֲדַיִן לֹא בָּא נָכְדּוֹ. וְעוֹד, קְרוֹבָה מִלְחָמָה רִאשׁוֹנָה לַשְּׁנִיָּה. דָּבָר אַחֵר, כִּי קָרוֹב הוּא, קָרוֹב הוּא שֶׁיָּרְשׁוּ הַכְּנַעֲנִים אֶת הָאָרֶץ, דִּכְתִיב: וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה (בראשית טו, טז), וַעֲדַיִן לֹא הָיָה לָהֶם דּוֹר רְבִיעִי. וְהִקִּיפָן בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי מוֹלִיכָן דֶּרֶךְ פְּשׁוּטָה, עַכְשָׁיו מַחֲזִיקִין אִישׁ אִישׁ בְּשֶׂדֶה וּבְכֶרֶם וּמְבַטְּלִין מִן הַתּוֹרָה, אֶלָּא אֲנִי מוֹלִיכָן דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר וְיֹאכְלוּ אֶת הַמָּן וְיִשְׁתּוּ מֵי בְּאֵר, וַהֲתוֹרָה מִתְיַשֶּׁבֶת בְּגוּפָן.

וְעוֹד, כְּשֶׁשָּׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִים שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לָאָרֶץ, עָמְדוּ וְשָׁרְפוּ אֶת הַזְּרָעִים, וְעָקְרוּ אֶת הָאִילָנוֹת, וְקָצְצוּ אֶת הַנְּטִיעוֹת, וְסָתְרוּ אֶת הַבְּנְיָנִים, וְסָתְמוּ אֶת הַמַּעְיָנוֹת. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי הִבְטַחְתִּי אֶת אַבְרָהָם אֲבִיהֶם לְהַכְנִיסָם בְּאֶרֶץ מְלֵאָה כָּל טוּב, חֲרִינִי מְעַכְּבָן בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד שֶׁיַּעַמְדוּ הַכְּנַעֲנִים וְיִתָּקְנוּ מַה שֶׁקִּלְקְלוּ.

וַחֲמֵשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֶחָד מֵחֲמִישִׁים. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת. רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר: הָעֲבוֹדָה, וְלֹא אֶחָד מֵחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים. וְאֵימָתַי מֵתוּ? בִּימֵי הָאֲפֵלָה, שֶׁהָיוּ קוֹבְרִין יִשְׂרָאֵל מֵתֵיהֶן, וּמִצְרִים יוֹשְׁבִין בַּחֹשֶׁךְ, וְיִשְׂרָאֵל הוֹדוּ וְשִׂבְּחוּ עַל שֶׁלֹּא רָאוּ שׁוֹנְאֵיהֶם וְשָׂמְחוּ בְּפֵרָעָנוּתָן.

ב **וַיִּקַּח** מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף (שמות יג, יט). מְנַיִן יוֹדֵעַ מֹשֶׁה הֵיכָן יוֹסֵף קָבוּר? אָמְרוּ: סָרַח בַּת אָשֵׁר נִשְׁתַּיְּרָה מֵאוֹתוֹ הַדּוֹר, הִיא הוֹדִיעָה אֶת מֹשֶׁה הֵיכָן יוֹסֵף קָבוּר. עָמְדוּ מִצְרִים וְעָשׂוּ לוֹ אָרוֹן שֶׁל מַתֶּכֶת וְשִׁקְּעוּהוּ בַּנִּילוּס. בָּא מֹשֶׁה וְעָמַד עַל נִילוּס. נָטַל צְרוֹר וְחָקַק בּוֹ עֲלֵה שׁוֹר, וְצוֹוֵחַ וְאוֹמֵר: יוֹסֵף, יוֹסֵף, הִגִּיעָה שָׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹאֵל אֶת בָּנָיו, וְהַשְׁכִּינָה מְעַכֶּבֶת לְךָ, וְיִשְׂרָאֵל וְעַנְנֵי כָבוֹד מְעַכְּבִין לָךְ. אִם אַתָּה מְגַלֶּה אֶת עַצְמְךָ, מוּטָב. וְאִם לָאו, חֲרֵי אָנוּ נְקִיִּים מִשְּׁבוּעָתֶךָ. מִיָּד צָף וְעָלָה אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף. וְאַל תִּתְמַהּ, שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר, וַיְהִי הָאֶחָד מַפִּיל הַקּוֹרָה וְאֶת הַבַּרְזֶל נָפַל אֶל הַמַּיִם וַיִּצְעַק וַיֹּאמֶר אֲהָהּ אֲדֹנִי וְהוּא שָׁאוּל, וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים אָנָה נָפָל וַיַּקְצֶב עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ שָׁמָּה וַיָּצָף הַבַּרְזֶל (מלכים ב ו, ה-ו). וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמָה אֱלִישָׁע תַּלְמִידוֹ שֶׁל אֵלִיָּהוּ, הֵצִיף הַבַּרְזֶל. מֹשֶׁה שֶׁהוּא רַבּוֹ שֶׁל אֵלִיָּהוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: בְּקִבּוּרַת הַמְּלָכִים הָיָה יוֹסֵף קָבוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ. וּמִנַּיִן הָיָה יוֹדֵעַ מֹשֶׁה הֵיכָן אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף. אֶלָּא בָּא וְעָמַד בֵּין הָאֲרוֹנוֹת, וְצָעַק וְאָמַר: יוֹסֵף, יוֹסֵף, הִגִּיעָה הַשָּׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹאֵל אֶת בָּנָיו, הַשְׁכִּינָה מְעַכֶּבֶת לָךְ, וְיִשְׂרָאֵל וְעַנְנֵי כָבוֹד מְעַכְּבִין לָךְ. אִם אַתָּה מְגַלֶּה אֶת עַצְמְךָ, מוּטָב. וְאִם לָאו, אָנוּ נְקִיִּים מִשְּׁבוּעָתֶךָ. מִיָּד נִזְדַּעְזְעָה אֲרוֹנוֹ וּנְטָלוֹ וְהָלַךְ. לְלַמֶּדְךָ, בְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ. יוֹסֵף קָבַר אֶת אָבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת אָבִיו (בראשית נ, ז). וְאֵין בְּאֶחָיו גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, שֶׁהָיָה מֶלֶךְ. וּכְתִיב: וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים (בראשית נ, ט). וְזָכָה לָצֵאת מִן הַקֶּבֶר עַל יְדֵי מֹשֶׁה.

מֹשֶׁה הוֹצִיא אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף מִמִּצְרַיִם. וְאֵין בָּעוֹלָם גָּדוֹל מִמֶּנּוּ וְהוּא מֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ (דברים לג, ה). לְפִיכָךְ זָכָה מֹשֶׁה שֶׁיִּתְעַסֵּק בּוֹ שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּיְא (דברים לד, ו). וְלֹא עוֹד אֶלָּא עִם יַעֲקֹב עָלוּ עַבְדֵי פַּרְעֹה וְזִקְנֵי בֵיתוֹ וְזִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְעִם אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף עָלוּ הַשְּׁכִינָה וְהָאֲרוֹן וְהַכִּסְאוֹת וְהַלּוּיִם וְשִׁבְעָה עֲנָנֵי כָבוֹד, וַאֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף מְהַלֵּךְ עִם אֲרוֹן הָעֵדוּת בַּמִּדְבָּר. וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים: מַה טִּיבָן שֶׁל שְׁנֵי אֲרוֹנוֹת אֵלּוּ. וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: זֶה אֲרוֹן הַמֵּת, וְזֶה אֲרוֹן חֵי הָעוֹלָמִים. וְהֵן אוֹמְרִים: וְכִי דַּרְכּוֹ שֶׁל מֵת מְהַלֵּךְ עִם אֲרוֹן חֵי הָעוֹלָמִים. וְהֵן מְשִׁיבִין וְאוֹמְרִין לָהֶם: הַמֵּת הַמַּנָּח בָּאָרוֹן, קַיֵּם כָּל מַה שֶּׁכָּתוּב בָּזֶה.

מִרְיָם הִמְתִּינָה שָׁעָה אַחַת לְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתִּתְצַב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק (שמות ב, ד). לְפִיכָךְ עִכֵּב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּמִּדְבָּר וְעָנְנֵי הַכָּבוֹד וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם שִׁבְעַת יָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הֵאָסֵף מִרְיָם (במדבר יב, טו). כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ, הִשְׁבִּיעָן שֶׁיַּשְׁבִּיעוּ לִבְנֵיהֶם. אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. לָמָּה הִשְׁבִּיעַ אֶת אֶחָיו וְלֹא אֶת בָּנָיו? אָמַר: אִם אֲנִי מַשְׁבִּיעַ אֶת בָּנַי, אֵין הַמִּצְרִים מַנִּיחִין אוֹתָן. וְאִם יֹאמְרוּ לָהֶן אֲבִינוּ הֶעֱלָה אֶת אָבִיו, הֵן אוֹמְרִים לָהֶן: אֲבִיכֶם מֶלֶךְ הָיָה, לְפִיכָךְ הִשְׁבִּיעַ אֶת אֶחָיו.

דָּבָר אַחֵר: אָמַר לָהֶן: אֲבִינוּ יָרַד כָּאן לְרִצּוֹנוֹ, וַאֲנִי הֶעֱלֵיתִי אוֹתוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ. מַשְׁבִּיעַנִי עֲלֵיכֶם, שֶׁמִּמָּקוֹם שֶׁגְּנַבְתּוּנִי, לְשָׁם תַּחֲזִירוּנִי. וְכֵן עָשׂוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם (יהושע כד, לב). פָּקֹד יִפְקֹד (בראשית נ, כד).

פָּקֹד, בְּמִצְרַיִם. יִפְקֹד, בְּיָם. פָּקֹד, בַּמִּדְבָּר. יִפְקֹד, בְּנַחֲלֵי אַרְנוֹן. (שמות ג, טז). פָּקֹד, בָּעוֹלָם הַזֶּה. יִפְקֹד, לָעוֹלָם הַבָּא.

ג **וַה**׳ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם. אַתְּ מוֹצֵא שִׁבְעָה עֲנָנֵי כָּבוֹד הָיוּ, אֵלּוּ הֵן: וַה׳ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן. חֲרִי אֶחָד. וַעֲנָנָךְ עֹמֵד עֲלֵיהֶם (במדבר יד, יד), חֲרִי שְׁנַיִם. וּבְעַמֻּד עָנָן (במדבר יד, יד), חֲרִי שְׁלִשָּׁה. וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן (במדבר ט, יט), אַרְבָּעָה. וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן (שמות מ, לו), חֲמִשָּׁה. וְאִם לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן (שמות מ, לז), שִׁשָּׁה. כִּי עֲנַן ה׳ עַל הַמִּשְׁכָּן (שמות מ, לח), שִׁבְעָה. אַרְבָּעָה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת, וְאֶחָד מִלְמַעְלָה, וְאֶחָד מִלְמַטָּה, וְאֶחָד מְהַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם, כָּל הַנָּמוּךְ מַגְבִּיהוֹ, וְכָל הַגָּבוֹהַ מַנְמִיכוֹ, וְשׂוֹרֵף נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים, מְכַבֵּד וּמְרַבֵּץ אֶת הַדֶּרֶךְ לִפְנֵיהֶם.

ד **וַה**׳ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם. בַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִים לוֹ. אַבְרָהָם לְוָיָה מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲבָרְהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם (בראשית יח, טז). לְפִיכָךְ לְוָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת בָּנָיו בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. אַבְרָהָם אָמַר יֵקַח נָא (וכו׳, וירא ד).

ה **וַה**׳ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם. וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא (ירמיה כג, כד). וְאוֹמֵר: מָלֵא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ (ישעיה ו, ג). וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: וַה׳ הֹלֵךְ? לְהוֹדִיעַ חִבַּת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הָאֻמּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּנָּהֲגוּ בָהֶם כָּבוֹד. וְלֹא דַיָּן שֶׁאֵין נוֹהֲגִין בָּהֶן כָּבוֹד, אֶלָּא מְמִיתִין אוֹתָן מִיתוֹת חֲמוּרוֹת. לְעִנְיַן כֵּן מַה הוּא אוֹמֵר? וְקִבַּצְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל עֶמֶק יְהוֹשָׁפָט וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם (יואל ד, ב). עַל עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא עַל עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל. וְאוֹמֵר: מִצְרַיִם לְשִׁמָּמָה תִּהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה (יואל ד, יט). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלַיִם לְדוֹר וָדוֹר (יואל ד, כ). וְנִקֵּיתִי דָמָם לֹא נִקֵּיתִי (יואל ד, כא). אֵימָתַי? וַה׳ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן (יואל ד, כא).

ו **וְחִזַּקְתִּי** אֶת לֵב פַּרְעֹה, שֶׁהָיָה לִבּוֹ סָפֵק אִם לִרְדֹּף אִם לֹא. וְאִכְבְּדָה בְפַרְעֹה. בְּפַרְעֹה תְּחִלָּה, שֶׁהוּא הִתְחִיל בַּעֲבֵרָה תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּצַּו פַּרְעֹה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר (שמות א, כב). וְכֵן וַיִּצַּו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַנֹּגְשִׂים (שמות ה, ו). לְפִיכָךְ מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת, כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ, וְאַחַר כָּךְ אֶת עַמְּךָ בַּדָּבֶר.

כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה (בראשית ז, כג). מֵאָדָם שֶׁהוּא הִתְחִיל בַּעֲבֵרָה, וְאַחַר כָּךְ בִּהֵמָה וָרֶמֶשׂ. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְאֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן, וְאַחַר כָּךְ וְעַד גָּדוֹל (בראשית יט, יא). כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם, וְאַחַר כָּךְ וְעַד בְּהֵמָה (שמות יב, יב). כַּיּוֹצֵא בּוֹ, הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן, וְאַחַר כָּךְ וְעַד גָּדוֹל (בראשית יט, יא). כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם, וְאַחַר כָּךְ וְעַד בְּהֵמָה (שמות יב, יב). כַּיּוֹצֵא בּוֹ, הַכֵּה תַכֶּה אֶת יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִיא לְפִי חָרֶב, וְאַחַר כָּךְ וְאֶת בְּהֶמְתָּהּ (דברים יג, טז). כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְצָבְתָה בִטְנָהּ, וְאַחַר כָּךְ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ (במדבר ה, כז). הַבָּטָן שֶׁהִתְחִיל, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת. וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, וּמַה, הַמַּתְחִיל בַּעֲבֵרָה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת. הַמַּתְחִיל בְּמִצְוָה וּמִדָּה טוֹבָה מְרֻבֶּה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

ז **וְאַכְבְּדָה** בְּפַרְעֹה. מַגִּיד כְּשֶׁיִּפָּרַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִן הָאֻמּוֹת, שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אֶת שִׁמְעִי וְלֹא רָאוּ אֶת כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם (ישעיה סו, יט). וּכְתִיב: כֹּה אָמַר ה׳, יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלְכוּ בַּזִּקִים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד (ישעיה מה, יד). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ (יחזקאל לח, כב). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו: וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳. וְאוֹמֵר: וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן, שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵּי קֶשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה (תהלים עו, ג-ד), נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים (תהלים עו, ב).

ח **וַיִּקַּח** שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר. מֹשֶׁל מִי הָיוּ? אִם תֹּאמַר מֹשֶׁל מִצְרַיִם, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: וַיָּמֶת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם (שמות ט, ו). אִם תֹּאמַר מֹשֶׁל פַּרְעֹה, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר הִנֵּה יַד ה׳ הוֹיָה בְּמִקְנְךָ וְגוֹ׳. אִם תֹּאמַר מֹשֶׁל יִשְׂרָאֵל, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ וְגוֹ׳. אֶלָּא מֹשֶׁל הַיֵּרָא אֶת דְּבַר ה׳ מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה (שמות ט, כ). חֲרִי לָמַדְנוּ, שֶׁהַיֵּרָא אֶת דְּבַר ה׳, הֵם הָיוּ תַּקָּלָה לְיִשְׂרָאֵל. מִכָּאן אָמְרוּ: טוֹב שֶׁבְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָרוֹג, טוֹב שֶׁבַּנְּחָשִׁים רַצֵּץ אֶת מֹחוֹ.

וּפַרְעֹה הִקְרִיב, הִקְרִיב אֶת הַפֻּרְעָנוּת לָבוֹא עָלָיו, וְהִקְרִיב אֶת יִשְׂרָאֵל לִתְשׁוּבָה.

כֵּיוָן שֶׁרָאוּ שֶׁשָּׁבוּ יִשְׂרָאֵל לַאֲחוֹרֵיהֶם וְחָנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירוֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפוֹן, אָמַר פַּרְעֹה: בַּעַל צְפוֹן הִסְכִּים עַל גְּזָרָתִי לְאַבְּדָם בַּמַּיִם. הִתְחִיל לְזַבֵּחַ לְקַשֵּׁר וּלְנַסֵּךְ לַעֲבוֹדָה זָרָה. לְכָךְ נֶאֱמַר וּפַרְעֹה הִקְרִיב.

ט וַיִּשְׂאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ. תָּפְשׂוּ אֱמָנוּת אֲבוֹתֵיהֶם. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב: וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָהָם בְּשֵׁם ה' (בראשית יג, ד). בְּיִצְחָק כְּתִיב: וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה (בראשית כד, סג). בְּיַעֲקֹב כְּתִיב: וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם (בראשית כח, יא). אֵין פְּגִיעָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי (ירמיה ז, טז).

וְאוֹמֵר: אַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב (ישעיה מא, יד). לָמָּה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְתוֹלַעַת? לוֹמַר לְךָ: מַה תּוֹלַעַת הַזֹּאת אֵינָהּ מַכָּה אֶת הָאֲרָזִים אֶלָּא בְּפִיהָ, וְהִיא רַכָּה וּמַכָּה אֶת הַקָּשֶׁה, כָּךְ אֵין לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא תְּפִלָּה. שֶׁהָאֻמּוֹת נִמְשְׁלוּ כָּאֲרָזִים, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן (יחזקאל לא, ג). וְאוֹמֵר: וַיְשַׁבֵּר ה' אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן (תהלים כט, ה). וּכְשֶׁהֵן מִתְגַּבְּרִים עֲלֵיהֶם, חוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה וְצוֹעֲקִים וּמִתְפַּלְּלִין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וַאֲנִי נָטַעְתִּי לָךְ שֹׂרֵק אֻלָּה כֻּלּוֹ זֶרַע אֱמֶת וְגוֹ' (בראשית מט, כב). וְכִי בְּחָרְבוֹ וּבְקַשְׁתּוֹ לָקַח, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר כִּי לֹא בְקַשְׁתִּי אֶבְטָח וְחַרְבִּי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי (תהלים מד, ז)? אֶלָּא חַרְבִּי זוֹ תְּפִלָּה, וְקַשְׁתִּי זוֹ בַּקָּשָׁה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה וְגוֹ' (דברים לג, ז). וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ (ש"א יז, מה). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: אֵלֶּה בָּרֶכֶב וְאֵלֶּה בַּסּוּסִים וְגוֹ'. (תהלים כ, ח). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וַיִּקְרָא אָסָא אֶל ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמַר, ה' אֵין עִמְּךָ לַעְזֹר בֵּין רַב לְאֵין כֹּחַ, עָזְרֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ כִּי עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ וּבְשִׁמְךָ בָּאנוּ עַל הֶהָמוֹן הַזֶּה, ה' אֱלֹהֵינוּ אַתָּה אַל יַעְצֹר עִמָּךְ אֱנוֹשׁ (דה"ב יד, י). בְּמֹשֶׁה הוּא אוֹמֵר: וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגוֹ', וַיֵּרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וְגוֹ' וַנִּצְעַק אֶל ה' וַיִּשְׁמַע קוֹלֵנוּ, אָמְרוּ לָהֶם, אַתֶּם מִתְגָּאִים עַל שֶׁהוֹרִישׁוּ לָכֶם אֲבוֹתֵיכֶם, הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב (בראשית כז, כב), וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹלֵנוּ (דברים כו, ז), וְאָנוּ מִתְגָּאִים עַל מַה שֶּׁהוֹרִישׁ לָנוּ אָבִינוּ, וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה (בראשית כז, מ). וְאַף כָּאן וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה', תָּפְשׂוּ אֱמָנוּת אֲבוֹתֵיהֶן. וּכְשֶׁהֵן צוֹעֲקִין, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָצוּי לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְקַשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ (דברים ד, כט).

י וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטְּךָ. עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לָהֶם עַל הַיָּם. נִבְקַע לָהֶם הַיָּם וְנִבְקַע כְּמִין כִּפָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: נִבְקְעָה תְהֹמוֹת בְּמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָיו וְגוֹ' (חבקוק ג, יד). וְנֶחֱלַק לִשְׁנֵים עָשָׂר שְׁבִילִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבְקָעֵהוּ. וְנַעֲשָׂה יַבָּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה (שמות טו, יד). וְנַעֲשׂוּ כְּמִין טִיט, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יד, כט): דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים (שמות יד, טו). וְנַעֲשׂוּ הַמַּיִם פְּרוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: אַתָּה פּוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם (תהלים עד, יג). וְנַעֲשׂוּ סְלָעִים סְלָעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל הַמָּיִם (תהלים עד, יג). וְנַעֲשׂוּ גְּזָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: לְגֹזֵר יַם סוּף לְגֻזָרִים (תהילים קלו, יג). וְנַעֲשׂוּ עֲרֵמוֹת עֲרֵמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מָיִם (שמות טו, ח). וְנַעֲשׂוּ כְמוֹ נֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: נִצְּבוּ כְמוֹ נֹד (שמות טו, ח). וְיָצְאוּ לָהֶם כְּדֵי מַיִם מְתוּקִין מִתּוֹךְ מְלוּחִין. וְקָפְאוּ הַמַּיִם וְנַעֲשׂוּ כִּכְלִי זְכוּכִית, שֶׁנֶּאֱמַר: קָפְאוּ תְהֹמוֹת (שמות טו, ח).

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: חֲרֵי מִקְרָאוֹת עֶשֶׂר מִפְקוֹמוֹת הַרְבֵּה. מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְהָיָה מַנְהִיג בְּנוֹ לְפָנָיו. בָּאוּ לִסְטִים לִשְׁבּוֹתוֹ מִלְּפָנָיו, הֶחֱזִירוֹ לַאֲחוֹרָיו. בָּא הַזְּאֵב, נְטָלוֹ מֵאֲחוֹרָיו, נְתָנוֹ לְפָנָיו. רָאָה לִסְטִין מֵאֲחוֹרָיו וּזְאֵב מִלְּפָנָיו, נְתָנוֹ עַל זְרוֹעוֹתָיו. אַף כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, הַיָּם לִפְנֵיהֶם וּמִצְרַיִם לַאֲחוֹרֵיהֶם, קָחָם עַל זְרוֹעוֹתָיו (הושע טו, ג). הִתְחִיל מִצְטַעֵר, פָּרַשׂ עָלָיו בִּגְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ (תהלים קה, לט). הִרְעִיב, נָתַן לוֹ לֶחֶם שֶׁנֶּאֱמַר: הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם. צָמָא, נָתַן לוֹ מַיִם שֶׁנֶּאֱמַר: וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסָּלַע (תהלים עח, טז).

וּכְנֶגְדָּן אָמְרוּ לוֹ יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שִׁירוֹת. הָרִאשׁוֹנָה בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ חָג (ישעיה ל, כט). הַשֵּׁנִית עַל הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה. הַשְּׁלִישִׁית עַל הַבְּאֵר, אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה (במדבר כא, יז). רְבִיעִית אָמַר מֹשֶׁה: וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב וְגוֹ' (דברים לא, כד). הַחֲמִישִׁית, אָז יַדְבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַה' בְּיוֹם תֵּת ה' אֶת הָאֱמֹרִי (יהושע י, יב). הַשִּׁשִּׁית, וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן אֲבִינֹעַם (שופטים ה, א). הַשְּׁבִיעִית, וַיְדַבֵּר דָּוִד לַה' אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה (ש"ב כב, א). הַשְּׁמִינִית, מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד (תהלים ל, א). וְכִי דָּוִד חָנַכוֹ, וַהֲרֵי שְׁלֹמֹה חָנַכוֹ. אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁדָּוִד נָתַן נַפְשׁוֹ עָלָיו, נִקְרָא עַל שְׁמוֹ. כֵּיוֹצֵא בוֹ, וַתְּצַו אֶת אָחִיו (שמות ב, ד). וַהֲלֹא אֲחוֹת שְׁנֵיהֶם הָיְתָה, אֶלָּא שֶׁנָּתְנָה נַפְשָׁהּ עָלָיו, נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ. כֵּיוֹצֵא בוֹ, וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה (בראשית לד, כה). וַהֲלֹא אֲחוֹת כָּל הַשְּׁבָטִים הָיְתָה, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁנָּתְנוּ נַפְשָׁם עָלֶיהָ, נִקְרֵאת עַל שְׁמָם. כֵּיוֹצֵא בוֹ, עַל דְּבַר כָּזְבִי בַת נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם (במדבר כה, יח). וְכִי אֲחוֹתָם הָיְתָה? אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁנָּתְנָה נַפְשָׁהּ עַל אֻמָּתָהּ, נִקְרֵאת עַל שְׁמָם.

אָז יָשִׁיר, וַיַּאֲמִינוּ בַּה'. לְפִיכָךְ זָכוּ לְיַרֵשׁ אֶת הָאָרֶץ. אַתָּה מוֹצֵא בִּשְׂכַר אֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִין אַבְרָהָם אָבִינוּ בַּה', יָרַשׁ הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהֶאֱמִן בַּה' וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה (בראשית טו, ו). וְכֵן וַיַּאֲמֶן הָעָם (שמות ד, לא). וּכְתִיב: אֱמוּנִים נֹצֵר ה' וּמְשַׁלֵּם עַל יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה (תהלים לא, כד). וְכֵן בְּמֹשֶׁה: וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ (שמות יז, יב).

וְאוֹמֵר: זֶה הַשַּׁעַר לַה׳ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ (תהלים קיח, כ), אֵלּוּ בַּעֲלֵי אֲמָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים (ישעיה כו, ב). הַשַּׁעַר הַזֶּה בַּעֲלֵי אֲמָנָה נִכְנָסִין בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: טוֹב לְהֹדוֹת לַה׳ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן, לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וְגוֹ׳ (תהלים צב, ב-ג). מַה כְּתִיב בַּתְּרֵהּ, כִּי שִׂמַּחְתַּנִי. מִי גָּרַם לָנוּ לְשִׂמְחָה זוֹ? אֲמָנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ אֲבוֹתֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁכָּלוֹ לֵילוֹת, כְּדִכְתִיב: וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת (תהלים צב, ב-ג). וּכְתִיב: וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה (חבקוק ב, ד). וּכְתִיב: חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ (איכה ג, כג).

וְאֵין הַגְּלֻיּוֹת עֲתִידוֹת לְהִגָּאֵל אֶלָּא בִּשְׂכַר אֲמָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה וְגוֹ׳ (שה״ש ד, ח). וְאוֹמֵר: וְאַרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה (הושע ב, כב). הָא לְמַדְתָּ, שֶׁגְּדוֹלָה אֲמָנָה, שֶׁבִּשְׂכַר אֲמָנָה, שָׁרְתָה עֲלֵיהֶם שְׁכִינָה וְאָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּאֲמִינוּ בַּה׳, אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה. וְאוֹמֵר: וַיַּאֲמִינוּ בִּדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ (תהלים קו, יב).

אָז יָשִׁיר לְשֶׁעָבַר. וְיֵשׁ אָז לֶעָתִיד, כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר, אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה׳ (בראשית ד, כו), אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים (שמות ד, כו). אָז יָשִׁיר, אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל (במדבר כא, יז), אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ (יהושע י, יב). אָז אָמַר דָּוִד (דה״א טו, ב). אָז אָמַר שְׁלֹמֹה (מלכים א ח, יב), כֵּלְהוֹן לְשֶׁעָבַר. וְיֵשׁ אָז לֶעָתִיד, וְאֵלֶּין אִנּוּן לֶעָתִיד: אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ (ישעיה ס, ה). אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ (ישעיה נח, ח). אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל (ישעיה לה, ו). אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים (ישעיה לה, ה). אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה (ירמיה לא, יב). אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק וְגוֹ׳ אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם (תהלים קכו, ב). כָּל אֵלּוּ לֶעָתִיד. מִכָּאן לָמַדְנוּ תְּחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה.

וּמֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, מֹשֶׁה שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר, מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, מֹשֶׁה אָמַר שִׁירָה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל.

אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת. וְכִי שִׁירָה אַחַת הִיא, וַהֲלֹא עֶשֶׂר שִׁירוֹת הֵן, כִּדְמִפָּרֵשׁ לְעֵיל שִׁירָה הַשָּׁמַיְנִית, מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד (תהלים ל, א). וַהֲלֹא שְׁלֹמֹה חֲנָכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּחְנְכוּ אֶת בֵּית ה׳ הַמֶּלֶךְ וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (מלכים א ח, סג). אֶלָּא לְפִי שֶׁנִּתַּן דָּוִד נַפְשׁוֹ עָלָיו, נִקְרָא עַל שְׁמוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: זְכוֹר ה׳ לְדָוִד אֵת כָּל עֻנּוֹתוֹ, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַה׳ נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב, אִם אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָי וְגוֹ׳, עַד אֶמְצָא מָקוֹם לַה׳ וְגוֹ׳, הִנֵּה שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי יָעַר (תהלים קלב, א-ו). רְאֵה מַה כְּתִיב בּוֹ וַעֲתָה רְאֵה בֵּיתְךָ דָּוִד (מלכים א יב, טז). הָא לְמַדְתָּ, לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עָלָיהָ, נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ.

וְכֵן מֹשֶׁה נָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה וְנִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ. וּמִנַּיִן שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי שָׁם עִם ה׳ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה (שמות לד, כח). וּמִנַּיִן שֶׁנִּקְרֵאת עַל שְׁמוֹ? דִּכְתִיב: זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי (מלאכי ג, כב). נָתַן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, וַעֲתָה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְגוֹ׳ (שמות לב, לב). וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, וַיִּזְכֹּר יְמֵי עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ (ישעיה סג, יא) וּכְתִיב: לֶךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ (שמות לב, ז). נָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַדִּינִין, דִּכְתִיב: וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ (שמות ב, יג). מִלְּפָנַי הַדִּין בָּרַח וְלַדִּין חָזַר. צְדָקַת ה׳ עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל (דברים לג, כא). וַהֲלֹא הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא. אֶלָּא לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עָלָיו, נִקְרָא עַל שְׁמוֹ.

וְכֵן כְּתִיב בִּיהוֹשָׁפָט, וַיִּוָּעַץ אֶל הָעָם וַיַּעֲמֵד מְשֹׁרְרִים לַה׳ וּמְהַלְלִים לְהַדֶּרֶת קֹדֶשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הֶחָלוּץ וְאֹמְרִים הוֹדוּ לַה׳ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ (דה״ב כ, כא). מַה נִּשְׁתַּנָּה הוֹדָיָה זוֹ מִכָּל הַהוֹדָיוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּכֻלָּן כִּי טוֹב וְכָאן לֹא נֶאֱמַר בָּהּ כִּי טוֹב? כְּבָיְכוֹל לֹא הָיְתָה שִׂמְחָה לְפָנָיו בַּמָּרוֹם עַל אִבּוּדָן שֶׁל רְשָׁעִים. וּמָה עַל אִבּוּדָן שֶׁל רְשָׁעִים אֵין שִׂמְחָה לְפָנָיו, עַל אִבּוּדָן שֶׁל צַדִּיקִים עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. שֶׁצַּדִּיק אֶחָד לְפָנָיו שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם (משלי י, כה). שִׁירָה הַתְּשִׁיעִית שֶׁל שְׁלֹמֹה, שִׁיר הַשִּׁירִים. הָעֲשִׁירִית לֶעָתִיד, מִזְמוֹר שִׁירוּ לַה׳ שִׁיר חָדָשׁ כִּי נִפְלָאוֹת עָשָׂה (תהלים צח, א).

יא לַה׳ יֹאמְרוּהָ וְלֹא לְבָשָׂר וָדָם. אֵימָתַי? הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ (תהלים צח, א). אוֹתוֹ הַיָּמִין הַגָּדוֹל שֶׁכָּתוּב: הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ (איכה ב, ג). וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר, מַהוּ לֵאמֹר? רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן תְּדָיָא אוֹמֵר: מֹשֶׁה פָּתַח תְּחִלָּה, וְיִשְׂרָאֵל גּוֹמְרִין כִּי גָאֹה גָּאָה. מֹשֶׁה אָמַר עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ, וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. מֹשֶׁה אָמַר ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה, וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים ה׳ שְׁמוֹ. כֻּלָּם כָּעִנְיָן הַזֶּה. מַהוּ אָשִׁירָה לַה׳? נָאֶה שִׁירָה לַה׳, נָאֶה גְּבוּרָה לַה׳, נָאֶה גְּדֻלָּה לַה׳. וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: לְךָ ה׳ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת (דה״א כט, יא).

מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם מְקַלְסִין אוֹתוֹ שֶׁהוּא גִּבּוֹר, וְהוּא חַלָּשׁ, חָכָם, עָשִׁיר, רַחֲמָנִי, נָאֶה, וּמַחֲנִיפִין לוֹ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא (דברים י, יז), ה׳ עִזּוּז וְגִבּוֹר ה׳ גִּבּוֹר מִלְחָמָה (תהלים כד, ח), ה׳ כַּגִּבּוֹר יֵצֵא (ישעיה מב, יג), מֵאֵין כָּמוֹךָ ה׳ וְגוֹ׳ (ירמיה י, ו). אוֹמְרִין שֶׁהוּא עָשִׁיר, וְהוּא יוֹתֵר, הֵן לַה׳ אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְגוֹ׳ (דברים ג, יד). וּכְתִיב: אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ (תהלים צה, ה). לַה׳ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ (תהלים כד, א). לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב (חגי ב, ח), הֵן כָּל הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי הֵנָּה (יחזקאל יח, ד).

שֶׁהוּא חָכָם, ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ (משלי ג, יט). עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה (איוב יב, יג). עִמּוֹ עֹז וְתוּשִׁיָּה (איוב יב, טז). כִּי ה׳ יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה (משלי ב, ו). וְאוֹמֵר: יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה (דניאל ב, כא). וְאוֹמֵר: כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ (ירמיה י, ז).

אוֹמְרִין שֶׁהוּא רַחֲמָנִי, הוּא יוֹתֵר, כִּי אֵל רַחוּם ה׳ אֱלֹהֶיךָ (דברים ד, לא), רַחוּם וְחַנּוּן ה׳ (תהלים קג, ח), טוֹב ה׳ לַכֹּל (תהלים קמה, ט), לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת (דניאל ט, ט). אוֹמְרִים שֶׁהוּא דַּיָּן אֱמֶת, כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא (דברים א, יז), אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט (תהלים פב, א). וְאוֹמֵר:

הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט (דברים לב, ד). אוֹמְרִים שֶׁהוּא נֶאֱמָן, הוּא יוֹתֵר, הָאֵל הַנֶּאֱמָן (דברים ז, ט). אֵל אֱמוּנָה (דברים לב, ד). אוֹמְרִים שֶׁהוּא מְשֻׁבָּח, הוּא יוֹתֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַה' (תהלים פט, ז). וְאוֹמֵר: חָסִין יָהּ (תהלים פט, ט). ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת (תהלים פד, ט), בְּתוֹךְ צָבָא שָׁלוֹ. וְאוֹמֵר: אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי (תהלים פו, ח). וְאוֹמֵר: דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם, רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז, יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב, שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ (שה"ש ה, י-טו).

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מִפִּי עוֹלָלִים וְיוֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז (תהלים ח, ג). עוֹלָלִים, אֵלּוּ שֶׁבְּמֵעֵי אִמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: אוֹ כְּנֶפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעֹלָלִם לֹא רָאוּ אוֹר (איוב ג, טז). יוֹנְקִים, אֵלּוּ שֶׁיּוֹנְקִים מִשְׁדֵי אִמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיוֹנְקֵי שָׁדָיִם (יואל ב, טז). רַבִּי אוֹמֵר: עוֹלָלִים, אֵלּוּ שֶׁמַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר: לְהַכְרִית עוֹלָל מֵחוּץ (ירמיה ט, כ). וְאוֹמֵר: עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם (איכה ד, ד). וְאֵלּוּ וָאֵלּוּ פָּתְחוּ פִיהֶם וְאָמְרוּ שִׁירָה, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר אַף עֻבָּרִין שֶׁבְּמֵעֵי אִמָּן אָמְרוּ שִׁירָה שֶׁנֶּאֱמַר: בְּמַקְהֲלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים, אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל (תהלים סח, כז). וְאַף מַלְאָכִים אָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ה' אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ (תהלים ח, ב).

יב **כִּי** נָאֹה גָּאָה גַּאֲנִי וְגֵאִיתִיו. גַּאֲנִי בְּמִצְרַיִם, בְּנֵי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל (שמות ד, כב). גֵּאִיתִיו בְּמִצְרַיִם, הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל וְגוֹ' (ישעיה ל, כט). גַּאֲנִי עַל הַיָּם, וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה וְגוֹ' (ישעיה יד, יט). גֵּאִיתִיו עַל הַיָּם, אָשִׁירָה לַה'. כִּי נָאֹה גָּאָה, בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְעָתִיד לְהִתְגָּאוֹת לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יוֹם לַה' צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפָל, וְעַל כָּל אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן, וְעַל כָּל הֶהָרִים הָרָמִים וְגוֹ', וְעַל כָּל מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל חוֹמָה בְצוּרָה, וְעַל כָּל אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל שְׂכִיוֹת הַחֶמְדָּה, וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגָּב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא, וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף (ישעיה ב, יב-יח).

דָּבָר אַחֵר, גָּאֹה עַל כָּל הַמִּתְגָּאִים. שֶׁכָּל הַמִּתְגָּאִים, בְּמַה שֶּׁהֵן מִתְגָּאִים, בּוֹ נִפְרָע מֵהֶם. מִצְרַיִם לָקוּ בַּמַּיִם עַל שֶׁנִּתְגָּאוּ בַּמַּיִם.

דּוֹר הַמַּבּוּל כְּתִיב בָּהֶם: שׁוֹרוֹ עִבֵּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל, יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וְיַלְדֵיהֶם יִרְקֹדוּן, יִשְׂאוּ בְּתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב, וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ, מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ (איוב כא, י-טו). אָמְרוּ: אֵין אָנוּ צְרִיכִין לְטִפַּת גְּשָׁמִים, אֶלָּא, וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְגוֹ' (בראשית ב, ו). אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בַּטּוֹבָה שֶׁהִשְׁפַּעְתִּי לָכֶם אַתֶּם מִתְגָּאִין לְפָנַי, בָּהּ אֲנִי נִפְרָע מִכֶּם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְגוֹ', וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם וְגוֹ' (בראשית ז, יב-כג).

רַבִּי יוֹסִי בֶּן דּוֹרְמַסְקִית אוֹמֵר: הֵן נָתְנוּ עֵינֵיהֶם הָעֶלְיוֹנָה בַּתַּחְתּוֹנָה כְּדֵי לַעֲשׂוֹת תַּחְתּוֹן, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פָּתַח עֲלֵיהֶן מַעְיְנוֹת מִלְמַעְלָה וּמִלְמַטָּה כְּדֵי לְאַבְּדָן, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת וְגוֹ' (בראשית ז, יא).

אַנְשֵׁי מִגְדָּל בְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאוּ בּוֹ נִפְרַע מֵהֶן. הֵן אָמְרוּ: הָבָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וְגוֹ' (בראשית יא, ד). בּוֹ נִפְרַע מֵהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם וְגוֹ', וַיָּפֶץ ה' אֹתָם (בראשית יא, ז-ח).

אַנְשֵׁי סְדוֹם בְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאוּ בּוֹ נִפְרַע מֵהֶם. מַה כְּתִיב בָּהֶן, אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא לֶחֶם וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפְּכָה כְּמוֹ אֵשׁ, מְקוֹם סַפִּיר אַבְנֶיהָ וְעַפְרוֹת זָהָב לוֹ, נָתִיב לֹא יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפָתּוּ עֵין אַיָּה, לֹא הִדְרִיכוּהוּ בְּנֵי שָׁחַץ לֹא עָדָה עָלָיו שָׁחַל (איוב כח, ה-ח). אָמְרוּ: אֵין אָנוּ צְרִיכִין שֶׁיָּבוֹא אָדָם מֵעוֹבְרֵי דְּרָכִים אֶצְלֵנוּ. חֲרֵי מָזוֹן יוֹצֵא מֵאֶצְלֵנוּ, וְכֶסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת מִשָּׁלֵנוּ. בּוֹאוּ וּנְשַׁכַּח תּוֹרַת הָרֶגֶל מֵאַרְצֵנוּ. אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בַּטּוֹבָה שֶׁהִשְׁפַּעְתִּי לָכֶם אַתֶּם מִתְגָּאִים, אֲנִי אֲשַׁכַּח אֶתְכֶם מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: פָּרַץ נַחַל מֵעִם גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי רָגֶל דָּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ (איוב כח, ד). וּכְתִיב: לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנַן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל, יִשְׁלְיוּ אֹהָלִים לְשׁוֹדְדִים וּבֹטְחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל (איוב יב, ה-ו). מִי גָּרַם לָהֶם? לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ (איוב יב, ה-ו). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הִנֵּה זֶה הָיָה עָוֹן סְדוֹם אֲחוֹתֵךְ גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה (יחזקאל טז, מט). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: לִפְנֵי שַׁחֵת ה' אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (בראשית יג, י). מַה כְּתִיב שָׁם, וַתַּשְׁקֵיץ אֶת אֲבִיקֶן יֵין בַּלַּיְלָה הוּא (בראשית יט, לג). מִנַּיִן הָיָה לָהֶם יַיִן בַּמְּעָרָה? אֶלָּא שֶׁזִּמֵּן לָהֶם הַמָּקוֹם יַיִן, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִטְפּוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיַן מִבֵּית ה' יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים (יואל ד, יח). אִם כָּךְ זִמֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַכְעִיסָיו. לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וְכֵן פַּרְעֹה בְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ. וַיַּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב (שמות יד, ז), לְפִיכָךְ מַרְכֹּבֶת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם.

וְכֵן סִיסְרָא בְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ. וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת כָּל רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל (שופטים ד, יג). לְפִיכָךְ מִשָּׁמַיִם נִלְחֲמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא (שופטים ה, כ). שִׁמְשׁוֹן בְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל אָבִיו אוֹתָהּ קַח לִי כִּי הִיא יָשְׁרָה בְעֵינָי (שופטים יד, ג). לְפִיכָךְ וַיֹּאחֲזוּהוּ פְּלִשְׁתִּים וַיְנַקְּרוּ אֶת עֵינָיו וַיּוֹרִידוּ אוֹתוֹ עַזָּתָה (שופטים טז, כא). רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: תְּחִלַּת קִלְקָלָתוֹ בְּעַזָּה הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן עַזָּתָה וַיַּרְא שָׁם אִשָּׁה זוֹנָה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ (שופטים טז, א). לְפִיכָךְ לֹא הָיָה עָנְשׁוֹ אֶלָּא בְּעַזָּה.

וְכֵן אַבְשָׁלוֹם בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וּכְאַבְשָׁלוֹם לֹא הָיָה אִישׁ יָפֶה בְּכָל יִשְׂרָאֵל לְהַלֵּל מְאֹד, מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קָדְקֳדוֹ לֹא הָיָה בּוֹ מוּם, וּבְגַלְחוֹ אֶת רֹאשׁוֹ וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים לַיָּמִים אֲשֶׁר יְגַלַּח (ש״ב יד, כה-כו). רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר: נָזִיר הָיָה וְהָיָה מְגַלֵּחַ אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים לַיָּמִים אֲשֶׁר יְגַלַּח. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: נָזִיר עוֹלָם הָיָה וְהָיָה מְגַלֵּחַ לִשְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל הַמֶּלֶךְ אֵלְכָה נָּא וַאֲשַׁלֵּם אֶת נִדְרִי אֲשֶׁר נָדַרְתִּי לַה׳ בְּחֶבְרוֹן, כִּי נֵדֶר נָדַר עַבְדְּךָ בְּשִׁבְתִּי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לֵאמֹר אִם יָשׁוֹב יְשִׁיבֵנִי ה׳ יְרוּשָׁלַיִם וְעָבַדְתִּי אֶת ה׳ (ש״ב טו, ז-ח).

רַבִּי אוֹמֵר: כָּל עֶרֶב שַׁבָּת הָיָה מְגַלֵּחַ, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ בְּנֵי מְלָכִים לִהְיוֹת מְגַלְּחִין מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. וְכֵן הוּא הוּא אוֹמֵר: וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל הַפֶּרֶד וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה הַגְּדוֹלָה וַיֵּחֶזַק רֹאשׁוֹ בָּאֵלָה וַיִּתֵּן בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר תַּחְתָּיו עָבָר (ש״ב יח, ט).

וְכֵן סַנְחֵרִיב בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצּוֹ יַעַר כַּרְמְלוֹ, אֲנִי קָרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחֲרֵב בְּכַף פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר (מלכים ב יט, כג-כד). לְפִיכָךְ, וַיֵּצֵא מַלְאַךְ ה׳ וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים (מלכים ב פסוק לה).

הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם מְמֻנֶּה עַל מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף, וְהַקָּטָן שֶׁבָּהֶן מְמֻנֶּה עַל אַלְפַּיִם אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַּחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל מִצְרַיִם לָרֶכֶב וְלָפָרָשִׁים (מלכים ב יח, כד). וּכְתִיב: וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ עָלָיו, בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת צִיּוֹן, אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלָיִם, אֶת מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל מִי הֲרִימוֹתָ קוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ עַל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. (מלכים ב יט, כא-כב)

וְכֵן נְבוּכַדְנֶצַּר בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה, מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר מוֹעֵד בְּיַרְכְתֵי צָפוֹן, אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב, אֲדַמֶּה לְעֶלְיוֹן, אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרַד אֶל יַרְכְתֵי בוֹר (ישעיה יד, יג-טו).

וְכֵן בְּצוֹר בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָתָה, נִפְרַע מִמֶּנָּה. צוֹר, אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְלִילַת יֹפִי, בְּלֵב יַמִּים גְּבוּלָיִךְ, בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ (יחזקאל כז, ג-ד). הִנְנִי צֹר בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ. בֶּן אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹקִים יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים וגו׳, מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת בְּיַד זָרִים (יחזקאל כח, ב-י). הָא בְּמַה שֶׁהַגּוֹיִים מִתְגָּאִין, בּוֹ נִפְרָע מֵהֶן. לְכָךְ נֶאֱמַר: כִּי גָּאֹה גָּאָה.

יג סוּס וְרֹכְבוֹ. וְכִי סוּס אֶחָד הָיָה? אֶלָּא כֻּלָּם כְּסוּס אֶחָד לְפָנָיו. וְכֵן כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב וגו׳ (דברים כ, א), כְּסוּס אֶחָד לְפָנָיו. וְרֹכְבוֹ, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר, וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב. וְאוֹמֵר: מַרְכֶּבֶת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ. אֶלָּא כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, חֲרֵי כָּל הַגּוֹיִם לְפָנָיו כְּסוּס וְרֶכֶב אֶחָד. סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה נֶאֱמַר, וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב. וְאוֹמֵר: מַרְכֶּבֶת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ. אֶלָּא כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, חֲרֵי כָּל הַגּוֹיִם לְפָנָיו כְּסוּס וְרֶכֶב אֶחָד. סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַּיָּם, מַגִּיד שֶׁהַסּוּס קָשׁוּר בָּרֶכֶב וְרֶכֶב קָשׁוּר בַּסּוּס, עוֹלִין לַמָּרוֹם וְיוֹרְדִין לַתְּהוֹם וְאֵין נִפְרָדִין זֶה מִזֶּה. רָמָה בַיָּם, יָרֶה בַיָּם, כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי מִקְרָאוֹת אֵלּוּ? רָמָה, שֶׁהָיוּ עוֹלִין לַמָּרוֹם. יָרֶה, שֶׁהָיוּ יוֹרְדִין לַתְּהוֹם וְאֵין נִפְרָדִין זֶה מִזֶּה.

דָּבָר אַחֵר, רָמָה, שֶׁרָאוּ שָׂרֵהּ שֶׁל מִצְרַיִם נוֹפֵל. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע מִן הָאֻמּוֹת לֶעָתִיד לָבֹא עַד שֶׁנִּפְרַע מִשָּׂרֵיהֶם תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה׳ עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה (ישעיה כד, כא). וְכֵן אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן שָׁחַר, וְאַחַר כָּךְ נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל גּוֹיִם (ישעיה יד, יב). וְכֵן כִּי רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי, וְאַחַר כָּךְ הִנֵּה עַל אֱדוֹם תֵּרֵד (ישעיה לד, ה).

דָּבָר אַחֵר, מִצְרַיִם בַּמִּדָּה שֶׁמָּדְדוּ, מוֹדְדִתְּ לָהֶם, הֵם אָמְרוּ כָּל הַבֵּן הַיְלוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ, לְפִיכָךְ תְּהֹמֹת יְכַסְּיֻמוּ. הֵם לָקְחוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב, לְפִיכָךְ מַרְכֶּבֶת פַּרְעֹה וגו׳. הֵם וְשָׁלְשִׁים עַל כֻּלּוֹ, לְפִיכָךְ וּמִבְחַר שָׁלְשָׁיו טֻבְּעוּ. הֵם וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּחֹמֶר, לְפִיכָךְ דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים (חבקוק ג, טו).

יד תְּהֹמֹת יְכַסְּיֻמוּ. וְכִי תְּהוֹמוֹת יֵשׁ שָׁם, וַהֲלֹא עֲשׂוּיוֹת הֵיא? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁעָלָה תְּהוֹם הַתַּחְתּוֹן וּתְהוֹם הָעֶלְיוֹן וְהָיוּ הַמַּיִם נִלְחָמִים בָּהֶן בְּכָל מִינֵי פַּרְעֲנֻיּוֹת. כְּמוֹ אֶבֶן. הֵם אָמְרוּ, וּרְאִיתֶן עַל הָאֲבָנִים, לְפִיכָךְ נַעֲשָׂה לָהֶן הַמַּיִם כָּאֲבָנִים. דָּבָר אַחֵר, כְּמוֹ אֶבֶן, הֵיא נִקְמַת בֵּינוֹנִים. הָרְשָׁעִים שֶׁבָּהֶן, נִשְׁרָפִין כַּקַּשׁ. וְהַבֵּינוֹנִים, כָּאֶבֶן. וְהַפְּקֻחִין, צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת.

טו יְמִינְךָ ה׳ יְמִינְךָ ה׳, פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים, שֶׁנְּתַתָּ אַרְכָּה לְדוֹר הַמַּבּוּל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם (בראשית ו, ג). וְלֹא גָּמַרְתָּ עֲלֵיהֶם כְּלָיָה, עַד שֶׁהִשְׁלִימוּ רִשְׁעָתָן לְפָנֶיךָ. וְכֵן אַנְשֵׁי הַמִּגְדָּל נָתַתָּ לָהֶם אַרְכָּה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, וְלֹא גָּמַרְתָּ עֲלֵיהֶן כְּלָיָה, עַד שֶׁהִשְׁלִימוּ רִשְׁעָתָן לְפָנֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַתָּה לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם (בראשית יא, ו). וְאֵין וְעַתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל וגו׳ (דברים י, יב), וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל הַחֻקִּים (דברים ד, א), **וְעַתָּה שְׁמַע** (ישעיה מד, א).

וְכֵן אַנְשֵׁי סְדוֹם נָתַתָּ לָהֶם אַרְכָּה, וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד, אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וגו׳ (בראשית יח, כ-כא), וְלֹא גָּמַרְתָּ עֲלֵיהֶן כְּלָיָה, עַד שֶׁהִשְׁלִימוּ רִשְׁעָתָן לְפָנֶיךָ. וַה׳ הִמְטִיר עַל סְדֹם (בראשית יט, כד). עֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, מָטָר. וְאִם לָאו, גָּפְרִית וָאֵשׁ. וְכֵן

בְּמִצְרַיִם לָקוּ בְּמַכּוֹת אוּלַי יֵעָשׂוּ תְּשׁוּבָה. כֵּיוָן שֶׁלֹּא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד.

יְמִינְךָ ה׳ נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ, לָמָּה שְׁנֵי פְּעָמִים? אֶלָּא כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, עוֹשִׂין שְׂמֹאל יָמִין. וּכְשֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, כְּבָיְכוֹל עוֹשִׂין יָמִין שְׂמֹאל, שֶׁנֶּאֱמַר: הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ (איכה ב, ג).

יְמִין ה׳ רוֹמֶמָה יְמִין ה׳ עֹשָׂה חָיִל (תהלים קיח, טז). כְּשֶׁהֵן עוֹשִׂין שֶׁל מָקוֹם, הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל (תהלים קכא, ד). לֹא עָשׂוּ רְצוֹנוֹ, הָעִירָה, אַל תִּזְנַח לָנֶצַח (תהלים מד, כד) וַיִּקַּץ כְּיָשֵׁן אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מְתָרוֹנֵן מִיָּיִן (תהלים עח, סה). וּכְשֶׁהֵן עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, ה׳ יִלָּחֵם לָכֶם. אֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב (ישעיה סג, י). וְלֹא עוֹד אֶלָּא הוֹפֵךְ רַחֲמָנוּתוֹ לְאַכְזָרִיּוּת, הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל (איכה ב, ה). תִּרְעַן אוֹיֵב, זֶה אֱדוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח (יחזקאל לו, ב).

טז וּבוֹ גְּאוֹנְךָ, הִרְבִּיתָ לְהִתְגָּאוֹת כְּנֶגֶד כָּל הַקָּמִים לְנֶגְדֶּךָ. וּמִי הֵן? אֵלּוּ הַקָּמִים כְּנֶגֶד בָּנֶיךָ. מַגִּיד שֶׁכָּל הַקָּם כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ קָם כְּנֶגֶד הַשְּׁכִינָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: אַל תִּשְׁפַּח קוֹל צָרֶיךָ (תהלים עד, כג). כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ (תהלים פג, ג). מִפְּנֵי מָה? עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ (תהלים פג, ד). וּכְתִיב: הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה׳, אֶשְׂנָא, וּבְתַקּוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט (תהלים קלט, כא). מִפְּנֵי מָה? תַּכְלִית שִׂנְאָה שָׂנֵאתִים, וּלְאוֹיְבִים הָיוּ לִי (תהלים פסוק כב).

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ (זכריה ב, יב). עֵינִי הָיָה לוֹ לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כְּלוֹמַר, כְּבָיְכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָן, וְכִנָּהוּ הַכָּתוּב, שֶׁהוּא תִּקּוּן סוֹפְרִים אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. כַּיּוֹצֵא בּוֹ: וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מִתְלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ (מלאכי א, יג), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, בַּעֲוֹן אֲשֶׁר יָדַע כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו וְלֹא כָהָה בָּם (ש״א ג, יג), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, לָמָּה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וְאֶהְיֶה עָלֶיךָ לְמַשָּׂא (איוב ז, כ), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם ה׳ אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא נָמוּת (חבקוק א, יב), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל. (ירמיה ב, יא), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדִי בְּתַבְנִית שׁוֹר אוֹכֵל עֵשֶׂב (תהלים קו, כ), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב, כַּיּוֹצֵא בּוֹ כְּבוֹדִי בְקָלוֹן אָמִיר (הושע ד, ז), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת אִיּוֹב (איוב לב, ג), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי ה׳ (בראשית יח, כג), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְאִם כָּכָה אַתְּ עֹשָׂה לִי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל אֶרְאֶה בְרָעָתִי (במדבר יא, טו). כַּיּוֹצֵא בּוֹ, אַל נָא תְּהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ (במדבר יב, יב), אֶלָּא שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, מַה לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשַׁי לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל עַתָּה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְאָהָלָיו (מלכים א יב, טז). וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (דה״א ב, י-טז) לַאֲבִיָּו.

זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשׂוּחַ עָלַי נַפְשִׁי (איכה ג, כ). אוּלַי יִרְאֶה ה׳ בְּעֵינִי (ש״ב טז, יב), אֶלָּא שֶׁכִּנּוּ פְּסוּקִים אֵלּוּ אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. וּלְכָךְ נִקְרְאוּ סוֹפְרִים, שֶׁהָיוּ סוֹפְרִים כָּל אוֹתִיּוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה וְדוֹרְשִׁין אוֹתָן. וְכֵן וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת הַזְּמוֹרָה אֶל אַפִּי (יחזקאל ח, יז), וְהֵם תִּקְּנוּ אֶל אַפָּם. וְאַף כָּאן, כָּל הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ (זכריה ב, יב) אֶלָּא לְמֻדְךָ שֶׁכָּל הַקָּם כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ קָם כְּנֶגֶד שְׁכִינָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר אוֹרוּ אָרוּר יוֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת ה׳ (שופטים ה, כג)

וְכִי הוּא צָרִיךְ עֶזְרַת אֲחֵרִים. וְהוּא אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, וְשָׁלַח בְּסַנְחֵרִיב מַלְאָךְ וְלֹא הֲרָגָם, אֶלָּא נָשַׂךְ בָּהֶם וַיִּבָּשׁוּ (ישעיה מ, כד). אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל הָעוֹזֵר אֶת יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ עוֹזֵר אֶת הַשְּׁכִינָה. וּלְפִיכָךְ כְּתִיב: כִּי נָאֹה גָּאָה, הָרִבִּיתָ לְהִתְגָּאוֹת אֵצֶל הַקָּמִים נֶגְדֶּךָ. וּמִי הֵן? אֵלּוּ הַקָּמִים כְּנֶגֶד בָּנֶיךָ. אֶת בְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם, וַיֶּחֱלַק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו (בראשית יד, טו), מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ וּגוֹ׳ יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם וּגוֹ׳ (ישעיה מא, ב-ג). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: נְאֻם ה׳ לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ, מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח ה׳ מִצִּיּוֹן וְרְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ, עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶךָ, נִשְׁבַּע ה׳ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק, אֲדֹנָי עַל יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם אַפּוֹ מְלָכִים (תהלים קי, א-ה).

סִיסְרָא וְכָל רִכְבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת כָּל רִכְבּוֹ (שופטים ד, יג). וּכְתִיב: מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ (שופטים ה, כ).

סַנְחֵרִיב וְכָל הֲמוֹנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ וְגוֹ׳. אֲנִי קָרָתִי וְשָׁתִיתִי (מלכים ב יט, כג-כד). וַיִּשְׁלַח ה׳ מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל גִּבּוֹר חַיִל וְנָגִיד וְשָׂר בְּמַחֲנֵה מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּשָׁב בְּבֹשֶׁת פָּנִים לְאַרְצוֹ וַיָּבֹא בֵּית אֱלֹהָיו וּמִיצִיאֵי מֵעָיו שָׁם הִפִּילֻהוּ בֶּחָרֶב (דה״ב לב, כא). נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר: אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב (ישעיה יד, יד). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה רָצִיתָ לִפְרֹשׁ עַצְמְךָ מִן בְּנֵי אָדָם, סוֹף בְּנֵי אָדָם נִפְרָשִׁים מִמֶּךָּ. לְקֻצָּת יַרְחִין תְּרֵי עֲשַׂר, עַל הֵיכַל מַלְכוּתָא דִּי בָבֶל מְהַלֵּךְ חֲוָה, עֲנֵה מַלְכָּא וְאָמַר הֲלָא דָא הִיא בָּבֶל רַבְתָּא דִּי אֲנָה בְנֵיתַהּ לְבֵית מַלְכוּ בְּתֻקֶף חִסְנִי וְלִיקַר הַדְרִי, עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא, קָל מִן שְׁמַיָּא נָפַל, לָךְ אָמְרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא, מַלְכוּתָא עֲדָת מִנָּךְ, וּמִן אֱנָשָׁא לָךְ טָרְדִין וְעִם חֵיוַת בָּרָא מְדָרָךְ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין לָךְ יְטַעֲמוּן וְגוֹ׳, בַּהּ שַׁעֲתָא מִלְּתָא סָפַת עַל נְבוּכַדְנֶצַּר וּמִן אֱנָשָׁא טְרִיד וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין יֵאכֻל וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע עַד דִּי שַׂעְרֵהּ כִּנְשָׁרִין רְבָה וְטִפְרוֹהִי כְּצִפָּרִין (דניאל ד, כו-ל) כֹּלָּא מְטָא עַל נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא (דניאל ד, כה).

בֶּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא עֲבַד לְחֶם רַב לְרַבְרְבָנוֹהִי אֶלֶף וְלָקֳבֵל אַלְפָּא חַמְרָא שָׁתֵה, בִּלְשַׁאצַּר אֲמַר בִּטְעֵם חַמְרָא לְהַיְתָיָה לָמָאנֵי דַּהֲבָא וְכַסְפָּא דִּי הַנְפֵּק נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּהִי מִן הֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְיִשְׁתּוֹן בְּהוֹן מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי שֹׁגְלְתֵהּ וּלְחֵנָתֵהּ, בֵּאדַיִן הַיְתִיו מָאנֵי דַּהֲבָא דִּי הַנְפְּקוּ מִן הֵיכְלָא דִּי בֵית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם

וְאִשְׁתִּיו בְּהוֹן מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי שִׁגְלְתֵהּ וּלְחֵנָתֵהּ, אִשְׁתִּיו חַמְרָא וְשַׁבַּחוּ לֵאלָהֵי דַּהֲבָא וְכַסְפָּא נְחָשָׁא פַּרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא, בַּהּ שַׁעֲתָה נְפַקָה אֶצְבְּעָן דִּי יַד אֱנָשׁ וְכָתְבָן לֶקֳבֵל נִבְרַשְׁתָּא עַל גִּירָא דִּי כְתַל הֵיכְלָא דִּי מַלְכָּא וּמַלְכָּא חָזֵה פַּס יְדָא דִּי כָתְבָה, אֱדַיִן מַלְכָּא זְיוֹהִי שְׁנוֹהִי וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלוּנֵּהּ וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ מִשְׁתָּרְיִן וְאַרְכֻבָתֵהּ דָּא לְדָא נָקְשָׁן (דניאל ה, א-ו). עָלָיו אוֹמֵר: הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ, מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר, לְמַעַן הַבִּיט עַל מְעוֹרֵיהֶם, שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד, שְׁתֵה גַם אַתָּה וְהֵעָרֵל, תִּסּוֹב עָלֶיךָ כוֹס יְמִין ה׳, וְקִיקָלוֹן עַל כְּבוֹדֶךָ (חבקוק ב, טו-טז). בַּהּ בְּלֵילְיָא קְטִיל בֵּלְשַׁאצַר מַלְכָּא כַּשְׂדָּאָה (דניאל ה, ל).

יז קָפְאוּ תְהֹמֹת, עָשָׁאן כְּמִין כִּפָּה. בְּלֵב יָם. הֵיכָן לִבּוֹ שֶׁל אָדָם נָתוּן? מִשְׁנֵי חֲלָקִים. כָּךְ קָפָה עֲלֵיהֶם הַיָּם מִשְׁנֵי חֲלָקִים. הַיָּם לֹא הָיָה לוֹ לֵב וְנִתַּן לוֹ לֵב. הָאֵלָה לֹא הָיָה לָהּ לֵב וְנִתַּן לָהּ לֵב, שֶׁנֶּאֱמַר: עוֹרְנוּ חַי בְּלֵב הָאֵלָה (ש״ב יח, יד). הַשָּׁמַיִם לֹא הָיָה לָהֶן לֵב וְנִתַּן לָהֶן לֵב, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמָיִם (דברים ד, יא). יָבוֹא הַיָּם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לֵב וְנִתַּן לוֹ לֵב, וְיִפָּרַע מִן הַמִּצְרִים שֶׁהָיָה לָהֶם לֵב וְשִׁעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִינֵי פְּרָעֲנִיּוֹת. תָּבֹא הָאֵלָה שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ לֵב וְנִתַּן לָהּ לֵב, וְיִפָּרַע מֵאַבְשָׁלוֹם שֶׁהָיָה לוֹ לֵב, וְגָנַב שֶׁלֹּשׁ לְבָבוֹת: לֵב אָבִיו וְלֵב בֵּית דִּין וּלְבַב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל. וְיָבוֹאוּ הַשָּׁמַיִם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶן לֵב וְנִתַּן לָהֶם לֵב, וְיוֹרִידוּ הַמָּן לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ לָהֶן לֵב וְקִבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה בְּכָל לֵב וְאָהֲבוּ אֶת קוֹנָם בְּכָל לֵב.

יח וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר. מִדְבַּר שׁוּר, זֶה מִדְבַּר כֻּזָּב. אָמְרוּ עָלָיו עַל מִדְבַּר כֻּזָּב, שֶׁהוּא שְׁמוֹנָה מֵאוֹת פַּרְסָה עַל שְׁמוֹנָה מֵאוֹת פַּרְסָה, וְכֻלּוֹ מָלֵא נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב (דברים ח, טו). אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא: הָיוּ בּוֹ נְחָשִׁים כְּקוֹרַת בֵּית הַבַּד, וְעַקְרַבִּים מְלֹא הַגֵּרֶת.

מַעֲשֶׂה בְּשָׁבוּר הַמֶּלֶךְ שֶׁהָיָה עוֹבֵר שָׁם, וְעָבְרָה קָרוֹבִים שֶׁלּוֹ, וּבְלָעָה נָחָשׁ. עָבְרָה שְׁנִיָּה, בְּלָעָה. שְׁלִישִׁית, בְּלָעָה. הָיָה שָׁבוּר הַמֶּלֶךְ מִצַּר, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַה לַּעֲשׂוֹת. אָמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו: הָבֵא עֲשָׂרָה גִּבּוֹרִין וִימַלְּאוּ סְרִידוֹת תֶּבֶן. הֵבִיא וְעָשׂוּ כֵּן. וְנָתְנוּ לְפָנָיו וּבָלַע, וְנָתְנוּ לְפָנָיו וּבָלַע, עַד שֶׁנִּפְחָה כְּרֵסוֹ, וְהָרְגוּ אוֹתוֹ. הֲוֵי: הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מָיִם, הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ. וְאוֹמֵר מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף (ישעיה ל, ו). אֵין אֶפְעֶה אֶלָּא עֶכֶס. אָמְרוּ: עֶכֶס זֶה רוֹאֶה צַל עוֹף פּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר, מִיָּד נִתְחַבֵּר וְנוֹשֵׁר אֵבָרִים אֵבָרִים. וְאַף עַל פִּי כֵן, לֹא אָמְרוּ אַיֵּה ה׳ הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מִמִּצְרָיִם. הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת (ירמיה ב, ו). מַהוּ צַלְמָוֶת? צֵל וְעַמּוֹ מָוֶת.

אָמַר רַב אַחָא, הֵסִיחַ לִי רַבֵּנוּ הַגָּדוֹל, אָדָם אֶחָד הָיָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ מְרוּטָה. פַּעַם אַחַת עָלָה בָּהָר לְלַקֵּט עֵצִים, רָאָה אֶת הַנָּחָשׁ יָשֵׁן וְהַנָּחָשׁ לֹא רָאָהוּ, וְהִרְגִּישׁ בּוֹ, וּמְפַחְדוֹ נָשַׂר שְׂעַר רֹאשׁוֹ וְלֹא צָמַח בּוֹ שֵׂעָר עַד יוֹם מוֹתוֹ, וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ מְרוּטָה.

יט וַיִּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא מָצְאוּ מָיִם. אֲחֵרִים אוֹמְרִים: מַיִם שֶׁנִּטְלוּ מִבֵּין הַגְּזָרִים, שֶׁלְּמוּ מֵהֶן בְּאוֹתָהּ שָׁעָה. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר: וְלֹא מָצְאוּ מָיִם? אֲפִלּוּ בִּכְלֵיהֶם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַדִּירֵיהֶם שָׁלְחוּ צְעִירֵיהֶם לַמָּיִם, בָּאוּ עַל גֵּבִים לֹא מָצְאוּ מַיִם, שָׁבוּ כְּלֵיהֶם רֵיקָם, בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפּוּ רֹאשָׁם (ירמיה יד, ג). דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אָמְרוּ: לְפִי שֶׁפָּרְשׁוּ מִדִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַמַּיִם, דִּכְתִיב: הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמָּיִם (ישעיה נה, א).

שְׁלֹשֶׁת יָמִים, לְפִיכָךְ הִתְקִינוּ נְבִיאִים וּזְקֵנִים שֶׁיִּהְיוּ קוֹרִין בְּסֵפֶר תּוֹרָה בְּכָל שָׁבוּעַ שְׁלֹשָׁה יָמִים, קוֹרִין בַּשַּׁבָּת וּמַפְסִיקִין אֶחָד בַּשַּׁבָּת, קוֹרִין בַּשֵּׁנִי וּמַפְסִיקִין שְׁלִישִׁי וּרְבִיעִי, וְקוֹרִין בַּחֲמִישִׁי וּמַפְסִיקִין בַּשִּׁשִּׁי, וְלֹא יִהְיוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים לְעוֹלָם בְּלֹא תוֹרָה.

וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה׳ אֱלֹהֶיךָ. מִכָּאן אָמְרוּ: רָצָה אָדָם לִשְׁמֹעַ בִּשְׁעָתוֹ, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ לְאַחַר זְמַן. לִשְׁפֹּחַ, מְשַׁפְּחִין אוֹתוֹ לְאַחַר זְמַן. תַּלְמוּד לוֹמַר: וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ (דברים יא, יג), וְהָיָה אִם שָׁכוֹחַ (דברים ח, יט). הָא כֵּיצַד? רָצָה אָדָם לִשְׁמֹעַ בְּטוֹבָתוֹ, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתוֹ. לִשְׁפֹּחַ בְּטוֹבָתוֹ, מַשְׁפִּיחִין אוֹתוֹ שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתוֹ. וְהָרְשׁוּת נְתוּנָה בְּיָדוֹ, אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְלַעֲנָיִים יִתֵּן חֵן (משלי ג, לד). שָׁמַע אָדָם מִצְוָה אַחַת, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ מִצְוֹת הַרְבֵּה. לִשְׁכֹּחַ מִצְוָה אַחַת, מְשַׁכְּחִין אוֹתוֹ מִצְוֹת הַרְבֵּה. לְפִיכָךְ כְּתִיב: אִם שָׁכוֹחַ תִּשְׁכַּח. אֲחֵרִים אוֹמְרִים מֵהָכָא, אִם חָבֹל תַּחְבֹּל (שמות כב, כה). חֲבַלְתָּ חֲבוּלָה אַחַת, סוֹף שֶׁחוֹבְלִין בְּךָ חֲבֻלּוֹת הַרְבֵּה.

כ וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא (שמות טז, ד). רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁשִּׁנָּה לָהֶם מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית. עָשָׂה לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הָעֶלְיוֹנִים תַּחְתּוֹנִים, וְהַתַּחְתּוֹנִים עֶלְיוֹנִים. לְשֶׁעָבַר הָיָה לֶחֶם עוֹלֶה מִן הָאָרֶץ וְהַטַּל יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, וְעַכְשָׁו יֶרֶד הַלֶּחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וְהַטַּל עוֹלֶה מִן הָאָרֶץ. הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם, וַתַּעַל שִׂכְבַת הַטָּל (שמות טז, ד).

וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ (שמות טז, ד). שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹצְאִין לַחֲצֵרוֹת וּמְלַקְּטִין, אֶלָּא לַמִּדְבָּרוֹת. דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ (שמות טז, ד). מִי שֶׁבָּרָא יוֹם, בָּרָא פַּרְנָסָתוֹ. מִכָּאן הָיָה רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַה יֹּאכַל הַיּוֹם וְאוֹמֵר מָה אוֹכַל לְמָחָר, הֲרֵי זֶה מְחֻסַּר אֲמָנָה. לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא (שמות טז, ד). רַבִּי

יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: שׁוֹנֶה אָדָם שְׁתֵּי הֲלָכוֹת בְּשַׁחֲרִית וּשְׁתֵּי הֲלָכוֹת בְּעַרְבִית וְעוֹסֵק בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית כָּל הַיּוֹם, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ קִיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְקִיֵּם וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה (יהושע א, ח). מִכָּאן הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה לִדְרוֹשׁ אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן, שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם צָרָךְ לֹא לִמְלָאכָה וְלֹא לִסְחוֹרָה. הָא כֵּיצַד? הָיָה יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מֶהֵיכָן הוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה, וּמֵהֵיכָן לִלְבֹּשׁ וּלְכַסּוֹת. הָא לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה לִדְרוֹשׁ אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן. וּשְׁנַיִם לָהֶם אוֹכְלֵי תְּרוּמָה.

כא **וַיֹּאמֶר** מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֵן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן. אֵינִי יוֹדֵעַ מֶה הָיָה, אִם שֶׁל כֶּסֶף, אִם שֶׁל זָהָב, אִם שֶׁל בַּרְזֶל, אִם שֶׁל עוֹפֶרֶת. תַּלְמוּד לוֹמַר: צִנְצֶנֶת. לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא דָּבָר הַמֵּצִיץ מֵחֲבֵרוֹ. אֵין אַתְּ מוֹצֵא אֶלָּא כְּלִי חֶרֶס. וְתֵן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: לְדוֹרוֹת. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר יִרְמְיָה לְיִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מָה אֵין אַתֶּם עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה? אָמְרוּ לוֹ: אִם אָנוּ עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה בַּמֶּה נִתְפַּרְנֵס? בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הוֹצִיא לָהֶן צִנְצֶנֶת הַמָּן וְאוֹמֵר לָהֶם, הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר ה׳, הַמִּדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹ נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ (ירמיה ב, לא). אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁעָסְקוּ בַּתּוֹרָה, רְאוּ מֵהֵיכָן נִתְפַּרְנְסוּ, וְאַתֶּם עִסְקוּ בַּתּוֹרָה וַאֲנִי אֲפַרְנֵס אֶתְכֶם מִזֶּה. זוּ אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁעָתִיד אֵלִיָּהוּ לְהַעֲמִיד לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, צִנְצֶנֶת הַמָּן, וּצְלוֹחִית שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה. וּצְלוֹחִית הַמַּיִם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף מַקֵּלוֹ שֶׁל אַהֲרֹן שֶׁקָּדָיו וּפְרָחָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: הָשֵׁב אֶת מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי מָרִי (במדבר יז, כה).

וְזֶה אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְרַעֲמִים עֲלֵיהֶם וְהָיוּ אוֹמְרִים: מִינֵי פֶּרֶעֲנֻיּוֹת הֵן, אֵלּוּ הֵן: הַקְּטֹרֶת וְהָאָרוֹן וְהַמַּטֶּה. הַקְּטֹרֶת, שֶׁל פֶּרֶעֲנֻיּוֹת הִיא, שֶׁהָרְגָה נָדָב וַאֲבִיהוּ. לְפִיכָךְ הוֹדִיעָן שֶׁהִיא שֶׁל כַּפָּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל הָעָם (במדבר יז, יב). הָאָרוֹן, אָמְרוּ שֶׁל סַמְפִּירִינוֹן הָיָה, הוּא הָרַג אֶת עֻזָּה וַאֲנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּחַר אַף ה׳ בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים (ש״ב ו, ז). וּכְתִיב: וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן ה׳ וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם (ש״א ו, יט). לְפִיכָךְ הוֹדִיעָם שֶׁהוּא שֶׁל בְּרָכָה, דִּכְתִיב: וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן ה׳ בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ ה׳ אֶת עֹבֵד אֱדוֹם וְאֶת כָּל בֵּיתוֹ (ש״ב ו, יא).

הַמַּטֶּה, שֶׁל סַמְפִּירִינוֹן הָיָה, הוּא הֵבִיא הַמַּכּוֹת עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם. לְפִיכָךְ יֵדְעוּ שֶׁהוּא שֶׁל נִסִּים, וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר, מִפְּנֵי הַתַּרְעֹמֶת.

כב **הִנְנִי** עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר (שמות יז, ו). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא שָׁם רֹשֶׁם רַגְלֵי אָדָם, שָׁם אֲנִי לְפָנֶיךָ. וְהִכִּיתָ בַּצּוּר, מִכָּאן אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָה, שֶׁהַמַּטֶּה שֶׁל סַמְפִּירִינוֹן הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִכִּיתָ בַּצּוּר (שמות יז, ו). עַל הַצּוּר אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן אֶלָּא בַּצּוּר. וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם. וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה (שמות יז, ז). רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מֹשֶׁה קָרָאוֹ מַסָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: הַמָּקוֹם קָרָאוֹ מַסָּה וּמְרִיבָה. מִכָּאן לְבֵית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁהוּא קָרוּי מָקוֹם. וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה׳ לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי (שמות יז, ד). אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹן הָעוֹלָם, בֵּינְךָ לְבֵינָם אֲנִי הָרוּג. אַתָּה אוֹמֵר לִי אַל תַּקְפִּיד כְּנֶגְדָּן, כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ (במדבר יא, יב). וְהֵם בְּקְשׁוּ לְסָקְלֻנִי. כָּאן, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵמִיךְ, וּמֹשֶׁה מַגְבִּיהַּ. וּבְמָקוֹם אַחֵר, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְבִּיהַּ וּמֹשֶׁה מֵמִיךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם, וַיִּחַל מֹשֶׁה (שמות לב, י-יא). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: כָּךְ אַתָּה אוֹמֵר, עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי. עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם, נִרְאֶה מִי סוֹקֵל אוֹתָךְ. הִתְחִיל לַעֲבֹר, עָמְדוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְפָנָיו וְנֶהֱגוּ בּוֹ כָּבוֹד וּמוֹרָא. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: כַּמָּה פְּעָמִים אֲנִי מְצַוֶּה אוֹתְךָ עֲלֵיהֶן שֶׁלֹּא תַקְפִּיד כְּנֶגְדָּן, אֶלָּא הַנְהִיגֵם כְּרוֹעֶה הַצֹּאן, שֶׁבְּשִׁבְילָן הֶעֱלֵיתִי אוֹתְךָ, וּבִשְׁבִילָם תִּמְצָא חֵן וְחֶסֶד וְחַיִּים וְכָבוֹד לְפָנַי.

כג **אָמְרוּ** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: בֹּא וּרְאֵה, שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם. מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, בְּמֶה שֶׁמַּכֶּה אֵינוֹ מֵרַפֵּא, אֶלָּא מַכֶּה בָּאוֹמֵל וּמֵרַפֵּא בָּרְטָיָה. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּמֶה שֶׁמַּכֶּה, בּוֹ מְרַפֵּא. כְּשֶׁהִכָּה אֶת אִיּוֹב, בִּסְעָרָה הִכָּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲשֶׁר בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה פְצָעַי חִנָּם (איוב ט, יז). וּכְשֶׁרִפְּאָהוּ, בִּסְעָרָה רִפְּאָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַן ה׳ אֶת אִיּוֹב מִן הַסְּעָרָה (איוב לח, א). כְּשֶׁהִגְלָה אֶת יִשְׂרָאֵל, לֹא הִגְלָה אוֹתָם אֶלָּא בְּעָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ, וּכְשֶׁהוּא מְכַנְּסָן בְּעָבִים שֶׁנֶּאֱמַר: מִי אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה (ישעיה ס, ח). כְּשֶׁפִּזְּרָן, לֹא פִזְּרָן אֶלָּא כַּיּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּפָלְטוּ פְלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל הֶהָרִים כְּיוֹנֵי הַגֵּאָיוֹת כֻּלָּם הֹמוֹת (יחזקאל ז, טז). וּכְשֶׁהוּא מְכַנְּסָן, כַּיּוֹנִים אֶל אֲרֻבּוֹתֵיהֶם (ישעיה ס, ח). כְּשֶׁמְּבָרְכָן, אֵין מְבָרְכָן אֶלָּא בְּהַשְׁקָפָה, שֶׁנֶּאֱמַר: הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ וּבָרֵךְ (דברים כו, טו). וּכְשֶׁנִּפְרַע מִשּׂוֹנְאֵיהֶם, בְּהַשְׁקָפָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף וְגוֹ׳. שֶׁהָיָה עָמוּד הֶעָנָן יוֹרֵד וְעוֹשֶׂה אוֹתָם כְּטִיט, וְעָמוּד הָאֵשׁ מַרְתִּיחָן וְטַלְפוֹת סוּסֵיהֶן מִשְׁתַּבְּשׁוֹת, הַזָּכָר מִלְמַעְלָן וְהַנְּקֵבָה מִלְמַטָּן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הָלְמוּ עִקְּבֵי סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו (שופטים ה, כב). וַיָּהֹם, הֲמָמָם וְעֵרְבְּבָם, נָטַל סְגֻנִּיּוֹת שֶׁלָּהֶן וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִין מָה הֵן עוֹשִׂין.

וַיָּסַר אֶת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מֵחֲמַת אֵשׁ שֶׁלְּמַעְלָה נִשְׂרְפוּ גַּלְגְּלָיו שֶׁל מַטָּה, וְהָיוּ מוֹטוֹת וּמֻרְכָּבוֹת רָצוֹת וְנִכְנָסוֹת בְּעַל כָּרְחָן, שֶׁהָיוּ שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּטְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַבִּזָּה. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: מִקּוֹל רַעַם שֶׁלְּמַעְלָן, נִתְּזוּ צִנּוֹרוֹת מִלְמַטָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל

(תהלים עז, יט). לְשֶׁעָבַר, הָיוּ הַפְּרָדוֹת מוֹשְׁכוֹת אֶת הַמֻּרְכָּבוֹת. וְעַכְשָׁו, הַמֻּרְכָּבוֹת מוֹשְׁכוֹת אֶת הַפְּרָדוֹת. וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵרַת, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, לְפִי שֶׁאָמְרוּ הַמְצָרִיִּים, תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה (שמות ה, ט).

כד יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, מַה הוּא לִתֵּן אִסְפְּלָנִית עַל גַּבֵּי הַמַּכָּה בְּשַׁבָּת. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: אָסוּר לִתֵּן אִסְפְּלָנִית עַל גַּבֵּי הַמַּכָּה בְּשַׁבָּת לְכַתְּחִלָּה. אֲבָל אִם נָתַן מֵעֶרֶב שַׁבָּת מֻתָּר, בָּשָׂר וָדָם מַכֶּה בָּאוְמֵל וּמְרַפֵּא בָּרְטִיָּה. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא בַּמַּכָּה שֶׁמַּכֶּה, בּוֹ מְרַפֵּא. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁבָּאוּ לְמָרָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתּוֹת מַיִם מִמָּרָה וְהָיָה מֹשֶׁה סָבוּר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לוֹ שֶׁיַּשְׁלִיךְ שָׁם דְּבַשׁ אוֹ דְּבֶלָה וְהַמַּיִם מִתְמַתְּקִין, רְאֵה מַה כְּתִיב שָׁם: וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה׳ וַיּוֹרֵהוּ ה׳ עֵץ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מֹשֶׁה, אֵין דְּרָכַי כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם. עַכְשָׁו אַתָּה צָרִיךְ לִלְמֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיּוֹרֵהוּ ה׳ עֵץ. וַיַּרְאֵהוּ לֹא נֶאֱמַר כָּאן אֶלָּא וַיּוֹרֵהוּ, הוֹרָהוּ בְּדָרָכָיו.

וּמָה הָיָה הָעֵץ? רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: שֶׁל עֲרָבָה הָיָה. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הַרְדּוּפְנִי מַר הָיָה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: שֶׁל זַיִת הָיָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: קַרְדָּנִין. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: עִקְרֵי תְּאֵנָה וְעִקְרֵי רִמּוֹן. מִכָּל מָקוֹם, מַר הָיָה. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה מַפְלָאִין דְּרָכָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִדַּרְכֵי בָּשָׂר וָדָם. בָּשָׂר וָדָם, בַּמְּתוֹק מְרַפֵּא אֶת הַמָּר. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בַּמָּר מְרַפֵּא אֶת הַמָּר. הָא כֵּיצַד? נוֹתֵן דָּבָר הַמְחַבֵּל בְּתוֹךְ דָּבָר הַמְחַבֵּל, לַעֲשׂוֹת נֵס בְּתוֹךְ נֵס. כַּיּוֹצֵא בוֹ, וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָה יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל הַשְּׁחִין וְיֶחִי (ישעיה לח, כא). הֲלֹא בָּשָׂר חַי שַׁאתָּה נוֹתֵן עָלָיו דְּבֶלֶת תְּאֵנִים, מֵיָד הוּא נִסְרָח. הָא כֵּיצַד? נָתַן דָּבָר הַמְחַבֵּל לְתוֹךְ דָּבָר הַמְחַבֵּל, לַעֲשׂוֹת בּוֹ נֵס. כַּיּוֹצֵא בוֹ, וַיֵּצֵא אֶל מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֵךְ שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה׳ רִפֵּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת (מלכים ב ב, כא). וַהֲלֹא מַיִם מְתוּקִין שֶׁאַתָּה נוֹתֵן לְתוֹכָן מֶלַח מֵיָד נִפְסָדִים. הָא כֵּיצַד? נוֹתֵן דָּבָר הַמְחַבֵּל לְתוֹךְ דָּבָר הַמְחַבֵּל, לַעֲשׂוֹת בּוֹ נֵס. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: לֹא כָךְ הוּא אֲמָנוּתִי, אֶלָּא בְּמַה שֶׁאֲנִי מַכֶּה, בּוֹ אֲנִי מְרַפֵּא. הִלְכָךְ הוֹאִיל וְאִלּוּ הַמַּיִם מָרִים, אֲנִי מְרַפְּאָן בְּדָבָר מַר.

וְכֵן הַצַּדִּיקִים בְּמַה שֶׁהֵן מְקַנְתְּרִין, בּוֹ הֵן מְתַקְּנִין. תֵּדַע לְךָ, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁקִּנְתֵּר מֹשֶׁה, בְּאָז קִנְתֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמֵאָז בָּאתִי אֶל פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ וְגוֹ׳ (שמות ה, כג). אָמַר מֹשֶׁה: בְּאָז סָרַחְתִּי. בְּאָז אֲנִי מְתַקֵּן וְאוֹמֵר שִׁירָה. לְכָךְ נֶאֱמַר אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה.

כה וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל. רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן חִסְמָא אוֹמֵר: מִקְרָא זֶה רָשׁוּם וּמְפֹרָשׁ הוּא עַל יְדֵי אִיּוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: הֲיִגְאֶה גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה וְגוֹ׳ (איוב ח, יא). כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר, כָּךְ אִי אֶפְשָׁר לְיִשְׂרָאֵל לִחְיוֹת אֶלָּא אִם כֵּן מִתְעַסְּקִין בְּדִבְרֵי תוֹרָה. וּלְפִי שֶׁפֵּרְשׁוּ יִשְׂרָאֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה, לְפִיכָךְ הַשּׁוֹנֵא בָּא עֲלֵיהֶם. וּלְעוֹלָם אֵין הַשּׁוֹנֵא בָּא אֶלָּא עַל הַחֵטְא וְעַל הָעֲבֵרָה. לְכָךְ נֶאֱמַר וַיָּבֹא עֲמָלֵק.

רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר: חֲמִשָּׁה עֲמָמִים פָּסַע עֲמָלֵק וּבָא וְעָשָׂה מִלְחָמָה עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים, שֶׁנֶּאֱמַר: עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן (במדבר יג, כט). מִכָּאן אַתְּ לָמֵד, שֶׁהָיָה עֲמָלֵק לְפָנִים מִכָּלָּן. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מֵהֲרָרֵי שְׁעִיר בָּא וְהָלַךְ אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה עַד שֶׁהִגִּיעַ לִרְפִידִים וְעָשָׂה עִם יִשְׂרָאֵל מִלְחָמָה. אֲחֵרִים אוֹמְרִים: יָבוֹא עֲמָלֵק כְּפוּי טוֹבָה וְיִפָּרַע מֵעַם כְּפוּי טוֹבָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְאֵלֶּה הַמִּתְקַשְּׁרִים עָלָיו זָבָד בֶּן שִׁמְעָת הָעַמּוֹנִית וִיהוֹזָבָד בֶּן שִׁמְרִית הַמּוֹאָבִית (דה״ב כד, כו). יָבוֹאוּ אֵלּוּ כְּפוּיֵי טוֹבָה וְיִפָּרְעוּ מִיּוֹאָשׁ כְּפוּי טוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא זָכַר יוֹאָשׁ הַמֶּלֶךְ הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָדָע אָבִיו עִמּוֹ וַיַּהֲרֹג אֶת בְּנוֹ וּכְמוֹתוֹ אָמַר יֵרָא ה׳ וְיִדְרֹשׁ (דה״ב כד, כב). וּמַה הוּא עָנְשׁוֹ? וַיְהִי לִתְקוּפַת הַשָּׁנָה עָלָה עָלָיו חֵיל אֲרָם וַיָּבֹאוּ אֶל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת כָּל שָׂרֵי הָעָם מֵעָם וְגוֹ׳. וְאֶת יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים (דה״ב כד, כג כד). אַל תְּהִי קוֹרֵא שְׁפָטִים, אֶלָּא שִׁפּוּטִים. עָמְדוּ עָלָיו בְּרִיוֹנִים קָשִׁים שֶׁלֹּא יָדְעוּ מִשְׁכַּב אִשָּׁה וְעִנּוּ אוֹתוֹ בְּמִשְׁכַּב זָכוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָנָה גְאוֹן יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו (הושע ז, י). וּכְתִיב: וּבְלָקְחָם מִמֶּנּוּ כִּי עָזְבוּ אוֹתוֹ בְּמַחֲלֵיִים רַבִּים הִתְקַשְּׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּהַרְגֵהוּ עַל מִטָּתוֹ וַיָּמָת וַיִּקְבְּרֵהוּ בְּעִיר דָּוִיד וְלֹא קְבָרֵהוּ בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים (דה״ב כד, כה).

וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם אָמַר רַבִּי חֲנַנְיָה: שָׁאַלְתִּי אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: מָה רָאוּ יִשְׂרָאֵל לִפְדּוֹת פִּטְרֵי חֲמוֹרִים וְלֹא לִפְדּוֹת פִּטְרֵי סוּסִים וּגְמַלִּים? אָמַר לִי: גְּזֵרַת מֶלֶךְ הִיא, שֶׁלֹּא הָיָה בְּיָדָם אֶלָּא חֲמוֹרִים. שֶׁאֵין לְךָ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא עָלָה עִמּוֹ תִּשְׁעִים חֲמוֹרִים טְעוּנִין כֶּסֶף וְזָהָב וּשְׂמָלוֹת.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: אֵין רְפִידִים אֶלָּא שֶׁרָפוּ יְדֵיהֶם מִן הַתּוֹרָה, וּלְפִיכָךְ בָּא עֲמָלֵק בָּא עֲלֵיהֶם. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַשּׁוֹנֵא בָּא אֶלָּא עַל יְדֵי רִפְיוֹן יָדַיִם מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי כְּהָכִין מַלְכוּת רְחַבְעָם וּכְחָזְקָתוֹ עָזַב אֶת תּוֹרַת ה׳ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ (דה״ב יב, א). וּמָה עָנְשׁוֹ? עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַיִם, וַיִּקַּח אֶת כָּל מְגִנֵּי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה (מלכים א יד, כה-כו).

כו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֶם בַּעֲמָלֵק. מִכָּאן שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מֹשֶׁה יְהוֹשֻׁעַ תַּלְמִידוֹ כְּמוֹתוֹ. לְלַמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁלֹּא אָמַר לְתַלְמִידוֹ בְּחַר לִי, אֶלָּא בְּחַר לָנוּ. אַף עַל פִּי שֶׁתַּלְמִידוֹ הָיָה, עָשָׂאוֹ כְּמוֹתוֹ. מִכָּאן אָמְרוּ שֶׁיְּהֵא כְּבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וּמִנַּיִן שֶׁיְּהֵא כְּבוֹד חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כִּכְבוֹד רַבְּךָ. שֶׁכֵּן אַתְּ מוֹצֵא בְּאַהֲרֹן, וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל נָא תָּשֶׁת עָלֵינוּ חַטָּאת (במדבר יב, יא), וַהֲלֹא אֲחִיו הַגָּדוֹל הָיָה? אֶלָּא מִכָּאן אַתְּ לָמֵד

שֶׁעָשָׂאוֹ כְּרַבּוֹ. וּמִנַּיִן שֶׁיִּהְיֶה כְּבוֹד רַבּוֹ חָבִיב עָלָיו כְּמוֹרָא שָׁמַיִם? שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם (במדבר יא, כח). אָמַר לוֹ: אֲדֹנִי מֹשֶׁה, כְּשֵׁם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּלָאֵם, כָּךְ אַתָּה יָכוֹל לְכָלְאָם.

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּגֵחֲזִי, כְּשֶׁאָמַר לוֹ אֱלִישָׁע: חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדֶךָ וָלֵךְ כִּי תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ (מלכים ב ד, כט). הִתְחִיל מִסְתַּמֵּךְ וְהוֹלֵךְ עַל מַקֵּלוֹ. פָּגְעוּ בּוֹ בְּנֵי אָדָם, אָמְרוּ לוֹ: לְהֵיכָן אַתְּ הוֹלֵךְ? אָמַר לָהֶן: לְהַחֲיוֹת אֶת הַמֵּת. אָמְרוּ לוֹ: וַהֲלֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵמִית וּמְחַיֶּה. אָמַר לָהֶן: אַף רַבִּי מֵמִית וּמְחַיֶּה.

בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים, גִּבּוֹרִים יִרְאֵי חֵטְא, וְצֵא מִתּוֹךְ הֶעָנָן וְהִלְחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר. אִיסִי בֶּן יְהוּדָה אוֹמֵר: חֲמִשָּׁה פְּסוּקִים יֵשׁ בַּתּוֹרָה וְיֵשׁ בָּהֶן חָמֵשׁ תֵּבוֹת שֶׁאֵין לָהֶן הֶכְרֵעַ, וְסִימָן: שְׁאֵת, אָרוּ״ר, מָחָ״ר, מְשֻׁקָּדִי״ם, וְק״ם. שְׁאֵת, הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת (בראשית ד, ז). אוֹ שְׂאֵת אִם לֹא תֵּיטִיב. כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ שׁוֹר אָרוּר (בראשית מט, ו-ז). אוֹ אָרוּר אַפָּם. וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר, אוֹ מָחָר אָנֹכִי נִצָּב. וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְּבִעִים מְשֻׁקָּדִים (שמות כה, לד), אוֹ מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ. הִנֵּךְ שֹׁכֵב עִם אֲבֹתָיִךְ וְקָם (דברים לא, טז), אוֹ וְקָם הָעָם הַזֶּה.

עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה, רֹאשׁ, אֵלּוּ מַעֲשֶׂה אָבוֹת. הַגִּבְעָה, אֵלּוּ אִמָּהוֹת. וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי. אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, בַּמַּטֶּה הַזֶּה הוֹצֵאתָ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וּבַמַּטֶּה הַזֶּה קָרַעְתָּ לָהֶם אֶת הַיָּם, וּבַמַּטֶּה הַזֶּה עָשִׂיתָ לָהֶם נְסִים וּגְבוּרוֹת, וּבַמַּטֶּה הַזֶּה תַּעֲשֶׂה לָהֶם נְסִים בַּשָּׂעָה הַזּוֹ.

כו **וַיַּעַשׂ** יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה וְגוֹ', וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה וְגוֹ'. וְכִי יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה עוֹשׂוֹת מִלְחָמָה אוֹ שׁוֹבְרוֹת מִלְחָמָה. אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מִסְתַּכְּלִין כְּלַפֵּי מַעְלָה וּמְשַׁעְבְּדִין אֶת לִבָּן לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, הָיוּ מִתְגַּבְּרִין, וְאִם לָאו, הָיוּ נוֹפְלִין. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְגוֹ' (במדבר כא, ח). וְכִי שָׂרָף שֶׁל נְחֹשֶׁת מֵמִית אוֹ מְחַיֶּה? אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מִסְתַּכְּלִין כְּלַפֵּי מַעְלָה וּמְשַׁעְבְּדִין אֶת לִבָּן לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם, הָיוּ מִתְרַפְּאִין, וְאִם לָאו, הָיוּ נְמוֹקִין. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת וְגוֹ' (שמות יב, יג). וְכִי הַדָּם מַהֲנֵי לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית אוֹ לְיִשְׂרָאֵל. אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹתְנִין מִן הַדָּם עַל פִּתְחֵיהֶם, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִגְלָה וְחָס עֲלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפָסַחְתִּי וְגוֹ', וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף (שמות יב, יג)

רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: וְגָבַר יִשְׂרָאֵל, וְגָבַר עֲמָלֵק? אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מַגְבִּיהַּ יָדָיו לְמַעְלָה, עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְהַגְבִּיר בְּדִבְרֵי תוֹרָה שֶׁעֲתִידִין לְהִנָּתֵן עַל יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה. וּכְשֶׁהוּא מֵמִיךְ, עֲתִידִין לָהֶמְיךְ בְּדִבְרֵי תוֹרָה שֶׁעֲתִידִין לְהִנָּתֵן עַל יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה. וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יָקְרוּ יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה כְּאָדָם שֶׁתּוֹלִין בְּיָדוֹ שְׁלֹשָׁה כַּדֵּי מַיִם. וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו. וְכִי לֹא הָיָה לָהֶן כַּר אוֹ כֶּסֶת אַחַת לְיַשֵּׁב עֲלֵיהֶן? אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ שֶׁהָיוּ שְׁרוּיִים בְּתַעֲנִית צִבּוּר. וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד. מִכָּאן אָמְרוּ, שֶׁאֵין פּוֹחֲתִין מִשְּׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹבְרִין לִפְנֵי הַתֵּבָה בְּתַעֲנִית צִבּוּר.

כח **וַיְהִי** יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁהָיוּ מְחַשְּׁבִים אֶת הַשָּׁעוֹת בְּאַסְטְרוֹלוֹגְיָא, מֶה עָשָׂה מֹשֶׁה? הֶעֱמִיד גַּלְגַּל חַמָּה וּלְבָנָה וְעֵרֶב אֶת שְׁעוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָּה וְגוֹ' (חבקוק ג, יא). וּכְתִיב: נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדָיהוּ נָשָׂא (חבקוק ג, י). וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמָלֵק וְגוֹ'. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: יָרַד וְחָתַךְ רָאשֵׁי גִּבּוֹרִים שֶׁלָּהֶן לְפִי חָרֶב. לָמַדְנוּ, שֶׁמִּלְחָמָה הַזּוֹ עַל פִּי הַגְּבוּרָה הָיְתָה. אֲחֵרִים אוֹמְרִים: נִתְקַיְּמִים בָּהֶם מִקְרָא זֶה, כִּי לְדָם אֶעֱשֹׂךְ וְדָם יִרְוֶךָּפְךָ (יחזקאל לה, ו).

כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ. זֶה אֶחָד מֵאַרְבָּעָה צַדִּיקִים שֶׁנִּתַּן לָהֶם רֶמֶז. שְׁנַיִם חָשׁוּ, וּשְׁנַיִם לֹא חָשׁוּ. יַעֲקֹב וּמֹשֶׁה נִתַּן לָהֶם רֶמֶז וְלֹא חָשׁוּ. יַעֲקֹב, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ (בראשית כח, טו). וּלְבַסּוֹף וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד (בראשית לב, ז). אָדָם שֶׁהִבְטִיחוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הָיָה מִתְפַּחֵד, אֶלָּא אָמַר יַעֲקֹב: שֻׁמָּא כְּשֶׁהָיִיתִי בְּבֵית לָבָן הַטָּמֵא, נִתְלַכְלַכְתִּי בְּטֻמְאָה וּבְחֵטְא. מֹשֶׁה, נִתַּן לוֹ רֶמֶז וְלֹא חָשׁ. שֶׁאָמַר לוֹ: כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ, לוֹמַר, שֶׁאַתָּה מֵת, וִיהוֹשֻׁעַ מַכְנִיס יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ. בְּכָאן נֶאֱמַר לוֹ וְלֹא חָשׁ, וּלְבַסּוֹף הָיָה מִתְחַנֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶתְחַנַּן אֶל ה', אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה (דברים ג, כג-כה).

אֲבָל דָּוִד וּמָרְדְּכַי נִתַּן לָהֶם רֶמֶז וְחָשׁוּ. דָּוִד אָמַר: גַּם אֶת הָאֲרִי גַּם הַדֹּב הִכָּה עַבְדֶּךָ וְגוֹ'. (ש״א יז, לו). מָרְדְּכַי, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם מָרְדְּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית הַנָּשִׁים וְגוֹ' (אסתר ב, יא). אָמַר, אֶפְשָׁר לַצַּדֶּקֶת זוֹ שֶׁתִּנָּשֵׂא לְעָרֵל. אֶלָּא שֶׁעָתִיד דָּבָר גָּדוֹל לִהְיוֹת עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁעֲתִידִין לְהִנָּצֵל עַל יָדֶיהָ.

כִּי מָחֹה אֶמְחֶה. מָחֹה, בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֶמְחֶה, לָעוֹלָם הַבָּא. זָכֹר, זֶה הָמָן. עֲמָלֵק כְּמַשְׁמָעוֹ.

וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נִסִּי. אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל: הַנֵּס הַזֶּה שֶׁעָשָׂה לָכֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בִּשְׁבִילוֹ עָשָׂה, לְמַעַן שְׁמוֹ עָשָׂה. שֶׁלֹּא הָיוּ רְאוּיִין בְּאוֹתָהּ שָׁעָה לְאוֹתוֹ הַנֵּס. אַתְּ מוֹצֵא, כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בַּנֵּס לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נִסִּי (שמות יז, טו). צָרָה לְיִשְׂרָאֵל, צָרָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר (ישעיה סג, ט). שִׂמְחָה לְיִשְׂרָאֵל, הַשִּׂמְחָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ (ש״א ב, א). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְגַלֹּתִי בִּירוּשָׁלַיִם וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי (ישעיה סה, יט). וְאוֹמֵר: וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ (ישעיה סב, ה), אָמֵן, וְכֵן יְהִי רָצוֹן.

יתרו

א **וַיִּשְׁמַע** יִתְרוֹ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וְגוֹ׳ (קהלת ח, י). וְכִי יֵשׁ רְשָׁעִים קְבוּרִים בָּאִים וּמְהַלְּכִים. רַבִּי סִימוֹן אוֹמֵר: אֵלּוּ הָרְשָׁעִים שֶׁהֵן מֵתִים וְכִקְבוּרִין בְּחַיֵּיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל (איוב טו, כ). מַה הוּא מִתְחוֹלֵל? מֵת חוֹלֵל.

דָּבָר אַחֵר וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ (קהלת ח, י), הַכָּתוּב מְדַבֵּר בְּגֵרִים שֶׁבָּאִים וְעוֹשִׂין תְּשׁוּבָה. וּמִמָּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ (קהלת ח, י), אֵלּוּ בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת.

דָּבָר אַחֵר, וּמִמָּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ, מִמָּקוֹם שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִקְרָאוּ קְדוֹשִׁים שָׁם הֵם מְהַלְּכִין, וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָּעִיר אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ (קהלת ח, י). יִשְׁתַּכְּחוּ מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים. דָּבָר אַחֵר, יִשְׁתַּכְּחוּ שֶׁהֵן מִשְׁתַּכְּחִין בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים, גַּם זֶה הֶבֶל, אֵין זֶה הֶבֶל שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם רוֹאִין אוֹתָן מִתְגַּיְּרִין תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. רוֹאִין אוֹתָן וְאֵינָן מִתְגַּיְּרִין, גַּם זֶה הֶבֶל. מִי הוּא זֶה שֶׁבָּא וְנִתְגַּיֵּר וְהָיָה גֵּר שֶׁל אֱמֶת. זֶה יִתְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ.

ב **וַיִּשְׁמַע** יִתְרוֹ. יֵשׁ שָׁמַע וְהִפְסִיד. וְיֵשׁ שָׁמַע וְנִשְׂכַּר. יוֹאָשׁ שָׁמַע וְהִפְסִיד, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם (דה״ב כד, יז). לְפִיכָךְ, וְאֶת יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים (דה״ב כד, כד). וְכֵן שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן (שמות טו, יד). אֲבָל יִתְרוֹ שָׁמַע וְנִשְׂכַּר, שֶׁהָיָה כְּמֹר לַעֲבוֹדָה זָרָה וּבָא וְנִדְבַּק לְמֹשֶׁה וְנִכְנַס תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה וְזָכָה לְיַחֵר פָּרָשַׁת הַדַּיָּנִין לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה, לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה.

וְאַתָּה תֶּחֱזֶה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל, גִּבּוֹרִים בַּתּוֹרָה. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ (תהלים קג, כ). יִרְאֵי אֱלֹהִים, כְּמַשְׁמָעוֹ. אַנְשֵׁי אֱמֶת, עוֹמְדִין עַל אֲמִתּוֹ שֶׁל דִּין. שֹׂנְאֵי בָצַע, שׁוֹנְאֵי מָמוֹן עַצְמָן, כָּל שֶׁכֵּן מָמוֹן שֶׁל אֲחֵרִים. יְהֵא אוֹמֵר, אֲפִלּוּ אַתָּה שׁוֹרֵף גְּדִישִׁי, אֲפִלּוּ קוֹצֵץ אֶת כַּרְמִי, כְּהֹגֶן אֲנִי דַּיְנוֹ.

ג **וַיִּשְׁמַע** יִתְרוֹ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים (שה״ש א, ג). אָמַר רַבִּי יַנַּאי בְּרַשְׁבַּ״י, הָרִאשׁוֹנִים, רֵיחַ שִׁירִים אָמְרוּ לְפָנֶיךָ. אֲבָל אָנוּ כְּשֶׁבָּאנוּ לַיָּם. לֹא הִנַּחְנוּ לָשׁוֹן שֶׁל שֶׁבַח שֶׁלֹּא קִלַּסְנוּ לְךָ. לְכָךְ נֶאֱמַר: לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ.

דָּבָר אַחֵר, הָרִאשׁוֹנִים, רֵיחַ מִצְוֹת נָתַתָּ לָהֶם. לְאָדָם נָתַתָּ לוֹ מִצְוָה אַחַת, לְנֹחַ וּלְבָנָיו שֵׁשׁ מִצְוֹת אֲבָל אָנוּ כְּשֶׁבָּאנוּ לְסִינַי, כְּאָדָם שֶׁהוּא מְעָרֶה מִפִּי חָבִית, כָּךְ אַתָּה מְעָרֶה עָלֵינוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת. שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ (שה״ש א, ג). רַבִּי בֶּרֶכְיָה אָמַר: שֶׁמֶן מֵאִיר לְמִי שֶׁעוֹסֵק בְּשַׁמְנָהּ שֶׁל תּוֹרָה. עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ (שה״ש א, ג), אֵלּוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁהֵן בָּאִין וּמִתְגַּיְּרִין. וּמִי הוּא? זֶה יִתְרוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁשָּׁמַע כַּמָּה נִסִּים נַעֲשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל, בָּא וְנִתְגַּיֵּר. וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה, מַפַּלְתּוֹ שֶׁל עֲמָלֵק, וְאַחַר כָּךְ וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ. וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לֹץ תַּכֶּה וּפְתִי יַעְרִם (משלי יט, כה). לֹץ תַּכֶּה, זֶה עֲמָלֵק. וּפְתִי יַעְרִם, זֶה יִתְרוֹ.

בְּשָׁעָה שֶׁבָּא עֲמָלֵק הָרָשָׁע לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל, מַה כְּתִיב שָׁם, וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם. מַהוּ רְפִידִם? שֶׁרָפוּ יְדֵיהֶן מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַמִּצְוֹת. רְאֵה מַה כְּתִיב שָׁם? וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה. הִתְחִיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צוֹוֵחַ לִפְנֵיהֶם, עַד מָתַי אַתֶּם מְנַסִּים אוֹתִי, עַד מָתַי אַתֶּם מְרִיבִין אוֹתִי. וְאַף מֹשֶׁה צוֹוֵחַ, מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי וּמַה תְּנַסּוּן אֶת ה׳.

מָה הָיוּ מְנַסִּין? רַבִּי יְהוּדָה בַּר נְחֶמְיָה וְרַבּוֹתֵינוּ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כָּךְ הָיוּ מְדַיְּנִין וְאוֹמְרִים: אִם מְסַפֵּק לָנוּ מְזוֹנוֹת כְּמָלְאָךְ שֶׁהוּא נִכְנָס לַמְּדִינָה וְהֵם מְקַלְּסִין אוֹתוֹ וּמְכַבְּדִין אוֹתוֹ שֶׁהוּא מַסְפִּיק כָּל צָרְכֵיהֶם, נַעֲבָדֶנּוּ. וְאִם לָאו, נִמְרֹד בּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים: אִם מְהַרְהֲרִין אָנוּ בְלִבֵּנוּ וְיֵהָא יוֹדֵעַ מָה אָנוּ מְהַרְהֲרִין, נַעֲבָדֶנּוּ. וְאִם לָאו, לֹא נַעֲבָדֶנּוּ. שֶׁנֶּאֱמַר: הֲיֵשׁ ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן, רַבִּי בְּרֶכְיָה אָמַר בְּלִבָּם הָיוּ מְשִׂיחִין וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לָהֶם אֶת שְׁאֵלָתָם שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּנַּסּוּ אֵל בִּלְבָבָם לִשְׁאָל אֹכֶל לְנַפְשָׁם וְגוֹ׳ (תהלים עח, יח) אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּךְ הִרְהַרְתֶּם הֲיֵשׁ ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ חַייֵכֶם הֲרֵינִי מוֹדִיעַ לָכֶם לְכָךְ וַיָּבֹא עֲמָלֵק,

רַבִּי לֵוִי אָמַר: לְמַה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְבֶן שֶׁהָיָה רוֹכֵב עַל כְּתֵף שֶׁל אָבִיו, וְהָיָה רוֹאֶה דָּבָר שֶׁל חֵפֶץ וְאוֹמֵר לוֹ קַח לִי וְהוּא לוֹקֵחַ לוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית. רוֹאֶה אָדָם אֶחָד, אָמַר לוֹ: רְאֵיתָ אָבִי. אָמַר לוֹ אָבִיו: אַתָּה רָכוּב עַל כְּתֵפַי וְכָל מַה שֶּׁתִּבַּקֵּשׁ אֲנִי לוֹקֵחַ לְךָ, וְאַתָּ אוֹמֵר רָאִיתָ אָבִי. הִשְׁלִיכוֹ מִכְּתֵפוֹ וּבָא הַכֶּלֶב וּנְשָׁכוֹ. כָּךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל. כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, הִקִּיפָן בְּעַנְנֵי כָבוֹד. בִּקְּשׁוּ לֶחֶם, הוֹרִיד לָהֶם אֶת הַמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ (תהלים עח, כד). בִּקְּשׁוּ בָּשָׂר, נָתַן לָהֶם שְׂלָו, שֶׁנֶּאֱמַר: שָׂאַל וַיָּבֵא שְׂלָו וְגוֹ׳ (תהלים קה, מ). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְתַאֲוָתָם יָבֵא לָהֶם (תהלים עח, כט), הוּא נוֹתֵן לָהֶם כָּל צָרְכֵיהֶם, וְהֵן אוֹמְרִים הֲיֵשׁ ה׳ בְּקִרְבֵּנוּ. אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּךְ הִרְהַרְתֶּם, חֲרֵי הַכֶּלֶב נוֹשֵׁךְ אֶתְכֶם, לְכָךְ וַיָּבֹא עֲמָלֵק.

ד **וַיִּשְׁמַע** יִתְרוֹ. שִׁבְעָה שֵׁמוֹת יֵשׁ לוֹ: יֶתֶר, (שמות ד, יח) שֶׁיִּתֵּר פָּרָשָׁה בַּתּוֹרָה פָּרָשַׁת הַדַּיָּנִין. חוֹבָב, (במדבר י, כח) שֶׁחִבֵּב אֶת הַתּוֹרָה. כְּשֶׁבָּא לָאָרֶץ, נָתְנוּ לוֹ דֶּשְׁנָהּ שֶׁל יְרִיחוֹ, וְאָמַר: כָּל עַצְמִי לֹא בָּאתִי וְהִנַּחְתִּי כָּל מַה שֶּׁהָיָה לִי אֶלָּא לִלְמֹד תּוֹרָה. וְעַכְשָׁו אֲנִי זוֹרֵעַ וְקוֹצֵר, אֵימָתַי אֲנִי לוֹמֵד תּוֹרָה. אָמְרוּ לוֹ: יֵשׁ אָדָם לוֹמֵד תּוֹרָה בָּעִיר, וְזֶה הַמָּקוֹם צִיָּה הוּא, מִדְבָּר הוּא וְאֵין שָׁם חִטִּים. כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ כָּךְ, הָלְכוּ לָהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת בְּנֵי

יְהוּדָה מִדַּבֵּר יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנֶגֶב עָרַד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם (שופטים א, טז) הָלְכוּ וּמָצְאוּ שָׁם אֶת יַעְבֵּץ יוֹשֵׁב בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַמְלָכִים יוֹשְׁבִים עִמּוֹ וְכָל יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבִין שָׁם. אָמְרוּ לוֹ: אָנוּ גֵּרִים הֵיאַךְ נֵשֵׁב שָׁם עִם אֵלּוּ. יָשְׁבוּ לָהֶן עַל שַׁעֲרֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ וְשׁוֹמְעִין וְלוֹמְדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שׁוֹכָתִים הֵמָּה הַקִּינִים (דה״א ב, נה). מַהוּ תִּרְעָתִים? שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִין עַל הַשַּׁעַר. שִׁמְעָתִים, שֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִין וְלוֹמְדִים. שׁוֹכָתִים, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְסַפִּין לָהֶם. דָּבָר אַחֵר, מַהוּ תִּרְעָתִים, בְּשָׁעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לְצָרָה, מַתְרִיעִין וְהֵן נִשְׁמָעִין.

וּמִי הֵם הַקִּינִים? הַבָּאִים מִבְּנֵי בָּנָיו שֶׁל יִתְרוֹ, וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה. עֲלֵיהֶם נֶאֱמַר: שַׂלַּח לַחְמְךָ עַל פְּנֵי הַמָּיִם כִּי בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ (קהלת יא, א). בְּשָׂכַר קְרָאן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם וְנֶאֱמַר בְּמֹשֶׁה כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתִיהוּ, זָכוּ בְּנֵי בָּנָיו שֶׁל יִתְרוֹ לֵישֵׁב בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית.

אָמַר שְׁלֹמֹה: וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ (קהלת ד, ב). וְחָזַר וְאָמַר כִּי לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן הָאַרְיֵה הַמֵּת. (קהלת ט, ד). אָמְרוּ לוֹ: שְׁלֹמֹה, אַתָּה חוֹלֵם וְאַתָּה פּוֹתֵר. אֶמֶשׁ אָמַרְתָּ וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת הַמֵּתִים, וְעַכְשָׁיו אַתָּה אוֹמֵר כִּי לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב. אָמַר: אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם: הַנָּבִיא צוֹוֵחַ הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר ה׳ (יחזקאל לז, ד) וְהֵן שׁוֹמְעִין, וְהַנָּבִיא צוֹוֵחַ לַחַיִּים: שִׁמְעוּ דְּבַר ה׳ בֵּית יַעֲקֹב (ירמיה ב, ד). וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם. וְאוֹמֵר: כִּי עַם מְרִי הֵמָּה בָּנִים כְּחָשִׁים בָּנִים לֹא אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת ה׳. (ישעיה ל, ט).

ה **וַיִּשְׁמַע** יִתְרוֹ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: רַעֲךָ וְרֵעַ אָבִיךָ אַל תַּעֲזֹב, וּבֵית אָחִיךָ אַל תָּבוֹא בְּיוֹם אֵידֶךָ, טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאָח רָחוֹק (משלי כז, י). רֵעֲךָ, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁקָּרָא לְיִשְׂרָאֵל אַחִים וְרֵעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי (תהלים קכח, ח). וְרֵעַ אָבִיךָ, זֶה אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר: זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי (ישעיה מא, ח). אַל תַּעֲזֹב, וְאִם עָזַבְתָּ תֵּן דַּעְתֶּךָ. וּבֵית אָחִיךָ, יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו.

אַל תָּבוֹא בְּיוֹם אֵידֶךָ, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כְּשֶׁהִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע אֶת יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל, הָיוּ כְּפוּתִים יְדֵיהֶן מֵאֲחוֹרֵיהֶן נְתוּנִים בְּשַׁלְשְׁלָאוֹת שֶׁל בַּרְזֶל, וְהוֹלִיכוּם עֲרֻמִּים כַּבְּהֵמוֹת. כֵּיוָן שֶׁעָבְרוּ עַל בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל, אָמְרוּ לַהֶגְמוֹנוֹת שֶׁעֲלֵיהֶם, עֲשׂוּ עִמָּנוּ חֶסֶד וְרַחֲמִים וְהַעֲבִירוּנוּ עַל אַחֵינוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל. וְכֵן עָשׂוּ. יָצְאוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל לִקְרָאתָן, הוֹצִיאוּ לָהֶן פַּת מָלֵחַ וְצִיר עִמָּהּ. הֵבִיאוּ נוֹדוֹת רֵקִים וּצְבָעוּם בַּמַּיִם וּתְלָאוּם בְּשַׁעֲרֵי אָהֳלֵיהֶם. כְּשֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל כָּךְ, נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּן, הָיוּ סְבוּרִין שֶׁהֵן מְלֵאִין מַיִם. אָמְרוּ לָהֶן: אִכְלוּ פַּת תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ נְבִיא לָכֶם מַיִם. אָכְלוּ אֶת הַפַּת, בָּאוּ וְאָמְרוּ: לֹא מָצָאנוּ מַיִם. וְהֵן נוֹשְׁכִין בְּשִׂנֵּיהֶם בְּאוֹתָן נוֹדוֹת, וְנִכְנְסוּ רוּחַ חַמָּה לְתוֹךְ מְעֵיהֶם וּמֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: מַשָּׂא בַּעְרָב, בַּיַּעַר בַּעְרָב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים (ישעיה כא, יג). מַהוּ מַשָּׂא בַּעְרָב? מַשְׂאוֹי קָשֶׁה עַל בְּנֵי עֲרָב. אָמַר לָהֶן: כָּזֶה אֹרְחוֹת דְּדָנִים, דַּרְכָּן שֶׁל אַחִין לְקַבֵּל בְּנֵי דּוֹדֵיהֶן. בִּנְהַג שֶׁבָּעוֹלָם, הַבָּא מִן הַדֶּרֶךְ, מְקַדִּימִין לְפָנָיו לֶחֶם וּמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם. וְאַתֶּם יִשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא, בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נוֹדֵד (ישעיה כא, יד). וְאַתֶּם אֵין אַתֶּם יוֹדְעִים, כִּי מִפְּנֵי חֳרָבוֹת נָדְדוּ מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה (ישעיה כא, טו). אֲבִיכֶם שֶׁהָיָה מֻשְׁלָךְ בַּצָּמָא בַּמִּדְבָּר, פָּתַחְתִּי לוֹ בְּאֵר מַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם (בראשית כא, יט). וְאַתֶּם עֲשִׂיתֶם כָּךְ.

טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאָח רָחוֹק (משלי כז, י). טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב, זֶה יִתְרוֹ שֶׁהָיָה קָרוֹב לְיִשְׂרָאֵל, מִן עֵשָׂו אָחִיו שֶׁל יַעֲקֹב. בְּיִתְרוֹ כְּתִיב: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל הַקֵּינִי לְכוּ סְרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן אַסְפְּךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם, וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק (ש״א טו, ו)

אַתְּ מוֹצֵא, כָּל מַה שֶּׁכָּתוּב בְּיִתְרוֹ לְשֶׁבַח, כְּתִיב בְּעֵשָׂו לִגְנַאי. בְּעֵשָׂו כְּתִיב: נָשִׂים בְּצִיּוֹן עִנּוּ (איכה ה, יא). בְּיִתְרוֹ כְּתִיב: וַיִּתֵּן אֶת צִפֹּרָה בִּתּוֹ לְמֹשֶׁה (שמות ב, כא). בְּעֵשָׂו כְּתִיב: אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם (תהלים יד, ד). בְּיִתְרוֹ כְּתִיב: קְרָאן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם (שמות ב, כ). בְּעֵשָׂו כְּתִיב: וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים (דברים כה, יח). בְּיִתְרוֹ כְּתִיב: וְאַתָּה תֶּחֱזֶה מִכָּל הָעָם יִרְאֵי אֱלֹהִים. בְּעֵשָׂו כְּתִיב, שֶׁהוּא בִּטֵּל אֶת הַקְּרָבָנוֹת. בְּיִתְרוֹ כְּתִיב: וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים. עֵשָׂו שָׁמַע צָרָתָן וְנִזְדַּוֵּג לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: עַל רֵיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם (שמות יז, ז). לְכָךְ כְּתִיב וַיָּבֹא עֲמָלֵק. יִתְרוֹ שָׁמַע בְּטוֹבָתָן וְנִדְבַּק לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ.

ו **וַיִּשְׁמַע** יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן (משלי ג, לה). כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ, זֶה יִתְרוֹ כְּשֶׁבָּא אֵצֶל מֹשֶׁה. מַה כָּבוֹד נָהַג בּוֹ? וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה אֲנִי חֹתָנְךָ יִתְרוֹ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: שָׁלַח לוֹ בְּיַד שָׁלִיחַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: אִגֶּרֶת שָׁלַח לוֹ, עֲשֵׂה בְּגִינִי. וְאִם אֵין אַתָּה עוֹשֶׂה בְּגִינִי, עֲשֵׂה בְּגִין אִשְׁתְּךָ. וְאִם לָאו, בְּגִין בָּנֶיךָ.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה (שמות יח, ו). הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְמֹשֶׁה: אֲנִי הוּא שֶׁאָמַרְתִּי וְהָיָה הָעוֹלָם, אֲנִי הוּא שֶׁאֲנִי מְקָרֵב וְאֵינִי מְרַחֵק, שֶׁנֶּאֱמַר: הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב אֲנִי נְאֻם ה׳ וְלֹא אֱלֹהֵי מֵרָחֹק (ירמיה כג, כג). אֲנִי הוּא שֶׁקֵּרַבְתִּי לְיִתְרוֹ וְלֹא רִחַקְתִּיו. וְאַף אַתָּה, אָדָם שֶׁבָּא אֵצְלְךָ לְהִתְגַּיֵּר, קָרְבֵנוּ וְאַל תַּרְחִיקֵהוּ. מִיָּד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ. אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שָׁיָצָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּ וּזְקֵנִים וְכָל יִשְׂרָאֵל. לָכָךְ נֶאֱמַר: כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ.

ז **וַיִּחַדְּ** יִתְרוֹ. אַל תִּקְרֵי וַיִּחַדְּ אֶלָּא וַיִּחַד, שֶׁנִּצְטַעֲרָה יְהוּדִי. וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ ה׳. לָמָּה אָמַר יִתְרוֹ בָּרוּךְ ה׳? אָמַר יִתְרוֹ: לֹא הִנַּחְתִּי עֲבוֹדָה זָרָה בָּעוֹלָם שֶׁלֹּא עָבַדְתִּיהָ, וְלֹא מָצָאתִי אֱלוֹהַּ כֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה׳ מִכָּל הָאֱלֹהִים.

אַרְבָּעָה אָמְרוּ אַרְבָּעָה דְּבָרִים, אִלּוּ אָמָרָן אָדָם אַחֵר, הָיוּ שׁוֹחֲקִין עָלָיו לוֹמַר, זֶה מִנַּיִן הוּא יוֹדֵעַ דְּרָכָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאֵלּוּ הֵן: מֹשֶׁה וּנְבוּכַדְנֶצַּר וְיִתְרוֹ וּשְׁלֹמֹה. מֹשֶׁה אָמַר: הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ וְגוֹ׳ (דברים לב, ד). אִלּוּ אֲמָרוֹ אָדָם אַחֵר, הָיוּ אוֹמְרִים מִנַּיִן הוּא יוֹדֵעַ? אֶלָּא לְמֹשֶׁה נָאֶה לוֹמַר דָּבָר זֶה, שֶׁכָּתוּב בּוֹ: יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה (תהלים קג, ז). וְאַף הוּא אָמַר: הוֹדִעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶךָ (שמות לג, יג).

שְׁלֹמֹה אָמַר: אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ (קהלת ג, יא). אִלּוּ אָמַר אָדָם אַחֵר, הָיוּ שׁוֹחֲקִין עָלָיו לוֹמַר, מִי הוֹדִיעַ לוֹ מַה יָּפֶה בְּעִתּוֹ וּמָה אֵינוֹ יָפֶה, אֶלָּא לִשְׁלֹמֹה נָאֶה לוֹמַר, שֶׁלֹּא חִסֵּר מִשֶּׁלָּנוּ כְּלוּם.

אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא, אֲפִלּוּ קֻחַ בְּתַמּוּז וּמְלַסְפְּנוֹן בְּנִיסָן, לֹא הָיָה שֶׁלָּנוּ שֶׁל שְׁלֹמֹה חָסֵר. וְלָמָּה אָמַר, אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ. מִפְּנֵי שֶׁהַטַּעַם מִשְׁתַּנֶּה.

נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר: וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין וּכְמָצְבְיֵהּ עָבֵד בְּחֵיל שְׁמַיָּא וְדָיְרֵי אַרְעָא, וְלָא אִיתַי דִּי יְמַחֵא בִּידֵהּ וְיֵאמַר לֵהּ מָה עֲבַדְתְּ (דניאל ד, לב). אִלּוּ אֲמָרוֹ אָדָם אַחֵר, הָיוּ שׁוֹחֲקִין עָלָיו וְהָיוּ אוֹמְרִים: מִנַּיִן אוֹתוֹ רָשָׁע יוֹדֵעַ? אֶלָּא לוֹ נָאֶה לוֹמַר, שֶׁכָּתוּב בּוֹ: וּבְכָל דִּי דָיְרִין בְּנֵי אֲנָשָׁא חֵיוַת בָּרָא וְעוֹף שְׁמַיָּא יְהַב בִּידֵךְ וְהַשְׁלְטָךְ בְּכָלְהוֹן (דניאל ב, לח). וְיִתְרוֹ אָמַר: עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה׳ מִכָּל הָאֱלֹהִים. כִּי בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם, כְּאָדָם שֶׁבָּא לְהַטְעִין מַשּׂוי עַל חֲמוֹרוֹ, וְנִפְרַק מֵעָלָיו הַמַּשּׂוי. כָּךְ הַמִּצְרִים, חָשְׁבוּ לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל בַּמַּיִם, וְנִשְׁתַּקְּעוּ בַּמַּיִם. לְכָךְ כְּתִיב: כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם.

ח **בַּחֲמִשִּׁי** הַשְּׁלִישִׁי. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, הַחוֹשֵׁשׁ בְּפִיו מַהוּ לְרַפֹּאתוֹ בַּשַּׁבָּת. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: הַחוֹשֵׁשׁ בְּפִיו, מְטִילִין לוֹ לְתוֹךְ פִּיו סַם שֶׁל רְפוּאָה בַּשַּׁבָּת, מִפְּנֵי סְפֵק נְפָשׁוֹת, וְכָל סְפֵק נְפָשׁוֹת דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה, חַלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה. וּמִנַּיִן? אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר, מִקַּל וָחֹמֶר. וּמַה מִּילָה שֶׁהוּא אֵבֶר אֶחָד מִן אֵבָיו שֶׁל אָדָם, דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת. סַכָּנַת נְפָשׁוֹת שֶׁהִיא כָּל גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם, אֵינוֹ דִּין שֶׁתִּדְחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כֹּל שֶׁהוּא מִן הַשָּׂפָה וְלִפְנִים, דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת וּמְרַפְּאִים אוֹתוֹ בַּשַּׁבָּת.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין מַכָּה שֶׁאֵין לָהּ רְפוּאָה, וְנִכֶּרֶת רְפוּאָתָהּ וְסַמָּהּ שֶׁל כָּל מַכָּה וּמַכָּה. אִם מְבַקֵּשׁ אַתָּ שֶׁלֹּא יַגִּיעַ לְגוּפְךָ צָרָה, עֲסֹק בַּתּוֹרָה שֶׁהִיא רְפוּאָה לְכָל הַגּוּף. לְרֹאשׁ מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת חֵן (משלי ד, ט). לַלֵּב מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: כְּתָבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ (משלי ג, ג). לַגַּרְגֶּרֶת מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ (משלי א, ט). לַיְּדַיִם מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ (שמות יג, ט). לְכָל הָעֲצָמוֹת מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתָיִךְ (משלי א, ט). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כְּבָר עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵעֵין הַגְּמָא זוֹ בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה. כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הָיוּ בָּהֶן בַּעֲלֵי מוּמִין מֵעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין בְּטִיט וּבִלְבֵנִים, וְהָיְתָה הָאֶבֶן נוֹפֶלֶת עָלָיו מִן הַבִּנְיָן וְשׁוֹבֶרֶת יָדוֹ וְקוֹטַעַת אֶת רַגְלוֹ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵינוֹ דִּין שֶׁאֶתֵּן אֶת תּוֹרָתִי לְבַעֲלֵי מוּמִין. מֶה עָשָׂה? רָמַז לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְיָרְדוּ וְרִפְּאוּ אוֹתָן. וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶן סוּמִין? שֶׁנֶּאֱמַר: וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת (שמות כ, טו). וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶן חֵרְשִׁין. שֶׁאָמְרוּ, נִשְׁמָע (שמות כד, יז). וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶן גִּדְמִים שֶׁאָמְרוּ נַעֲשֶׂה (שמות יט, ח). וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶן חִגְּרִין, דִּכְתִיב: וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר. (שמות יט, יז). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן: הוֹאִיל וְחִדְּשָׁן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, קָרָא לַיֶּרַח שֵׁר הַחֹדֶשׁ. מִנַּיִן? מִמַּה שֶׁקָּרְאוּ בְּעִנְיַן בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי.

ט **בַּחֲמִשִּׁי** הַשְּׁלִישִׁי. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב יִצְפֹּן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם (משלי ב, ז). אָמַר רַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן: תְּשַׁע מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים דּוֹר קִפֵּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְתֵת אֶת הַמִּילָה לְאַבְרָהָם (וכו׳, לְךָ לְךָ יא). רַבִּי יוֹנָתָן בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: תְּשַׁע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת קִפֵּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְתֵת תּוֹרָה לְדוֹר הַמִּדְבָּר. וְלָמָּה נִתְּנָה תּוֹרָה לְדוֹר הַמִּדְבָּר? שֶׁהָיוּ יְשָׁרִים. שֶׁכֵּיוָן שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, אַחַר שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים נָתַן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. וֶיְהִי, יְצִפֹּן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה.

י **בַּחֲמִשִּׁי** הַשְּׁלִישִׁי. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשִׁים בְּמֹעֲצוֹת וָדָעַת (משלי כב, כ). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּרַבִּי נְחֶמְיָה: זוֹ תּוֹרָה שֶׁאוֹתִיּוֹתֶיהָ מְשֻׁלָּשִׁים, אָלֶ״ף בֵּי״ת גִּימֶ״ל. וְהַכֹּל הָיָה מְשֻׁלָּשׁ: תּוֹרָה מְשֻׁלֶּשֶׁת, תּוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים. מִשְׁנָה מְשֻׁלֶּשֶׁת, תַּלְמוּד הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת. הַסְּרִסוּר מְשֻׁלָּשׁ, מִרְיָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה. תְּפִלָּה מְשֻׁלֶּשֶׁת, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם. קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת, קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ. יִשְׂרָאֵל מְשֻׁלָּשִׁין, כֹּהֲנִים לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים. מֹשֶׁה, אוֹתִיּוֹתָיו מְשֻׁלָּשִׁין. מִשֶּׁבֶט לֵוִי, שֶׁאוֹתִיּוֹתָיו מְשֻׁלָּשִׁים. מִזֶּרַע מְשֻׁלָּשׁ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. בְּחֹדֶשׁ מְשֻׁלָּשׁ, נִיסָן אִיָּר וְסִיוָן. עַל הַר סִינַי שֶׁאוֹתִיּוֹתָיו מְשֻׁלָּשִׁים שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינַי. לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים נִתְקַדְּשׁוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בַּר נְחֶמְיָה: לְעוֹלָם הַשְּׁלִישִׁי חָבִיב, אָדָם הוֹלִיד שְׁלֹשָׁה בָּנִים, קַיִן הֶבֶל שֵׁת. שֵׁת חָבִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּלֶד שֵׁת. שֵׁת חָבִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם (בראשית ה, א). וּכְתִיב: וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ (בראשית ה, ג) לְנֹחַ שְׁלֹשָׁה בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת (בראשית ו, י). אַף עַל פִּי שֶׁיָּפֶת הַגָּדוֹל, לֹא זָכָה לְגָדְלָה אֶלָּא שֵׁם. שְׁלֹשָׁה בָּנִים לְעַמְרָם, מִרְיָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה, וּכְתִיב: לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ (תהלים קו, כג). בַּשָּׁבָטִים, רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי, לֵוִי חָבִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל ה׳ אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי (דברים י, ח). בַּמְּלָכִים, שָׁאוּל דָּוִד שְׁלֹמֹה, שְׁלֹמֹה חָבִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה׳ לְמֶלֶךְ (דה״א כט, כג). בֶּחָדָשִׁים, הַשְּׁלִישִׁי חָבִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי.

וְלָמָּה לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם? לֹא כָּךְ אָמַר לְמֹשֶׁה, בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה (שמות ג, יב). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם: מָשָׁל לְבֶן מְלָכִים שֶׁעָמַד מֵחָלְיוֹ. אָמַר אָבִיו: נַמְתִּין לוֹ שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים עַד שֶׁתָּשׁוּב נַפְשׁוֹ מִן הַחֹלִי, וְאַחֲרֵי כֵן אוֹלִיכֶנּוּ לְבֵית הָרַב לִלְמֹד תּוֹרָה. אַף כָּךְ, כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הָיוּ בָהֶן בַּעֲלֵי מוּמִין מִן הַשִּׁעְבּוּד. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַמְתִּין לָהֶם עַד שֶׁיִּתְרַפְּאוּ, וְאַחֲרֵי כֵן אֶתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה.

יא **וַיְדַבֵּר** אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר, אָנֹכִי ה׳. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: אַף מַה שֶּׁהַנְּבִיאִים עֲתִידִין לְהִתְנַבְּאוֹת, כֻּלָּם קִבְּלוּ מֵהַר סִינַי. מִנַּיִן? דִּכְתִיב: כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם (דברים כט, יד), חֲרֵי מִי שֶׁנִּבְרָא כְּבָר. יֶשְׁנוֹ, מִי שֶׁהוּא בָּעוֹלָם. וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ, חֲרֵי מִי שֶׁעָתִיד לְהִבָּרְאוֹת וְאֵינָנּוּ. עִמָּנוּ הַיּוֹם, עִמָּנוּ עוֹמֵד אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא עִמָּנוּ הַיּוֹם, אֶלּוּ הַנְּפָשׁוֹת שֶׁעֲתִידִין לְהִבָּרְאוֹת, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בָּהֶן עֲמִידָה, שֶׁאַף הֵן הָיוּ בִכְלָל. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: מַשָּׂא דְּבַר ה׳ בְּיַד מַלְאָכִי (מלאכי א, א). עַל מַלְאָכִי לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא בְּיַד מַלְאָכָיו. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכְּבָר הָיְתָה הַנְּבוּאָה בְּיָדוֹ מֵהַר סִינַי. וְכֵן יְשַׁעְיָה אוֹמֵר: קָרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ זֹאת, לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי, מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי, וְאַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹקִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ (ישעיה מח, טז). אָמַר יְשַׁעְיָה, מִשָּׁעָה שֶׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה קִבַּלְתִּי הַנְּבוּאָה הַזּוֹ. הֱוֵי אוֹמֵר: מֵעֵת הֱיוֹת הַתּוֹרָה שָׁם אָנִי, אֶלָּא וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹקִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ, שֶׁעַד עַכְשָׁו לֹא נִתְּנָה לִי רְשׁוּת לְהִתְנַבְּאוֹת.

וְלֹא הַנְּבִיאִים בִּלְבַד, אֶלָּא אַף כָּל הַחֲכָמִים שֶׁהָיוּ וְשֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה׳ אֶל כָּל קְהַלְכֶם (דברים ה, יט). וּמַהוּ קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף (דברים ה, יט). אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁעֲשָׂרֶת הַדִּבְּרוֹת כֻּלָּן בְּקוֹל אֶחָד יָצְאוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, דָּבָר קָשֶׁה עַד מְאֹד, מַה שֶּׁאֵין הַפֶּה שֶׁל הֶדְיוֹט יָכוֹל לְדַבֵּר, וְלֹא הָאֹזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ. וּלְפִיכָךְ כְּתִיב: נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ (שה״ש ה, ו) קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף, וְהַקּוֹל נֶחֱלַק לְשִׁבְעָה קוֹלוֹת וּמִשָּׁם לְשִׁבְעִים לְשׁוֹן.

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, מַהוּ קוֹל ה׳ בַּכֹּחַ (תהלים כט, ד) ? וְכִי אֶפְשָׁר לוֹמַר, וַהֲלֹא מַלְאָךְ אֶחָד אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לַעֲמֹד בְּכֹחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וּגְוִיָּתוֹ כְּתַרְשִׁישׁ וּפָנָיו כְּמַרְאֵה בָרָק וְעֵינָיו כְּלַפִּידֵי אֵשׁ וּזְרֹעֹתָיו וּמַרְגְּלֹתָיו כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל הָמוֹן (דניאל י, ו). וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁכָּתוּב בּוֹ הֲלֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא (ירמיה כג, כד), עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, וְהוּא צָרִיךְ לְדַבֵּר בַּכֹּחַ. אֶלָּא בְּקוֹל שֶׁיָּכוֹל מֹשֶׁה לִסְבֹּל.

יב **וַיְדַבֵּר** אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים, הַכֹּל בְּבַת אֶחָת. מֵמִית וּמְחַיֶּה בְּבַת אֶחָד. מַכֶּה וְרוֹפֵא בְּבַת אֶחָת. עוֹנֶה אִשָּׁה עַל הַמַּשְׁבֵּר, יוֹרְדֵי יַמִּים וְהוֹלְכֵי מִדְבָּרוֹת, חֲבוּשִׁים בְּבֵית הָאֲסוּרִין, אֶחָד בְּמִזְרָח וְאֶחָד בְּמַעֲרָב, אֶחָד בַּצָּפוֹן וְאֶחָד בַּדָּרוֹם, יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ, עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע (ישעיה מה, ז), כָּל אֵלֶּה בְּבַת אֶחָת. עָפָר נֶהְפַּךְ לְאָדָם. וְאָדָם נֶהְפַּךְ לְעָפָר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִפֵּךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת (עמוס ה, ח). מַהוּ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת? לְתַחְלָתוֹ.

וְאוֹמֵר: וַיִּהְפְּכוּ כָּל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְדָם (שמות ז, כ). חָזַר הַדָּם וְנֶהְפַּךְ לְמַיִם. בְּשָׂר חַי נֶהְפַּךְ לְמֵת, חָזַר וְנֶהְפַּךְ הַמֵּת לְחַי. הַמַּטֶּה נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ, הַנָּחָשׁ נֶהְפַּךְ לְמַטֶּה. הַיָּם נֶהְפַּךְ לַיַּבָּשָׁה, הַיַּבָּשָׁה נֶהְפְּכָה לְיָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ ה׳ שְׁמוֹ (עמוס ה, ח). לְכָךְ נֶאֱמַר: וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים.

מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן? וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ. יָכוֹל מִקּוֹם הַכָּבוֹד? תַּלְמוּד לוֹמַר: מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה׳ בָּאֵשׁ. מַגִּיד, שֶׁהַתּוֹרָה כֻּלָּהּ אֵשׁ, מֵאֵשׁ נִתְּנָה וּבָאֵשׁ נִמְשָׁלָה. מַה דַּרְכָּהּ שֶׁל אֵשׁ? שֶׁאִם קָרַב אָדָם אֶצְלָהּ נִכְוֶה, רָחַק מִמֶּנּוּ צָנַן, כָּךְ אֵין לוֹ לָאָדָם אֶלָּא לְהִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָן שֶׁל חֲכָמִים.

יג **וַיַּעַל** עָשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן. אֵיזֶה כִּבְשָׁן? יָכוֹל כַּכִּבְשָׁן הַזֶּה? תַּלְמוּד לוֹמַר: וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ. אִם כֵּן, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר: כִּבְשָׁן? אֶלָּא לְשַׁבֵּךְ אֶת הָאֹזֶן מַה שֶּׁיְּכוֹלָה לִשְׁמֹעַ. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, אַרְיֵה שָׁאַג מִי לֹא יִירָא (עמוס ג, ח). וְכִי מִי נָתַן פֶּחָם וּגְבוּרָה בָּאֲרָיֵה? לֹא הוּא. אֶלָּא חֲרֵי אָנוּ מְכַנִּין אוֹתוֹ מִבְּרִיּוֹתָיו, כְּדֵי לְשַׁבֵּךְ אֶת הָאֹזֶן מַה שֶּׁיְּכוֹלָה לִשְׁמֹעַ. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ (יחזקאל מג, ב). וְכִי מִי נָתַן כֹּחַ וּגְבוּרָה בַּמַּיִם, לֹא הוּא? אֶלָּא חֲרֵי אָנוּ מְכַנִּין אוֹתוֹ מִבְּרִיּוֹתָיו לְשַׁבֵּךְ אֶת הָאֹזֶן.

וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד. הֶהֱדְיוֹט כָּל זְמַן שֶׁהוּא הוֹלֵךְ וְתוֹקֵעַ, קוֹלוֹ עָמֹה וְכֵהֶה. וְכָאן: הוֹלֵךְ וְחָזֵק. וְלָמָּה רַךְ מִתְּחִלָּה? לְשַׁבֵּךְ אֶת הָאֹזֶן.

רַבִּי אוֹמֵר: בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַר סִינַי, הִשְׁווּ כֻּלָּן לֵב אֶחָד לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מְמַשְׁכְּנִין עַצְמָן זֶה עַל זֶה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִכְרוֹת עִמָּהֶן בְּרִית עַל הַסְּתָרִים וְעַל הַגְּלוּיִים. אָמְרוּ לוֹ: עַל הַגְּלוּיִים אָנוּ כּוֹרְתִין וְלֹא עַל הַסְּתָרִים. שֶׁלֹּא יְהֵא אֶחָד חוֹטֵא בַּסֵּתֶר וְיהֵא הַצִּבּוּר מִתְמַשְּׁכִּין עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: הַנִּסְתָּרֹת לַה׳ אֱלֹהֵינוּ וְגוֹ׳ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת (דברים כט, כח) לְפִיכָךְ, וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים.

יד **וַיְדַבֵּר** אֱלֹהִים. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, כַּמָּה דְּבָרִים שִׁכְרָן לָעוֹלָם הַבָּא. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, אִלּוּ דְּבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. וְאִלּוּ הֵן: כִּבּוּד אָב וָאֵם, וּגְמִילוּת חֲסָדִים, וְהַבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם.

רְאֵה כַּמָּה חֲבִיבָה הַתּוֹרָה שֶׁבִּשְׁבִילָהּ נִבְרָא הָעוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךְ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךְ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אֶרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה (ישעיה נא, טז).

אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁבִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִתֵּן אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, הֶחֱזִירָהּ עַל כָּל הָאֻמּוֹת וְלֹא קִבְּלוּהָ. בִּקֵּשׁ לְהַחֲזִיר הָעוֹלָם לְמִדִּידַת מֵימָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: עָמַד וַיְמַדֵּד אֶרֶץ רָאָה וַיִּתַּר גּוֹיִם (חבקוק ג, ו). כֵּיוָן שֶׁקִּבְּלוּהָ יִשְׂרָאֵל נִתְיַשֵּׁב הָעוֹלָם. לְפִיכָךְ וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים.

טו דָּבָר אַחֵר, וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם חֲקָרָהּ (איוב כח, כז). וְאַחֲרֵי כֵן יַאמֶר לָאָדָם (איוב כח, כח). לְמֶדְךָ הַתּוֹרָה, שֶׁאִם תִּהְיֶה בֶּן תּוֹרָה, לֹא תִּהֶא רוּחֲךָ גַּסָּה לוֹמַר דָּבָר לִפְנֵי הַצִּבּוּר, עַד שֶׁתִּפְקֹשׁט אוֹתָהּ בֵּינְךָ וּבֵין עַצְמְךָ שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים.

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁקָּרְאוּ הַחַזָּן בָּרַבִּים לִקְרוֹת בְּסֵפֶר תּוֹרָה בַּצִּבּוּר, וְלֹא רָצָה לַעֲלוֹת. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבֵּנוּ, לֹא כָּךְ לִמַּדְתָּנוּ, כִּי הִיא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ, וְלָמָּה נִמְנַעְתָּ מִלַּעֲלוֹת. אָמַר לָהֶן: הָעֲבוֹדָה, לֹא נִמְנַעְתִּי לִקְרוֹת אֶלָּא עַל שֶׁלֹּא סִדַּרְתִּי אוֹתָהּ פָּרָשָׁה שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים, שֶׁאֵין אָדָם רַשַּׁאי לוֹמַר דִּבְרֵי תוֹרָה לִפְנֵי הַצִּבּוּר, עַד שֶׁיְּפַשֵּׁט אוֹתוֹ שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא נוֹתֵן מַעֲנֶה לָשׁוֹן לְכָל הַבְּרִיּוֹת, וְהַתּוֹרָה גְּלוּיָה לְפָנָיו כְּכוֹכָב אֶחָד. וּכְשֶׁבָּא לִתֵּן אוֹתָהּ לְיִשְׂרָאֵל, כְּתִיב בּוֹ: אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם חֲקָרָהּ. וְאַחֲרֵי כֵן יַאמֶר לָאָדָם וְגוֹ'. וְכֵן כְּתִיב: וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, וְאַחֲרֵי כֵן לֵאמֹר.

טז אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, אִם נָפְלָה דִּלְקָה בַּשַּׁבָּת בְּבֵית שֵׁישׁ שָׁם סֵפֶר תּוֹרָה וּסְפָרִים אֲחֵרִים, מַהוּ לְהַצִּילָן מִפְּנֵי הַדִּלְקָה בַּשַּׁבָּת. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: כָּל כְּתָבֵי הַקֹּדֶשׁ מַצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדִּלְקָה בַּשַּׁבָּת, בֵּין שֶׁקּוֹרִין בָּהֶן בֵּין שֶׁאֵין קוֹרִין בָּהֶן. וְלָמָּה אָמְרוּ לְהַצִּילָן? מִפְּנֵי כְּבוֹד הַתּוֹרָה שֶׁכְּתוּבָה בָּהֶן. שֶׁאִם יִשָּׂרְפוּ, נִרְאִין שֶׁאֵינָן כְּלוּם.

אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה, הַכֹּל הָיָה שֶׁל אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ (דברים לג, ב). אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: הַתּוֹרָה שֶׁל אֵשׁ, עוֹרוֹתֶיהָ שֶׁל אֵשׁ, כְּתָבָהּ שֶׁל אֵשׁ, חִיטָּהּ שֶׁל אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ וְהַסַּרְסוּר נַעֲשׂוּ פִּיו שֶׁל אֵשׁ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לד, ל): וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו (שמות לד, ל). וְהַמַּלְאָכִים שֶׁיָּרְדוּ עִמּוֹ שֶׁל אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת וְגוֹ' (תהלים קד, ד). וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּנְתָנָהּ מִן הָאֵשׁ אוֹכֶלֶת אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה, (דברים ד, כד). וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה (דברים ד, לו). וְאַף הַדִּבּוּר יָצָא מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. כֵּיוָן שֶׁרָאוּ הַלַּפִּידִים וְכָל אוֹתָן אִשּׁוֹת, אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא תִּהְיוּ סְבוּרִין שֶׁהֵן רַשַּׁיּוֹת הַרְבֵּה. לָכֶךְ פָּתַח בְּאָנֹכִי. לֹא יִהְיֶה לְךָ וְגוֹ', לָמָּה קָרָאן אֱלֹהִים? רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: כְּדֵי שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם לוֹמַר, שֶׁלֹּא נִקְרְאוּ בִּשְׁמוֹ. שֶׁאִלּוּ נִקְרְאוּ בִּשְׁמוֹ, הָיָה בָּהֶן צֹרֶךְ. וַהֲרֵי נִקְרְאוּ בִּשְׁמוֹ, וְלֹא הָיָה בָּהֶן צֹרֶךְ. וְאֵימָתַי נִקְרְאוּ בִּשְׁמוֹ? בִּימֵי אֱנוֹשׁ בֶּן שֵׁת, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה' (בראשית ד, כו). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יָצָא אוֹקְיָנוֹס וְהִצִּיף שְׁלִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתֶּם עֲשִׂיתֶם מַעֲשֶׂה חָדָשׁ וִיקָרְאוּ עַצְמְכֶם בִּשְׁמִי. וְאַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה מַעֲשֶׂה חָדָשׁ וְאֶקְרָא עַצְמִי בִּשְׁמִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ ה' שְׁמוֹ (עמוס ה, ח)

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נִקְרְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, שֶׁהֵן עוֹשִׂין אֲחֵרִים חֲדָשִׁים בְּכָל יוֹם. כֵּיצַד? יֵשׁ לוֹ אֱלוֹהַּ שֶׁל זָהָב, נִצְרָךְ, עָשָׂה אוֹתוֹ שֶׁל כֶּסֶף. נִצְרַךְ לוֹ, עֲשָׂאוֹ שֶׁל נְחֹשֶׁת. נִצְרַךְ, עֲשָׂאוֹ שֶׁל בַּרְזֶל. וְכֵן בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת, עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹתוֹ שֶׁל עֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ (דברים לב, יז)

כִּי אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא (דברים ד, כד). שָׁאַל פְּלוֹסוֹפוֹס אֶחָד אֶת רַבָּן גַּמְלִיאֵל: מַהוּ שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא. וְכִי יֵשׁ כַּח בַּעֲבוֹדָה זָרָה לְהִתְקַנְּאוֹת בָּהּ. גִּבּוֹר מִתְקַנֵּא בְּגִבּוֹר, חָכָם בְּחָכָם, עָשִׁיר בְּעָשִׁיר וְכוּ'.

לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב (שמות כ, כ). לֹא תַּעֲשׂוּן, כְּדֶרֶךְ שֶׁבְּנֵי אָדָם נוֹהֲגִים בְּיִרְאוֹתֵיהֶן. כְּשֶׁטּוֹבָה בָּאָה עֲלֵיהֶם, מְכַבְּדִין לְיִרְאוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (חבקוק א, טז): עַל כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ כִּי בָהֵמָּה שָׁמֵן חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה, וּכְשֶׁהַפֻּרְעָנוּת בָּאָה עֲלֵיהֶן מְקַלְּלִין לְיִרְאוֹתֵיהֶן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ח, כא): וְהָיָה כִּי יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה (ישעיה ח, כא). אֲבָל אַתֶּם תִּהְיוּ נוֹתְנִים הוֹדָיָה עַל הַטּוֹבָה וְעַל הָרָעָה. שֶׁכֵּן דָּוִד אוֹמֵר: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא (תהלים קטז, יג). צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא, וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא (תהלים קטז, ג-ד). וְכֵן אִיּוֹב אוֹמֵר: ה' נָתַן וַה' לָקָח יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ (איוב א, כא), עַל מִדָּה טוֹבָה וְעַל מִדַּת פֻּרְעָנוּת. מָה אִשְׁתּוֹ אוֹמֶרֶת לוֹ, עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתְךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת (איוב ב, ט). אָמַר לָהּ: כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבְּרִי גַּם אֶת הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת הָרָע לֹא נְקַבֵּל (איוב ב, י) וְצָרִיךְ אָדָם לִהְיוֹת שָׂמֵחַ בְּיִסּוּרִין יוֹתֵר מִן הַטּוֹבָה. שֶׁאַפְלּוּ אָדָם בְּטוֹבָה כָּל יָמָיו, לֹא נִמְחַל לוֹ עֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ. וּבַמֶּה נִמְחָל לוֹ, בְּיִסּוּרִין.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: חֲרִי הוּא אוֹמֵר: מוּסַר ה' בְּנִי אַל תִּמְאָס וְאַל תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ, כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה (משלי ג, יא-יב). מִי גָּרַם לְבֵן זֶה לְרַצּוֹת אֶת אָבִיו. חֲזִי אוֹמֵר: זֶה יִסּוּרִין.

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: חֲרֵי הוּא אוֹמֵר: וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִיַּסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ (דברים ח, ה). מַהוּ וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ? יְהִי יוֹדֵעַ לְבָבְךָ מַעֲשִׂים שֶׁעָשִׂיתָ, שֶׁיִּסּוּרִין שֶׁהֵבֵאתִי עָלֶיךָ, שֶׁלֹּא לְפִי מַעֲשֶׂיךָ הֵן.

רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: חֲבִיבִין הַיִּסּוּרִין, שֶׁכָּשֵׁם שֶׁקָּרְבָּנוֹת מְרַצִּין, כָּךְ הַיִּסּוּרִין מְרַצִּין. בְּקָרְבָּנוֹת כְּתִיב: וְנִרְצָה לוֹ (ויקרא א, ד). וּבַיִּסּוּרִין כְּתִיב: וְהֵם יִרְצוּ אֶת עֲוֹנָם (ויקרא כו, מג) וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהַיִּסּוּרִין מְרַצִּין יוֹתֵר מִן הַקָּרְבָּנוֹת. שֶׁהַקָּרְבָּנוֹת בַּמָּמוֹן, וְיִסּוּרִין בַּגּוּף. וְכֵן הוּא אוֹמֵר עוֹר בְּעַד עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ (איוב ב, ד).

יז וְלֹא תַּעֲלֶה בְּמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי וְגוֹ'. וַחֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר. וּמָה אֲבָנִים שֶׁאֵין בָּהֶם דַּעַת לֹא לְטוֹבָה וְלֹא לְרָעָה, הִזְהִירְךָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא לְנַהֵג בָּהֶן מִנְהַג בְּזָיוֹן חֲבֵרְךָ שֶׁהוּא בְּדִמּוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְּלֶהָ. מִכָּאן אָמְרוּ: הַמְּזַבֵּחַ נִבְרָא לַאֲרִיכוּת יָמָיו שֶׁל אָדָם, וְהַבַּרְזֶל לְקַצֵּר יָמָיו. אֵינוֹ דִּין שֶׁנָּנִיף אֶת הַמְקַצֵּר עַל הַמַּאֲרִיךְ.

רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי אוֹמֵר, חֲרֵי הוּא אוֹמֵר: אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה (דברים כז, ו), אֲבָנִים שֶׁמַּטִּילִין שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וַחֲרֵי קַל וָחֹמֶר, וּמָה אַבְנֵי מִזְבֵּחַ שֶׁלֹּא רוֹאוֹת וְלֹא שׁוֹמְעוֹת וְלֹא מְדַבְּרוֹת, עַל שֶׁמַּטִּילוֹת שָׁלוֹם, אָמְרָה תּוֹרָה לֹא תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל (דברים כז, ה). הַמַּטִּיל שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיַּאֲרִיכוּ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה, עַל יְדֵי יֵצֶר הָרָע הַשָּׂנִים מִתְקַצְּרוֹת. אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא, בְּלַע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹקִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְגוֹ' (ישעיה כה, ח).

משפטים

א וְאֵלֶּה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אֹהֵב, אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים, מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ (תהלים צט, ד). כָּל הָעֹז וְהַשֶּׁבַח וְהַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הוּא מִשְׁפָּט אָהֵב. בִּנְהַג שֶׁבָּעוֹלָם, מִי שֶׁהוּא בַּעַל זְרוֹעַ אֵינוֹ רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט, אֶלָּא מַעֲבִיר עַל הַמִּשְׁפָּט, חוֹמֵס וְגוֹזֵל, וּמַעֲבִיר עַל דַּעַת קוֹנוֹ, וְנוֹשֵׂא פָּנִים לִפְנֵי אוֹהֲבָיו וּקְרוֹבָיו, וְעוֹשֶׂה שֶׁלֹּא כַּדִּין לְשׂוֹנְאָיו. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, מִשְׁפָּט אָהֵב, אֵינוֹ עוֹשֶׂה דְּבָרָיו אֶלָּא בְּמִשְׁפָּט. חֲרֵי, וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב.

מַהוּ אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים? אָמַר רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרִי: שְׁנֵי חֲמָרִים מְהַלְּכִין בַּדֶּרֶךְ שׁוֹנְאִין זֶה לָזֶה. רָבַץ לְאַחַד מֵהֶן חֲמוֹרוֹ. חֲבֵרוֹ עוֹבֵר וְרוֹאֵהוּ שֶׁרָבַץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ, אָמַר, לֹא כְּתִיב בַּתּוֹרָה כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ וְגוֹ' עָזֹב תַּעֲזֹב (שמות כג, ה). מֶה עָשָׂה? חָזַר וְטָעַן וּמְלַוֵּהוּ. הִתְחִיל מֵסִיחַ עִמּוֹ, עָזַב קָמְעָא מִכָּאן, הַעֲלָה מִכָּאן, עַד שֶׁיִּטְעֹן עִמּוֹ, נִמְצְאוּ עוֹשִׂין שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם. וַחֲבֵרוֹ אוֹמֵר: לֹא הָיִיתִי סָבוּר שֶׁהוּא שׂוֹנְאִי. רְאֵה הֵיאַךְ רְחֵם עָלַי כְּשֶׁרָאָה אוֹתִי וְאֶת חֲמוֹרִי בְּדֹחַק. מִתּוֹךְ כָּךְ, נִכְנְסוּ לְפַנְדָּק, אָכְלוּ וְשָׁתוּ בְּיַחַד וְנִתְאַהֲבוּ זֶה לָזֶה. חֲרֵי, אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה.

ב וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ, וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יֶהֶרְסֶנָּה (משלי כט, ד). מַלְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, בְּמִשְׁפָּט שֶׁהוּא עוֹשֶׂה, מַעֲמִיד אֶת הָאָרֶץ. וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יֶהֶרְסֶנָּה. אִם מֹשִׁים אָדָם עַצְמוֹ כַּתְּרוּמָה הַזּוֹ שֶׁמַּשְׁלֶכֶת בְּזָוִית הַבַּיִת וְאוֹמֵר מַה לִּי בְּטֹרַח הַצִּבּוּר, מַה לִּי בְּדִינֵיהֶם, מַה לִּי לִשְׁמֹעַ קוֹלָם, שָׁלוֹם עָלַיִךְ נַפְשִׁי, חֲרֵי זֶה מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם. חֲרֵי וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יֶהֶרְסֶנָּה.

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אַסִּי, כְּשֶׁהָיָה מִסְתַּלֵּק מִן הָעוֹלָם, נִכְנַס בֶּן אֲחוֹתוֹ אֶצְלוֹ, מְצָאוֹ בּוֹכֶה. אָמַר לוֹ: רַבִּי, מִפְּנֵי מָה אַתָּה בּוֹכֶה? יֵשׁ תּוֹרָה שֶׁלֹּא לָמַדְתָּ, וְחֲרֵי תַּלְמִידֶיךָ יוֹשְׁבִים לְפָנֶיךָ. יֵשׁ גְּמִילוּת חֲסָדִים שֶׁלֹּא עָשִׂיתָ. וְעַל כָּל מִדּוֹת שֶׁהָיוּ בְּךָ, הָיִיתָ מִתְרַחֵק מִן הַדַּיָּנִין, וְלֹא נָתַתָּ רְשׁוּת עַל עַצְמְךָ לְהִתְמַנּוֹת עַל צָרְכֵי צִבּוּר. אָמַר לוֹ: בְּנִי, עָלַיָּ אֲנִי בּוֹכֶה, שֶׁמָּא אֶתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן עַל שֶׁהָיִיתִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת דִּינֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, חֲרֵי, וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יֶהֶרְסֶנָּה.

ג וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא: כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֱלֶּה, פּוֹסֵל הָרִאשׁוֹנִים. וְאֵלֶּה, מוֹסִיף עַל הָאַחֲרוֹנִים וְעַל הָרִאשׁוֹנִים שֶׁבַּח, כַּדַּעַת הַזֹּאת אַתָּה פּוֹתֵר אֶת כֻּלָּם. וְאַף כָּאן, וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים, שֶׁמּוֹסִיף עַל הָרִאשׁוֹנִים שֶׁבַּח, שֶׁנֶּאֱמַר: שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְגוֹ' (שמות טו, כה) לִפְנֵיהֶם, וְלֹא לִפְנֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם.

מִנַּיִן לְבַעֲלֵי דִינִין שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ לָהֶם דִּין זֶה עִם זֶה שֶׁיּוֹדְעִים שֶׁאֻמּוֹת דָּנִין אוֹתוֹ הַדִּין כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁאָסוּר לְהִזְדַּקֵּק לִפְנֵיהֶם. תַּלְמוּד לוֹמַר: אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם. לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא לִפְנֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם. שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּנִּיחַ דִּינֵי יִשְׂרָאֵל וְהוֹלֵךְ לִפְנֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם, כָּפַר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא תְּחִלָּה, וְאַחֲרֵי כֵן כָּפַר בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים (דברים לב, לא). מָשָׁל לְמַה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְחוֹלֶה שֶׁנִּכְנַס הָרוֹפֵא לְבַקְּרוֹ. אָמַר לְבָנֵי בֵיתוֹ: הַאֲכִילוּהוּ וְהַשְׁקוּהוּ כָּל מַה שֶׁרוֹצֶה, אַל תִּמְנְעוּ מִמֶּנּוּ כְּלוּם. נִכְנַס אֵל אַחֵר, אָמַר לִבְנֵי בֵיתוֹ, הִזָּהֲרוּ שֶׁאַל יֹאכַל דָּבָר פְּלוֹנִי וְאַל יִשְׁתֶּה דָּבָר פְּלוֹנִי. אָמְרוּ לוֹ: לָזֶה אָמַרְתָּ

לֶאֱכֹל כָּל מַה שֶּׁהוּא רוֹצֶה, וְלָזֶה אַתָּ אוֹמֵר: אַל יֹאכַל. אָמַר לָהֶן: הַחוֹלֶה הָרִאשׁוֹן אֵינוֹ שֶׁל חַיִּים. לְפִיכָךְ אָמַרְתִּי לָהֶם אַל תִּמְנְעוּ לוֹ כְּלוּם, בֵּין יֹאכַל וּבֵין לֹא יֹאכַל, יָמוּת. אֲבָל זֶה שֶׁהוּא שֶׁל חַיִּים, אָמַרְתִּי אַל יֹאכַל דָּבָר פְּלוֹנִי, שֶׁלֹּא יַכְבִּיד אֶת חָלְיוֹ. וְכֵן חֻקּוֹת הַגּוֹיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי חֻקּוֹת הָעַמִּים הֶבֶל הוּא (ירמיה י, ג). וּכְתִיב: וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם (יחזקאל כ, כה). אֲבָל לְיִשְׂרָאֵל נָתַתִּי לָהֶם מִצְוֹת וְחֻקִּים טוֹבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם (ויקרא יח, ה).

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, אִם עֲשִׂיתֶם אַתֶּם אֶת הַדִּין וְאֵין אַתֶּם מִזְדַּקְּקִין לִפְנֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם, אֶבְנֶה לָכֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְיֵשְׁבוּ בָּהּ סַנְהֶדְרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְגוֹ' (ישעיה א, כו). וּכְתִיב: צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְגוֹ' (ישעיה א, כז) וּכְתִיב: כֹּה אָמַר ה' שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְגוֹ' (ישעיה נו, א).

ד **וְאֵלֶּה** הַמִּשְׁפָּטִים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב גַּם אֵלֶּה לַחֲכָמִים הַכָּר פָּנִים בְּמִשְׁפָּט בַּל טוֹב (משלי כד, כג). אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: הֱווּ יוֹדְעִין שֶׁנָּתַתִּי לָכֶם אֶת הַתּוֹרָה. וּכְתִיב בָּהּ: אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים. הַכָּר פָּנִים בְּמִשְׁפָּט בַּל טוֹב. מַהוּ? שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁדַּיָּן מַכִּיר פָּנִים וּמְקַלְקֵל אֶת הַדִּין, מְסַלֵּק אֶת הַשְּׁכִינָה, שֶׁכָּתוּב בּוֹ: טוֹב ה' לַכֹּל (תהלים קמה, ט), מִפְּנֵי שֶׁכָּתוּב בּוֹ: אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט (תהלים פב, א).

וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים: מַהוּ זֶה שֶׁסִּלֵּק שְׁכִינָתוֹ מִן יִשְׂרָאֵל? וְהוּא אוֹמֵר: סִלַּקְתִּי אֶת שְׁכִינָתִי מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי, מִפְּנֵי שֶׁרָאִיתִי הַדַּיָּן שֶׁקִּלְקֵל אֶת הַדִּין וְעָמַדְתִּי מִשָּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאֶנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר ה' אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ (תהלים יב, ו). מַה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה? שׁוֹלֵף חַרְבּוֹ כְּנֶגְדּוֹ לְהוֹדִיעוֹ שֶׁיֵּשׁ דִּין לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: גּוּרוּ לָכֶם מִפְּנֵי חֶרֶב כִּי חֵמָה עֲוֹנוֹת חָרֶב לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדּוּן (איוב יט, כט). שֶׁדַּן כְּתִיב, וּכְשֶׁדַּן דִּין אֱמֶת, אֵין הַשְּׁכִינָה זָזָה הֵימֶנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכִי הֵקִים ה' לָהֶם שֹׁפְטִים וְהָיָה ה' עִם הַשֹּׁפֵט וְהוֹשִׁיעָם מיַּד אֹיְבֵיהֶם כֹּל יְמֵי הַשּׁוֹפֵט (שופטים ב, יח). לְכָךְ כְּתִיב: כֹּה אָמַר ה', שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא (ישעיה נו, א), אֲנִי מְקֻרָב עַצְמִי עִמָּכֶם.

וְכֵן אַתָּ מוֹצֵא בִּנְבוּכַדְנֶצַּר כְּשֶׁרָאָה אֶת הַחֲלוֹם, דִּכְתִיב: וַאֲלוּ אִילָן בְּגוֹא אַרְעָא וְרוּמֵהּ שַׂגִּיא (דניאל ד, ז), כָּל אוֹתוֹ עִנְיָן, קָרָא בְּחַיִל וְכֵן אָמַר, גִּדּוּ אִילָנָא וְקַצּוּ עַנְפוֹהִי, אַתְּרוּ עָפְיֵהּ וּבַדְּרוּ אִנְבֵּהּ, תְּנֵד חֵיוְתָא מִן תַּחְתּוֹהִי וְצִפָּרַיָּא מִן עַנְפוֹהִי (דניאל ד, יא). נִכְנַס דָּנִיֵּאל אֶצְלוֹ מִתְפַּחֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֶּלְטְשַׁאצַּר, אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיוֹנֵי יְבַהֲלֻנֵּהּ, עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר, בֶּלְטְשַׁאצַּר, חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ אַל יְבַהֲלֶךָּ, עָנֵה בֶלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר, מָרִיא, חֶלְמָא לְשָׂנְאָיךְ וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָיךְ (דניאל ד, טז). שׁוֹנְאוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר מִי הוּא, יִשְׂרָאֵל. לָמָּה? שֶׁהָרַג אוֹתָם וְהֶחֱרִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְהֶגְלָה אוֹתָם. אֶלָּא תָּלָה דָּנִיֵּאל עֵינָיו כְּלַפֵּי מַעְלָה וְאָמַר: מָרִי, רִבּוֹנִי, הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ יִתְקַיֵּם בִּנְבוּכַדְנֶצַּר שׂוֹנְאֶךָ וְעָרֶךָ. כֵּיוָן שֶׁרָאָה נְבוּכַדְנֶצַּר אֶת הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ, הִתְחִיל לוֹמַר לְדָנִיֵּאל, מָה אַתָּה יוֹעֲצֵנִי? אָמַר לוֹ: הַלָּלוּ הָעֲנִיִּים שֶׁהִגְלֵיתָ מֵאַרְצָם, רְעֵבִים וּצְמֵאִים עֲרֻמִּים, פְּתַח לָהֶם אוֹצְרוֹתֶיךָ וּפַרְנֵס אוֹתָם, אוּלַי תִּרָפֵא אֶת הַחֲלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ וְחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְרָק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֶה אַרְכָה לִשְׁלְוָתָךְ (דניאל ד, כד).

וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁדָּנִיֵּאל הַצַּדִּיק הָיָה מַשִּׂיא עֵצָה כָּזוֹ לִנְבוּכַדְנֶצַּר שׂוֹנְאוֹ שֶׁל מָקוֹם? אֶלָּא לְפִי שֶׁרָאָה אֶת יִשְׂרָאֵל שִׁלְּפֵי גוֹלָה, מְטֻלְטָלִים דְּווּיִים בְּרָעָב, לְפִיכָךְ הִשִּׂיאוֹ עֵצָה כָּזוֹ בְּרַחֲמָנוּתוֹ עֲלֵיהֶם, לְפִי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁלַּסּוֹף נַפְשׁוֹ קָנִיטָה עֲלֵיהֶם. מִיָּד פָּתַח אוֹתוֹ רָשָׁע אוֹצְרוֹתָיו וְחִלֵּק לָהֶם לִשְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ. לְאַחַר שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, שָׁכַח אוֹתוֹ רָשָׁע אֶת הַחֲלוֹם. וְהִתְחִיל לְטַיֵּל עַל פַּלְטְרִין שֶׁלּוֹ. שָׁמַע קוֹל הֲמוֹן צַעֲקַת הָעֲנִיִּים לִפְנֵי אוֹצְרוֹתָיו. אָמַר לַעֲבָדָיו: מַה קוֹל זֶה שֶׁאֲנִי שׁוֹמֵעַ? אָמְרוּ לוֹ: הָעֲנִיִּים שֶׁהִגְלֵיתָ תּוֹבְעִים פַּרְנָסָתָם. מִיָּד נִכְנַס בּוֹ עַיִן רָעָה. עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר: הֲלָא דָא הִיא בָּבֶל רַבְתָּא דִּי אֲנָה בְנֵיתַהּ לְבֵית מַלְכוּ בְּתֻקֶף חִסְנִי וְלִיקָר הַדְרִי (דניאל ד, כז). אָמַר: אִלּוּלֵי בֵּית הַמָּמוֹן שֶׁלִּי, מֵהֵיכָן אֲנִי בּוֹנֶה הַמְּדִינָה הַזּוֹ כֻּלָּהּ? צְוָה וּפָסַק לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא וְגוֹ' (דניאל ד, כח). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רָשָׁע, מִי גָּרַם לְךָ שֶׁלִּוָּה כָּל אוֹתָן שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, הֲלֹא הַצְּדָקָה שֶׁעָשִׂיתָ. וּמָה אֻמּוֹת הָעוֹלָם כָּךְ, יִשְׂרָאֵל עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. לְכָךְ נֶאֱמַר: כֹּה אָמַר ה' שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה (ישעיה נו, א).

ה **וְאֵלֶּה** הַמִּשְׁפָּטִים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב וְגוֹ', לֹא עָשָׂה כֵן וְגוֹ' (תהלים קמז, יט-כ). עֲקִילַס הַגֵּר בֶּן אֲחוֹתוֹ שֶׁל אַדְרְיָאנוֹס, הָיָה מְבַקֵּשׁ לְהִתְגַּיֵּר וְהָיָה מִתְיָרֵא מִן אַדְרְיָאנוֹס הוֹדוֹ. אָמַר לוֹ: אֲנִי מְבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת סְחוֹרָה. אָמַר לוֹ: שֶׁמָּא אַתָּה חָסֵר כֶּסֶף וְזָהָב, חֲרִי אוֹצְרוֹתַי לְפָנֶיךָ. אָמַר לוֹ: אֲנִי מְבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת סְחוֹרָה לָצֵאת לַחוּץ לִידַע דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, וַאֲנִי מְבַקֵּשׁ לִמְלֹךְ בְּךָ הֵיאַךְ לַעֲשׂוֹת. אָמַר לוֹ: כָּל פְּרַקְמַטְיָא שֶׁאַתָּה רוֹאֶה שְׁפָלָה וּנְתוּנָה בָּאָרֶץ, לְךָ עֲסֹק בָּהּ, שֶׁסּוֹפָהּ לְהִתְעַלּוֹת וְאַתָּה מִשְׁתַּכֵּר. בָּא לוֹ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלָמַד תּוֹרָה.

לְאַחַר זְמַן מְצָאוּהוּ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, רָאוּהוּ פָּנָיו מִשְׁתַּנּוֹת. אָמְרוּ זֶה לָזֶה: עֲקִילַס לוֹמֵד תּוֹרָה. כֵּיוָן שֶׁבָּא אֶצְלָם, הִתְחִיל לִשְׁאֹל לָהֶם שְׁאֵלוֹת הַרְבֵּה, וְהֵן מְשִׁיבִין אוֹתוֹ. עָלָה אֵצֶל אַדְרְיָאנוֹס הוֹדוֹ, אָמַר לוֹ: וְלָמָּה פָּנֶיךָ מִשְׁתַּנּוֹת. סָבוּר אֲנִי שֶׁהִפְסִידָה פְּרַקְמַטְיָא שֶׁלְּךָ אוֹ שֶׁמָּא הֵצַר לְךָ אָדָם? אָמַר לוֹ: לָאו. אָמַר לוֹ: אַתָּה קָרוֹב לִי וְאָדָם מֵצֵר לִי. אָמַר לוֹ: וְלָמָּה פָּנֶיךָ מִשְׁתַּנּוֹת? אָמַר לוֹ: שֶׁלָּמַדְתִּי תּוֹרָה, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמַּלְתִּי אֶת עַצְמִי. אָמַר לוֹ: וּמִי אָמַר לְךָ כָּךְ? אָמַר לוֹ: בְּךָ נִמְלַכְתִּי. אָמַר לוֹ: אִימָתַי. אָמַר לוֹ: בְּשָׁעָה שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ מְבַקֵּשׁ אֲנִי לַעֲשׂוֹת סְחוֹרָה, וְאָמַרְתָּ לִי, כָּל פְּרַקְמַטְיָא שֶׁאַתָּה רוֹאֶה שְׁפָלָה וּנְתוּנָה

בָּאָרֶץ, לְךָ וַעֲסֹק בָּהּ, שֶׁסּוֹפָהּ לְהִתְעַלּוֹת. חָזַרְתִּי עַל כָּל הָאֻמּוֹת וְלֹא רָאִיתִי אֻמָּה שְׁפָלָה נְתוּנָה בָּאָרֶץ כְּיִשְׂרָאֵל, וְסוֹפָהּ לְהִתְעַלּוֹת. שֶׁכֵּן אָמַר יְשַׁעְיָה: כֹּה אָמַר ה׳ גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ, לִבְזֹה נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וְקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן ה׳ אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ (ישעיה מט, ז). אָמַר לוֹ סְקֻנְדְּרוֹס שָׁלוֹ: עֲתִידִין אֵלּוּ שֶׁאָמַרְתָּ, שֶׁיִּהוּ מְלָכִים עוֹמְדִים מִפְּנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ. הִכָּהוּ אַדְרְיָאנוֹס עַל לְחָיָיו, אָמַר לוֹ: יֵשׁ נוֹתְנִין רְטִיָּה אֶלָּא עַל גַּב הַמַּכָּה. עַכְשָׁו אִם רוֹאִין גִּילּוֹרֵר אֶחָד אֵין עוֹמְדִין מִלְּפָנָיו, שֶׁהָיִיתָ אוֹמֵר שֶׁהַמְּלָכִים רוֹאִין אוֹתָם וְעוֹמְדִין מִפְּנֵיהֶם.

אָמַר לוֹ סְקֻנְדְּרוֹס: אִם כֵּן מַה תַּעֲשֶׂה, טָמְנָהוּ, הוֹאִיל וְהִתְגִּיר הָרְגָהוּ. אָמַר לוֹ: עֲקִילַס בֶּן אֲחוֹתִי עַד שֶׁהוּא בְּמֵעֵי אִמּוֹ הָיָה רָאוּי לְהִתְגַּיֵּר, מַה עָשָׂה סְקֻנְדְּרוֹס שֶׁלּוֹ עָלָה לַגַּג וְנָפַל וּמֵת, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ צוֹוַחַת, כֵּן יֹאבְדוּ כָל אוֹיְבֶיךָ ה׳ (שופטים ה, לא).

אָמַר לוֹ אַדְרְיָאנוֹס: חֲרֵי מֵת סְקֻנְדְּרוֹס, אֵין אַתָּה אוֹמֵר לִי עַל מֶה עָשִׂיתָ הַדָּבָר הַזֶּה. אָמַר לוֹ: שֶׁבִּקַּשְׁתִּי לִלְמֹד תּוֹרָה. אָמַר לוֹ: הָיָה לְךָ לִלְמֹד תּוֹרָה וְלֹא לִמּוֹל. אָמַר לוֹ עֲקִילַס: נָתַתָּ לְאִסְטָרְטְלִירוֹס אֲנוּנָה אֶלָּא אִם כֵּן נָטַל זֵינוֹ שֶׁלּוֹ. כָּךְ, לְעוֹלָם אִם אֵין אָדָם נִמּוֹל, אֵינוֹ יָכוֹל לִלְמֹד תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב (תהלים קמז, יט), לְמִי שֶׁהוּא מָל כְּיַעֲקֹב, לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי (תהלים קמז, כ), מִשּׁוּם שֶׁהֵם עֲרֵלִים.

חֻקָּיו, זוֹ תּוֹרָה. וּמִשְׁפָּטָיו, אֵלּוּ הַדִּינִים, שֶׁנֶּאֱמַר: שָׂם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט (שמות טו, כה). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: נָתַתִּי לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, לְךָ וְתֵן לָהֶם אֶת הַמִּשְׁפָּטִים. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם מְבַקְּשִׁים אַתֶּם לַעֲמֹד בָּעוֹלָם, שִׁמְרוּ אֶת הַמִּשְׁפָּטִים, שֶׁהֵן מַעֲמִידִין אֶת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם.

דּוֹר הַמַּבּוּל לֹא אָבְדוּ מִן הָעוֹלָם, אֶלָּא שֶׁעָבְרוּ עַל הַמִּשְׁפָּטִים. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת: מַה כְּתִיב בָּהֶם, מִבַּקֵּר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ מִבְּלִי מֵשִׂים (איוב ד, כ). הֲוֵי, וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים. דָּבָר אַחֵר, דּוֹר הַמַּבּוּל עַל שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֶת הַמִּשְׁפָּט, כְּתִיב בָּהֶם לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם (בראשית ו, ג).

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אִם יֵשׁ דִּין לְמַטָּן, אֵין דִּין לְמַעְלָן. וְאִם אֵין דִּין לְמַטָּן, יֵשׁ דִּין לְמַעְלָן. כֵּיצַד? אִם יַעֲשׂוּ הַתַּחְתּוֹנִים אֶת הַדִּין מִלְמַטָּה, אֵין הַדִּין נַעֲשֶׂה מִלְמַעְלָן. לְפִיכָךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שִׁמְרוּ אֶת הַמִּשְׁפָּט, שֶׁלֹּא תִּגְרְמוּ לִי לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט מִלְמַעְלָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּל מַה שֶּׁאֲנִי עוֹשֶׂה, בְּדִין אֲנִי עוֹשֶׂה. שֶׁאִלּוּ הָיִיתִי מְבַקֵּשׁ פַּעַם אַחַת לַעֲבֹר אֶת הַדִּין, לֹא הָיָה הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד. אָמַר יְשַׁעְיָה: חֻמָּה אֵין לִי מִי יִתְּנֵנִי שָׁמִיר וְשַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשָׁעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָחַד (ישעיה כז, ד). פְּסִיעָה אַחַת הָיִיתִי פּוֹסֵעַ וּמַעֲבִיר עַל הַדִּין. אֲצִיתֶנָּה יָחַד, מִיָּד הָעוֹלָם נִשְׁרָף. לָמָּה? אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי (ישעיה כז, ה). מִפְּנֵי שֶׁיָּדֵי אֲחוּזָה בְּמָעֻזִּי, יָדִי אֲחוּזָה בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי (דברים לב, מא). יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי (ישעיה כז, ה), בֵּינִי וּבֵין הַמִּשְׁפָּט, שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה לִי (ישעיה כז, ה).

אִם שִׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי (דברים לב, מא). אִם מְשַׁנֶּה אֲנִי אֶת הַדִּין, בָּרָק אֶחָד יוֹצֵא וּמַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם. וּמָה אֲנִי עוֹשֶׂה? וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי (דברים לב, מא). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי נִקְרֵאתִי בַּעַל הַמִּשְׁפָּט, וַאֲנִי מְבַקֵּשׁ לִקְשׁט יָדִי בְּעֵשָׂו וְאֵינִי יָכוֹל, עַד שֶׁנִּפְרַע לוֹ שְׂכַר מִצְוָה קַלָּה שֶׁעָשָׂה לְפָנַי בָּעוֹלָם הַזֶּה.

אָמַר רַבִּי פִּינְחָס הַכֹּהֵן בַּר חָמָא בְּשֵׁם רַבִּי חִלְקִיָּה בְּשֵׁם רַבִּי סִימוֹן: רְאֵה מַה כְּתִיב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד וְגוֹ׳ (זכריה יב, ט). אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי מְמַחֶה בְּיָדְךָ, שֶׁאַתָּה אוֹמֵר אֲבַקֵּשׁ? אָמַר לָהֶן: כְּשֶׁאֲבַקֵּשׁ לָהֶן זְכוּת וְלֹא אֶמְצָא, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אַשְׁמִיד וְגוֹ׳.

אָמַר רַבִּי פִּינְחָס הַכֹּהֵן בַּר חָמָא בְּשֵׁם רַבִּי חִלְקִיָּה בְּשֵׁם רַבִּי סִימוֹן: רְאֵה מַה כְּתִיב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד וְגוֹ׳ (זכריה יב, ט). אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי מְמַחֶה בְּיָדְךָ, שֶׁאַתָּה אוֹמֵר אֲבַקֵּשׁ? אָמַר לָהֶן: כְּשֶׁאֲבַקֵּשׁ לָהֶן זְכוּת וְלֹא אֶמְצָא, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אַשְׁמִיד וְגוֹ׳.

אָמַר רַבִּי לֵוִי בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: רְאֵה מַה כְּתִיב חָזֶה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב לְבוּשֵׁהּ כִּתְלָג חִוַּר וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקָא (דניאל ז, ט). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כְּשֶׁאֲנַקֵּה עַצְמִי מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם מִמִּצּוֹת קַלּוֹת שֶׁעָשׂוּ לְפָנַי, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו. עַד עַכְשָׁו הַכֶּרֶם בֹּסֶר, מִשֶּׁיִּתְבַּשֵּׁל וְיַעֲשֶׂה הַכֶּרֶם יַיִן, אֲנִי דּוֹרְכוֹ וְאַתֶּם מְזַמְּרִין לִי, בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ לָהּ (ישעיה כז, ב).

רַבִּי יוּדָן בְּשֵׁם אִיבּוֹ, כְּתִיב: פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין אִישׁ אִתִּי וְגוֹ׳ (ישעיה סג, ג). וְכִי לְסִיוָּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צָרִיךְ? אֶלָּא כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְכְשֶׁאֲבַקֵּר פְּנֻקְסוֹתֵיהֶן וְלֹא תִּמְצָא לָהֶם זְכוּת לְפָנַי, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְגוֹ׳ (ישעיה סג, ג). וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה אֶגְאַל אֶתְכֶם וְשׁוּב אֵין אַתֶּם מִשְׁתַּעְבְּדִין. שֶׁנֶּאֱמַר: וְעִנְתְּךָ לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד (נחום א, יב).

ו **שְׁאֵלְתָּא** דְּמַחֲיָבִים דְּבֵית יִשְׂרָאֵל, דְּמָאן דְּאִית לֵהּ דִּינָא בַּהֲדֵי חַבְרֵהּ, אָסִיר לֵהּ לְמֵיזַל לְגַבֵּי אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם. וְתַנְיָא, הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא אַגּוֹרִיאוֹת שֶׁל גּוֹיִם, אַף עַל פִּי שֶׁדִּינֵיהֶם כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, אֵין אַתָּה רַשַּׁאי לְהַזְקֵק לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: לִפְנֵיהֶם, לִפְנֵיהֶם וְלֹא לִפְנֵי גּוֹיִם, לִפְנֵיהֶם וְלֹא לִפְנֵי הֶדְיוֹטוֹת. וְדַיָּנֵי צְרִיכֵי לְחַמּוּצֵי דִּינַיְהוּ,

כִּדְדָרֵשׁ בַּר קַפָּרָא, מְנָא הָא מִלְּתָא דְּאָמְרוּ רַבָּנָן, הֲווּ מְתוּנִין בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת וְגוֹ׳ (שמות כ, כג), וְסָמִיךְ לֵהּ וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים.

וְתָנָא, אֲשֶׁר לֹא תִגְלֶה עֶרְוָתָן שֶׁל כֹּהֲנִים מְגֻלּוֹת הָיוּ, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר, וְעָשָׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד (שמות כח, מב). אֶלָּא לוֹמַר לְךָ, כְּשֵׁם שֶׁהַזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַכֹּהֲנִים שֶׁלֹּא יִפְסְעוּ פְּסִיעוֹת גַּסּוֹת בַּמִּקְדָּשׁ, כָּךְ הִזְהִיר אֶת הַדַּיָּנִים שֶׁלֹּא יִפְסְעוּ פְּסִיעוֹת גַּסּוֹת בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: אַשְׁרוּ חָמוֹץ (ישעיה א, יז), אַשְׁרֵי הַדַּיָּן הַמַּחְמִיץ אֶת דִּינוֹ.

תָּנוּ רַבָּנָן: וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה' (דברים יט, יז). מִצְוָה בַּנִּדּוֹנִין שֶׁיַּעַמְדוּ וְלֹא יֵשְׁבוּ. וְיִרְאוּ עַצְמָן כְּאִלּוּ הֵן עוֹמְדִין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: לִפְנֵי ה'.

תָּנוּ רַבָּנָן: בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ (ויקרא יט, טו), עִם שֶׁאַתָּה בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, הְשָׁתַּדֵּל לְדוּנוֹ בְּצֶדֶק.

רַב עוּלָּא בְּרֵהּ דְּרַב עִילַאי, הֲוָה לֵהּ דִּינָא קַמֵּהּ דְּרַב נַחְמָן. שָׁלַח לֵהּ רַב יוֹסֵף: עוּלָּא חֲבֶרֵנוּ עָמִית בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת הוּא. אָמַר, מַאי שָׁלַח לִי לְחַנּוּפֵי לֵהּ. הֲדַר אָמַר: דִּלְמָא לְמִשְׁרָא לֵהּ תִּגְרֵהּ. אִי נָמֵי, לְשׁוּדָּא דְּדַיָּנֵי.

אָמַר עוּלָּא: מַחְלֹקֶת בְּבַעֲלֵי דִינִין. אֲבָל עֵדִים לְדִבְרֵי הַכֹּל בַּעֲמִידָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָמְדוּ (דברים יט, יז). מַה לַיּוֹשֵׁב שֶׁכֵּן פָּסוּל לְעֵדוּת מְיֻשָּׁב. אֶלָּא תַּלְמִיד חָכָם מֵעִיד מְיֻשָּׁב.

וְאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָא: צוּרְבָא מֵרַבָּנָן דְּיָדַע סַהֲדוּתָא וְזִילָא בֵּהּ מִלְּתָא לְמֵיזַל לְגַבֵּי דַּיָּנָא דְּזוּטַר מִנֵּהּ, לָא לֵיזַל.

אָמַר רַב שִׁישָׁא בְּרֵהּ דְּרַב אִידִי, אַף אֲנָן נָמֵי תְּנֵינָא, מָצָא שַׂק אוֹ קֻפָּה אֵין דַּרְכּוֹ לִטֹּל, הֲרֵי זֶה לֹא יִטֹּל. הַנִּי מִלֵּי, בְּמָמוֹן. אֲבָל בְּאִסּוּרָא, אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד ה' (משלי כא, ל).

כָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם, אֵין חוֹלְקִים כָּבוֹד לָרָב. רַב יֵימַר הֲוָה יָדַע סַהֲדוּתָא לְמַר זוּטְרָא. אָתָא לְקַמֵּהּ דַּאֲמִימַר, אוֹתְבֵהּ. אָמַר לֵהּ רַב אָשֵׁי לַאֲמִימַר, וְהָא אָמַר עוּלָּא, מַחְלֹקֶת בְּבַעֲלֵי דִינִין. אֲבָל עֵדִים, דִּבְרֵי הַכֹּל בַּעֲמִידָה. אָמַר לֵהּ: הַאי עָשָׂה וְהַאי עָשָׂה, עָשָׂה דְּכִבּוֹד הַתּוֹרָה עָדִיף.

אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: כָּל דַּיָּן שֶׁדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ, מַשְׁרֶה שְׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל (תהלים פב, א). וְכָל דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ דָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ, גּוֹרֵם לַשְׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאֲנָקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם וגו' (תהלים יב, ו). וְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: כָּל דַּיָּן שֶׁנִּוּטֶל מָמוֹן מִזֶּה וְנוֹתֵן לָזֶה שֶׁלֹּא כַּדִּין, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹבֶה מִמֶּנּוּ נְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַּשָּׁעַר, כִּי ה' יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ (משלי כב, כב-כג).

וְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: לְעוֹלָם יִרְאֶה הַדַּיָּן אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ חֶרֶב מְנֻחַת לוֹ בֵּין יַרְכוֹתָיו וְגֵיהִנֹּם פְּתוּחָה לוֹ מִתַּחְתָּיו, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה וגו', מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת (שה"ש ג, ז-ח). מִפַּחְדָּהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם שֶׁהִיא חֲשֻׁכָה כַּלַּיְלָה. דָּרַשׁ רַבִּי יֹאשִׁיָּה: וְאֵית דְּאָמְרֵי מִשְּׁמֵהּ דְּרַב נַחְמָן, מַאי דִּכְתִיב: בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר ה' דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט (ירמיה כא, יב). וְכִי לַבֹּקֶר דָּנִין וּבַיּוֹם אֵין דָּנִין? אֶלָּא אִם בָּרוּר לְךָ הַדִּין כַּבֹּקֶר, אָמְרֵהוּ. וְאִם לָאו, אַל תֹּאמְרֵהוּ.

וְרַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא אָמַר מֵהָכָא: אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ (משלי ז, ג). אִם בָּרוּר לְךָ הַדָּבָר כַּאֲחוֹתְךָ שֶׁהִיא אֲסוּרָה לְךָ, אָמְרֵהוּ. וְאִם לָאו, אַל תֹּאמְרֵהוּ. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: עֲשָׂרָה שֶׁיָּשְׁבוּ בַּדִּין, הַקּוֹלָר תָּלוּי בְּצַוָּאר כֻּלָּן. וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק (דברים א, טז). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: צַדֵּק אֶת הַדִּין וְאַחַר כָּךְ חְתְכֵהוּ.

כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן (דברים א, יז). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: שֶׁיְּהֵא חָבִיב עָלֶיךָ דִּין שֶׁל פְּרוּטָה כְּדִין שֶׁל מֵאָה מָנֶה. לְמַאי הִלְכְתָא? אִי לְעַיּוּנֵי בֵּהּ, פְּשִׁיטָא. אֶלָּא לְאַקְדּוּמֵהּ. כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר וְאַצַוֶּה אֶת שֹׁפְטֵיכֶם (דברים א, טז). וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם (דברים א, יח). אָמַר רַבִּי שַׁמְלַאי: אַזְהָרָה לַצְּבוּר שֶׁתְּהֵא אֵימַת הַדַּיָּן עֲלֵיהֶן, וְאַזְהָרָה לַדַּיָּן שֶׁיְּסַבֵּל אֶת הַצִּבּוּר. עַד כַּמָּה? אָמַר רַבִּי חָנִין, אָמַר רַבִּי שַׁבְתַּאי, כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיָּנֵק (במדבר יא, יב) וְהֵיכִי דָּמֵי רָשָׁע עָרוּם. אָמַר רַבִּי חָנִינָא, זֶה הַמַּטְעִים דְּבָרוֹ לַדַּיָּן קֹדֶם שֶׁיָּבֹא בַּעַל דִּין חֲבֵרוֹ.

וְשַׂמְתָּ עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים, שָׂרֵי מֵאוֹת, שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת (שמות יח, כא). שָׂרֵי אֲלָפִים, שֵׁשׁ מֵאוֹת. שָׂרֵי מֵאוֹת, שֵׁשֶׁת אֲלָפִים. שָׂרֵי חֲמִשִּׁים, שְׁנֵים עָשָׂר אֶלֶף. וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת, שִׁשָּׁה רִבּוֹא. נִמְצְאוּ דַּיָּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת רִבּוֹא וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים. מַאי קָא מַשְׁמַע לָן. דְּשָׂרִים מִלְּעֵיל. תַּנְיָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: שָׁמַעְתִּי שֶׁבֵּית דִּין מַכִּין וְעוֹנְשִׁים שֶׁלֹּא מִן הַתּוֹרָה. וְלֹא לַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה. אֶלָּא לַעֲשׂוֹת סְיָג לַתּוֹרָה.

מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד בִּשְׁעַת הַגְּזֵרָה שֶׁרָכַב עַל סוּס בַּשַּׁבָּת בֵּימֵי יְוָנִים, וֶהֱבִיאוּהוּ לְבֵית דִּין וְסִקְּלוּהוּ. לֹא מִפְּנֵי שֶׁרָאוּי לְכָךְ, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ. וְשׁוּב מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁהִטִּיחַ בְּאִשְׁתּוֹ תַּחַת הַתְּאֵנָה, וֶהֱבִיאוּהוּ לְבֵית דִּין וְהִלְקוּהוּ. לֹא מִפְּנֵי שֶׁרָאוּי לְכָךְ, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה לְכָךְ.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר: שְׁנַיִם שֶׁבָּאוּ לְפָנֶיךָ לַדִּין, עַד שֶׁלֹּא תִשְׁמַע אֶת דִּבְרֵיהֶם, אוֹ מִשֶּׁתִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵיהֶם וְאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ לְהֵיכָן הַדִּין נוֹטֶה, אַתָּה רַשַּׁאי לוֹמַר לָהֶן, צְאוּ וּבַצְּעוּ, מִשֶּׁאַתָּה יוֹדֵעַ לְהֵיכָן הַדִּין נוֹטֶה אֵין אַתָּה רַשַּׁאי לוֹמַר לָהֶן צְאוּ וּבַצְּעוּ שֶׁנֶּאֱמַר: פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב

נָטוּשׁ (משלי יז, יד). קֹדֶם שֶׁיִּתְגַּלֶּה לְךָ הָרִיב, אַתָּה רַשַּׁאי לְנָטְשׁוֹ. לְאַחַר שֶׁנִּתְגַּלָּה לְךָ הָרִיב, אֵין אַתָּה רַשַּׁי לְנָטְשׁוֹ.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן לָקִישׁ אוֹמֵר: שְׁנַיִם שֶׁבָּאוּ לְפָנֶיךָ לַדִּין, אֶחָד רַךְ וְאֶחָד חָזָק, עַד שֶׁלֹּא תִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵיהֶם, אוֹ מִשֶּׁתִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵיהֶם וְאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ לְהֵיכָן הַדִּין נוֹטֶה, אַתָּה רַשַּׁאי לוֹמַר לָהֶן, אֵין אֲנִי נִזְקָק לָכֶם, שֶׁמָּא מִתְחַיֵּב חָזָק וְנִמְצָא רוֹדְפוֹ לַדַּיָּן. מִשֶּׁתִּשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם וְאַתָּה יוֹדֵעַ לְהֵיכָן הַדִּין נוֹטֶה, אֵין אַתָּה רַשַּׁאי לוֹמַר אֵין אֲנִי נִזְקָק לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ (דברים א, יז).

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: מִנַּיִן לַתַּלְמִיד שֶׁיּוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ וְרוֹאֶה זְכוּת לֶעָנִי וְחוֹבָה לֶעָשִׁיר, מִנַּיִן שֶׁלֹּא יִשְׁתֹּק? שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ אַל תַּכְנִיס דְּבָרֶיךָ מִפְּנֵי אִישׁ. וְיִהְיוּ הָעֵדִים יוֹדְעִין אֶת מִי הֵן מְעִידִין וְלִפְנֵי מִי הֵן מְעִידִין וּמִי עָתִיד לִפְרַע מֵהֶן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יט, יז): וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה׳. וְיִהְיוּ הַדַּיָּנִין יוֹדְעִין אֶת מִי הֵן דָּנִין וְלִפְנֵי מִי הֵן דָּנִין וּמִי עָתִיד לִפְרַע מֵהֶן שֶׁנֶּאֱמַר: אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט (תהלים פב, א) וְכֵן יְהוֹשָׁפָט אוֹמֵר: יַאמֶר אֶל הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַה׳ (דה״ב יט, ו) וְשָׁמָּא יֹאמַר אָדָם מַה לִּי בְּצַעַר זֶה. תַּלְמוּד לוֹמַר: וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט (דה״ב יט, ו), אֵין לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת.

אָמַר לְהוּ רָבָא לְרַב פַּפָּא וּלְרַב הוּנָא בְּרֵהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ, כִּי אָתֵי פִּסְקָא דִּדְינָא דִּידִי לְקַמֵּיכוּ וַחֲזִיתוּ בֵּהּ פִּרְכָא, לָא תִּקְרַעֲנֵּהּ עַד דְּאָתֵיתוּן לְקַמַּי. אִי אִית לִי טַעְמָא אַחֲרִינָא, אֲמִינָא לְכוּ. וְאִי לָא, נָהֲדַר בֵּהּ. וְהַנֵּי מִלֵּי, מְחַיִּים. אֲבָל לְאַחַר מִיתָה לָא מִקְרְעָה קָרַעֲנֵּהּ, דְּאִי חֲוִינָא, דְּלְמָא אִית לִי טַעְמָא. וְלָאו מִגְמַר תִּגְמְרוּ מִנֵּהּ, דְּאֵין לוֹ לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: מִצְוָה לִבְצֹעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם (זכריה ח, טז). וַהֲלֹא כָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ מִשְׁפָּט, אֵין שָׁלוֹם. שָׁלוֹם, אֵין מִשְׁפָּט. אֶלָּא אֵיזֶה מִשְׁפָּט שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלוֹם. הֱוֵי אוֹמֵר: זֶה בִּצּוּעַ.

ז **תָּנוּ** רַבָּנָן: לֹא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ (ויקרא יט, יז), יָכוֹל לֹא תִסְטְרֶנּוּ, לֹא תְקַלְלֶנּוּ? תַּלְמוּד לוֹמַר? בִּלְבָבֶךָ, בַּשִּׁנְאָה שֶׁבַּלֵּב הַכָּתוּב מְדַבֵּר. מִנַּיִן לָרוֹאֶה דָּבָר מְגֻנֶּה בַּחֲבֵרוֹ שֶׁחַיָּב לְהוֹכִיחוֹ? תַּלְמוּד לוֹמַר: הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ, הוֹכִיחוֹ וְלֹא קִבֵּל מִנַּיִן שֶׁיַּחְזֹר וְיוֹכִיחוֹ תַּלְמוּד לוֹמַר: תּוֹכִיחַ. יָכוֹל אֲפִלּוּ פָּנָיו מִשְׁתַּנּוֹת? תַּלְמוּד לוֹמַר: לֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. (ויקרא יט, יז)

וְתַנְיָא, הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ. אֵין לִי אֶלָּא הָרַב לַתַּלְמִיד, תַּלְמִיד לָרַב מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ מִכָּל מָקוֹם.

וּמָאן דְּלָא מוֹכַח, מְתְפֵּיס בְּהַהוּא עָוֹן. דְּאָמַר מַר, כָּל מִי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי בֵּיתוֹ וְאֵינוֹ מוֹחֶה, נִתְפָּס עַל אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ. בְּאַנְשֵׁי עִירוֹ, נִתְפָּס עַל אַנְשֵׁי עִירוֹ. בְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, נִתְפָּס עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא, מַאי דִּכְתִיב? ה׳ בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו (ישעיה ג, יד). אִם שָׂרִים חָטְאוּ, זְקֵנִים מֶה חָטְאוּ? אֶלָּא זְקֵנִים שֶׁלֹּא מִחוּ בְּשָׂרִים.

וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: מַאי דִּכְתִיב? וַיֹּאמֶר ה׳ אֵלָיו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִַם וְהִתְוִיתָ תָּו עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ (יחזקאל ט, ד). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְגַבְרִיאֵל: לֵךְ רְשׁוֹם עַל מִצְחָן שֶׁל צַדִּיקִים תְּי״ו שֶׁל דְּיוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁלְטוּ בָּהֶן מַלְאֲכֵי חַבָּלָה וְעַל מִצְחָן שֶׁל רְשָׁעִים תְּי״ו שֶׁל דָּם כְּדֵי שֶׁיִּשְׁלְטוּ בָּהֶן מַלְאֲכֵי חַבָּלָה. אָמְרָה מִדַּת הַדִּין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ. אָמַר לָהּ: הַלָּלוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים הֵם, וְהַלָּלוּ רְשָׁעִים גְּמוּרִים. אָמְרָה לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הָיָה בְּיָדָם לִמְחוֹת וְלֹא מִחוּ. אָמַר לָהּ: גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנַי, שֶׁאִם מִחוּ בָּהֶם לֹא קִבְּלוּ מֵהֶן. אָמְרָה לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם לְפָנֶיךָ גָּלוּי, לָהֶם מִי גָּלוּי?

חָזַר וְאָמַר: זָקֵן בָּחוּר וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ לְמַשְׁחִית וְעַל כָּל אִישׁ אֲשֶׁר עָלָיו הַתָּו אַל תִּגָּשׁוּ וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ (יחזקאל ט, ו). וּמַאי מִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ? תָּנֵי רַב יוֹסֵף: אַל תִּקְרֵא מִמִּקְדָּשַׁי, אֶלָּא מִמְּקֻדָּשַׁי, אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁקִּבְּלוּ וְשֶׁקִּימוּ אֶת הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ מֵאָלֶ״ף וְעַד תָּ״ו, הָא לְמַדְתָּ, שֶׁאֲפִלּוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים נִתְפָּסִים עַל הַדְּוֹר.

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְהִכְרַתִּי מִמֶּךָּ צַדִּיק וְרָשָׁע (יחזקאל כא, ח). צַדִּיק עַל שֶׁלֹּא מִחָה בְּרָשָׁע. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּיֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ, שֶׁנִּתְפַּס עַל דּוֹרוֹ. וּכְתִיב בּוֹ: וְכָמֹהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ וְגוֹ׳ (מלכים ב כג, כה). וְעַד הֵיכָן תּוֹכָחָה? אָמַר רַב: עַד הַהֲכָאָה. וּשְׁמוּאֵל אָמַר: עַד קְלָלָה. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: עַד נְזִיפָה. וּשְׁלָשְׁתָּן מִקְרָא אֶחָד דָּרְשׁוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּחַר אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת (ש״א כ, ל). וּכְתִיב: וַיְטַל שָׁאוּל אֶת הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ (ש״א כ, לג).

תָּנֵי, רַבִּי אוֹמֵר: אִי זוֹ הִיא דֶּרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבוֹר לוֹ הָאָדָם (משנה אבות ד, א). יֶאֱהַב אֶת הַתּוֹכָחוֹת. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַתּוֹכָחוֹת בָּעוֹלָם, נַחַת רוּחַ בָּאָה לָעוֹלָם, טוֹבָה בָּאָה לָעוֹלָם, בְּרָכָה בָּאָה לָעוֹלָם, רָעָה מִסְתַּלֶּקֶת מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִרְכַּת טוֹב (משלי כד, כה). עַל הַמּוֹכִיחַ וְעַל הַמִּתְוַכֵּחַ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: יַחֲזִיק בֶּאֱמוּנָה יִתְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: עֵינַי בְּנֶאֱמְנֵי אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי (תהלים קא, ו).

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן: כָּל הַמּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם, זוֹכֶה לְפַלְגוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי חֵן יִמְצָא. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמּוֹשְׁכִין עָלָיו חוּט שֶׁל חֶסֶד שֶׁנֶּאֱמַר: חֵן יִמְצָא. תָּנוּ רַבָּנָן: אֶת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ (ויקרא יח, ד). אֵלּוּ דְּבָרִים שֶׁנִּכְתְּבוּ בַּתּוֹרָה, שֶׁאִם לֹא נִכְתְּבוּ דִּין הוּא שֶׁיִּכָּתְבוּ. אֵלּוּ הֵן? עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים וְגָזֵל וּבִרְכַּת הַשֵּׁם. וְאֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם (ויקרא יח, ד). דְּבָרִים שֶׁיֵּצֶר הָרָע מֵשִׂיב עֲלֵיהֶן, וְאֵמוֹת הָעוֹלָם מְשִׂיבִין עֲלֵיהֶן תְּשׁוּבָה. אֵלּוּ הֵן: לְבִישַׁת שַׁעַטְנֵז, וַאֲכִילַת חֲזִיר, וְרוֹק הַיָּבָמָה, וְהַרְבָּעַת כִּלְאַיִם, וְשׁוֹר הַנִּסְקָל, וְעֶגְלָה עֲרוּפָה, וְצִפֳּרֵי מְצֹרָע, וּפֶטֶר חֲמוֹר, וּבָשָׂר בְּחָלָב, וְשָׁעִיר הַמִּשְׁתַּלֵּחַ, וְשֶׁמָּא תֹּאמַר מַעֲשֶׂה תְּהוּ הֵן? תַּלְמוּד לוֹמַר: אֲנִי ה׳ (ויקרא יח, ד), אֲנִי חֲקַקְתִּים וְאֵין לְךָ רְשׁוּת לְהַרְהֵר בָּהֶן.

ח **אִם** כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי (שמות כב, כד). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לְבָעָלָיו לְרָעָתוֹ, וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע וְהוֹלִיד בֵּן וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה (קהלת ה, יב-יג). הַכֹּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְנַסֶּה. אֶת הָעֲשִׁירִים, אִם יְדֵיהֶם פְּתוּחָה לַעֲנִיִּים אוֹכְלִין נִכְסֵיהֶם. וּצְדָקָה שֶׁעוֹשִׂין, הַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָהֶם לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ, כְּבוֹד ה׳ יַאַסְפֶךָ (ישעיה נח, ח). וְאוֹמֵר: אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ ה׳ (תהלים מא, ב).

וְהָעֲנִיִּים מְנַסֶּה אוֹתָן, אִם אֵינָן מְבַעֲטִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, נוֹטְלִין שְׂכָרָן לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי אַתָּה עַם עָנִי תוֹשִׁיעַ (תהלים יח, כח). אִיּוֹב נִתְיַסֵּר בָּעוֹלָם הַזֶּה וְשִׁלֵּם לוֹ כְּפָלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּסֶף ה׳ אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֶה. (איוב מב, י).

וְעָשִׁיר שֶׁעִינוֹ רָעָה, אָבֵד הוּא וּמָמוֹנוֹ מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע (קהלת ה, יג). לֹא כָּל מִי שֶׁהוּא עָשִׁיר הַיּוֹם עָשִׁיר לְמָחָר, וְלֹא כָּל מִי שֶׁהוּא עָנִי הַיּוֹם עָנִי לְמָחָר, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים (תהלים עה, ח).

יֵשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לְבָעָלָיו לְטוֹבָתוֹ, וְיֵשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לְבָעָלָיו לְרָעָתוֹ. שָׁמוּר לְבָעָלָיו לְרָעָתוֹ, זֶה עָשְׁרוֹ שֶׁל קֹרַח, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּירְדוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה (במדבר טז, לג). וְעָשְׁרוֹ שֶׁל הָמָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת כְּבוֹד עָשְׁרוֹ (אסתר ה, יא), וּלְבַסּוֹף וַיִּתְלוּ אֶת הָמָן (אסתר ז, י). שָׁמוּר לְבָעָלָיו לְטוֹבָתוֹ, זֶה עָשְׁרוֹ שֶׁל יְהוֹשָׁפָט, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי לִיהוֹשָׁפָט עֹשֶׁר וְכָבוֹד לָרֹב (דה״ב יח, א). וּמָה הָיָה לוֹ. וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט וַה׳ עֲזָרוֹ (דה״ב יח, לב).

יֵשׁ גִּבּוֹרָה נַעֲשֵׂית טוֹבָה לְבָעָלֶיהָ, וְרָעָה לְבָעָלֶיהָ. טוֹבָה לְבָעָלֶיהָ זֹה גְּבוּרַת דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה רָאִיתִי בֶּן לִישַׁי בֵּית הַלַּחְמִי יֹדֵעַ נֵגֶן וְגִבּוֹר חַיִל וְאִישׁ מִלְחָמָה (ש״א טז, יח). וּכְתִיב בּוֹ: הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָיו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו (ש״א יח, ז). וּכְתִיב: וְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֹהֵב אֶת דָּוִד (ש״א יח, טז). רָעָה לְבָעָלֶיהָ, זֹה גְּבוּרַת גָּלְיָת שֶׁחֵרֵף וְגִדֵּף וְאָמַר בְּרוּ לָכֶם אִישׁ (ש״א יז, ח). לַסּוֹף, וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי מֵת גִּבּוֹרָם וַיָּנֻסוּ (ש״א יז, נא), שֶׁמֵּת בְּאֶבֶן הַקָּלַע.

יֵשׁ חָכְמָה טוֹבָה לְבָעָלֶיהָ וְרָעָה לְבָעָלֶיהָ, זֶה יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, שֶׁנֶּאֱמַר: וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה (דברים לד, ט). מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְנִמְפְּיוֹן הַמַּשְׁקֶה אֶת כָּל הַמְּדִינָה, וְהָיוּ הַכֹּל מְשַׁבְּחִין אוֹתוֹ. אָמַר לָהֶן אֶחָד: שַׁבְּחוּ לְמַעְיָן שֶׁמַּסְפִּיק לוֹ. כָּךְ הָיוּ מְשַׁבְּחִין לִיהוֹשֻׁעַ, שֶׁהָיָה מַשְׁקֶה מֵחָכְמָתוֹ לְכָל יִשְׂרָאֵל. אָמַר לָהֶן: שַׁבְּחוּ לְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו עָלָיו (דברים לד, ט). חָכְמָה רָעָה לְבָעָלֶיהָ, זֶה בִּלְעָם, שֶׁנֶּאֱמַר: נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן (במדבר כד, טז). וּלְבַסּוֹף, וְאֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָרְגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל (יהושע יג, כב).

ט **אִם** כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ. (תהלים טו, ה). בֹּא וּרְאֵה, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֹשֶׁר וְנוֹתֵן צְדָקָה לַעֲנִיִּים וְאֵינוֹ מַלְוֶה בְּרִבִּית, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ קִיֵּם אֶת כָּל הַמִּצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: עֹשֵׂה אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם (תהלים טו, ה). וּמִי הָיָה זֶה? זֶה עוֹבַדְיָה שֶׁהָיָה עֶשִׁיר אֶפְּטְרוֹפּוֹס שֶׁל אַחְאָב, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת ה׳ (מלכים א יח, ג). וְהָיָה מְפַרְנֵס אֶת הַנְּבִיאִים מִנְּכָסָיו כָּל אוֹתוֹ הָרָעָב, וְלָוָה בְּרִבִּית מֵיהוֹרָם בֶּן אַחְאָב. עֹבַדְיָהוּ קִיֵּם, כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ. וַיהוֹרָם שֶׁנָּתַן בְּרִבִּית, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד עַכְשָׁיו הוּא חַי, יָבוֹא יֵהוּא וְיַהַרְגֶנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה (יחזקאל יח, יג). וּכְתִיב: וַיְהִי הוּא מֹלֵא יָדוֹ בַּקֶּשֶׁת וַיַּךְ אֶת יְהוֹרָם בֵּין זְרֹעָיו וַיֵּצֵא הַחֵצִי מִלִּבּוֹ וַיִּכְרַע בְּרִכְבּוֹ (מלכים ב ט, כד), עַל שֶׁהִקְשָׁה בּוֹ וּפָשַׁט אֶת זְרוֹעָיו לִטֹּל אֶת הָרִבִּית, לְקַיֵּם מַה שֶּׁאָמַר יְחֶזְקֵאל, בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה.

וְאַף בִּירוּשָׁלַיִם הָיוּ בָהּ אֲנָשִׁים מַלְוִין בְּרִבִּית, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּסְפְּךָ הָיָה לְסִיגִים (ישעיה א, כב). וּמַה נַּעֲשָׂה לָהֶם? כֶּסֶף נִמְאָס קָרְאוּ לָהֶם כִּי מָאַס ה׳ בָּהֶם (ירמיה ו, ל), לְפִיכָךְ כַּסְפְּךָ הָיָה לְסִיגִים. וּכְתִיב: כַּסְפָּם וּזְהָבָם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ (יחזקאל ז, יט). לָמָּה, עַל שֶׁעָבְרוּ עַל הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶת כַּסְפּוֹ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ. (ויקרא כה, לז).

כְּשֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, עָמַד בִּתְפִלָּה וְאָמַר: רִבּוֹן הָעוֹלָם, אִם יִתְפַּלֵּל אָדָם עַל הַמָּמוֹן בַּבַּיִת הַזֶּה, וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁמַּשְׁחִית בְּמָמוֹנוֹ, אַל תִּתֵּן לוֹ. וְאִם תִּרְאֶה שֶׁהָעֹשֶׁר טוֹב לוֹ, תֵּן לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתָּה לְאִישׁ כְּכָל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת לְבָבוֹ כִּי אַתָּה לְבַדְּךָ יָדַעְתָּ אֶת לְבַב בְּנֵי הָאָדָם. (דה״ב ו, ל). לְפִי שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה, הָרְשָׁעִים עֲשִׁירִים וְהֵם נְתוּנִים בְּשַׁלְוָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁלֵּם לָהֶם מְעוּט מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁבְּיָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו (דברים ז, י). וּכְתִיב: בְּפֹרַח רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב (תהלים צב, ח). אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹתֵחַ אוֹצְרוֹתָיו לַצַּדִּיקִים עֲבָדָיו בְּגַן עֵדֶן.

וְהָרְשָׁעִים שֶׁאָכְלוּ אֶת הָרִבִּית, נוֹשְׁכִין בְּשִׁנֵּיהֶם אֶת בְּשָׂרָם וְתוֹהִין, שֶׁנֶּאֱמַר: הַכְסִיל חֹבֵק אֶת יָדָיו וְאֹכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ (קהלת ד, ה). וְאוֹמֵר הַלְוַאי הָיֵינוּ פּוֹעֲלִין וְטוֹעֲנִין עַל כְּתֵפֵנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל (קהלת ד, ו).

וְהָעֲנִיִּים, עַמּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי נִחַם ה׳ עַמּוֹ וַעֲנִיָּיו יְרֻחָם (ישעיה מט, יג). מִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם. מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, עָשִׁיר שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֲנִיִּים קְרוֹבִים, שׁוֹנְאָן וְאֵינוֹ מוֹדֶה בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל אֲחֵי רָשׁ שְׂנֵאָהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ (משלי יט, ז). וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּל הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד שֶׁלּוֹ, מְחוֹפֵף וּמְרַחֵם עַל הָעֲנִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי ה׳ יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ (ישעיה יד, לב).

תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹן הָעוֹלָם, יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים (תהלים סא, ח). תְּיַשֵּׁב עוֹלָמְךָ בְּשָׁוְה, הָעֲשִׁירִים וְהָעֲנִיִּים. אָמַר לוֹ: אִם כֵּן, חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יְנַצְּרֵהוּ (תהלים סא, ח). אִם יִהְיוּ כֻּלָּם עֲשִׁירִים אוֹ עֲנִיִּים, מִי יוּכַל לַעֲשׂוֹת חֶסֶד.

לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה. אִם הִשְׁאַלְתָּ אוֹתוֹ, לֹא תִדְחָקֶנּוּ. לֹא תִרְאֶה לוֹ שָׂדֶה וְכֶרֶם אוֹ בַּיִת וְתֹאמַר לוֹ טֹל מִמֶּנִּי עֲשָׂרֶת רִבּוֹא וְתַעֲשֶׂה פְּרָקְמַטְיָא וּכְתֹב לִי שָׂדְךָ וְעַל כַּרְמְךָ וְעַל בֵּיתְךָ, וּלְמָחָר הוּא מַפְסִיד וְתִטֹּל אֶת כַּרְמוֹ. מִכָּאן אַתְּ לָמֵד, שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּלְוֶה בְּרִבִּית, אֵינוֹ יָרֵא מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ, (ויקרא כה, לו). לֹא תָשִׂים עָלָיו נֶשֶׁךְ.

שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: אֵלּוּ עוֹבְרִין בְּלֹא תַעֲשֶׂה, הַמַּלְוֶה וְהַלֹּוֶה וְהֶעָרֵב וְהָעֵדִים וְהַסּוֹפֵר. לְפִיכָךְ כֻּלָּן לוֹקִין. וּמִנַּיִן שֶׁהַלּוֶה לוֹקֶה. דִּכְתִיב: לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ (דברים כג, כ). לְמָה רִבִּית דּוֹמָה? לְמִי שֶׁנִּשְׁכּוֹ נָחָשׁ, לֹא הִרְגִּישׁ לוֹמַר מִי נְשָׁכוֹ וְלֹא יָדַע עַד שֶׁנִּתְבַּטְבֵּט עָלָיו. כָּךְ הָרִבִּית, אֵינוֹ מַרְגִּישׁ עַד שֶׁהִיא מִתְבַּטְבֶּטֶת עָלָיו. אִם חָבַל תַּחְבֹּל (שמות כב, כו). אוֹמֵר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם הוּא חַיָּב לְךָ, אַף אַתָּה חַיָּב לִי, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יֶחֱטְאוּ לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא יֶחֱטָא (מלכים א ח, מו).

י **שָׁנִי** דְּבָרִים יֵשׁ כָּאן, חָבֹל תַּחְבֹּל. לְמֻדְךָ הַכָּתוּב, שֶׁאִם נוֹטֵל יִתֵּד הַמַּחֲרֵשָׁה, שְׁכִשֶּׁהוּא מַשְׁכִּים הוּא מְשִׁיבוֹ. כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ. (שמות כב, כה). וְכָתוּב אַחֵר אוֹמֵר: כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ (דברים כד, יג). אֱמֹר מֵעַתָּה, שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְהַחֲזִיר לוֹ בְּמַה שֶׁיֵּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ. וּבַבֹּקֶר אַתָּה צָרִיךְ לְהַחֲזִיר לוֹ יִתֵּד הַמַּחֲרֵשָׁה. וְכֵן בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שְׂכָרוֹ (דברים כד, טו). לָמָּה? כִּי עָנִי הוּא. וְאוֹמֵר: כִּי הִיא כְסוּתָה לְבַדָּהּ הִיא שִׂמְלָתוֹ לְעוֹרוֹ, בַּמֶּה יִשְׁכָּב, (דברים כד, כו). חֲרֵי צִנָּה פּוֹגַעַת בּוֹ בַּלַּיְלָה. וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי (דברים כד, כו). שְׁנֵי דְּבָרִים כָּאן דּוֹמִין זֶה לָזֶה. בְּשָׂכִיר כְּתִיב: בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שְׂכָרוֹ (דברים כד, טו). כְּגוֹן שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְהַחֲמוֹר אַחֲרָיו. מָכְרוּ לוֹ אֲלַמָּה שֶׁל עָמִיר נְתָנָהּ עַל כְּתֵפוֹ, וְהָיָה הַחֲמוֹר בָּא בַּדֶּרֶךְ אַחֲרָיו מְקַוֶּה לֶאֱכֹל אוֹתָהּ אֲלַמָּה. מֶה עָשָׂה לוֹ אֲדוֹנָיו? בָּא וְהֶעֱמִידוֹ בְּבֵיתוֹ וְקָשַׁר אֶת הָאֲלַמָּה לְמַעְלָה הֵימֶנּוּ. אָמְרוּ לוֹ: רָשָׁע, כָּל הַדֶּרֶךְ הוּא רָץ בִּשְׁבִילָהּ וְלֹא נִתַּתָּה לְפָנָיו. כָּךְ שָׂכִיר, עָמֵל וּמְצַטַעֵר כָּל הַיּוֹם, מְקַוֶּה לִשְׂכָרוֹ וּמוֹצִיאוֹ רֵיקָם, וְאֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ. (דברים כד, כד). וְכָאן (שמות כב, כו).

כְּתִיב: וְשָׁמַעְתִּי כִּי חַנּוּן אָנִי. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו: אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל. מָה עִנְיָן זֶה לָזֶה. מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁהָלַךְ אֵצֶל הַדַּיָּן עִם חֲבֵרוֹ. זִכָּהוּ, יָצָא מְשַׁבֵּחַ אֶת הַדַּיָּן. אָמַר: אֵין חָכָם בָּעוֹלָם כְּפִלּוֹנִי הַדַּיָּן וְהוּא מַלְאָךְ. לִזְמַן חָזַר אֶצְלוֹ לַדִּין וְחִיְּבוֹ. הִתְחִיל לְקַלְלוֹ וְאוֹמֵר: אֵין שׁוֹטֶה בָּעוֹלָם כְּמוֹתוֹ. אָמְרוּ לוֹ: אֶתְמוֹל מַלְאָךְ וְהַיּוֹם שׁוֹטֶה. לְכָךְ כְּתִיב: אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל.

מַה כְּתִיב אַחֲרָיו: מְלֵאָתְךָ וְדִמְעָךְ לֹא תְאַחֵר. אִם קִלַּלְתָּ הַדַּיָּן, תְּבוּאָתְךָ אַתָּה מְקַלֵּל. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, כָּל זְמַן שֶׁהַדַּיָּן מְקַלָּל, הַתְּבוּאָה מִתְמַעֶטֶת וְהָרָעָב בָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים (רות א, א), דּוֹר שׁוֹפֵט אֶת שׁוֹפְטָיו. לְכָךְ נֶאֱמַר: אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, וְסָמִיךְ לֵהּ, מְלֵאָתְךָ וְדִמְעָךְ.

יא **אִם** כֶּסֶף תַּלְוֶה. אָמַר יִרְמְיָה הַנָּבִיא: כֶּסֶף נִמְאָס קָרְאוּ לָהֶם (ירמיה ו, ל). אַתָּה מוֹצֵא, כְּשֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל מִירוּשָׁלַיִם, הוֹצִיאוּ אוֹתָן בְּקוֹלָרִין. אָמְרוּ הָאֻמּוֹת, כְּבָר מְאָסָן אֱלֹהֵיהֶם, שֶׁאָמַר לָהֶם כֶּסֶף נִמְאָס. מַה הַכֶּסֶף נִצְרָף וְנַעֲשֶׂה כְּלִי וְשׁוּב נִצְרָף וְנַעֲשֶׂה כְּלִי וְכֵן פְּעָמִים הַרְבֵּה וּבָאַחֲרוֹנָה אָדָם פּוֹרְכוֹ (ס״א: פּוֹרְסוֹ, חָרְסוֹ) וְשׁוּב אֵינוֹ נַעֲשֶׂה לִמְלָאכָה, כָּךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָהֶם תִּקּוּמָה, שֶׁכְּבָר מְאָסָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כְּשֶׁשָּׁמַע יִרְמְיָה כָּךְ, אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֲמָאֹס מָאַסְתָּ אֶת יְהוּדָה אִם בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ, מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא (ירמיה יד, יט).

מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁמָּכָה אֶת אִשְׁתּוֹ. אָמַר לוֹ שׁוֹשְׁבִינָהּ, אִם לְגָרְשָׁהּ אַתָּה מְבַקֵּשׁ, הַכֵּה אוֹתָהּ עַד שֶׁתָּמוּת. וְאִם דַּעְתְּךָ לַחֲזֹר עָלֶיהָ, לָמָּה תְּדַקְדֵּק בְּהַכָּאָתָהּ. אָמַר לוֹ: אֲפִלּוּ פַּלְטְרִין שֶׁלִּי חָרֵב אֵינִי מְגָרְשָׁהּ. כָּךְ יִרְמְיָה אוֹמֵר: אִם לְגָרְשָׁנוּ אַתָּה רוֹצֶה, הַכֵּה אוֹתָנוּ עַד שֶׁנָּמוּת, כִּי אִם מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד מְאֹד (איכה ה, כב). וְאִם לָאו, מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא. הֱשִׁיבוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם אֲנִי מַחֲרִיב אֶת עוֹלָמִי אֵינִי מְגָרֵשׁ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: כֹּה אָמַר ה׳ אִם יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי אֶרֶץ לְמָטָּה גַּם אֲנִי אֶמְאַס בְּכָל זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל כָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם ה׳ (ירמיה לא, לו) אֶלָּא אַף עַל פִּי כֵן תְּנַאי הִתְנֵיתִי עִמָּהֶם, שֶׁאִם יֶחֱטְאוּ, יְהֵא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִתְמַשְׁכֵּן עַל יְדֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם (ויקרא כו, יא), וְנָתַתִּי מִשְׁכּוֹנִי, וְכֵן בִּלְעָם אוֹמֵר (במדבר כד, ה) מַה טֹּבוּ אָהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ (במדבר כד, ה), כְּשֶׁהֵן חֲרֵבוֹת.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא שְׁאֲנִי חַיָּב לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם אֲנִי מְמַשְׁכְּנָן שְׁתֵּי מַשְׁכּוֹנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם חָבֹל תַּחְבֹּל. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ: עַד מָתַי? אָמַר לוֹ: עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ, עַד שֶׁיָּבוֹא מָשִׁיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה (מלאכי ג, כ).

אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כָּל הַיִּסּוּרִין לְצַד אֶחָד וְהָעֲנִיּוּת לְצַד אֶחָד. בְּשָׁעָה שֶׁבָּא הַשָּׂטָן לְקַטְרֵג אֶת אִיּוֹב, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת ה' וַיֹּאמַר הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים (איוב א, ט). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאִיּוֹב: מָה אַתָּה רוֹצֶה עֲנִיּוּת אוֹ יִסּוּרִים? אָמַר לוֹ: מְקַבֵּל אֲנִי כָּל הַיִּסּוּרִים שֶׁבָּעוֹלָם וְלֹא עֲנִיּוּת. הֵיאַךְ אֶעֱמֹד עַל הַמִּקָּח בַּשּׁוּק וְאֵין בְּיָדִי פְּרוּטָה. מִיָּד וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן אֶת פְּנֵי ה' וַיַּךְ אֶת אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ עַד קָדְקָדוֹ (איוב ב, ז). הִתְחִיל צוֹוֵחַ, מִי יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד תְּכוּנָתוֹ (איוב כג, ג), כְּנֶגֶד מִדַּת הַדִּין. אָמַר לוֹ אֱלִיהוּ: מָה אַתָּה עוֹמֵד וּמוֹנֶה, וְלֹא אַתְּ הוּא שֶׁבָּחַרְתָּ בַּיִּסּוּרִים יוֹתֵר מִן הָעֲנִיּוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: הִשָּׂמֶר אַל תֵּפֶן אֶל אָוֶן כִּי עַל זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי (איוב לו, כא).

יב **אִם** כֶּסֶף תַּלְוֶה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט, כִּי לְעוֹלָם לֹא יִמּוֹט וְגוֹ' (תהלים קיב ה, ו) כָּל בְּרִיּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזִין זֶה מִזֶּה. הַיּוֹם לְזֶה מִן הַלַּיְלָה וְלַיְלָה לְזֶה מִן הַיּוֹם וְאֵינָן דָּנִין זֶה עִם זֶה כְּמוֹ הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְגוֹ', אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם (תהלים יט ג, ד).

הַלְּבָנָה לָהּ מִן הַכּוֹכָבִים וְהַכּוֹכָבִים לִזִּין מִן הַלְּבָנָה. וּכְשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה, אֵינוֹ מוֹצִיאָן, שֶׁנֶּאֱמַר: הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזָּרֵחַ וּבְעַד כּוֹכָבִים יַחְתֹּם (איוב ט, ז). הָאוֹר לָהּ מִן הַשֶּׁמֶשׁ וְהַשֶּׁמֶשׁ לָהּ מִן הָאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: שֶׁמֶשׁ יֶרַח עָמַד זְבֻלָה (חבקוק ג, יא). הַחָכְמָה לָהּ מִן הַבִּינָה וְהַבִּינָה לָהּ מִן הַחָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ (משלי ז, ד). הַחֶסֶד לָהּ מִן הַצְּדָקָה וְהַצְּדָקָה לָהּ מִן הַחֶסֶד, שֶׁנֶּאֱמַר: רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד (משלי כא, כא). הַשָּׁמַיִם לִזִּין מִן הָאָרֶץ וְהָאָרֶץ לָהּ מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם (דברים כח, יב). הַתּוֹרָה לָהּ מִן הַמִּצְוֹת וְהַמִּצְוֹת לִזִּין מִן הַתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ד, ד): שְׁמוֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה,

בְּרִיּוֹתָיו לִזִּין זֶה מִזֶּה וּמִשַּׁלְמִים זֶה לָזֶה, וּכְשֶׁר נָדָם לוֹ מֵחֲבֵרוֹ וּמְבַקֵּשׁ לְבָלְעוֹ בְּרִבִּית וּבְגָזֵל. וְהַנּוֹטֵל רִבִּית, אוֹמֵר לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין אַתָּה נוֹטֵל מֵעוֹלָמְךָ שָׁכָר שֶׁהַבְּרִיּוֹת בְּתוֹכוֹ, שְׂכַר הָאָרֶץ שֶׁאַתָּה מַשְׁקֶה, שְׂכַר צְמָחִים שֶׁאַתָּה מַעֲלֶה, שְׂכַר מְאוֹרוֹת שֶׁאַתָּה מֵאִיר, שְׂכַר נְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ, שְׂכַר גּוּף שֶׁאַתָּה שׁוֹמֵר. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רְאוּ בַּמָּה הִלְוֵיתִי וְאֵינִי נוֹטֵל בְּרִבִּית, וּמַה הִלְוָתָה הָאָרֶץ וְאֵינָהּ נוֹטֶלֶת רִבִּית. אֲלָא אֲנִי נוֹטֵל אֶת הַקֶּרֶן שֶׁהִלְוֵיתִי, וְהִיא נוֹטֶלֶת אֶת שֶׁלָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ (קהלת יב, ז).

וּמִי שֶׁהוּא נוֹטֵל רִבִּית מַה כְּתִיב בּוֹ? בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקָח וָחָי לֹא יִחְיֶה (יחזקאל יח, יג). מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁפָּתַח אוֹצָרוֹ לְאָחָד, הִתְחִיל מוֹנֶה בּוֹ אֶת הָעֲנִיִּים, הוֹרֵג בּוֹ אַלְמָנוֹת, מְבַזֶּה בּוֹ אֶת הָאֲבִיוֹנִים, מַפְשִׁיט בּוֹ עֲרֵמִים, עוֹשֶׂה בּוֹ חָמָס וְגָזֵל, מְמַלֵּא אוֹתוֹ שֶׁקֶר וּמַפְסִיד אוֹצַר הַמֶּלֶךְ. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פָּתַח אוֹצָרוֹ לַעֲשִׁירִים וְהַכֹּל שֶׁלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב (חגי ב, ח). הִתְחִיל הֶעָשִׁיר לְהַלְוֹות בְּרִבִּית, מוֹנֶה בּוֹ אֶת הָאַלְמָנוֹת וְדוֹחֵק בְּרִבִּית, מְבַזֶּה בּוֹ אֶת הָאֲבִיוֹנִים וּמַפְשִׁיט בּוֹ אֶת הָעֲרֵמִים הַמְבַקְּשִׁין מִמֶּנּוּ צְדָקָה. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צוֹוֵחַ, לֵעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ (משלי יז, ה). הָיָה חַיָּב לוֹ חֲבֵרוֹ מָנֶה, מַכֵּהוּ וּמַפְשִׁיטוֹ וְיוֹשֵׁב עָרֹם, עוֹשֶׂה בּוֹ חָמָס וְגָזֵל, שֶׁמָּסְרוּ לוֹ מַשְׁכּוֹנוֹת שֶׁלָּהֶן וְהוּא בּוֹלְעָן. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לוֹ: הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד, וּבוֹגֵד וְלֹא בָגְדוּ בָךְ, כַּהַתְמֵךְ שׁוֹדֵד תּוּשַׁד, כַּנָּלְתָּ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ בָךְ (ישעיה לג, א). נָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָמוֹן מִן אוֹצָרוֹ שֶׁהוּא שֶׁל אֱמֶת, וְהוּא עוֹשֶׂה מִמֶּנּוּ אוֹצָר שֶׁל שֶׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: חֲרַשְׁתֶּם רֶשַׁע, עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם, אֲכַלְתֶּם פְּרִי כָחַשׁ כִּי בָטַחְתָּ בִדַרְכֶךָ (הושע י, יג). לְפִיכָךְ, כַּעֲבֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע (משלי י, כה). וְכֵן שְׁלֹמֹה צוֹוֵחַ: אַל תִּגְזַל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַּשָּׁעַר, כִּי ה' יָרִיב רִיבָם (משלי כב כב, כג).

אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל. מָה רָאָה לְהַזְהִיר עַל הַדַּיָּנִים וְעַל הַנָּשִׂיא. אַתָּה מוֹצֵא, שֶׁלֹּא לָקַח קֹרַח וַעֲדָתוֹ אֶלָּא עַל שְׁבָזוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. וְאַף אַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם לֹא לָקוּ אֶלָּא עַל שֶׁבָּזוּ דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת ה' בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מַרְפֵּא (דה"ב לו, טז). וְאוֹמֵר: חִזְקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ לָשׁוּב (ירמיה ה, ג). לְכָךְ הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כְּבוֹדָן שֶׁל זְקֵנִים (ויקרא יט, לב), שֶׁהֵן מַזְהִירִין לְיִשְׂרָאֵל עַל עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְכָל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ (שמות כג, יג).

מַה כְּתִיב אַחֲרָיו שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה, קָבַע לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל חַג הַמַּצּוֹת, שֶׁבּוֹ עָשָׂה לָהֶן נִסִּים בְּמִצְרַיִם. וְחַג הַקָּצִיר, שֶׁבּוֹ נָתַן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה שֶׁאוֹכְלִין מִפֵּרוֹתֶיהָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָהֶן לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: טוֹב פְּרִי מֵחָרוּץ וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר (משלי ח, יט). וְחַג הָאָסִיף (שמות כג, טז), שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמַלֵּא בָּתֵּיהֶם מִן הַבְּרָכָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּבֵּד אֶת ה' מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ, וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע, וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ (משלי ג, ט-י). לְכָךְ נֶאֱמַר: רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ.

יג **אִם** כֻּסַּף תַּלְוֶה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: נִבְהָל לַהוֹן אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא יֵדַע כִּי חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ (משלי כח, כב). אִישׁ רַע עָיִן, זֶה קַיִן, שֶׁהִבְהִיל עַצְמוֹ לִטֹּל אֶת הָעוֹלָם. כֵּיצַד? כְּשֶׁהָיוּ קַיִן וְהֶבֶל בָּעוֹלָם, מַה כְּתִיב בָּהֶן? וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה (בראשית ד, ח). עַל עִסְקֵי שָׂדֶה נֶהֱרַג הֶבֶל.

אָמַר לוֹ קַיִן לְהֶבֶל, נַחֲלֹק הָעוֹלָם, טֹל אַתָּה הַמִּטַּלְטְלִין, וַאֲנִי אֶת הַשָּׂדוֹת. וְהוּא שֶׁחָשַׁב לְהוֹצִיא אוֹתוֹ מִן הָעוֹלָם. חָלְקוּ בֵּינֵיהֶם, נָטַל הֶבֶל הַמִּטַּלְטְלִין וְקַיִן הַקַּרְקָעוֹת, וְהָיָה מְהַלֵּךְ הֶבֶל בָּעוֹלָם וְקַיִן רוֹדְפוֹ וְאוֹמֵר לוֹ צֵא מִתּוֹךְ שֶׁלִּי. רָץ לְהָרִים וְהוּא אַחֲרָיו וְאוֹמֵר זוֹ שֶׁלִּי, עַד שֶׁעָמַד עָלָיו וַהֲרָגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקָם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ (בראשית ד, ח).

וְלֹא יֵדַע כִּי חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ. מַה חֶסְרוֹ? נָע וָנָד תִּהְיֶה בָּאָרֶץ. (בראשית ד, יב). בְּכָל מָקוֹם שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ, הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא רוּחַ רָעָה לְרַגְּלוֹ וְהָיוּ מַכִּין אוֹתוֹ וְרוֹדְפִין אַחֲרָיו עַד שֶׁמּוֹצִיאִין אוֹתוֹ מִן הָעוֹלָם. וּשְׁלֹמֹה צוֹוֵחַ: אִם יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה (קהלת ו, ג), כָּךְ כָּל הַמַּלְוֶה אֶת חֲבֵרוֹ בְּרִבִּית, סוֹף שֶׁנִּצְרָךְ לַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא יֵדַע כִּי חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ.

מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, אִם עֲנֹה תְעַנֶּה, צָעֹק יִצְעַק, שְׁמֹעַ אֶשְׁמַע (שמות כב, כג). כֻּלּוֹ כָּפוּל, לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאֵין הַפַּרְגּוֹד נִנְעָל בְּפָנָיו. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם וְגוֹ'. אֵימָתַי? אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה.

יד **אִם** כֻּסַּף תַּלְוֶה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יְקַבְּצֶנּוּ (משלי כח, ח). כֵּיצַד? הָיָה יִשְׂרָאֵל צָרִיךְ לִלְוֹות וּבָא גּוֹי, וְאָמַר מוּטָב שֶׁאַלְוֶה לַגּוֹי וְאֶטֹּל מִמֶּנּוּ רִבִּית מִלְּהַלְוֹות אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא בְּרִבִּית, וְהִלְוָה לוֹ וְהֶעֱשִׁיר, לְפִיכָךְ שְׁלֹמֹה צוֹוֵחַ עָלָיו, מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יְקַבְּצֶנּוּ, זֶה עֲשָׂו. וְעָשָׂו חוֹנֵן דַּלִּים הוּא, עוֹשֵׂק דַּלִּים הוּא. אֶלָּא שֶׁהַמַּלְכוּת שׂוֹמַעַת שֶׁהוּא נוֹשֵׂךְ אֶת הָרִבִּית, וּמִתְגָּרָה בּוֹ וְנוֹטֶלֶת מָמוֹנוֹ וּבוֹנָה מִמֶּנּוּ דִּמּוֹסְיוֹת וּמֶרְחֲצָאוֹת וְאִסְטַוְנִיּוֹת שֶׁבַּמְּדִינָה וְצָרְכֵי הָעוֹבְרִים וְהַשָּׁבִים. הֱוֵי, לְחוֹנֵן דַּלִּים יְקַבְּצֶנּוּ.

טו **אִם** כֶּסֶף תַּלְוֶה. כָּךְ פָּתַח רַבִּי תַּנְחוּמָא, מַלְוֶה ה' חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ (משלי יט, יז). מַלְוֶה ה' חוֹנֵן דָּל, כְּבָיְכוֹל לַה' הוּא מַלְוֶה. וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ, אָמַר רַבִּי פִּינְחָס הַכֹּהֵן בֶּן חָמָא אָמַר רַבִּי רְאוּבֵן: מַהוּ וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ. יָכוֹל נָתַן פְּרוּטָה לְעָנִי, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁלֵּם לוֹ. אֶלָּא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: נַפְשׁוֹ שֶׁל עָנִי הָיְתָה מְפַרְכֶּסֶת לָצֵאת מִן הָרָעָב וְנָתַתָּ לוֹ פְּרוּטָה וְהֶחֱיֵיתָ אוֹתוֹ. חַיֶּיךָ, שֶׁאֲנִי מַחֲזִיר לְךָ נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ. לְמָחָר בְּנָךְ אוֹ בִתְּךָ בָּאִין לִידֵי חֹלִי וְלִידֵי מִיתָה, וְאֶזְכֹּר אֲנִי לָהֶם אֶת הַמִּצְוָה שֶׁעָשִׂיתָ עִם הֶעָנִי וּמַצִּיל אֲנִי אוֹתָם מִן הַמִּיתָה. הֱוֵי, וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ, שֶׁאֲנִי מְשַׁלֵּם לְךָ נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: דַּיְּךָ שֶׁנִּקְרֵאתָ מַלְוֶה לִי. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, אַתָּה עַמִּי, תְּזַכֶּה לִמְחָצָתִי.

אַתְּ מוֹצֵא, עַל כָּל עֲבֵרָה וַעֲבֵרָה שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב עָלָיו בְּמִשְׁפָּט לוֹמַר הֵיאַךְ יוֹצֵא מִשְׁפָּטוֹ. לְמִי שֶׁהוּא גּוֹנֵב וּלְמִי שֶׁהוּא נוֹאֵף וּלְמִי שֶׁהוּא עוֹבֵר עֲבֵרָה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב עָלָיו בְּמִשְׁפָּט. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בִּימֵי אַחְאָב, שֶׁאָמַר מִיכָה: רָאִיתִי אֶת ה' יֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו וְגוֹ' (מלכים א כב, יט). וְכִי יֵשׁ שְׂמֹאל לְמַעְלָן? וְהָא כְּתִיב: יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ ה' וְגוֹ' (שמות טו, ו). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: יְמִי ה' רוֹמֵמָה יְמִין ה' עֹשָׂה חָיִל (תהלים קיח, טז). וּמַה הוּא מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ? אֶלָּא אֵלּוּ שֶׁמְּלַמְּדִין זְכוּת נִקְרָאוּ מִימִינוֹ, וְאֵלּוּ שֶׁמְּלַמְּדִין חוֹבָה נִקְרָאוּ מִשְּׂמֹאלוֹ.

וַיֹּאמֶר ה' מִי יְפַתֶּה אֶת אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד (מלכים א כב, כ). לְמָדְךָ, שֶׁהוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמָּהֶם בַּדִּין. וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה, וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי ה' וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ (מלכים א כב, כ, כא) אָמַר לוֹ: יוֹדֵעַ אַתָּה אַחְרָיו עֲבֵרָה. אָמַר לוֹ: הֵן. הִתְחִיל נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּדִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה. אֲבָל הַמַּלְוֶה בְּרִבִּית, אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּדִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקָח וָחָי לֹא יִחְיֶה (יחזקאל יח, יג). פּוֹסֵק אֶת דִּינוֹ מִיָּד, מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים: אֶת כָּל הַתַּעֲבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ (יחזקאל יח, יג), לֹא יִחְיֶה. לְכָךְ אָמַר מֹשֶׁה אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה.

בֹּא וּרְאֵה מַה בֵּין מַעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם לְמַעֲשֶׂה שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָדָם שֶׁהוּא חַיָּב לַחֲבֵרוֹ מָאתַיִם אוֹ רִבּוֹא אוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת, וְהוּא אוֹמֵר לוֹ תֵּן לִי אֶת שֶׁלִּי, וְאוֹמֵר לוֹ אֵין בְּיָדִי כְּלוּם, מְיַד עוֹשִׂין מְרִיבָה וּמְבַזִּין זֶה אֶת זֶה. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן. אַתְּ מוֹצֵא בַּקַּיִן שֶׁהַיּוֹם לוֹוֶה מִן הַלַּיְלָה מִתְקוֹפַת טֵבֵת עַד תְּקוֹפַת תַּמּוּז, וּמִתְקוֹפַת תַּמּוּז עַד תְּקוֹפַת טֵבֵת הַלַּיְלָה לוֹוֶה מִן הַיּוֹם, אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם (תהלים יט, ד). לְכָךְ הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה וְאָמַר לְיִשְׂרָאֵל אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, לֹא תִנְהַג בּוֹ מִנְהַג בְּזָיוֹן, שֶׁהוּא עַמִּי, אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ, הֱוֵי מִסְתַּפֵּל בְּעַצְמְךָ כְּאִלּוּ אַתָּה עָנִי, עִמָּךְ. אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ, מִכָּאן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: עָנְיֶיךָ וַעֲנִיֵּי עִירֶךָ, עָנְיֶיךָ קוֹדְמִין. עֲנִיֵּי עִירֶךָ וַעֲנִיֵּי עִיר אַחֶרֶת, עֲנִיֵּי עִירְךָ קוֹדְמִין לַעֲנִיֵּי עִיר אַחֶרֶת.

אָמַר רַב נַחְמָן בְּרַבִּי: רְאֵה מַה כְּתִיב: נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל (דברים טו, י). כִּי בַּעֲבוּר אוֹ לְמַעַן אוֹ בִּשְׁבִיל אוֹ תַּחַת הַדָּבָר הַזֶּה לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא בִּגְלַל. אֲנִי עָשִׂיתִי אוֹתְךָ עָשִׁיר וְאוֹתוֹ עָנִי, אִם אֵין אַתָּה נוֹתֵן לוֹ, אֲנִי הוֹפֵךְ אֶת הַגַּלְגַּל וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ עָנִי וְאוֹתוֹ עָשִׁיר. לָמָּה? כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה (תהלים עה, ח).

אָמַר רַבִּי שִׁילָא: בֹּא וּרְאֵה מַה כְּתִיב: לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן (דברים טו, ז). מַה הוּא מֵאָחִיךָ, לָא כְּתִיב מֵעָנְיֵי אֶלָּא מֵאָחִיךָ, שֶׁשְּׁנֵיכֶם שָׁוִים. וְאַל תִּגְרֹם לְעַצְמְךָ שֶׁתַּעֲשֶׂה כְּמוֹתוֹ. מֵאָחִיךָ, לָשׁוֹן יְוָנִית הוּא. לְפִיכָךְ, אֶת הֶעָנְיֵ עִמָּךְ.

אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי חַנִינַאי: כְּשֶׁהָיָה לוֹקֵחַ לְבֵיתוֹ בָּשָׂר אוֹ יָרָק אוֹ כָּל דָּבָר, הָיָה אוֹמֵר לִבְנֵי בֵּיתוֹ: הַפְרִישׁוּ לַעֲנִיִּים חֶלְקָם, שֶׁלֹּא לָקַחְתִּי לָכֶם אֶלָּא לִטְרָא אַחַת שֶׁל בָּשָׂר וְלַעֲנִיִּים חֲצִי לִטְרָא. שֶׁהָיָה מְקַיֵּם, בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוּב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה, גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל דִּבְרַת וְגוֹ' (קהלת ז, יד). בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוּב, בִּגְמִילוּת חֲסָדִים שֶׁתַּעֲשֶׂה עִם הָעֲנִיִּים. וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה, לְפִי שֶׁאֵינְךָ רָחוֹק מִן הָעֲנִיּוּת, שֶׁאֵין לְךָ רָעָה גְּדוֹלָה מִן הָעֲנִיּוּת. לְכָךְ נֶאֱמַר אֶת הֶעָנְיֵ עִמָּךְ.

טז אִם חָבֹל תַּחְבֹּל (שמות כב, כח) אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כַּמָּה אַתְּ חַיָּב לִי, אַתָּה חוֹטֵא לְפָנַי וַאֲנִי מַמְתִּי לָךְ, וְנַפְשְׁךָ עוֹלָה אֵצְלִי בְּכָל יוֹם וּבְכָל אֶמֶשׁ וְאֶמֶשׁ וְנוֹתֶנֶת דִּין וְחֶשְׁבּוֹן וְהִיא מִתְחַיֶּבֶת, וַאֲנִי מַחֲזִיר לְךָ אֶת נַפְשְׁךָ שֶׁאַתָּה חַיָּב לִי. אַף אַתָּה אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חַיָּב לְךָ, אִם חָבֹל תַּחְבֹּל, עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ. כִּי הִוא כְּסוּתָה לְבַדָּהּ. אַף אַתָּה דָּבָר אֶחָד יֵשׁ לִי אֶצְלָךְ, אִם אֵין אַתָּה מַחֲזִיר מַשְׁכּוֹנוֹ, אֵינִי מַחֲזִיר לְךָ אֶת נַפְשְׁךָ. לְפִיכָךְ, אִם חָבֹל תַּחְבֹּל. וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי חַנּוּן אָנִי. שֶׁהוּא קוֹרֵא תִּגָּר לְפָנַי וְאוֹמֵר: רִבּוֹן הָעוֹלָם, אֲנִי אָדָם וְהוּא אָדָם. הוּא שׁוֹכֵב עַל מִטָּתוֹ, וַאֲנִי בַּמֶּה אֶשְׁפַּב. לְפִיכָךְ, וְשָׁמַעְתִּי כִּי חַנּוּן אָנִי. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה, הָיִיתִי שׁוֹמֵעַ צַעֲקַת יְחִידִים. וְלָעָתִיד, וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה (ישעיה סה, כד). וְהַנָּבִיא אוֹמֵר: כִּי עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב וְגוֹ' (ישעיה ל, יט).

יז הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְאָנֹכִי אָמַרְתִּי אַךְ אַשִּׁיתֵךְ בַּבָּנִים וְאֶתֵּן לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם וָאֹמַר אָבִי תִּקְרְאִי לִי וּמֵאַחֲרַי לֹא תָשׁוּבִי (ירמיה ג, יט). אַךְ אַשִּׁיתֵךְ בַּבָּנִים. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת: אֵין לְשׁוֹן אַשִּׁיתֵךְ אֶלָּא לְשׁוֹן הַבְדָּלָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי וְאַתֶּם עָלָה עַל דַּעְתִּי לִהְיוֹת בָּעוֹלָם, שֶׁאֲנִי אָב וְאַתֶּם בָּנִים, הֵיאַךְ עֲשִׂיתֶם לְהַכְנִיס בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם אֻמּוֹת אֲחֵרוֹת. אַךְ אַשִּׁיתֵךְ בַּבָּנִים, אֵין הַלָּשׁוֹן הַזֶּה אֶלָּא לְשׁוֹן בְּדִילָה, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ (בראשית ל, כ).

רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא אָמַר: אַיְּךָ אַשִּׁיתֵךְ בַּבָּנִים, לְשׁוֹן שִׁנְאָה הוּא, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה (בראשית ג, טו). שֶׁאַהֲבָה גְּדוֹלָה הָיְתָה בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: אָהַבְתִּי אֶתְכֶם (מלאכי א, ב). וְאַתֶּם גְּרַמְתֶּם לְעַצְמְכֶם לִשְׂנֹא אֶתְכֶם. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר: אַיְּךָ אַשִּׁיתֵךְ בַּבָּנִים, אֲנִי הָיִיתִי מְלַמֵּד סַנֵּיגוֹרְיָא עֲלֵיהֶם, וְאַתֶּם גְּרַמְתֶּם לְעַצְמְכֶם לְקַטְרֵג אֶתְכֶם. וְאֵין לְשׁוֹן אַשִּׁיתֵךְ אֶלָּא חִיּוּב, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו (שמות כא, ל). וְרַבִּי בֶּרֶכְיָה אָמַר: אֵין לְשׁוֹן אַשִּׁיתֵךְ אֶלָּא הֶפְקֵר, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָּה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת (ישעיה ה, ו). חֲבִיבִים הֱיִיתֶם לְפָנַי, כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ כֶּרֶם יָפֶה, מְעַדְּרוֹ וּמְסַקְּלוֹ וּמְכַנְּשׁוֹ, וְעָשִׂיתֶם לְעַצְמְכֶם הֶפְקֵר, מַדּוּעַ קִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים (ישעיה ה, ד).

וְאֶתֵּן לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה (ירמיה ג, יט), אֶרֶץ שֶׁנִּתְחַמְּדוּ לָהּ כָּל גְּדוֹלֵי עוֹלָם. אַבְרָהָם אוֹמֵר לִבְנֵי חֵת: תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם (בראשית כג, ד). וְאַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַבְּבָהּ לִפְנֵי יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ (בראשית כו, ג). יַעֲקֹב אָמַר: בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִקְבְּרֻנִי (בראשית נ, ה). הֱוֵי, אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי (ירמיה ג, יט). מַה צְּבִי זֶה שׁוֹחֲטִין וּמַפְשִׁיטִין אוֹתוֹ מֵעוֹרוֹ וְאַחַר כָּךְ מַחֲזִירִין אֶת הַבָּשָׂר לָעוֹר וְאֵין הָעוֹר מַחֲזִיקוֹ, כָּךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא הָיְתָה מַחֲזֶקֶת אֶת פֵּרוֹתֶיהָ. רְאֵה מַה כְּתִיב: וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עִבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכְלוּ אֲשֶׁר זֹרָה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה (ישעיה ל, כד). בָּראשׁוֹנָה הָיוּ זוֹרִין בָּרַחַת, וְאַחַר כָּךְ בַּמִּזְרֶה. לָמָּה? שֶׁהָיָה הַדָּגָן יוֹתֵר מִן הַתֶּבֶן, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיָה בְּתוֹךְ הַתֶּבֶן פֵּרוֹת. מִנַּיִן? שֶׁכָּךְ כְּתִיב: בְּלִיל חָמִיץ יֹאכְלוּ, בְּלוּלִים הָיוּ מִן הַפֵּרוֹת. הֱוֵי, נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם (ירמיה ג, יט).

דָּבָר אַחֵר, נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם, אֶרֶץ שֶׁנִּתְאַוּוּ לָהּ מַלְכֵי הָעוֹלָם. כֵּיצַד? כְּתִיב: מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד, מֶלֶךְ הָעַי אֲשֶׁר מִצַּד בֵּית אֵל אֶחָד (יהושע יב, ט). וְאֵין בֵּין יְרִיחוֹ לָעַי אֶלָּא שְׁלֹשָׁה מִילִין, וְהוּא אוֹמֵר כֵּן. אֶלָּא כָּל מֶלֶךְ שֶׁהָיָה מוֹלֵךְ בְּחוּצָה לָאָרֶץ, אִם לֹא הָיָה קוֹנֶה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה נִקְרָא מֶלֶךְ. לָמָּה? שֶׁהָיוּ מִתְאַוִּים לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּלְפֵרוֹתֶיהָ. הֱוֵי נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם.

אָמַר רַבִּי פִּרְנָךְ בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן: רְאֵה מַה כְּתִיב: וְאֵרֶא בַּשֶּׁלֶג אַדֶּרֶת שִׁנְעָר אַחַת טוֹבָה (יהושע ז, כא), פּוּרְפִּירָא בַּבְלִיקוֹן, שֶׁהָיָה מֶלֶךְ בָּבֶל לוֹבֵשׁ וְשׁוֹלֵט בִּירִיחוֹ. הֱוֵי אוֹמֵר: נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם.

וְאוֹמֵר: אָבִי תִּקְרְאִי לִי וּמֵאַחֲרַי לֹא תָשׁוּבִי (ירמיה ג, יט). מָה הָאָב זָקוּק לְתַפְנוּקֶיהָ שֶׁל בִּתּוֹ, כָּךְ הָיִיתִי זָקוּק לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם (שמות טז, ד). וְאוֹמֵר: וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְגוֹ' (שמות טז, יד). וְאוֹמֵר: אָבִי תִּקְרְאִי לִי וּמֵאַחֲרַי לֹא תָשׁוּבִי,

אָכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה מֵרֵעָהּ כֵּן בָּגַדְתֶּם בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל (ירמיה ג, יט). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בִּי רַב שַׁלּוּם: וּלְוַאי כְּאִשָּׁה בּוֹגֶדֶת מֵרֵעָהּ. הָאִשָּׁה שֶׁיֵּשׁ לָהּ רֵעַ, הוּא מַאֲכִילָהּ וּמַשְׁקֶה, אוֹהֶבֶת אוֹתוֹ. כֵּיוָן שֶׁנִּתְמַעֲטָה יָדוֹ, מַנַּחַת אוֹתוֹ וְהוֹלֶכֶת לָהּ, אֲכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה מֵרֵעָהּ. אֲנִי לֹא עָשִׂיתִי כֵן, אֶלָּא הַמָּן יוֹרֵד לָכֶם וְהַבְּאֵר עוֹלָה. כְּלוּם

חִסַּרְתִּי אֶתְכֶם דָּבָר שֶׁבְּגַדְתֶּם בִּי. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֻמּוֹת הָעוֹלָם בָּגְדוּ בִּי וְנָתַתִּי לָהֶם שָׂרִים שֶׁיִּהוּ מְשַׁמְּשִׁין אוֹתָן. אַף אַתֶּם כֵּן, אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם מַלְאָךְ שֶׁיְּהֵא מְשַׁמֵּר אֶתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ (שמות כג, כ). כְּשֶׁזְּכִיתֶם וְקִבַּלְתֶּם אֶת הַתּוֹרָה וְהָיִיתֶם עוֹשִׂים רְצוֹנִי, הָיִיתִי מְהַלֵּךְ לְפָנֶיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם (שמות יג, כא). וְעַכְשָׁיו שֶׁעֲשִׂיתֶם עֲבוֹדָה זָרָה כְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם, אֵינִי מְשַׁלֵּחַ לִפְנֵיכֶם אֶלָּא מַלְאָךְ.

יח הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ (שמות לב, לד). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: (שמות כג, כ): לְפָנֶיךָ אֲנִי מְשַׁלֵּחַ וְלֹא לִפְנֵיהֶם. אָמַר מֹשֶׁה: אִם לְפָנַי אַתָּה מְשַׁלֵּחַ, אֵינִי מְבַקֵּשׁ, אֶלָּא וְעַתָּה יֵלֶךְ נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ. (שמות לב, לד) רְאֵה מַה בֵּין הָרִאשׁוֹנִים לָאַחֲרוֹנִים, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לְמֹשֶׁה, הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ. הֱשִׁיבוֹ: אֵינִי חָפֵץ אֶלָּא לָךְ. יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן רָאָה אֶת הַמַּלְאָךְ וְנָפַל עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ (יהושע ה, יד). וְאָמַר לוֹ: הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ (יהושע ה, יג). אָמַר רַבִּי

יִצְחָק: מָה עָשָׂה לוֹ הַמַּלְאָךְ? כִּינָן שֶׁשָּׁמַע הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ, הִתְחִיל צוֹעֵק מִתַּחַת צִפָּרְנֵי רַגְלָיו, וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא ה' עַתָּה בָאתִי (יהושע ה, יד), הֲרֵי שְׁתֵּי פְּעָמִים בָּאתִי לְהַנְחִיל אֶת יִשְׂרָאֵל, אֲנִי הוּא שֶׁבָּאתִי בִּימֵי מֹשֶׁה רַבְּךָ וְדָחָה אוֹתִי וְלֹא רָצָה שֶׁאֵלֵךְ עִמּוֹ, וְעַתָּה בָּאתִי. מִיָּד וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ. (יהושע ה, יד), אֲבָל מֹשֶׁה דָּחָה אוֹתוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ וּלְכָל מִי שֶׁשָּׁמַר אֶת הַתּוֹרָה כַּיּוֹצֵא בָּךְ.

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: כְּתִיב: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֹךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה (תהלים צא, ד). אָמַר לוֹ: צִנָּה נַעֲשֶׂה לְךָ וּלְכָל מִי שֶׁשָּׁמַר אֶת הַתּוֹרָה. כַּיּוֹצֵא בְּךָ, צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ (תהלים צא, ד). לְפִיכָךְ לִשְׁמָרְךָ, בַּדִּין הוּא שֶׁיִּשְׁמְרֶךָ.

לִשְׁמָרְךָ בְּדַרֶךָ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי, זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת הַמְּחֻוָּרוֹת שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלְּמַטָּן מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלְּמַעְלָן.

הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ (שמות כג, כא). לָמָּה לֹא זְכִיתֶם לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלִי? שִׁמְעוּ בְּקוֹלוֹ שֶׁל מַלְאָךְ, הוּא אֵינוֹ יָכוֹל לִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם. לָמָּה? שֶׁהוּא מִן הַסַּת שֶׁאֵינָן חוֹטְאִין. לְכָךְ כְּתִיב: כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם.

דָּבָר אַחֵר, כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם, לָמָּה? שֶׁהוּא שָׁלִיחַ. וְכָל מַה שֶּׁהַשָּׁלִיחַ מִשְׁתַּלֵּחַ לַעֲשׂוֹת, הוּא עוֹשֶׂה. אֲבָל אֲנִי נוֹשֵׂא לָכֶם פָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ (במדבר ו, כו). אָמַר דָּוִד: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לַמַּלְאָךְ אַתָּה מוֹסְרֵנוּ שֶׁאֵינוֹ נוֹשֵׂא פָּנִים, אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד (תהלים קל, ג). אִם תֹּאמַר אֵין הַסְּלִיחָה מָסוּר לְךָ, כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא (תהלים קל, ד). לֹא מָסַרְתָּ אוֹתָהּ לְמַלְאָךְ שַׂר הַפָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם (שמות כג, כא). לָמָּה? כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ (שמות כג, כא). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשֻׁתָּף עִם כָּל מַלְאָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ (שמות כג, כא)

אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: אֵינִי מְבַקֵּשׁ שֶׁיֵּלֵךְ מַלְאָךְ עִמָּנוּ אֶלָּא אַתָּה. וְאִם אֵין אַתָּה הוֹלֵךְ, אֵין אָנוּ זָזִים מִמְּקוֹמֵנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבַמֶּה יִוָּדַע אֶפּוֹא, הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ (שמות לג, טז). אָמַר לוֹ: חַייֶךָ, וְאַף לֹא יֵלֵךְ מַלְאָךְ, אֶלָּא וְשָׁלַחְתִּי אֶת הַצְּרָעָה לְפָנֶיךָ.

כֵּיצַד הָאֱמוֹרִיִּים מֻתָּים? אָמַר רַבִּי לֵוִי: שְׁתֵּי צְרָעוֹת הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְזַוֵּג לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן, וְכָל אַחַת וְאַחַת הוֹלֶכֶת וְשׁוֹפֶכֶת אַרְסָהּ לְתוֹךְ עֵינוֹ וְהָעַיִן מִתְבַּקַּעַת וְנוֹפֶל מִלֹּא קוֹמָתוֹ וָמֵת. רַבִּי אַחָא בַּר רַב אָמַר: הַחִלְחוּל הָיָה נִכְנָס לָהֶם, וְהָיוּ מִתְרַפִּין לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהוֹרְגִין אוֹתָן. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: הָיוּ נַעֲשִׂים פְּנֵיהֶם כְּמֵשָׂקוֹת מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְהָיוּ מִתְרַפִּין לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהוֹרְגִין אוֹתָן.

רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה אוֹסְרָן לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ בָּאִין וְהוֹרְגִין אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן ה' אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת עוֹג (דברים ג, ג), כְּאָדָם שֶׁאוֹסֵר שׁוֹנְאוֹ שֶׁל בְּנוֹ וְנוֹתְנוֹ לִפְנֵי בְּנוֹ. וְלֹא תֹּאמַר שְׁקָטָנִים הָיוּ הָאֱמוֹרִיִּים. רְאֵה מַה כְּתִיב בָּהֶן: וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת (עמוס ב, ט). וַאֲשַׁמִּיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל, זֶה שַׂר שֶׁלָּהֶם. וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת, אֵלּוּ הָאֱמוֹרִיִּים.

וְכֵן הוּא עוֹשֶׂה לֶעָתִיד, נִפְרָע מִן הַשָּׂרִים שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ עַל מַלְכֵי הָאֻמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה (ישעיה כד, כא). אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: בָּעוֹלָם הַזֶּה, מַלְאָךְ הָיִיתִי מְשַׁלֵּחַ לְהַבְרִיחַ מִפְּנֵיכֶם אֻמּוֹת הָעוֹלָם. אֲבָל לֶעָתִיד, אֲנִי מַנְהִיג אֶתְכֶם וְאֵלָיהוּ אֲנִי מְשַׁלֵּחַ לִפְנֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא (מלאכי ג, כג).

יט הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ (תהלים צא, יא). עָשָׂה אָדָם מִצְוָה אַחַת, מוֹסְרִים לוֹ מַלְאָךְ אֶחָד. עָשָׂה שְׁתֵּי מִצְוֹת, מוֹסְרִין לוֹ שְׁנֵי מַלְאָכִים. עָשָׂה כָּל הַמִּצְוֹת, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָכִים הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ. וּמַה הוּא יִפֹּל? שֶׁמַּשְׁלִימִים לוֹ. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים: וּמִמְּנַשֶּׁה נָפְלוּ עַל דָּוִיד (דה"א יב כ, כא). וּכְתִיב: בְּלֶכְתּוֹ אֶל צִיקְלַג נָפְלוּ עָלָיו מִמְּנַשֶּׁה (דה"א יב, כא).

וּרְבָבָה מִימִינֶךָ. לָמָּה מִן הַשְּׂמֹאל, מִן הַיָּמִין וְרָבָבָה? לְפִי שֶׁהַשְּׂמֹאל אֵינָהּ צְרִיכָה מַלְאָכִים הַרְבֵּה, שֶׁשְּׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּתִיב בַּתְּפִלִּין, וְהַתְּפִלִּין נְתוּנִין עַל הַשְּׂמֹאל, שֶׁנֶּאֱמַר: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ (דברים ו, ח)

אָמַר לוֹ רַבִּי חֲנִינָא: אֵין כְּתִיב כָּאן יְהֵא מִצִּדְּךָ אֶלָּא יִפֹּל. שְׂמֹאל שֶׁאֵינָהּ פְּשׁוּטָה בַּמִּצְוֹת, אֵינָהּ מַפֶּלֶת אֶלָּא אֶלֶף מַזִּיקִין. וְיָמִין שֶׁהִיא פְּשׁוּטָה בַּמִּצְוֹת, מַפֶּלֶת רִבּוֹא מַזִּיקִין.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: מַהוּ יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף? הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹסֵר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל רִבּוֹא וְאֶלֶף מַלְאָכִים, שֶׁיִּהְוּ מְשַׁמְּרִין אוֹתוֹ וְעוֹשִׂין לוֹ דֶּרֶךְ, וְאֶחָד מֵהֶן מַכְרִיז לְפָנָיו וְאוֹמֵר: תְּנוּ כָּבוֹד לְצַלְמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְפִי שֶׁכָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מָלֵא רוּחוֹת וּמַזִּיקִים.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי: אֵין לְךָ בֵּית רֹבַע בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁאֵין בּוֹ תִּשְׁעָה קַבִּין מַזִּיקִין. וְהֵיאַךְ עֲשׂוּיִין? אָמַר רַבִּי לֵוִי: פּוֹרְמָא בִּפְנֵיהֶם, כְּגוֹן חֲמוֹרִים שֶׁל טוֹחֲנִים. וּכְשֶׁהָעֲנוּת גּוֹרְמִין, הַפּוֹרְמָא נִגְלֶה וְהָאָדָם נִשְׁתַּטֶּה. וּכְשֶׁהַמַּלְאָךְ כּוֹרֵז, הָאָדָם בְּשָׁלוֹם. שָׁתַק, מִיָּד נִזּוֹק, וְהַמַּלְאָךְ אוֹמֵר נִשְׁלַם פְּלוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַמְמִתִים (איוב לג, כב). לַמֵּתִים אֵינוֹ אוֹמֵר כָּאן אֶלָּא לַמְמִתִים, לְאוֹתָן מַלְאֲכֵי חַבָּלָה שֶׁהוּא נִמְסַר לָהֶם.

וּמִנַּיִן שֶׁהַמַּלְאָךְ כּוֹרֵז לְפָנָיו? שֶׁנֶּאֱמַר: אִם יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי אָלֶף (איוב לג, כג). אִם יְהֵא מִן אוֹתָן אֶלֶף, כּוֹרֵז לְפָנָיו, לְהַגִּיד לָאָדָם יָשְׁרוֹ (איוב לג, כג). אוֹתָהּ שָׁעָה, וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת מָצָאתִי כֹּפֶר (איוב לג, כד). חֲוֵי, אִם נִתְרַבָּה בַּמִּצְוֹת, רִבּוֹא וְאֶלֶף מַלְאָכִים מְשַׁמְּרִין אוֹתוֹ. וְאִם הוּא שָׁלֵם בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁמְּרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ שֹׁמְרֶךָ ה׳ צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ (תהלים קכא, ה).

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּיַעֲקֹב שֶׁכָּתוּב בּוֹ: אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים (בראשית כה, כז). אִישׁ תָּם בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים, יֹשֵׁב אֹהָלִים עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְנִתְרַבָּה בַּמִּצְוֹת, נִמְסְרוּ לוֹ מַחֲנוֹת מַלְאָכִים לְשָׁמְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה, וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם (תהלים לב ב, ג). וְאוֹמֵר: וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ, וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר, וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ (תהלים כח יב, טו).

אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא: אַשְׁרֵי יְלוּד אִשָּׁה שֶׁרָאָה מֶלְךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים וּפַמַלְיָא שֶׁלּוֹ מְשַׁמְּרִין אוֹתוֹ וּמְשַׁלֵּחַ מַלְאָכִים בִּשְׁלִיחוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו (תהלים לב, ד). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע (תהלים מח, טז). אָמַר הַכָּתוּב: מִתְהַלֵּךְ בְּתָמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו (משלי כ, ז).

תרומה

א **וַיִּלְמְדֻנוּ** רַבֵּנוּ, מוֹתַר תְּרוּמָה מֶה הָיוּ עוֹשִׂין בָּהּ? כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: מוֹתַר תְּרוּמָה רְקוּעֵי זָהָב הָיוּ עוֹשִׂין מֵהֶן צִפּוּי לְבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים (שופטים ד, ב). אַתְּ מוֹצֵא שְׁתֵּי תְּרוּמוֹת בָּהַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַחַת לַמִּשְׁכָּן וְאַחַת לַכְּהֻנִּים. תְּרוּמַת כְּהֻנִּים, עַל מְנָת שֶׁיִּהְיוּ בְּנֵי תוֹרָה. אָמַר רַבִּי יַנַּאי: כָּל כֹּהֵן שֶׁאֵינוֹ בֶּן תּוֹרָה, מַתָּר לֶאֱכֹל עַל קִבְרוֹ תְּרוּמָה.

אָמַר רַבִּי יִצְחָק בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָתָן: רְאֵה מַה כְּתִיב: כִּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ קָדָשַׁי (יחזקאל כב, כו). לָמָּה? בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ וּבֵין הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ (יחזקאל כב, כו). כֵּינָן שֶׁאֵין בֶּן תּוֹרָה, אֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהַבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין הַטָּמֵא לְטָהוֹר. וְאוֹמֵר: קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתָּ (יחזקאל כב, ח). לָמָּה מְבַזֶּה אֶת הַקָּדָשִׁים? שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁמֹר שַׁבָּת. רְאֵה כַּמָּה חֲבִיבָה תְּרוּמַת כְּהֻנִּים שֶׁנִּתְּנָה לְכֹהֲנִים בְּנֵי תוֹרָה, אֲבָל תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן, קָרָאָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִשְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה.

ב **וְיִקְחוּ** לִי תְּרוּמָה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם (משלי ד, ב). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: שְׁנֵי פְּרַקְמָטוֹטִין עוֹמְדִין זֶה עִם זֶה, אֶחָד בְּיָדוֹ מְטַכְסָא וְאֶחָד בְּיָדוֹ פִּלְפְּלִין. אָמְרוּ זֶה לָזֶה: בֹּא וְנַחֲלִיף בֵּינִי וּבֵינְךָ. נָטַל זֶה אֶת הַפִּלְפְּלִין, וְזֶה הַמְּטַכְסָא. מַה שֶּׁבְּיַד זֶה אֵין בְּיַד זֶה, וּמַה שֶּׁבְּיַד זֶה אֵין בְּיַד זֶה. אֲבָל הַתּוֹרָה אֵינָהּ כֵּן, זֶה שׁוֹנֶה סֵדֶר זְרָעִים וְזֶה שׁוֹנֶה סֵדֶר מוֹעֵד, הִשְׁנוּ זֶה לָזֶה, נִמְצָא בְּיַד זֶה שְׁנַיִם וּבְיַד זֶה שְׁנַיִם, יֵשׁ פְּרַקְמַטְיָא יָפָה מִזּוֹ. תֵּלֵי: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם.

מַעֲשֶׂה בְּחָבֵר אֶחָד שֶׁהָיָה בִּסְפִינָה עִם פְּרַקְמָטוֹטִין הַרְבֵּה, הָיוּ אוֹמְרִים לְאוֹתוֹ חָבֵר הֵיכָן פְּרַקְמַטְיָא שֶׁלְּךָ? הָיָה אוֹמֵר לָהֶם: פְּרַקְמַטְיָא שֶׁלִּי גְּדוֹלָה מִשֶּׁלָּכֶם. בָּדְקוּ בַּסְּפִינָה לֹא מָצְאוּ לוֹ כְּלוּם, הִתְחִילוּ שׂוֹחֲקִים עָלָיו. נָפְלוּ עֲלֵיהֶם לִסְטִים בַּיָּם, שָׁלְלוּ וְנָטְלוּ כָּל מַה שֶּׁנִּמְצָא בַּסְּפִינָה. יָצְאוּ לַיַּבָּשָׁה וְנִכְנְסוּ לַמְּדִינָה, לֹא הָיָה לָהֶם לֹא לֶחֶם לֶאֱכֹל וְלֹא כְּסוּת לְלָבֵשׁ. מֶה עָשָׂה אוֹתוֹ חָבֵר? נִכְנַס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ יָשַׁב וְדָרַשׁ. עָמְדוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה כְּשֶׁרָאוּ שֶׁהוּא בֶּן תּוֹרָה מְרֻבֶּה, נָהֲגוּ בּוֹ כָּבוֹד גָּדוֹל וְעָשׂוּ לוֹ פְּסִיקֶתוֹ כַּהֶגֶן וְכָרָאוּי בִּגְדֻלָּה וּבְכָבוֹד. הִתְחִילוּ גְּדוֹלֵי הַקָּהָל לִילֵךְ מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ וּלְלַוּוֹת אוֹתוֹ. כְּשֶׁרָאוּ הַפְּרַקְמָטוֹטִין כָּךְ, בָּאוּ אֶצְלוֹ וּפִיְּסוּ מִמֶּנּוּ וְאָמְרוּ לוֹ: בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, עֲשֵׂה עִמָּנוּ טוֹבָה וְלַמֵּד עָלֵינוּ זְכוּת לִפְנֵי בְּנֵי הָעִיר, שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ מֶה הָיִינוּ וּמָה אִבַּדְנוּ בַּסְּפִינָה. בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד, דַּבֵּר לָהֶם אֲפִלּוּ עַל הַפְּרוּסָה שֶׁיִּנָּתֵן לְתוֹךְ פִּינוּ וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת בָּרָעָב. אָמַר לָהֶם: הֲלֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם, שֶׁפְּרַקְמַטְיָא שֶׁלִּי גְּדוֹלָה מִשֶּׁלָּכֶם, שֶׁלָּכֶם אָבַד וְשֶׁלִּי קַיֶּמֶת. תֵּלֵי: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם.

ג **וְיִקְחוּ** לִי תְּרוּמָה, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אֲהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר ה' וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ (מלאכי א, ב). וּכְתִיב: וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי (מלאכי א, ג). מַעֲשֶׂה בְּטוֹרְנוֹסְרוֹפּוֹס שֶׁשָּׁאַל אֶת רַבִּי עֲקִיבָא: אָמַר לוֹ: לָמָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׂוֹנֵא אוֹתָנוּ, שֶׁכָּתַב וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי? אָמַר לוֹ: לְמָחָר אֲנִי מְשִׁיבְךָ. לְמָחָר אָמַר לוֹ: רַבִּי עֲקִיבָא: מֶה חָלַמְתָּ זֶה הַלַּיְלָה וּמָה רָאִיתָ? אָמַר לוֹ: בַּחֲלוֹמִי הָיָה לִי הַלַּיְלָה שְׁנֵי כְּלָבִים, אֶחָד שְׁמוֹ רוֹפּוֹס וְאֶחָד שְׁמוֹ רוֹפִינָא. מֵיד כָּעַס, אָמַר לוֹ: לֹא קָרָאתָ שֵׁם כְּלָבֶיךָ אֶלָּא עַל שְׁמִי וְעַל שֵׁם אִשְׁתִּי, נִתְחַיַּבְתָּ הֲרִיגָה לַמַּלְכוּת. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא: וּמַה בֵּינְךָ לְבֵינֵיהֶם. אַתָּה אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וְהֵן אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, אַתָּה פָּרֶה וְרָבֶה וְהֵן פָּרִין וְרָבִין, אַתָּה מֵת וְהֵן מֵתִים. וְעַל שֶׁקָּרָאתִי שְׁמָם כְּשִׁמְךָ, כָּעַסְתָּ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ, מֵמִית וּמְחַיֶּה, אַתָּה נוֹטֵל עֵץ וְקוֹרֵא אוֹתוֹ אֱלֹהִים כִּשְׁמוֹ, לֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּהֵא שׂוֹנֵא לָכֶם. תֵּלֵי: וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי.

כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם (משלי ד, ב) בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם שֶׁהוּא לוֶֹה מִן אֲחֵרִים לוֹקֵחַ סְחוֹרָה יוֹצֵא לַדֶּרֶךְ, פְּעָמִים שֶׁהוּא מַפְסִיד. אֲבָל סְחוֹרָה שֶׁל תּוֹרָה אֵינוֹ כֵן. לְמֵד אָדָם מִכָּאן פֶּרֶק אֶחָד וּמִכָּאן פֶּרֶק אַחֵר, מִכָּאן מַסֶּכֶת אַחַת וּמִכָּאן מַסֶּכֶת אַחֶרֶת, וְהוּא מִשְׁתַּכֵּר בָּהֶם, תֵּלֵי, כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם. דָּבָר אַחֵר, כִּי לֶקַח טוֹב, לְמִי שֶׁעוֹשֶׂה פְּרַקְמַטְיָא וְהוּא מִשְׁתַּכֵּר, פְּעָמִים שֶׁעוֹמֵד בְּיָדוֹ פְּעָמִים אֵינוֹ עוֹמֵד, אֲבָל הַתּוֹרָה עוֹמֶדֶת לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, תֵּלֵי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם לָכֶם.

אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, הַתּוֹרָה שֶׁלִּי וּנְטַלְתֶּם אוֹתָהּ, קְחוּ אוֹתִי עִמָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, חֲמִשָּׁה לֹא יִתְרְמוּ. וְאֵם תָּרְמוּ, אֵין תְּרוּמָתָן תְּרוּמָה. אֵלּוּ הֵן, חֵרֵשׁ, שׁוֹטֶה וְקָטָן, וְהַתּוֹרֵם אֶת שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְנָכְרִי שֶׁתָּרַם אֶת שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בִּרְשׁוּתוֹ, אֵין תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, וְכֻלָּן מִן הַפָּסוּק הַזֶּה. חֵרֵשׁ, דִּכְתִיב: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, יָצָא חֵרֵשׁ שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ וְלֹא מְדַבֵּר. וְהַשּׁוֹטֶה, דִּכְתִיב: כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ, יָצָא שׁוֹטֶה שֶׁאֵין לִבּוֹ נוֹדְבוֹ. וְהַקָּטָן, דִּכְתִיב: מֵאֵת כָּל אִישׁ יָצָא קָטָן שֶׁאֵינוֹ אִישׁ, הַתּוֹרֵם אֶת שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ דִּכְתִיב מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ, תִּקְחוּ מִשֶּׁלָּכֶם. וְנָכְרִי שֶׁתָּרַם אֶת שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בִּרְשׁוּתוֹ, דִּכְתִיב: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, יָצָא נָכְרִי שֶׁאֵינוֹ יִשְׂרָאֵל.

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה. כָּל דָּבָר שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּתּוֹרָה לִי, יֶשְׁנוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. כֵּיצַד, וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי לִי הָאָרֶץ (ויקרא כה, כג), לָעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. כִּי לִי כָּל בְּכוֹר (במדבר ג, יג), בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. וְהָיוּ לִי הַלְוִיִם (במדבר ח, יד), לָעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה, בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא.

ד **דַּבֵּר** אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה. כָּל דָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ לִי, יֵשׁ בָּהּ בְּרָכָה. וְהַתְּרוּמָה יֵשׁ בָּהּ בְּרָכָה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: רְאֵה מַה כְּתִיב: וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (שמות לו, ג). מַהוּ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר. לִשְׁנֵי בְּקָרִים הֵבִיאוּ אֶת כָּל נִדְבוֹת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁנִּשְׁתַּלְחָה בְּרָכָה בִּנְדָבוֹתֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיִקְחוּ לִי. וְיִקְחוּ לִי. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַרְתִּי לָכֶם קְחוּ לִי תְּרוּמָה תִּהְיוּ מְלַגְלְגִין בַּתְּרוּמָה וְתֹאמְרוּ לֹא כֹּהֵן הוּא שֶׁהוּא אוֹכְלָהּ, שֶׁאִם אֵינוֹ נוֹתֵן לוֹ אֶחָד מִמֵּאָה, יְהֵא יוֹדֵעַ שֶׁאֵינוֹ גּוֹזֵל אוֹתוֹ הַשַּׁבָּט אֶלָּא לִי, שֶׁכֵּן כְּתִיב וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה, וּכְתִיב תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי.

וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אֵינִי מַטְרִיחַ עַל הָאֻמּוֹת, אֶלָּא עֲלֵיכֶם בִּלְבַד. רְאֵה מַה כְּתִיב: הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ (חבקוק ב, ד), זֶה נְבוּכַדְנֶצַּר. כֵּיצַד, הִמְלִיךְ אוֹתוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כָּל הָעוֹלָם וְלֹא הָיָה שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ (חבקוק ב, ד). וְהָיָה מַבִּיט בְּעַצְמוֹ וּמִתְבַּיֵּשׁ בִּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת וְאוֹמֵר אֲנִי מֶלֶךְ, וְלֹא יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ. לָמָּה? שֶׁהָיָה קָטָן כְּבַד, לְכָךְ נִקְרָא שְׁמוֹ נְבוּכַדְנֶצַּר.

וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה. לָעוֹלָם הַבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן אֶת בְּנֵי הָאָדָם כָּל אֶחָד וְאֶחָד עִם בְּנֵי אֱמוּנָתוֹ, וְצַדִּיק עִם אֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה. אוֹמֵר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִכֶּם מִן אֱמוּנִים, וַאֲנִי גָּאַלְתִּי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֵין אַתֶּם מַפְרִישִׁין לִי תְּרוּמָה. לְכָךְ כְּתִיב: וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה.

ה **וְזֹאת** הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב. אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין אַתֶּם מְבִיאִין מִשֶּׁלָּכֶם, אֶלָּא מִבְּזַת הַיָּם שֶׁנָּתַתִּי לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף (תהלים סח, יד). וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן. תְּכֵלֶת, שֶׁצּוֹבְעִין אוֹתוֹ בְּדָם, זְכֹר לְאוֹת שֶׁכְּבָר הִתְקִינוּ אֲבוֹת הָעוֹלָם. תּוֹלַעַת, שֶׁנֶּאֱמַר: אַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב (ישעיה מא, יד). וְעֹרֹת אֵילִם, בִּזְכוּת יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים (בראשית כז, טז). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּ אוֹתִי, וְאַשְׁרֵה שְׁכִינָתִי בְּתוֹךְ עֹרֹת גְּדָיֵי עִזִּים.

דָּבָר אַחֵר, וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן, וְעֹרֹת אֵילִם, שֶׁמֶן לַמָּאוֹר וְגוֹ'. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר רַבִּי סִימוֹן: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: לֹא תִּהְיוּ סְבוּרִים שֶׁאַתֶּם גּוֹמְלִים עָלַי. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים שֶׁהִפְרַשְׁתֶּם לִי, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים שֶׁעָשִׂיתִי לָכֶם בְּמִצְרַיִם. וְאֵלּוּ הֵן: וַאלְבֵּשֵׁךְ רִקְמָה, וָאֲנַעֲלֵךְ תָּחַשׁ, וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ, וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי, וָאֶעְדֵּךְ עָדִי, וָאָתְּנָה צְמִידִים עַל יָדַיִךְ, וְרָבִיד עַל גְּרוֹנֵךְ, וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל אַפֵּךְ, וַעֲגִילִים עַל אָזְנָיִךְ, וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ (יחזקאל טז י, יב), וַלַּחְמִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ (יחזקאל טז, יט).

חֲוִי, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים שֶׁהִפְרַשְׁתֶּם לִי, וַאֲנִי מַעֲלֶה עֲלֵיכֶם שֶׁאַתֶּם גּוֹמְלִים עָלַי. אָמַר דָּוִד: אֶשְׂרֶה לַה' כִּי גָּמַל עָלָי (תהלים יג, ו). וְלָעוֹלָם הַבָּא אֲנִי פּוֹרֵעַ לָכֶם כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה עָשָׂר דְּבָרִים אֵלּוּ, וּבָרָא ה' עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן. וְעַל מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לְהָבָה לָיְלָה כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה, וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר (ישעיה ד, ה-ו). אַתֶּם פּוֹרְעִים לִי, וַאֲנִי מַעֲלֶה עֲלֵיכֶם כְּגוֹמְלִים עָלַי. וּכְתִיב: בַּתְּרֵה, אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי (ישעיה ה, א). חֲוִי, אָשִׁירָה לַה' כִּי גָּמַל עָלָי.

ו **וְזֹאת** הַתְּרוּמָה וְגוֹ'. וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים. רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: חַיָּה טְהוֹרָה גְּדוֹלָה הָיְתָה בַּמִּדְבָּר וְקֶרֶן אַחַת הָיְתָה לָהּ בְּמִצְחָהּ, וּבְעוֹרָהּ שִׁשָּׁה גְוָנִים, וְנָטְלוּ אוֹתָהּ וְעָשׂוּ מִמֶּנָּה יְרִיעוֹת. וְרַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: מַעֲשֶׂה נִסִּים הָיְתָה, וּלְשָׁעָה שֶׁנִּבְרֵאת, בָּהּ בַּשָּׁנָה נִגְנְזָה. וְעֹרֹת תְּחָשִׁים, לָמָּה? דִּכְתִיב: אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה. מִי מֵבִיא לְךָ יְרִיעָה שֶׁל שְׁלֹשִׁים אַמָּה. אֶלָּא מַעֲשֶׂה נֵס, לְשָׁעָה שֶׁנִּבְרֵאת נִגְנְזָה.

ז **וְזֹאת** הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ וְגוֹ'. זָהָב, כְּנֶגֶד מַלְכוּת בָּבֶל, דִּכְתִיב בָּהּ: אַנְתְּ הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא. (דניאל ב, לח). כֶּסֶף, כְּנֶגֶד מַלְכוּת מָדַי, דִּכְתִיב: וַעֲשֶׂרֶת אַלְפִּים כִּכַּר כֶּסֶף (אסתר ג, ט). נְחֹשֶׁת, כְּנֶגֶד מַלְכוּת יָוָן, שֶׁהִיא פְּחוּתָה מִכֻּלָּם. וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים, כְּנֶגֶד מַלְכוּת אֱדוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי (בראשית כה, כה). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַף עַל פִּי שֶׁאַתֶּם רוֹאִין אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת מִתְגָּאוֹת וּבָאוֹת עֲלֵיכֶם, אֲנִי מַצְמִיחַ לָכֶם יְשׁוּעָה מִתּוֹךְ שִׁעְבּוּד. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, שֶׁמֶן לַמָּאוֹר, זֶה מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי (תהלים קלב, יז).

וְדַנִּיֵּאל הָיָה רוֹאֶה אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת אֵלּוּ וּמִתְיָרֵא, וּכְתִיב: אֶתְכְּרִית רוּחִי אֲנָה דַנִּיֵּאל בְּגוֹא נִדְנָה וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלָנֵנִי (דניאל ז, טו). וּמַה דָּנִיֵּאל רוֹאֶה? כֵּינָן שֶׁרָאָה נְבוּכַדְנֶצַּר אֶת הַחֲלוֹם, וּבָא דָּנִיֵּאל וּפָתַר וְאָמַר לוֹ: הַצֶּלֶם שֶׁרָאִיתָ, אַנְתְּ הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא (דניאל ב, לב), חֲדוֹהִי וּדְרָעוֹהִי דִּי כְסַף (דניאל ב, לב), זוֹ מַלְכוּת מָדַי, וּבָתְרָךְ תְּקוּם מַלְכוּ אָחֳרִי אַרַע מִנָּךְ (דניאל ב, לט). וּמְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ דִּי נְחָשׁ (דניאל ב, לב). זוֹ מַלְכוּת יָוָן, וּמַלְכוּ תְלִיתָאָה אָחֳרִי דִּי נְחָשָׁא דִּי תִשְׁלַט בְּכָל אַרְעָא (דניאל ב, לט). שָׁקוֹהִי דִּי פַרְזֶל (דניאל ב, לג), זוֹ מַלְכוּת רְבִיעִית הִיא מַלְכוּת אֱדוֹם, וּמַלְכוּ רְבִיעָאָה תֶּהֱוֵא תַּקִּיפָה כְּפַרְזְלָא יְהֵא מוֹשֵׁל בְּכָל הָאַרְעָא כַּפַּרְזֶל שֶׁהוּא מְהַדֵּק כֹּלָּה, וְלָמָּה מוֹשְׁלָהּ כַּפַּרְזֶל וְכַחֲרֶס. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: הַמַּלְכוּת הַזּוֹ עֲתִידָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִטְבֵּעַ שֶׁל חֶרֶס. דָּבָר אַחֵר, לָמָּה

נִמְשָׁלָה כַּבַּרְזֶל וְכַחֶרֶס. שֶׁהִיא עֲתִידָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּבַרְזֶל וּבְחֶרֶס. מָה הַבַּרְזֶל קָשֶׁה, כָּךְ הַמַּלְכוּת קָשָׁה. מָה הַחֶרֶס נוֹחַ לְהִשְׁתַּבֵּר, כָּךְ הִיא מִשְׁתַּבֶּרֶת בְּפֶתַע, וּשְׁבָרָהּ כְּשֶׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת לֹא יַחְמֹל וְלֹא יִמָּצֵא בִּמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשׂוֹף מַיִם מִגֶּבָא (ישעיה ל, יד).

דָּבָר אַחֵר, לָמָּה נִמְשָׁלָה בָּבֶל כַּחֶרֶס? שֶׁהִיא עֲתִידָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלֵי חֶרֶס.

וְהוּא הָיָה רוֹאֶה אֶת מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁכֵּן דָּנִיֵּאל אוֹמֵר: חָזֶה הֲוַיְתָ עַד דִּי הִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי לָא בִידַיִן וּמְחַת לְצַלְמָא בֶּן לָקִישׁ, זֶה מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. וּמְחַת לְצַלְמָא, לְכָל מַלְכוּת שֶׁהֵם עוֹבְדוֹת לַצֶּלֶם בְּצַלְמָוֵת. וּבִזְכוּת מָה הוּא מוֹשֵׁל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ בָּאֶבֶן? בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל יְגֵעִים בָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: לֵחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים (שמות לא, יח).

דָּבָר אַחֵר, בִּזְכוּת יַעֲקֹב שֶׁכָּתוּב בּוֹ: מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל (בראשית מט, כד). דָּבָר אַחֵר, לָמָּה בָּאֶבֶן? לְשַׁבֵּר אֶת לֵב הָאֶבֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַהֲסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם (יחזקאל לו, כו). וּמְחַת לְצַלְמָא, שֶׁהוּא מְכַלֶּה אֶת כָּל הָאֱמוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִכָּה אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וגו' (ישעיה יא, ד). וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבִים בְּהַשְׁקֵט וָבֶטַח בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח (יחזקאל כח, כו).

ח **וְעָשׂוּ** לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם (שמות כה, כח). אֵימָתַי נֶאֱמְרָה לְמֹשֶׁה הַפָּרָשָׁה הַזּוֹ שֶׁל מִשְׁכָּן, בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים עַצְמוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁפָּרָשַׁת הַמִּשְׁכָּן קוֹדֶמֶת לְמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי שַׁלּוּם: אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע (משלי ה, ו), מְטַלְטָלוֹת הֵן שְׁבִילֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה וּפָרָשִׁיּוֹתֶיהָ. הֲוֵי, בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ.

מִנַּיִן? שֶׁכֵּן עָלָה מֹשֶׁה בְּשִׁשָּׁה בְּסִיוָן, וְעָשָׂה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, וְעוֹד עָשָׂה אַרְבָּעִים, וְעוֹד עָשָׂה אַרְבָּעִים, הֲרֵי מֵאָה וְעֶשְׂרִים. וְאַתָּה מוֹצֵא, שֶׁבְּיוֹם הַכִּפּוּרִים נִתְכַּפֵּר לָהֶם, וּבוֹ בַּיּוֹם אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם, כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ כָּל הָאֻמּוֹת שֻׁנִּתְכַּפֵּר לָהֶם עַל מַעֲשֵׂה הָעֶגֶל. וּלְכָךְ נִקְרָא מִשְׁכַּן הָעֵדוּת (שמות לח, כט), שֶׁהוּא עֵדוּת לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹכֵן בְּמִקְדָּשְׁכֶם.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: יָבֹא זָהָב שֶׁבְּמִשְׁכָּן וְיכַפֵּר עַל זָהָב שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ אֶת הָעֶגֶל, שֶׁכָּתוּב בּוֹ: וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נִזְמֵי הַזָּהָב וגו' (שמות לב, ג). וּלְכָךְ מִתְכַּפְּרִין בַּזָּהָב, וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כִּי אַעֲלֶה אַרְכָה לָךְ וּמִמַּכּוֹתַיִךְ אֶרְפָּאֵךְ (ירמיה ל, יז).

ט **וְעָשִׂיתָ** יְרִיעֹת עִזִּים. וְזֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אֲהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר ה' וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ (מלאכי א, ב). הַפָּסוּק הַזֶּה אֲמָרוֹ מַלְאָכִי בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה מוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל. אָמַר לָהֶם: הֲיִקַּבֵּעַ אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי (מלאכי ג, ח). וְהֵם מְשִׁיבִים וְאוֹמְרִים לוֹ: בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ (מלאכי ג, ח). אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה: דּוֹדוֹ שֶׁל מַלְאָכִי הָיָה מוֹכִיחָן, וְהֵן מְשִׁיבִין אוֹתוֹ, מַהוּ קְבַעֲנוּךָ.

אָמַר רַבִּי לֵוִי: לָשׁוֹן עֲרָבִי הוּא. עֲרָבֵי כְּשֶׁהוּא מֵשִׂיחַ עִם חֲבֵרוֹ וְאוֹמֵר לוֹ מָה אַתָּה גוֹזְלֵנִי, אוֹמֵר לוֹ מָה אַתָּה קוֹבְעֵנִי. הֲוֵי, בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ. אָמַר לָהֶם: הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה, שֶׁאֵין אַתֶּם מוֹצִיאִין מַעְשְׂרוֹתֵיכֶם וּתְרוּמוֹתֵיכֶם כָּרָאוּי. חָזַר וְאָמַר לָהֶם: אֲהַבְתִּי אֶתְכֶם. אָמְרוּ לוֹ: בַּמֶּה אֲהַבְתָּנוּ. אָמַר לָהֶם: הֲלוֹא אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב וְאֹהַב אֶת יַעֲקֹב.

בִּנְהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁנֵי בָּנִים, אֶחָד בְּכוֹר וְאֶחָד פָּשׁוּט, מִי נוֹטֵל שְׁנֵי חֲלָקִים, הַבְּכוֹר. וְעֵשָׂו יָצָא תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי (בראשית כה, כה). הוּא הָיָה רָאוּי לִטֹּל שְׁנֵי חֲלָקִים, וְלֹא עָשִׂיתִי כֵן, אֶלָּא יַעֲקֹב נָטַל שְׁנֵי חֲלָקִים וְעֵשָׂו חֵלֶק אֶחָד, שֶׁיַּעֲקֹב אוֹכֵל בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנוֹחֵל לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן עֵשָׂו אָמַר לְיַעֲקֹב: נִסְעָה וְנֵלְכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ (בראשית לג, יב). אָמַר לוֹ עֵשָׂו: נְהַלֶּךָּ שְׁנֵינוּ בְּיַחַד. אָמַר לוֹ יַעֲקֹב: טֹל עוֹלָמְךָ וַעֲבֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: יַעֲבֹר נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ, עַד אֲשֶׁר אָבֹא אֶל אֲדֹנִי שֵׂעִירָה (בראשית לג, יד).

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בַּר רַבִּי: חָזַרְתִּי עַל כָּל הַמִּקְרָא וְלֹא מָצָאתִי שֶׁהָלַךְ יַעֲקֹב לְשֵׂעִיר. וְאֵימָתַי הוּא הוֹלֵךְ. לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן וְגוֹ' (עובדיה א, כא). לְפִיכָךְ וָאֹהַב אֶת יַעֲקֹב, שֶׁהוּא שֻׁתָּף עִם עֵשָׂו וְאוֹכֵל בָּעוֹלָם הַזֶּה. אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא, יְשָׁאֲהוּ עַל אֶבְרָתוֹ, ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְגוֹ' (דברים לב, יא-יב). וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה: יְהִיו לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ (משלי ה, יז).

אָהַבְתִּי אֶתְכֶם. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רְאוּ כַּמָּה חִבַּבְתִּי אֶתְכֶם. מִן הָאָרֶץ עַד לָרָקִיעַ מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וּמִן הָרָקִיעַ הָרִאשׁוֹן לַשֵּׁנִי מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְעָבְיוֹ שֶׁל כָּל רָקִיעַ וְרָקִיעַ מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. נִמְצְאוּ כֻּלָּם מַהֲלַךְ שִׁבְעַת אֲלָפִים שָׁנָה. וְטַלְפֵי הַחַיּוֹת מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה. אֵין צָרִיךְ לְשַׁעֵר לְמַעְלָה מִטַּלְפֵי הַחַיּוֹת. וְהַכִּסֵּא לְמַעְלָה מִכֻּלָּם.

וּרְאוּ כַּמָּה חִבַּבְתִּי אֶתְכֶם שֶׁהִנַּחְתִּי אֶת הַכֹּל וְאָמַרְתִּי לָכֶם, וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים, עֲשֵׂה לִי יְרִיעוֹת עִזִּים וְאָבֹא לִשְׁכֹּן אֶצְלְכֶם.

לְאֹהֶל, אֲנִי עָשִׂיתִי לָכֶם עֲנָנִים שֶׁיִּהְיוּ מְגִנִּים עֲלֵיכֶם כְּאֹהֶל, דִּכְתִיב: פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ (תהלים קה, לט), וְאַף אַתֶּם עֲשׂוּ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: אִלּוּ הָיוּ הָאֻמּוֹת יוֹדְעִים מָה הָיָה הַמִּשְׁכָּן וְהַמִּקְדָּשׁ יָפִים לָהֶם, בְּאָהֳלִיּוֹת וְקִסְטָרִיּוֹת הָיוּ מַקִּיפִין אוֹתָן לְשָׁמְרָן. לָמָּה? שֶׁעַד שֶׁלֹּא הוּקַם הַמִּשְׁכָּן, הָיָה הַדִּבּוּר יוֹצֵא וְנִכְנָס לְתוֹךְ בָּתֵּיהֶם שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם וְהֵן נִתְרָזִין. מְנַיִן? שֶׁכָּךְ כְּתִיב: כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי (דברים ה, כג). אַתָּה הָיִיתָ שׁוֹמֵעַ קוֹלוֹ וְחָיִיתָ, אֲבָל הָאֻמּוֹת שׁוֹמְעִים וְנִתְרָזִים בְּתוֹךְ אָהֳלֵיהֶם וּמֵתִים.

וְלֹא תֹאמַר בַּמִּשְׁכָּן, אֶלָּא בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה יָפֶה לָהֶם. מְנַיִן? שֶׁכֵּן שְׁלֹמֹה הָיָה סוֹדֵר בִּתְפִלָּתוֹ וְאוֹמֵר (מלכים א ח, מא): וְגַם אֶל הַנָּכְרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ, כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה, אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי, לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שְׁמֶךָ לְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי. (מלכים א ח, מא-מג). אֲבָל יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה, וְנַתָּתָ לָאִישׁ כְּכָל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת לְבָבוֹ כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ לְבַדְּךָ אֶת לְבַב כָּל בְּנֵי הָאָדָם (מלכים א ח, לט). אִם הוּא תּוֹבֵעַ בָּנִים, וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁיִּהְיוּ מַכְעִיסִין לְפָנֶיךָ, אַל תִּתֶּן לוֹ. וְכֵן אִם תָּבַע נְכָסִים וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁעֲתִיד לְבַעֵט בָּהֶן, אַל תִּתֶּן לוֹ. אֲבָל נָכְרִי, וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי, לְמַעַן יֵדְעוּן וְגוֹ'. אֲבָל יִשְׂרָאֵל מַכִּירִין שִׁמְךָ וּכְבוֹדְךָ, וְאַתָּה צוֹפֶה מֵרֹאשׁ מַה יִּהְיֶה בַּסּוֹף, כִּי אַתָּה ה' כַּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ (יונה א, יד).

וְלֹא תֹאמַר בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה יָפֶה לָהֶם, אֶלָּא אֲפִלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁאִלּוּלֵי הֵם, לֹא הָיָה מָטָר יוֹרֵד לָעוֹלָם וְלֹא הַשֶּׁמֶשׁ זוֹרַחַת, שֶׁבִּזְכוּתָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַזְרִיחַ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלֶעָתִיד לָבֹא אֻמּוֹת הָעוֹלָם רוֹאִים הֵיאַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְדַּבֵּק עִם יִשְׂרָאֵל, וְהֵם בָּאִים לְהִדַּבֵּק בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: נִלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם (זכריה ח, כג).

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן: עַד שֶׁלֹּא נִבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הָיָה הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל תְּרוֹנוֹס שֶׁל שְׁתֵּי רַגְלַיִם. מִשֶּׁנִּבְנָה, נִתְבַּסֵּס הָעוֹלָם וְעָמַד בְּיִשּׁוּבוֹ. מְנַיִן? שֶׁכֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְגָד הַנָּבִיא שֶׁיֹּאמַר לְדָוִד: לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל עַבְדִּי אֶל דָּוִד כֹּה אָמַר ה', הַאַתָּה תִּבְנֶה לִּי בַיִת לְשִׁבְתִּי (ש"ב ז, ה). וְכָתוּב אַחֵר אוֹמֵר: לֹא אַתָּה תִּבְנֶה הַבַּיִת כִּי אִם בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי (מלכים א ח, יט). וְאִלּוּ אַתָּה בוֹנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו (ש"ב ז, י). וּנְטַעְתִּים אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא וּנְטַעְתִּיו לְעוֹלָם, שֶׁהָעוֹלָם יִהְיֶה מִתְבַּסֵּס.

עַד שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הָיָה הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל תְּרוֹנוֹס שֶׁל שְׁתֵּי רַגְלַיִם, מִשֶּׁנִּבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִתְבַּסֵּס הָעוֹלָם. וְלֹא תֹאמַר שֶׁבְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ נִתְבַּסֵּס הָעוֹלָם, אֶלָּא אַף הַמִּשְׁכָּן הָיָה יָפֶה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם. לָמָּה? שֶׁעַד שֶׁלֹּא הוּקַם הַמִּשְׁכָּן, הָיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם שׁוֹמְעִין קוֹל הַדִּבּוּר וְנִתְרָזִין לְתוֹךְ אָהֳלֵיהֶם. לְפִיכָךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: עֲשׂוּ לִי מִשְׁכָּן שֶׁאֶהְיֶה מְדַבֵּר עִמְּךָ בְּתוֹכוֹ, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲנִי מִתְאַוֶּה לִשְׁכֹּן אֶצֶל בָּנַי. כֵּינָן שֶׁשָּׁמְעוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת כָּךְ, הִתְחִילוּ אוֹמְרִים: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לָמָּה אַתָּה מַנִּיחַ לָעֶלְיוֹנִים וְיוֹרֵד לַתַּחְתּוֹנִים, ה' אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם (תהלים ח, ב), כָּךְ הוּא שִׁבְחָךְ שֶׁתִּהֵא בַּשָּׁמַיִם. אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חַייֵכֶם, שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתֶּם לִי. אָמַר חֲבַקּוּק: אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר פָּארָן סֶלָה, כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ (חבקוק ג, ג).

בַּתְּחִלָּה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ, וְאַחַר כָּךְ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ. אָמַר לָהֶם דָּוִד: שׂוֹחֵק הוּא עֲלֵיכֶם, הוֹדוֹ נוֹתֵן עַל הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם ה', כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ, הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ (תהלים קמח, יג), וְאַחַר כָּךְ עַל שָׁמָיִם. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וּמָה אַתֶּם תְּמֵהִים עַל זוֹ, רְאוּ מָה אֲנִי מְחַבֵּב אֶת הַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁאֲנִי יוֹרֵד וְשׁוֹכֵן בְּתוֹךְ יְרִיעוֹת עִזִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים.

רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: חַיָּה טְהוֹרָה גְּדוֹלָה הָיְתָה בַּמִּדְבָּר וּמִמֶּנָּה עָשׂוּ יְרִיעוֹת. וְרַבִּי נְחֶמְיָה אָמַר: מַעֲשֶׂה נִסִּים הָיְתָה וּלְשָׁעָה נִבְרֵאת וְנִגְנְזָה. תֵּדַע לְךָ, שֶׁכָּתוּב וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים עַל אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאֶחָת שִׁשִּׁים, מֵהֵיכָן אַתָּה מֵבִיא יְרִיעוֹת שֶׁל שִׁשִּׁים אַמָּה. מִכָּאן אַתְּ לָמֵד כְּדִבְרֵי רַבִּי נְחֶמְיָה. וְלֹא תֹאמַר בַּיְרִיעָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ בַּקְּרָשִׁים הָיָה מַעֲשֶׂה נִסִּים. וּמֵהֵיכָן הָיוּ הַקְּרָשִׁים? יַעֲקֹב אָבִינוּ נָטַע אוֹתָם בְּשָׁעָה שֶׁיֵּרַד לְמִצְרַיִם. אָמַר לְבָנָיו: בָּנַי, עֲתִידִים אַתֶּם לְהִגָּאֵל. מִכָּאן, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָתִיד לוֹמַר לָכֶם מִשֶּׁאַתֶּם נִגְאָלִין, שֶׁתַּעֲשׂוּ לוֹ אֶת הַמִּשְׁכָּן, אֶלָּא עִמְדוּ וְנִטְעוּ אֲרָזִים מֵעַכְשָׁו, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁיֹּאמַר לָכֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ אֶת הַמִּשְׁכָּן, יִהְיוּ הָאֲרָזִים מְתֻקָּנִים לָכֶם. מִיָּד עָמְדוּ וְנָטְעוּ וְעָשׂוּ כֵּן.

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים, רָדַד בְּיַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְמִצְרַיִם, שֶׁהָיָה קָשֶׁה שֶׁיִּשַּׁמֵּשׁ מִן הַקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאוֹתָן הָאֲרָזִים הָיוּ אוֹמְרִים שִׁירָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. הֵיאַךְ שִׁירָה אוֹמְרִים? שֶׁנֶּאֱמַר: אָז יָרַנּוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי ה'. וְאֵין אָז אֶלָּא שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה (שמות טו, א). וְאֵימָתַי? כְּשֶׁנַּעֲשָׂה מֵהֶן הַמִּשְׁכָּן. כְּשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה עַל הַמִּשְׁכָּן, אָמַר לוֹ: וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים (שמות כו, טו). וְעָשִׂיתָ קְרָשִׁים לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים, אוֹתָן שֶׁהִתְקִין לָהֶן יַעֲקֹב אֲבִיהֶם. עֹמְדִים, אוֹתָן שֶׁהֶעֱמִדוּ קֹדֶם לָכֵן.

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן: עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִינֵי אֲרָזִים הָיוּ, וּמִכֻּלָּם לֹא נִבְחַר אֶלָּא שִׁבְעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן, אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו (ישעיה מא, יט). בְּרוֹשׁ, אֶלָטִין. תִּדְהָר, אִיסְפּוּ נָרְמוּז. תְּאַשּׁוּר, פִּקְסִינוֹן. וְנִקְרָא תְּאַשּׁוּר, שֶׁהוּא מְאֻשָּׁר מִכָּל מִינֵי אֲרָזִים. וּמִכֻּלָּם לֹא נִבְחַר אֶלָּא הַשִּׁטָּה בִּלְבַד, שֶׁנֶּאֱמַר: עֲצֵי שִׁטִּים. לָמָּה קוֹרֵא אוֹתָם עֲצֵי שִׁטִּים? כְּדֵי לְרַפֹּאת מַה שֶּׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת בַּשִּׁטִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים (במדבר כה, א). וְלֹא תֹּאמַר בָּאָרוֹן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, אֶלָּא אֲפִלּוּ כָּל אָרוֹן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין, צְרִיכִין לִתֵּן אֶרֶז שֶׁל שִׁטָּה בּוֹ.

דָּבָר אַחֵר, חָטְאוּ בַּשִּׁטִּים, וְלָקוּ בַּשִּׁטִּים, וּמִתְרַפְּאִין בַּשִּׁטִּים. חָטְאוּ בַּשִּׁטִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים. לָקוּ בַּשִּׁטִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה (במדבר כה, ט). וּמִתְרַפְּאִין בַּשִּׁטִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: עֲצֵי שִׁטִּים. אַתָּה מוֹצֵא שֶׁלֹּא זָזוּ מִשָּׁם עַד שֶׁעָמַד פִּינְחָס וְהֵשִׁיב אֶת הַחֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְגוֹ' (במדבר כה, יא). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לָעוֹלָם הַבָּא אֲנִי מְרַפֵּא אֶת הַשִּׁטִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִטְפּוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מַיִם וּמַעְיָן מִבֵּית ה' יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים (יואל ד, יח).

י **וְעָשִׂיתָ** אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: אֱמֹר לָהֶם שֶׁיַּעֲשׂוּ מִזְבַּח הָעוֹלָה, שֶׁיְּהֵא מְכֻפָּר עַל עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל בָּנַי, שֶׁכָּךְ הִתְנֵיתִי עִם אַבְרָהָם אֲבִיהֶם, שֶׁאִם יֶחֶטְאוּ בָּנָיו, עַל יְדֵי קָרְבָּנוֹת אֲנִי מְכַפֵּר לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר אֵלָיו קָחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת (בראשית טו, ט). מַהוּ מִזְבֵּחַ? מ' מְחִילָה, ז' זְכוּת, ב' בְּרָכָה, ח' חַיִּים. הָעוֹלָה, בִּזְכוּתָהּ אַתֶּם מִתְעַלִּין. וְכֵן שְׁלֹמֹה אוֹמֵר: מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר (שה"ש ג, ו). עֲצֵי שִׁטִּים, בִּזְכוּת אַבְרָהָם שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יח, ח): וְהוּא עוֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ.

שִׁטִּים, הֵם עָשׂוּ שְׁטוּת וְהִכְעִיסוּנִי בָּעֵגֶל, יָבוֹאוּ עֲצֵי שִׁטִּים וִיכַפְּרוּ עַל שְׁטוּתָן.

דָּבָר אַחֵר, שִׁטִּים, ש' שָׁלוֹם, ט' טוֹבָה, י' יְשׁוּעָה, מ' מְחִילָה. חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רָחְבּוֹ. הֵם קִבְּלוּ אֶת הַלּוּחוֹת שֶׁכָּתוּב בָּהֶן עֲשֶׂרֶת דִּבְּרוֹת, חָמְשָׁה עַל הַלּוּחַ הַזֶּה וַחֲמִשָּׁה עַל הַלּוּחַ הַזֶּה. וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה גּוֹאֲלִין, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם (מיכה ו, ד).

וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו (שמות לח, ב). לְכַפֵּר עַל אֲמָה שֶׁרוֹמַמְתִּיהָ בְּאַרְבַּע קְרָנוֹת בְּסִינַי. קֶרֶן שֶׁלָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ (תהלים קמח, יד). קֶרֶן תּוֹרָה, קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזּוֹ (חבקוק ג, ד). וְקֶרֶן כְּהֻנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנָי (תהלים צב, יא). וְקֶרֶן מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו (שמות לד, כט). וּכְתִיב: וַיְהִי בְיִשֻּׁרוּן מֶלֶךְ וְגוֹ' (דברים לג, ד).

יא **וְצָפִיתָ** אֹתוֹ נְחֹשֶׁת. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוּם, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, אָמַרְתָּ לִי לַעֲשׂוֹת מִזְבַּח עֲצֵי שִׁטִּים וּלְצַפּוֹתוֹ נְחֹשֶׁת, וְאָמַרְתָּ לִי אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ (ויקרא ו, ו), אֵין הָאֵשׁ מַעֲבֶרֶת אוֹתוֹ צִפּוּי וְשׁוֹרֶפֶת אֶת הָעֵץ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה, הַמִּדּוֹת הָאֵלּוּ הֵן אֶצְלְכֶם, שֶׁמָּא אֶצְלִי. הִסְתַּכֵּל בַּמַּלְאָכִים שֶׁהֵן אֵשׁ לוֹהֵט, וְכַמָּה אוֹצְרוֹת שֶׁלֶג וּבָרָד יֵשׁ לִי, שֶׁנֶּאֱמַר: הֲבָאתָ אֶל אֹצְרוֹת שֶׁלֶג וְאוֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה (איוב לח, כב). וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הַמְקָרֵה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו (תהלים קד, ג). וְאֵין הַמַּיִם מְכַבִּים אֶת הָאֵשׁ, וְלֹא הָאֵשׁ שׁוֹרֶפֶת הַמַּיִם. וְכֵן הַחַיּוֹת שֶׁל אֵשׁ וְהָרָקִיעַ שֶׁעַל רֹאשָׁן מִן הַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּדְמוּת הַחַיּוֹת מַרְאֵיהֶם כְּגַחֲלֵי אֵשׁ בְּעֲרוֹת כְּמַרְאֵה הַלַּפִּדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת (יחזקאל א, יג). וּכְתִיב: וּדְמוּת עַל רָאשֵׁי הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא נָטוּי עַל רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה (יחזקאל א, כב). וְהֵן עוֹמְדוֹת טְעוּנוֹת כָּל אוֹתוֹ אוֹנְקוֹס שֶׁל מַיִם, שֶׁעָבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְאַף הֵן אוֹנְקוֹס גָּדוֹל שֶׁל אֵשׁ וְהֵן עוֹמְדוֹת מִן רָקִיעַ לְרָקִיעַ, וּבֵין רָקִיעַ לְרָקִיעַ מַהֲלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה.

אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֶלְבּוֹ בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא: אַף טַלְפֵּי הַחַיּוֹת מַהֲלַךְ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְכֻלָּם טְעוּנוֹת אֵשׁ בָּרָקִיעַ שֶׁכַּלּוּ מַיִם, וְאֵין הָאֵשׁ שׁוֹרֶפֶת הַמַּיִם, וְאֵין הַמַּיִם מְכַבִּין אֶת הָאֵשׁ. לָמָּה? עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו. וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ (ויקרא ו, ו), אַתָּה מִתְיָרֵא שֶׁלֹּא יִשָּׁרְפוּ הָעֵצִים.

מֵתִים נִכְנָסִים לְפָנַי וְיוֹצְאִים חַיִּים, זֶה מַטֵּה אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶּרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים (במדבר יז, כג). אֲרָזִים שֶׁשָּׁלַח חִירָם מֶלֶךְ צוֹר לִשְׁלֹמֹה לִמְלֶאכֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הֵרִיחוּ בְּחַיָּיו שֶׁל עוֹלָם וְהִרְטִיבוּ.

אָמַר רַבִּי לֵוִי: כְּשֶׁהִכְנִיס שְׁלֹמֹה אֶת הָאָרוֹן לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, הִרְטִיבוּ כָּל הָעֵצִים וְהָאֲרָזִים שֶׁהָיוּ שָׁם וְעָשׂוּ פֵּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: שְׁתוּלִים בְּבֵית ה' בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ (תהלים צב, יד). וְהָיוּ הוֹלְכִין וְעוֹשִׂין פֵּרוֹת, וּמֵהֶם הָיְתָה פַּרְנָסָה גְּדוֹלָה לִפְרִחֵי כְהֻנָּה, עַד שֶׁעָמַד מְנַשֶּׁה וְהִכְנִיס אֶת הַצָּלָם בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וְנִסְתַּלְּקָה הַשְּׁכִינָה, וְיָבְשׁוּ הַפֵּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּפָרַח לְבָנוֹן אָמְלָל (נחום א, ד) וְכָאן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְמֹשֶׁה: בַּדִּים שֶׁעָשִׂיתָ לָאָרוֹן, עֲתִידִין לְהַאֲרִיךְ אַחַר שְׁמוֹנִים וְאַרְבַּע שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן הַקֹּדֶשׁ (מלכים א ח, ח).

מֵתִים נִכְנָסִין לְפָנַי יוֹצְאִין חַיִּים, וְאַתְּ מִתְיָרֵא שֶׁלֹּא יִשָּׁרְפוּ הָעֵצִים שֶׁמַּזְבֵּחַ הֵן עֲשׂוּיִין לִכְבוֹדִי. מִי צִוָּה הָאֵשׁ לִשְׂרֹף? לְמַד מִמָּךְ, כְּשֶׁהָיִיתָ נִכְנָס לְתוֹךְ מְחִצּוֹת שֶׁל אֵשׁ וּמְהַלֵּךְ בֵּין הַגְּדוּדִים, הָיָה לְךָ לִשָּׂרֵף. וְעוֹד, שֶׁהָיִיתָ בָּא אֶצְלִי, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים (שמות כ, יח). וַאֲנִי אֵשׁ אוֹכְלָת,

שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה (דברים ד, כד), רָאוּי שֶׁתְּהֵא נִכְוֶה. וְלָמָּה כֵּן? שֶׁהָיִיתָ עוֹלֶה לְכִבּוּדִי. וְאַף מִזְבַּח הָעוֹלָה אַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב בּוֹ אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ (ויקרא ו, ו), לֹא הַנְּחֹשֶׁת עָתִיד לְבְעֹר וְלֹא הָעֵצִים נִשְׂרָפִין.

וְאִם תֹּאמַר, שֶׁהָיָה צִפּוּי הַנְּחֹשֶׁת עָבֶה. אָמַר רַבִּי נְחֶמְיָה: עֲבִי דִּינָר הָיָה מְצַפֶּה. אָמַר רַבִּי פִּינְחָס בֶּן חָמָא: אַתְּ סָבוּר שֶׁמָּא הָאֵשׁ יוֹרֶדֶת מִלְמַעְלָן לְשָׂעָה שֶׁהָיְתָה לִפְיָקָךְ לֹא הָיָה נִזּוֹק. אֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ יִתְרָה שֶׁלֹּא הָיְתָה זָזָה הֵימֶנּוּ לֹא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ (ויקרא ו, ו). וְלָמָּה הָיָה צִפּוּיוֹ נְחֹשֶׁת? לְכַפֵּר עַל מֻצַּח הַנְּחֹשֶׁת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְגִיד בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה (ישעיה מח, ד).

אַתְּ מוֹצֵא מִזְבֵּחַ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, הָיָה חָבִיב לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִמִּזְבַּח הָעוֹלָה שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה. תֵּדַע לְךָ, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, בָּנָה מִזְבַּח הָעוֹלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאָז יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה, אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא (מלכים א ג, ד). וּלְפִי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה הָיָה חָבִיב לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הוֹצִיא שָׁם הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַשׂ אֶת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה (דה״ב ד, א).

רְאֵה מֶה חָבִיב הָיָה מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בִּזְכוּת הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהָאִשׁ בּוֹעֶרֶת בּוֹ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, אֲנִי נִפְרָע מִן מַלְכוּת אֱדוֹם בָּאֵשׁ וּתְהֵא נִשְׂרֶפֶת בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה, לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ, מִדּוֹר לְדוֹר תֶּחֱרָב, לָנֶצַח נֶצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ (ישעיה לד, י).

תצוה

א **יְלַמְּדֵנוּ** רַבֵּנוּ, קָטָן לְכַמָּה נִמּוֹל? כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: קָטָן נִמּוֹל לִשְׁמוֹנָה. מַה טַּעַם? כְּשֵׁם שֶׁנִּמּוֹל יִצְחָק אָבִינוּ. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי: בֹּא וּרְאֵה, שֶׁאֵין חָבִיב לִפְנֵי הָאָדָם יוֹתֵר מִבְּנוֹ, וְהוּא מָל אוֹתוֹ. וְכָל כָּךְ לָמָּה? אָמַר רַב נַחְמָן בַּר שְׁמוּאֵל: כְּדֵי לַעֲשׂוֹת רָצוֹן בּוֹרְאוֹ. וְהוּא רוֹאֶה בְּנוֹ שׁוֹפֵךְ דָּם מִמֵּילָתוֹ, וּמְקַבֵּל עָלָיו בְּשִׂמְחָה. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהוּא מוֹצִיא הוֹצָאוֹת וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁל שִׂמְחָה, מַה שֶּׁלֹּא נִצְטַוָּה. הוּא שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר: וַאֲנִי תָּמִיד אֶיחַל וְהוֹסַפְתִּי עַל כָּל תְּהִלָּתֶךָ (תהלים עא, יד). וְלֹא עוֹד אֶלָּא אָדָם הוֹלֵךְ וְלוֶה וּמְמַשְׁכֵּן עַצְמוֹ וּמְשַׂמֵּחַ אוֹתוֹ הַיּוֹם.

אָמַר רַבִּי יוּדָן: אֵימָתַי הַבֵּן חָבִיב עַל אָבִיו? כְּשֶׁמַּתְחִיל לְהָשִׂיחַ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: הֲבֵן יָקִיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשׁוּעִים (ירמיה לא, יט). מַהוּ יֶלֶד שַׁעֲשׁוּעִים? כְּבֶן שֶׁלֹּשׁ כְּבֶן אַרְבַּע שֶׁהוּא מַתְחִיל לְהָשִׂיחַ וּמִשְׁתַּעֲשֵׁעַ לְאָבִיו.

וְאָמַר רַבִּי בִּיסְנָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: בָּנַי, עֲשׂוּ לִי כְּשֵׁם שֶׁעָשִׂיתִי לָכֶם. הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר, אַף אַתֶּם הֱיוּ מַקְרִיבִין לְפָנַי, אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְגוֹ׳ (במדבר כח, ד).

וְאָרְחָצָךְ בַּמַּיִם (יחזקאל טז, ט), וְאַף אַתֶּם עֲשׂוּ לִי כְּיוֹר (יחזקאל לא, יח). וַאֲסַכֵּךְ בַּשֶּׁמֶן (יחזקאל לא, יח), וּכְנָגְדּוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה (יחזקאל ל, כג). וַאַלְבִּשֵׁךְ רִקְמָה (יחזקאל ל, י), וּכְנָגְדּוֹ מַעֲשֵׂה רוֹקֵם (יחזקאל כו, לו). וָאֲנַעֲלֵךְ תָּחַשׁ (יחזקאל כו, לו), וּכְנָגְדּוֹ עוֹרוֹת תְּחָשִׁים. וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ (יחזקאל כו, לו), וּכְנָגְדּוֹ שֵׁשׁ מָשְׁזָר (יחזקאל כו, א). וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי (יחזקאל כו, א), אֵלּוּ עַנְנֵי הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן (שמות יג, כב), וּכְנֶגְדָּן יְרִיעוֹת עִזִּים. וָאֶעְדֵּךְ עָדְי (יחזקאל טז, יא), זוֹ פּוּרְפִּירָה, וּכְנֶגְדָּן אָרוֹן וְזֵרוֹ (יחזקאל כה, יא) וָאֶתֵּן נֶזֶם (יחזקאל כה, יב), וּכְנֶגְדּוֹ חָח וָנֶזֶם. (יחזקאל לה, כב). וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ (יחזקאל כה, יז), וּכְנֶגְדּוֹ כַּפֹּרֶת (יחזקאל כה, יז). עַל הָאָרוֹן וְזֵר זָהָב (יחזקאל כה, יט). הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם (שמות טז, ד), וּכְנֶגְדּוֹ לֶחֶם הַפָּנִים (שמות כב, ל). וַה׳ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וְגוֹ׳ (שמות יג, כא), וּכְנֶגְדּוֹ צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד.

ב **וְאַתָּה** תְּצַוֶּה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָ לְמַעֲשֶׂה יָדֶיךָ תִּכְסֹף (איוב יד, טו). אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶה. כָּל מַה שֶּׁאַתָּה גּוֹזֵר, אֲנִי מְקַיֵּמָה, אֶלָּא לְמַעֲשֶׂה יָדֶיךָ תִּכְסֹף. יֵשׁ אָדָם מִתְאַוֶּה לְמַעֲשֶׂה יָדָיו. וְאֵין תִּכְסֹף אֶלָּא לְשׁוֹן תַּאֲוָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַעֲתָה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה וְגוֹ׳ (בראשית לא, ל). וְיֵ, לְמַעֲשֶׂה יָדֶיךָ תִּכְסֹף. שֶׁאַתָּה מִתְאַוֶּה לְמַעֲשֶׂה יָדֶיךָ. אַתָּה סוֹבֵל אֶת כָּל הָעוֹלָם, דִּכְתִיב: אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל (ישעיה מו, ד). וְאַתָּה מְצַוֶּה אֶת בְּנֵי קֹהָת לִהְיוֹת נוֹשְׂאִין כְּבוֹדְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵיהֶם (במדבר ז, ט). וְיֵ, לְמַעֲשֶׂה יָדֶיךָ תִּכְסֹף. אַתָּה זָן אֶת כָּל הָעוֹלָם, וְאַתָּה מְצַוֶּה אוֹתָן לְהַקְרִיב אֶת קָרְבָּנַי לַחְמִי (במדבר כח, ב). אַתָּה מֵאִיר לְכָל הָעוֹלָם, וְאַתָּה מְצַוֶּה לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד, אָנוּ בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר, וְאַתָּה אוֹמֵר לְהַדְלִיק נֵרוֹת.

אָמַר רַבִּי מֵאִיר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חָבִיב עָלַי נֵרוֹת שֶׁאַהֲרֹן מַדְלִיק, מִן הַמְּאוֹרוֹת שֶׁקִּבַּלְתִּי בַּשָּׁמַיִם. לָמָּה? שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהִקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִים חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא הִקְרִיב שֵׁבֶט לֵוִי, הָיָה אַהֲרֹן נִפְשׁוֹ עֲגוּמָה, אָמַר: כָּל הַנְּשִׂיאִים הִקְרִיבוּ בַּחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ, וַאֲנִי לֹא הָיָה לִי חֵלֶק בַּקָּרְבָּנוֹת. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חַייֶךָ, כָּל הַשְּׁבָטִים הִקְרִיבוּ חֲנֻכָּה אַחַת, וְאַתָּה לְעָצְמְךָ תַּעֲשֶׂה חֲנֻכָּה, מְחוּץ לְפָרְכֶת הָעֵדוּת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעַרְךָ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: תַּאֲוַת

עֲנִיִּים שָׁמַעְתָּ ה׳ (תהלים י, יז). לְכָךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: וְאַתָּה תְּצַוֶּה, וּכְתִיב יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: צַו אֶת בְּנֵי שֶׁיִּהוּ מְבִיאִין שֶׁמֶן זַיִת, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא אַהֲרֹן מַדְלִיק לְפָנַי.

ג **וְאַתָּה** תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מַה מְּנוֹרָה שֶׁאֵינָהּ לַאֲכִילָה, טְעוּנָה שֶׁמֶן זַיִת זָךְ. מְנָחוֹת שֶׁהֵן לַאֲכִילָה, אֵינוֹ דִּין שֶׁיִּהְיוּ טְעוּנִין שֶׁמֶן זַיִת זָךְ. תַּלְמוּד לוֹמַר: זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר, וְלֹא זָךְ כָּתִית לַמְּנָחוֹת. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא סְגַן הַכֹּהֲנִים: אֲנִי הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וּמַעֲשֶׂה נִסִּים הָיָה בַּמְּנוֹרָה. מִשֶּׁהָיוּ מַדְלִיקִין אוֹתָהּ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה, לֹא הָיְתָה מִתְכַּבָּה עַד שָׁנָה אַחֶרֶת. וּפַעַם אַחַת לֹא עָשׂוּ הַזִּיתִים שֶׁמֶן, הִתְחִילוּ הַכֹּהֲנִים לְכַבּוֹת. וְאָמַר רַבִּי חֲנִינָא סְגַן הַכֹּהֲנִים: אֲנִי הָיִיתִי בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וּמָצָאתִי מְנוֹרָה דְּלֻקָּה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהָיְתָה דְּלֻקָּה כָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה. רְאֵה מַעֲשֶׂה נִסִּים. לְכָךְ נֶאֱמַר: כָּתִית לַמָּאוֹר וְלֹא לַמְּנָחוֹת. וְלָמָּה כֵן? אֶלָּא כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה יִהְיוּ מַדְלִיקִין אֶת הַמְּנוֹרָה, לְפִיכָךְ יִהְיוּ מַדְלִיקִין שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית. אֲבָל לַמְּנָחוֹת שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין בְּכָל יוֹם, לֹא. לְכָךְ נֶאֱמַר בָּהּ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית. אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כֵּינִן שֶׁהָיוּ מַדְלִיקִין הַמְּנוֹרָה, כָּל חָצֵר שֶׁהָיְתָה בִּירוּשָׁלַיִם, הָיְתָה מִשְׁתַּמֶּשֶׁת לְאוֹרָהּ. לְכָךְ נֶאֱמַר: וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית.

ד **וְאַתָּה** תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר (תהלים ל, י), וְאַתָּה מְצַוֵּה שֶׁנַּדְלִיק לְפָנֶיךָ נֵרוֹת. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: לְבַיִת מָלֵא פָּנָסָא, אָמַר בַּעַל הַבַּיִת לַעֲבָדוֹ, הַדְלֵק לָנוּ בְּתוֹךְ הֶחָצֵר נֵרוֹת. אָמַר לוֹ: כָּל הַבַּיִת מָלֵא אוֹרָה וְאַתָּה אוֹמֵר שֶׁאַדְלִיק בּוֹ נֵרוֹת. אָמַר לוֹ: הַדְלֵק בִּשְׁבִיל הָעֲבָדִים, שֶׁיִּהוּ מְאִירִין לָהֶם.

וְכָךְ הוּא אוֹמֵר: אֶל מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת (במדבר ח, ב). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לְאוֹר בָּשָׂר וָדָם הִזְהַרְתִּי אֶתְכֶם עַל הַנֵּרוֹת, אֶלָּא שֶׁתִּדְעוּ מַה חִבַּתְכֶם לְפָנַי. תֵּדַע, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב: וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד ה׳ מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן (שמות מ, לה), וְהוּא אוֹמֵר שֶׁיַּדְלִיקוּ לְפָנָיו נֵרוֹת. אֶלָּא בִּשְׁבִיל חִבַּתְכֶם אָמַרְתִּי לָכֶם.

וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ, אָמַר לֵהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: לֹא שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לַנֵּר אֶלָּא וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ בִּשְׁבִילְךָ, שֶׁאַתָּה רוֹאֶה לְהֵיכָן אַתָּה נִכְנָס וְיוֹצֵא. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְפָקֵחַ וְסוּמָא שֶׁהָיוּ מְהַלְכִין בַּדֶּרֶךְ, הָיָה הַפָּקֵחַ סוֹמֵךְ אֶת הַסּוּמָא. לָעֶרֶב אָמַר הַפָּקֵחַ לַסּוּמָא: צֵא וְהַדְלֵק לָנוּ הַנֵּר. אָמַר לוֹ: עַד עַכְשָׁיו אַתָּה מַנְהִיגֵנִי בָּאפֶל, וַאֲפִלּוּ עַכְשָׁיו אֵינִי רוֹאֶה, וְאַתָּה אוֹמֵר לִי הַדְלֵק לִי הַנֵּר. הַפָּקֵחַ זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁכָּתוּב בּוֹ: עֵינֵי ה׳ הֵמָּה מְשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ (זכריה ד, י). וְהַסּוּמָא, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּתוּב בָּהֶם: נְגַשְּׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה, כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים (ישעיה נט, י).

וְהֵיאַךְ הוּא צָרִיךְ לָנוּ. אָמַר דָּוִד: ה׳ אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא וגו׳ (תהלים כז, א). אֵימָתַי אָמַר דָּוִד פָּסוּק זֶה? בִּגְדוּד עָמָלֵק. לְפִי שֶׁעָשָׂה עִמָּם מִלְחָמָה בַּלַּיְלָה וַהֲרָגָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם (ש״א ל, יז). וּמִי הָיָה מֵאִיר לָהֶם? זִקִּים וּבְרָקִים. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן פְּדָת אוֹמֵר: מְדַבֵּר בְּמִלְחֲמוֹת הַמִּצְרִים כְּשֶׁרָצוּ אַחַר יִשְׂרָאֵל. רְאֵה מַה כְּתִיב שָׁם: וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה (שמות יד, כ). אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָה: כְּשֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל כָּךְ, אָמְרוּ: ה׳ אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אִם תַּדְלִיקוּ לְפָנַי נֵרוֹת, אֲנִי מֵאִיר לָכֶם מִן הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה לְךָ ה׳ לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ (ישעיה ס, יט).

ה **וְאַתָּה** תְּצַוֶּה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: הִנֵּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנֵּךְ יָפָה (שה״ש א, טו, ד, א), אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: לֹא הָיָה כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כְּדַאי כְּיוֹם שֶׁנִּתַּן בּוֹ שִׁיר הַשִּׁירִים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַכְּתוּבִים קֹדֶשׁ וְשִׁיר הַשִּׁירִים קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁנָּטַל סְאָה שֶׁל חִטִּים וּנְתָנָהּ לְנַחְתּוֹם וְאָמַר לוֹ: הוֹצֵא מִמֶּנּוּ כָּךְ וְכָךְ סֹלֶת, כָּךְ וְכָךְ סְבִין, כָּךְ וְכָךְ מֹרָסָן, וְסָלִיתָ לִי מִתּוֹכָהּ גְּלֻסְקָה אַחַת יָפָה מִנֶּפֶשׁ וּמֵעֲלָה. כָּךְ כָּל הַכְּתוּבִים קֹדֶשׁ וְשִׁיר הַשִּׁירִים קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. רְאֵה מָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַלֵּס לְיִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ. הִנֵּךְ יָפָה רַעְיָתִי, הִנֵּךְ יָפָה.

הִנֵּךְ יָפָה בְּמַעֲשַׂיִךְ, הִנֵּךְ יָפָה בְּמַעֲשֵׂי אֲבוֹתַיִךְ. הִנֵּךְ יָפָה בַּבַּיִת, הִנֵּךְ יָפָה בַּשָּׂדֶה, בַּבַּיִת, בַּמְּזוּזָה, וּכְתֻבָתֵם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ (דברים ה, ט). בַּשָּׂדֶה, בִּתְרוּמוֹת וּבְמַעֲשְׂרוֹת בְּלֶקֶט בְּשִׁכְחָה וּפְאָה. הִנֵּךְ יָפָה בַּבַּיִת, הִנֵּךְ יָפָה בַּגַּג, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ (דברים כב, ח). הִנֵּךְ יָפָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, הִנֵּךְ יָפָה בָּעוֹלָם הַבָּא.

הִנֵּךְ יָפָה רַעְיָתִי, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַלְּסָהּ בְּלָשׁוֹן כָּפוּל, וְהִיא מְקַלְּסָתּוֹ בְּלָשׁוֹן פָּשׁוּט. לָמָּה מְקַלְּסָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּלָשׁוֹן כָּפוּל? שֶׁאִם אֵינָהּ עוֹשָׂה רְצוֹנוֹ, יָכוֹל הוּא לַהֲמִירָהּ בְּאַחֶרֶת. וְהִיא מְקַלַּסְתּוֹ בְּלָשׁוֹן פָּשׁוּט, לְפִי שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לַהֲמִירוֹ בְּאַחֵר. הֲוֵי, הִנֵּךְ יָפָה דּוֹדִי אַף נָעִים (שה״ש א, טז). לְפִיכָךְ, הִנֵּךְ יָפָה רַעְיָתִי,

הִנֵּךְ יָפָה בַּמֶּה בְּעֵינַיִךְ יוֹנִים אֵלּוּ סַנְהֶדְרִין שֶׁנִּמְשְׁלוּ כַּיּוֹנָה. עֵינַיִךְ יוֹנִים. מָה הָעֵינַיִם הַלָּלוּ כָּל הַגּוּף מְהַלֵּךְ אַחַר הָעֵינַיִם, אַף יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם מְהַלְכִין אַחַר סַנְהֶדְרִין עַל כָּל מַה שֶׁאוֹמְרִין לָהֶם, עַל הַטָּמֵא טָמֵא וְעַל הַטָּהוֹר טָהוֹר. הֲוֵי, עֵינַיִךְ יוֹנִים. דָּבָר אַחֵר, מַה הַיּוֹנָה הַזּוֹ כָּל אַחַת וְאַחַת מַכֶּרֶת חַלּוֹנָהּ וְשׁוֹבֶכָהּ,

כָּךְ יִשְׂרָאֵל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִן הַתַּלְמִידִים מַכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ דָּבָר אַחֵר, עֵינֵיךְ יוֹנִים, מַה הַיּוֹנָה הַזּוֹ מְשֻׁהֶיא מַכֶּרֶת אֶת בֶּן זוּגָהּ אֵינָהּ זָזָה מִמֶּנּוּ, כָּךְ יִשְׂרָאֵל, מְשֻׁהְכִּירוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוּב אֵינָם זָזִים מִמֶּנּוּ וְאֵינָן מַנִּיחִין אוֹתוֹ. דָּבָר אַחֵר, מַה יוֹנָה זוֹ כָּל הָעוֹפוֹת כְּשֶׁהֵן נִשְׁחָטִין הֵן מְפַרְכְּסִין, אֲבָל הַיּוֹנָה הַזּוֹ פּוֹשֶׁטֶת צַוָּארָהּ, כָּךְ אֵין אֻמָּה בָּעוֹלָם נֶהֱרֶגֶת עַל קִדּוּשַׁת שְׁמוֹ וּמוֹסֶרֶת עַצְמָהּ לַהֲרִיגָה אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי עָלֶיךָ הָרַגְנוּ כָל הַיּוֹם וְגוֹ׳ (תהלים מד, כג).

עֵינַיִךְ יוֹנִים. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: דֶּגְמָא שֶׁלְּךָ דּוֹמָה לְיוֹנָה, מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ לִקַּח חִטִּים מֵחֲבֵרוֹ, הוּא אוֹמֵר לוֹ הַרְאֵנִי דֶּגְמָתָן, אַף אַתָּה דֶּגְמָא שֶׁלְּךָ דּוֹמָה לְיוֹנָה. כֵּיצַד? כְּשֶׁהָיָה נֹחַ בַּתֵּבָה, מַה כְּתִיב שָׁם? וַיְשַׁלַּח אֶת הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא (בראשית ח, ז), וְאַחַר כָּךְ שִׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה, וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה וְגוֹ׳ (בראשית ח, יא). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מַה הַיּוֹנָה הֵבִיאָה אוֹרָה לָעוֹלָם, אַף אַתֶּם שֶׁנִּמְשַׁלְתֶּם כַּיּוֹנָה, הָבִיאוּ שָׁמָּן זַיִת וְהַדְלִיקוּ לְפָנַי אֶת הַנֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה תְצַוֶּה וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שָׁמֶן.

ו **וְאַתָּה** תְצַוֶּה וְגוֹ׳. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: רֹאשְׁךָ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל (שה״ש ז, ו). הָרֹאשׁ שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל שָׁקוּל כְּאֵלְיָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵלְיָהוּ עָלָה אֶל רֹאשׁ הַכַּרְמֶל (מלכים א יח, מב). וְדַלַּת רֹאשֶׁךָ כָּאַרְגָּמָן (שה״ש ז, ו), הַדַּל שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל שָׁקוּל כְּדָנִיֵּאל, דִּכְתִיב בֵּהּ: וְהַלְבּשׁוּ לְדָנִיֵּאל אַרְגְּוָנָא וְגוֹ׳ (דניאל ה, כא). מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים (שה״ש ז, ו). אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: כְּבָיְכוֹל אֲנִי אָסוּר בִּשְׁבוּעָה עִמָּכֶם. בִּזְכוּת מָה? בִּזְכוּת שְׁתֵּי רִיצוֹת שֶׁרָץ אַבְרָהָם לְפָנַי, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם (בראשית יח, ז), וַיָּרָא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח וְגוֹ׳ (בראשית יח, ב), הֱוֵי, מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים.

כִּדְדָרַשׁ רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא, מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים, זֶה יַעֲקֹב, שֶׁכָּתוּב בּוֹ: בָּרְהָטִים בְּשִׁקָּתוֹת הַמָּיִם (בראשית ל, לח). מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מֶלֶךְ עֲשֹׂתִיךָ. מַה מֶּלֶךְ עַמּוֹ עוֹשִׂין גְּזֵרָתוֹ, אַף אַתָּה גּוֹזֵר עֲלֵיהֶן וְהֵם עוֹשִׂים.

שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר. לָמָּה לֹא שֶׁמֶן אֲגוֹזִים וְלֹא שֶׁמֶן דָּגִים אוֹ שְׁאָר שְׁמָנִים אֶלָּא שֶׁמֶן שֶׁל זַיִת? לְפִי שֶׁהַזַּיִת סִימַן אוֹרָה לָעוֹלָם. וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ, אַתְּ חֲוֵי נַעֲשֶׂה גִּזְבָּר עַל הַדָּבָר. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ שְׁלֹשָׁה זֵיתִים וּבָהֶן שְׁלֹשָׁה שְׁמָנִים. הַזַּיִת הָרִאשׁוֹן מְגָרְגְּרוֹ בְּרֹאשׁ הַזַּיִת, כּוֹנְסוֹ לְבֵית הַבַּד, טוֹחֲנוֹ בָּרֵחַיִם וְנוֹתְנוֹ בַּכֵּלִים, טוֹעֲנוֹ בַּקוֹרָה וְיוֹצֵא מֵהֶן רִאשׁוֹן. פּוֹרְקוֹ וְטוֹעֲנוֹ שְׁנִיָּה וְיוֹצֵא מֵהֶן שֵׁנִי. חָזַר טָחַן וְטָעַן, יוֹצֵא מֵהֶן שְׁלִישִׁי. רִאשׁוֹן לַמְּנוֹרָה, וְשֵׁנִי לַמְּנָחוֹת.

הַזַּיִת הַשֵּׁנִי מְגָרְגְּרוֹ בְּרֹאשׁ הַגַּג וְכוֹנְסוֹ לְתוֹךְ בֵּית הַבַּד, טוֹחֲנוֹ בָּרֵחַיִם וְנוֹתְנוֹ בַּסַּלִּין, טוֹעֲנוֹ בַּקוֹרָה, הַיּוֹצֵא מֵהֶן רִאשׁוֹן. פּוֹרְקוֹ וְטוֹעֲנוֹ שְׁנִיָּה, הַיּוֹצֵא מֵהֶן שֵׁנִי. חָזַר וְטָחַן וְטָעַן, הַיּוֹצֵא מֵהֶן שְׁלִישִׁי. הָרִאשׁוֹן לַמְּנוֹרָה וְהַשֵּׁנִי לַמְּנָחוֹת.

הַזַּיִת הַשְּׁלִישִׁי, טוֹעֲנוֹ לְתוֹךְ הַבַּיִת עַד שֶׁיְּלֵקֶה וּמַעֲלֵהוּ וּמְנַגְּבוֹ בְּרֹאשׁ הַגַּג וְכוֹתֵשׁ וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הַסַּל. זֶה רִאשׁוֹן. טָעַן בַּקוֹרָה, זֶה שֵׁנִי. חָזַר וְטָעַן, זֶה שְׁלִישִׁי. הָרִאשׁוֹן לַמְּנוֹרָה, וְהַשְּׁאָר לַמְּנָחוֹת. הָרִאשׁוֹן שֶׁבָּרִאשׁוֹן, אֵין לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ. הַשֵּׁנִי שֶׁבָּרִאשׁוֹן וְהָרִאשׁוֹן שֶׁבַּשֵּׁנִי, שָׁוִין. הַשְּׁלִישִׁי שֶׁבָּרִאשׁוֹן וְהַשֵּׁנִי שֶׁבַּשֵּׁנִי וְהָרִאשׁוֹן שֶׁבַּשְּׁלִישִׁי, שָׁוִין. הַשְּׁלִישִׁי שֶׁבַּשֵּׁנִי וְהַשֵּׁנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁי, אֵין לְמַעְלָה הֵימֶנּוּ. שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר. בְּנַהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם אִם יְהֶיהָ לוֹ שֶׁמֶן רַע, הוּא מַדְלִיקוֹ בַּבַּיִת, וְהַיָּפֶה נוֹתֵן בַּתַּבְשִׁיל. וּבְאֹהֶל מוֹעֵד וּבַמִּקְדָּשׁ לֹא הָיוּ עוֹשִׂין כֵּן, אֶלָּא זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר, וְהַשֵּׁנִי לַמְּנָחוֹת.

אָמַר דָּוִד: כִּי אַתָּה תָּאִיר נֵרִי (תהלים יח, כט). אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּרַבִּי: תּוֹלֶדֶת הָאִשׁ מִלְמַעְלָן אֵין כֹּחַ בָּעַיִן לִרְאוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנֹגַהּ לְאֵשׁ וּמִן הָאֵשׁ יוֹצֵא בָּרָק (יחזקאל א, יג), וּבָרָק אֵין כֹּחַ בָּעַיִן לִרְאוֹתוֹ, וְהוּא צָרִיךְ לְאוֹרָה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּתוֹךְ עֵינֶיךָ, אֵין אַתָּה יָכוֹל לִרְאוֹת. הָעַיִן הַזּוֹ לְבָנָה וְהַשָּׁחוֹר בָּאֶמְצַע, מֵהֵיכָן צָרִיךְ לִרְאוֹת? לֹא מִתּוֹךְ הַלֵּבָן. וְאֵינוֹ רוֹאֶה אֶלָּא מִתּוֹךְ הַשָּׁחוֹר. וְעַל אוֹר עֵינֶיךָ אֵין אַתָּה יָכוֹל לַעֲמֹד, וְאַתָּה מְבַקֵּשׁ לַעֲמֹד עַל דַּרְכּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כָּל כָּךְ לָמָּה? שֶׁלֹּא יַטְעֶה יִצְרְךָ לוֹמַר, שֶׁהוּא צָרִיךְ לְאוֹרְךָ. אָמַר רַבִּי אָבִין הַלֵּוִי בְּרַבִּי: אַתְּ מוֹצֵא כָּל מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת לוֹ חֲלוֹנוֹת, עוֹשֶׂה אוֹתָן רְחָבוֹת מִבַּפְנִים וְצָרוֹת מִבַּחוּץ, לָמָּה? שֶׁיְּהוּ שׁוֹאֲבוֹת הָאוֹר. אֲבָל חֲלוֹנוֹת שֶׁבַּמִּקְדָּשׁ לֹא הָיוּ כָּךְ, אֶלָּא רְחָבוֹת מִבַּחוּץ וְצָרוֹת מִבִּפְנִים. לָמָּה? שֶׁיְּהֵא הָאוֹר יוֹצֵא מִן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּמֵאִיר לָעוֹלָם. וְהָאוֹר יוֹצֵא מִתּוֹךְ בֵּיתוֹ וּמֵאִיר לָעוֹלָם, וְהוּא צָרִיךְ לַגְּרוֹת. אֶלָּא לְזַכּוֹתֵנוּ בַּגְּרוֹת. אָמַר דָּוִד: אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה (תהלים צז, יא).

ז **בְּאֹהֶל** מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת. שֶׁלֹּא יַטְעֶה אוֹתְךָ יִצְרְךָ לוֹמַר, שֶׁהוּא צָרִיךְ לְאוֹרָה. לֹא הָיְתָה הַמְּנוֹרָה צְרִיכָה אֶלָּא לְהִנָּתֵן לִפְנִים מִן הַפָּרֹכֶת אֵצֶל הָאָרוֹן, וְהִיא נְתוּנָה מִבַּחוּץ מִן הַפָּרֹכֶת, לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְאוֹרָה שֶׁל בָּשָׂר וָדָם. בְּנַהַג שֶׁבָּעוֹלָם, מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם עוֹשֶׂה לוֹ מִטָּה וְשֻׁלְחָן, נוֹתֵן אֶת הַמְּנוֹרָה מִשְּׂמֹאלוֹ. אֲבָל בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, הַמְּנוֹרָה נְתוּנָה מִימִינוֹ שֶׁל שֻׁלְחָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשַׂמְתָּ אֶת הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת, וְאֶת הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן (שמות כו, לה), לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְאוֹרָה שֶׁלְּךָ, אֶלָּא לְזַכּוֹתְךָ לְהָאִיר לְךָ לָעוֹלָם הַבָּא כְּשֶׁיָּבוֹא חֲשֵׁכָה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה׳ וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה (ישעיה ס, ב).

ח **שָׁמֶן** זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר. אַתְּ מוֹצֵא מִי שֶׁנָּתוּן בַּחֹשֶׁךְ, רוֹאֶה מַה שֶּׁבָּאוֹר, וּמִי שֶׁהוּא נָתוּן בָּאוֹר אֵינוֹ רוֹאֶה מַה שֶּׁבַּחֹשֶׁךְ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹאֶה מַה שֶּׁבַּחֹשֶׁךְ וּמַה שֶּׁבָּאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: יָדַע מָה בַּחֹשֶׁךְ וְגוֹ' (דניאל ב, כב).

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אֶלְעָזָר: הַיּוֹם הַזֶּה נָתוּן בְּתוֹךְ תֵּיקוֹ. וּמַנַּיִן? שֶׁכֵּן כְּתִיב: לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם (תהלים יט, ה). וּבְתַקּוֹפַת תַּמּוּז יוֹצֵא מִתּוֹךְ תֵּיקוֹ בִּשְׁבִיל לְבַשֵּׂל אֶת הַפֵּרוֹת, וְאֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד בּוֹ. לָמָּה? שֶׁאוֹרוֹ קָשֶׁה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וּבְאוֹר בְּרִיּוֹתַי אֵין אַתְּ יָכוֹל לַעֲמֹד, וַאֲנִי צָרִיךְ לַגֵּר. כֵּיצַד הָיוּ עוֹשִׂין אֶת הַשֶּׁמֶן? זֵיתִים הָיוּ נִכָּרִין לָהֶם שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין פֵּרוֹת יָפִים, וְהָיוּ נוֹטְלִין אוֹתוֹ וְכוֹתְשִׁין אוֹתָן. הַשֶּׁמֶן הָרִאשׁוֹן שֶׁהָיָה יוֹצֵא, הָיוּ מַפְרִישִׁין לַמְּנוֹרָה, וְהַשֵּׁנִי לַמְּנָחוֹת. לָמָּה? לְקַיֵּם, שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר.

אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: אֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: בָּנַי, בָּעוֹלָם הַזֶּה הֱיִיתֶם זְקוּקִים לְאוֹר בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּמַדְלִיקִים נֵרוֹת בְּתוֹכוֹ. אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא בִּזְכוּת אוֹתוֹ הַגֵּר אֲנִי מֵבִיא לָכֶם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁהוּא מָשׁוּל כַּגֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי (תהלים קלב, יז).

זֹבַח תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בִּישׁוּעַת אֱלֹהִים (תהלים נ, כג), רַבִּי מְנַחֵם בַּר יוֹסֵי אוֹמֵר: אֵלּוּ שֶׁמַּדְלִיקִים נֵרוֹת לָרַבִּים בִּמְבוֹאוֹת הָאֲפֵלִין. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: מִפְּנֵי מָה זָכָה שָׁאוּל לִמְלֹךְ? מִפְּנֵי שֶׁהָיָה זָקְנוֹ מַדְלִיק נֵרוֹת לָרַבִּים בִּמְבוֹאוֹת הָאֲפֵלִין. כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: וְגֵר הוֹלִיד אֶת קִישׁ (דה״א ח, לג). וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: וְקִישׁ אֲבִי שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי אַבְנֵר בֶּן אֲבִיאֵל (ש״א יד, נא). הָא כֵּיצַד? אֲבִיאֵל שְׁמוֹ. וְעַל שֶׁהִדְלִיק נֵרוֹת לָרַבִּים בִּמְבוֹאוֹת הָאֲפֵלִים, נִקְרָא שְׁמוֹ נֵר. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה אַתֶּם צְרִיכִין לְנֵר. אֲבָל לֶעָתִיד, וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ (ישעיה ס, ג).

ט **וְזֶה** הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ (משלי ג, לה). נָאֶה הַכָּבוֹד לַחֲכָמִים הַיְגֵעִין בַּתּוֹרָה. אָמְרָה תּוֹרָה: עֹשֶׁר וְכָבוֹד אִתִּי הוֹן עָתֵק וּצְדָקָה (משלי ח, יח). אַתְּ מוֹצֵא שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה דּוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד יַעְבֵּץ, וְלֹא כְּתִיב בְּאַחַד מֵהֶן כָּבוֹד אֶלָּא בְּיַעְבֵּץ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי יַעְבֵּץ נִכְבָּד מֵאֶחָיו (דה״א ד, ט). וְלָמָּה כְּתִיב בּוֹ כָּבוֹד? שֶׁהָיָה תַּלְמִיד חָכָם מַקְהִיל קְהִלּוֹת וְדוֹרֵשׁ טַעֲמֵי תוֹרָה בָּרַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שׁוֹכְתִים הֵמָּה הַקֵּינִים הַבָּאִים מֵחֲמַת אֲבִי בֵית רֵכָב (דה״א ב, נה). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם בְּשֵׁם רַבִּי אִיבּוּ: שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם רָאוּ כָּבוֹד כּוּ׳.

דָּבָר אַחֵר: כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ, זֶה יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁיָּרַשׁ כָּבוֹד מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ (יהושע א, ה). לְמֹשֶׁה אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שַׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ (שמות ג, ה). וְלִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר שַׂר צְבָא ה׳ אֶל יְהוֹשֻׁעַ שַׁל נַעֲלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ (יהושע ה, טו). מֹשֶׁה כָּתוּב בּוֹ: אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות טו, א). וְיהוֹשֻׁעַ, אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַה׳ בְּיוֹם תֵּת ה׳ (יהושע י, יב). מֹשֶׁה הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, וְיהוֹשֻׁעַ הִכְנִיסָם לָאָרֶץ. מֹשֶׁה הָרַג לְסִיחוֹן וְעוֹג, וְיהוֹשֻׁעַ שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים. מֹשֶׁה הֶעֱמִיד גַּלְגַּל חַמָּה בְּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה (שמות יז, יא). וְאֵין יָרִים אֶלָּא לָשׁוֹן שֶׁהֶעֱמִיד גַּלְגַּל חַמָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדָיהוּ נָשָׂא (חבקוק ג, י). וְיהוֹשֻׁעַ כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן (יהושע י, יב). מֹשֶׁה בָּנָה מִזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ (שמות יז, טו). וְיהוֹשֻׁעַ כֵּן: שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע ח, ל) אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ, מֹשֶׁה כָּתַב אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת (דברים לא, ט), וְיהוֹשֻׁעַ כֵּן וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים (יהושע כד, כו). הֲרֵי בַּפֹּל.

אֲבָל אֵין אָנוּ מוֹצְאִין שֶׁהָיוּ שְׁנוֹתָיו כִּשְׁנוֹת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. שֶׁמֹּשֶׁה כָּתוּב בּוֹ: וּמֹשֶׁה בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ (דברים לד, ז), וְיהוֹשֻׁעַ נִגְנַז בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר. וְלָמָּה פָּחֲתוּ לוֹ עֶשֶׂר שָׁנִים? בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַר לִפְנֵי מֹשֶׁה רַבּוֹ עֲשָׂרָה דְּבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחָרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם (במדבר יא, כח). לְפִיכָךְ פָּחֲתוּ לוֹ עֶשֶׂר שָׁנִים. מִכָּאן אַתְּ לָמֵד, שֶׁאֵין תַּלְמִיד רַשַּׁאי לוֹמַר דָּבָר לִפְנֵי רַבּוֹ. שֶׁכָּל הַמּוֹרֶה דָּבָר לִפְנֵי רַבּוֹ, אוֹ אֲפִלּוּ אֵינוֹ מוֹרֶה אֶלָּא אוֹמֵר לַאֲחֵרִים הֲלָכָה בְּמָקוֹם שֶׁרַבּוֹ מָצוּי, שְׁנוֹתָיו מִתְקַצְּרוֹת (אחרי מות ו). דָּבָר אַחֵר, כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ, זֶה אַהֲרֹן וּבָנָיו, שֶׁנִּתְבָּרְרָה הַכְּהֻנָּה מִיָּדָם.

י **וְזֶה** הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם ה׳ (תהלים צב, ט). מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הַפָּסוּק: בְּפָרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד (תהלים צב, ח). מַה כְּתִיב אַחֲרָיו: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם ה׳. שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע מִן הָרְשָׁעִים, שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים (שמות יב, יב). אוֹתָהּ שָׁעָה, אֲנִי ה׳ (שמות יב, יב).

וְכֵן רָחֵב אוֹמֶרֶת: כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה׳ אֶת מֵי יַם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְגוֹ׳, וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת (יהושע ב, י-יא). וְכֵן כְּתִיב: וְהָאֲלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף (ישעיה ב, יח). אוֹתָהּ שָׁעָה, וְנִשְׂגַּב ה׳ לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא (ישעיה ב, יז). וְכֵן: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו (עובדיה א, כא). וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה: וְהָיְתָה לַה׳ הַמְּלוּכָה (עובדיה א, כא). וּכְתִיב: וְהָיָה ה׳ לְמֶלֶךְ וְגוֹ׳ (זכריה יד, ט).

וְכֵן: כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם, אֱלָהַיָּא דִּי שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ, יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה, עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ (ירמיה י, יא-יב). וְכֵן: יִתַּמּוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם (תהלים קד, לה). אוֹתָהּ שָׁעָה, בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ה׳ הַלְלוּיָהּ (תהלים קד, לה). וְאַתָּה פּוֹתֵר אֶת כֻּלָּן כַּדַּעַת הַזֹּה תְּלִי

תִּלִּים שֶׁל פְּסוּקִים. וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וְגוֹ׳, שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵּי קֶשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה (תהלים עו ג, ד), נוֹדַע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים (תהלים עו, ב). וְיָוִי: כָּל זְמַן שֶׁנִּפְרָע מִן הָרְשָׁעִים, שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל בָּעוֹלָם.

וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם ה׳ (תהלים צב, ט). מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כְּשֶׁהוּא דָן וּמְזַכֶּה, מְקַלְסִין אוֹתוֹ. וּכְשֶׁהוּא מְחַיֵּב, אֵין מְקַלְסִין אוֹתוֹ. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בַּטּוֹבָה, קִלּוּסוֹ עוֹלֶה בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב. וּבָרָעָה, קִלּוּסוֹ עוֹלֶה בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת (גמרא ברכות, נד). וְיָוִי וְאַתָּה מָרוֹם. וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא (תהלים קטז, יג). צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא, וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא (תהלים קטז, ג, ד). וְכֵן: בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּה׳ אֲהַלֵּל דָּבָר (תהלים נו, יא). וְכֵן אִיּוֹב אוֹמֵר: ה׳ נָתַן וַה׳ לָקָח יְהִי שֵׁם ה׳ מְבֹרָךְ (איוב א, כא).

דָּבָר אַחֵר, וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם ה׳. אָמַר דָּוִד: רִבּוֹן הָעוֹלָם, מִשֶּׁאַתָּה נוֹתֵן רוֹמְמוּת לְאָדָם, אֵינָהּ זָזָה הֵימֶנּוּ לְעוֹלָם. נָתַתָּ לְבֵית דָּוִד אֶת הַמַּלְכוּת, אֵינָהּ זָזָה מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם (יחזקאל לז, כה). נָתַתָּ לְאַהֲרֹן אֶת הַכְּהֻנָּה, אֵינָהּ זָזָה מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם (במדבר כה, יג). לְפִיכָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצַוֶּה לִתֵּן לְאַהֲרֹן רוֹמְמוּת בִּכְהֻנָּה גְּדוֹלָה. וְיָוִי, וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם ה׳.

וּמָה רָאָה שֶׁיְּגַדֵּל לְאַהֲרֹן וּבָנָיו לְקַדֵּשׁ אוֹתָם? אָמַר רַבִּי מָנִי דְּשָׁאַב וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי: בְּשָׁעָה שֶׁבִּקְּשׁוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, אָמְרוּ לְאַהֲרֹן, קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים (שמות לב, א). עָמַד חוּר בֶּן כָּלֵב וְנָעַר בָּהֶן, מִיָּד עָמְדוּ עָלָיו וַהֲרָגוּהוּ. רָאָה אַהֲרֹן וְנִתְיָרֵא מֵעַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו (שמות לב, ה). וְיָוִי קוֹרֵא בּוֹ, וַיַּיְרֵא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו. תֵּדַע לְךָ שֶׁהֶרְגוּ לְחוּר, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לָהָר מָה אָמַר לָהֶם: הִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵיהֶם (שמות כד, יד). כְּשֶׁיָּרַד, אֵין אַתָּה מוֹצֵא שֶׁהִזְכִּיר לְחוּר לֹא בַּחַיִּים וְלֹא בַּמֵּתִים. וּמַהוּ אוֹמֵר: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן מֶה עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי הֵבֵאתָ וְגוֹ׳ (שמות לב, כא) וְיָוִי, שֶׁהָרְגוּ לְחוּר.

וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ (שמות לב, ה). מִיָּד נָטַל שָׁם טַס גָּזֵם שֶׁל זָהָב וְהִשְׁלִיכוֹ לָאוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאַשְׁלִיכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה (שמות לב, כד). וְהָיָה אַהֲרֹן מִתְיָרֵא שֶׁמָּא יֵשׁ בְּלִבּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלָיו כְּלוּם. לְפִיכָךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי, לְרוֹמֵם וּלְגַדֵּל לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו בִּכְהֻנָּה גְּדוֹלָה, לְפִי שֶׁגָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנָיו שֶׁלֹּא עָשָׂה אַהֲרֹן אֶלָּא מִיִּרְאָה, וּלְפִיכָךְ הוֹדִיעָם שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלָיו כְּלוּם.

לָקַח פַּר אֶחָד. פַּר, לְכַפֵּר עַל הָעֵגֶל, שֶׁהוּא פַּר. אֵילִם שְׁנַיִם, כְּנֶגֶד שְׁנֵי בָּנָיו שֶׁעֲתִידִין לָמוּת. שֶׁכָּל בָּנָיו רְאוּיִין לָמוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף ה׳ מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ (דברים ט, כ). אֵין לְהַשְׁמִידוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן כְּלוּי בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲשַׁמִּיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת (עמוס ב, ט). כֵּיוָן שֶׁנִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה עָלָיו, דִּכְּתִיב וְאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעַד אַהֲרֹן (דברים ט, כ), מֵתוּ שְׁנַיִם וְנִשְׁתַּיְּרוּ שְׁנַיִם.

יא **וְזֶה** הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ (משלי ג, לה), אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל. וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן (משלי ג, לה), אֵלּוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. וְאֵימָתַי נָחֲלוּ יִשְׂרָאֵל כָּבוֹד? בְּשָׁעָה שֶׁקִּבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שִׁשִּׁים רִבּוֹא שֶׁל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת יָרְדוּ עִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְסִינַי, שֶׁנֶּאֱמַר: רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן (תהלים סח, יח), וְהָיוּ נוֹתְנִין עֲטָרוֹת בְּרֹאשׁ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל. אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא: כְּשֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַר סִינַי וְאָמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כד, ז), מִיָּד חִבְּבָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְשָׁלַח לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן שְׁנֵי מַלְאָכִים, וְהָיָה אֶחָד חוֹגֵר לוֹ זֵינוֹ, וְאֶחָד נוֹתֵן לוֹ עֲטָרָה בְּרֹאשׁוֹ.

אָמַר רַבִּי סִימוֹן: פּוֹרְפְּרָאוֹת הִלְבִּישָׁן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאַלְבִּשֵׁךְ רִקְמָה (יחזקאל טז, י). רַבִּי הוּנָא דְּצִפּוֹרִין אָמַר: זוֹנְאִיּוֹת חָגַר לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאַחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ (יחזקאל טז, י). רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי אוֹמֵר: כְּלֵי זַיִן חָגַר לָהֶם וְשָׁם הַמִּפְרָשׁ חָקוּק עָלָיו. לְפִיכָךְ, כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּחֲלוּ כָּל הַשֶּׁבַח הַזֶּה מִסִּינַי. וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן, אֵלּוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁנִּטְלוּ אַפּוֹפַּסִיס שֶׁלָּהֶן מִסִּינַי. מִנַּיִן? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֵחָרֵבוּ (ישעיה ס, יב). וְיָוִי קוֹרֵא בּוֹ: חוֹרֵב יֵחָרֵבוּ, מֵחוֹרֵב נֶחֱרָבוּ. וְיָוִי וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן.

דָּבָר אַחֵר, כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ, זֶה דָּוִד וּשְׁלֹמֹה בָּנוּ שֶׁבָּנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְנָטְלוּ כָּבוֹד. וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן, אֵלּוּ הָאֻמּוֹת שֶׁהֶחֱרִיבוּהוּ, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לָהֶן קָלוֹן. רְאֵה מַה כְּתִיב: אֲדֹנָי בָּעִיר צַלְמָם תִּבְזֶה (תהלים עג, כ). וְלָמָּה בָּעִיר? הַמָּשָׁל אוֹמֵר: מָקוֹם שֶׁהַלִּסְטִים מְקַפְּחִין, שָׁם הוּא נִתְלֶה. לְפִיכָךְ, אֲדֹנָי בָּעִיר צַלְמָם תִּבְזֶה. וְיָוִי וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ, זֶה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן, אֵלּוּ דָּתָן וַאֲבִירָם. לָמָּה? בְּשָׁעָה שֶׁיָּרַד לָהֶם הַמָּן לְיִשְׂרָאֵל, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: אִישׁ אַל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר. וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ (שמות טז יט, כ). וּמִי הָיוּ אֵלּוּ? דָּתָן וַאֲבִירָם. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי: מַהוּ וַיֵּרֶם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ (שמות טז, יט). הָיְתָה קָלָאנִין שֶׁל תּוֹלָעִים יוֹצְאִין מִתּוֹךְ אָהֳלֵיהֶם שֶׁל דָּתָן וַאֲבִירָם וְנִכְנָסִין לְתוֹךְ אָהֳלֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְיָוִי וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. דָּבָר אַחֵר, כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ, זֶה שֵׁבֶט הַלֵּוִי, וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן, זֶה קֹרַח וַעֲדָתוֹ. דָּבָר אַחֵר, כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ, זֶה אַהֲרֹן וּבָנָיו, שֶׁנִּתְבַּסְּקָה כְּהֻנָּה גְּדוֹלָה בְּיָדָם עַל פִּי הַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם.

יב וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לְעוֹלָם ה׳ דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם (תהלים קיט, פט).

אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה הַכֹּהֵן בְּרַבִּי: לְעוֹלָם ה׳ תְּהֵא נוֹהֵג עִמָּנוּ בְּמִדַּת רַחֲמִים. אֵימָתַי? בְּשָׁעָה שֶׁיָּרַד אַבְרָהָם לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ, מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְרִיבִין זֶה עִם זֶה, זֶה אוֹמֵר אֲנִי יוֹרֵד וּמַצִּילוֹ, וְזֶה אוֹמֵר אֲנִי יוֹרֵד וּמַצִּילוֹ. מִיכָאֵל אוֹמֵר אֲנִי יוֹרֵד, וְגַבְרִיאֵל אוֹמֵר אֲנִי יוֹרֵד,

אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמַּלְאָכִים: אֵין זוֹ שֶׁלָּכֶם, אֶלָּא אֲנִי יוֹרֵד בִּכְבוֹדִי וּמַצִּילוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים (בראשית טו, ז). אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמַּלְאָכִים: לִבְנֵי בָנָיו אַתֶּם יוֹרְדִים וּמַצִּילִים. כְּשֶׁיֵּרְדוּ חֲנַנְיָא מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְתוֹךְ הַכִּבְשָׁן, יָרַד הַמַּלְאָךְ וְהִצִּילָן, שֶׁנֶּאֱמַר: עָנָה נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָמַר בָּרִיךְ אֱלָהֲהוֹן דִּי שַׁדְרַךְ מִישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ דִּי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וְשֵׁיזִב לְעַבְדּוֹהִי דִּי הִתְרְחִצוּ עֲלוֹהִי (דניאל ג, כח). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמְרוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת: לְעוֹלָם ה׳ דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם, לְדֹר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ (תהלים קיט פט, צ). לְדוֹרֵי דּוֹרוֹת קַיַּמְתָּ אֱמוּנָתְךָ שֶׁאָמַרְתָּ לָנוּ שֶׁאָנוּ יוֹרְדִין וּמַצִּילִין לִבְנֵי בָנָיו שֶׁל אַבְרָהָם.

כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד, לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם (תהלים קיט, צ, צא), בְּמִשְׁפָּט בָּרָאתָ אֶת הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים (בראשית א, א). דָּבָר אַחֵר, לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם, אֲפִלּוּ הַיּוֹם בְּמִשְׁפָּט הוּא יוֹצֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר (צפניה ג, ה). לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם (תהלים קיט, צא). הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד (תהלים קב, כז), אַתָּה הוּא קַיּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם. דָּבָר אַחֵר, וְאַתָּה תַעֲמֹד, אַתָּה תַעֲמִיד אֲחֵרִים. דָּבָר אַחֵר, וְאַתָּה תַעֲמֹד, בִּדְבָרֶךָ. בְּאֵיזֶה דָּבָר? דָּבָר שֶׁדִּבַּרְתָּ לְאַהֲרֹן שֶׁתְּהֵא הַכְּהֻנָּה מִתְבַּסֶּסֶת בְּיָדוֹ.

יג וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם. לָהֶם אַתְּ עוֹשֶׂה, וְאֵין אַתְּ עוֹשֶׂה לַאֲחֵרִים. לַשֵּׁבֶט הַזֶּה אַתְּ עוֹשֶׂה, וְלֹא לְאַחֵר. לְכֹהֵן לִי, הִתְחִיל מְלַמְּדוֹ הֵיאַךְ יְהוּ מִשְׁתַּחֲרִין וְאוֹכְלִין בַּקֳדָשִׁים, הֵיאַךְ יְהוּ טוֹבְלִין וְאוֹכְלִין בַּתְּרוּמוֹת, הֵיאַךְ יְהוּ מִתְקַדְּשִׁין וְאוֹכְלִין בַּטָּהֳרוֹת, סִדֵּר לוֹ קְרֻשׁוֹת טָהֳרוֹת. לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי. אָמַר רַבִּי בְּרַבִּי בְּשֵׁם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לִי, לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. לָקַח פַּר (שמות כט, טו), וְלֹא מִן הַגָּזֵל. וְאֵילִם שְׁנַיִם, אַיִל מִכָּן וְאַיִל מִכָּן וּפַר בָּאֶמְצַע, הֶעֱמִידָם כַּגִּבְעָה. לָמָּה שְׁלֹשָׁה? כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה הָרֵרֵי עוֹלָם, אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב, פַּר, זֶה אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם. וְאֵילִם שְׁנַיִם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב (שמות כט, ב). וְלֶחֶם מַצּוֹת (שמות כט, ב), בְּזְכוּת לֶחֶם מַצּוֹת אֲנִי מְבָרֵךְ אֶת הַלֶּחֶם. אָמַר רַב הוּנָא בַּר אַבָּא: בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ הַקָּרְבָּנוֹת קְרֵבִין, הָיְתָה סְאָה אַרְבִּלִית עוֹשָׂה סְאָה סֹלֶת, סְאָה קֶמַח, סְאָה מֹרָסָן, סְאָה סֹבִין, סְאָה קִבָּר, סְאָה גְּנִינִים. אֲבָל עַכְשָׁיו, אָדָם מוֹלִיךְ סְאָה שֶׁל חִטִּים לְטָחֳן, וְאֵינוֹ מֵבִיא אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁהַלַּךְ וְיָתֵר מְעַט. לָמָּה? שֶׁבָּטֵל לֶחֶם הַפָּנִים.

וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלּוֹת מַצֹּת. לֶחֶם מַצּוֹת, בְּזְכוּת שָׂרָה, לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת (שמות כט, ו). לֶחֶם מַצּוֹת. רְאֵה מָה הָיוּ הַקָּרְבָּנוֹת בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ קְרֵבִין, כָּל מַה שֶּׁהָיָה מִתְקָרֵב מִן מִינוֹ, הָיָה מְבָרֵךְ אֶת מִינוֹ.

אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא, אֲפִלּוּ עִקָּרוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ, לְשׁוּם כַּפָּרָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל נַעֲשָׂה. מִזְבֵּחַ, מ׳ מְחִילַת עֲוֹנוֹתֵיהֶם, ז׳ זִכְרוֹן טוֹב לְיִשְׂרָאֵל, ב׳ בְּרָכָה שֶׁמְּבֹרֶכֶת אֶת כָּל הַמִּינִין, ח׳ חַיִּים שֶׁהִיא נוֹתֶנֶת חַיִּים. לֶחֶם מַצּוֹת וְלֶחֶם הַפָּנִים שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין, הָיוּ מְבָרְכִין אֶת הַלֶּחֶם. וּבְכוּרִים שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין, הָיוּ מְבָרְכִין אֶת פֵּרוֹת הָאָרֶץ.

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי יוֹנָתָן בֶּן אֶלְעָזָר שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב תַּחַת תְּאֵנָה אַחַת בִּימוֹת הַקַּיִץ, וְהָיְתָה הַתְּאֵנָה מְלֵאָה תְּאֵנִים יָפוֹת. יָצָא הַטַּל וְהָיוּ אוֹתָם הַתְּאֵנִים שׁוֹאֲבוֹת דְּבַשׁ וּמוֹרִידִין, וְהָיָה הֶרְוֵחַ מְגַבְּלוֹ בֶּעָפָר, וּבָאָה עֵז אַחַת וְהָיְתָה מְנַטֶּפֶת חָלָב לְתוֹךְ הַדְּבַשׁ וְנִתְעָרֵב הֶחָלָב בַּדְּבַשׁ. קָרָא לְתַלְמִידָיו אָמַר לָהֶם: בּוֹאוּ וְרְאוּ מֵעֵין הַגְּמָא שֶׁל עוֹלָם הַבָּא. וְכָל כָּךְ לָמָּה? שֶׁהָיוּ הַקָּרְבָּנוֹת קְרֵבִין.

מַעֲשֶׂה בְּסוֹפֵר אֶחָד שֶׁהָיָה עוֹלֶה לִירוּשָׁלַיִם בְּכָל שָׁנָה, הִכִּירוּהוּ בְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהָיָה אָדָם גָּדוֹל בַּתּוֹרָה. אָמְרוּ לוֹ: טֹל מִמֶּנּוּ חֲמִשִּׁים זְהוּבִים וְשֵׁב לְךָ אֶצְלֵנוּ. אָמַר לָהֶם: יֵשׁ לִי גֶּפֶן אַחַת וְהִיא חֲבִיבָה עָלַי מִכָּל מַה שֶּׁאַתֶּם נוֹתְנִים, שֶׁהִיא עוֹשָׂה לִי שָׁלֹשׁ רְפוּאוֹת בְּכָל שָׁנָה, וְשֵׁשׁ מֵאוֹת חֲבִיוֹת עוֹשָׂה לִי בְּכָל שָׁנָה. הָרִאשׁוֹנָה הִיא עוֹשָׂה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת, וְהַשֵּׁנִיָּה עוֹשָׂה מָאתַיִם, וְהַשְּׁלִישִׁית הִיא עוֹשָׂה מֵאָה, וַאֲנִי מוֹכְרָם בְּדָמִים הַרְבֵּה. מָה עָשָׂה? הִנִּיחָם וְיָרַד לוֹ. וְכָל הַשַּׁבָּח הַזֶּה בִּזְכוּת נְסוּךְ הַיַּיִן שֶׁהָיָה קָרֵב עַל גַּבֵּי מִזְבֵּחַ. בָּטֵל נְסוּךְ הַיַּיִן, וְנִמְנְעוּ כָּל טוֹבוֹת שֶׁבָּעוֹלָם.

אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁגָּלוּ לְבָבֶל, מָה עֶזְרָא אוֹמֵר לָהֶם: עֲלוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא הָיוּ מְבַקְּשִׁים, אָמַר לָהֶם עֶזְרָא: זַרְעֲתֶם הַרְבֵּה וְהָבֵא מְעָט. אָכוֹל וְאֵין לְשָׂבְעָה, שָׁתוֹ וְאֵין לְשָׂכְרָה, לָבוֹשׁ וְאֵין לְחֹם לוֹ, וְהַמִּשְׁתַּכֵּר מִשְׁתַּכֵּר אֶל צְרוֹר נָקוּב (חגי א, ו). זַרְעֲתֶם הַרְבֵּה וְהָבֵא מְעָט, מִשֶּׁבָּטֵל לֶחֶם הַפָּנִים. אָכוֹל וְאֵין לְשָׂבְעָה, מִשֶּׁבָּטֵל נְסוּךְ הַמַּיִם. שָׁתוֹ וְאֵין לְשָׂכְרָה, מִשֶּׁבָּטֵל נְסוּךְ הַיַּיִן. לָבוֹשׁ וְאֵין לְחֹם לוֹ, מִשֶּׁבָּטְלוּ בִּגְדֵי כְּהֻנָּה. וְהַמִּשְׁתַּכֵּר אֶל צְרוֹר נָקוּב, מִשֶּׁבָּטְלוּ תְּמִידִים שֶׁל צִבּוּר. כָּל כָּךְ לָמָּה? שֶׁבָּטְלוּ הַקָּרְבָּנוֹת.

אָמַר הַנָּבִיא: כִּי תְאֵנָה לֹא תִפְרָח (חבקוק ג, יז). מִשֶּׁבָּטְלוּ הַבִּכּוּרִים. וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים (חבקוק ג, יז). מִשֶּׁבָּטְלוּ הַנְּסָכִים, כָּחַשׁ מַעֲשֵׂה זַיִת מִשֶּׁבָּטַל שֶׁמֶן הַמָּאוֹר, וּשְׂדֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֹכֶל וּשְׂדֵי בְּהֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֹכֶל מִשֶּׁבָּטְלוּ הַבִּכּוּרוֹת. גָּזַר מִמְכְּלָה צֹאן מִשֶּׁבָּטְלוּ הַתְּמִידִים, וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים מִשֶּׁבָּטְלוּ הַפָּרִים שֶׁהָיוּ

קְרֵבִין.

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל מִשּׁוּם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אֵין לְךָ יוֹם שֶׁאֵין בּוֹ קְלָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵל זֹעֵם בְּכָל יוֹם (תהלים ז, יב). אָמַר רַבִּי זְעִירָא: הָרִאשׁוֹן קַיָּים. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר אִלְעַאי: חֲצוּפָה הִיא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא עוֹשָׂה פֵּרוֹת. בָּעוֹלָם הַזֶּה עָשָׂה שֵׁבַע שָׁנִים שְׁדוּפָה עַל יְדֵי עֲוֹנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם וְעַד כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל שׁוֹמֵם (דניאל ט, כז). אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַחֲזִיר לָהּ הַבְּרָכוֹת שֶׁהָיְתָה עוֹשָׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתֶּם הָרֵי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתֵּנוּ וּפִרְיְכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קֵרְבוּ לָבוֹא (יחזקאל לו, ח).

יד **וְעָשִׂיתָ** מִזְבַּח מִקְטַר קְטֹרֶת. מַהוּ קְטֹרֶת? ק׳ קְדֵשָׁה, ט׳ טָהֳרָה, ר׳ רַחֲמִים, ת׳ תִּקָּוָה. אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְגוֹ׳ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ. מָה עִסְקוֹ שֶׁל מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת? כְּיָון שֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, בִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכַלּוֹתָן, עָמַד מֹשֶׁה בִּקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה׳ (שמות לב, יא). וְנֶחְבַּט בַּקַּרְקַע עַד שֶׁנִּתְרַצָּה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּנָּחֶם ה׳ עַל הָרָעָה (שמות לב, יד). אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, חֲרֵי כְּבָר נִתְרַצֵּיתָ. מִי מוֹדִיעַ לְבָאֵי עוֹלָם שֶׁאַתָּה נִתְרַצֵּיתָ לְיִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם, וְיִהְיוּ מַקְרִיבִין לִי קָרְבָּנוֹת בְּתוֹכוֹ, וַאֲנִי אֶקַבֵּל מֵהֶם.

אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם (במדבר כח, ד), שְׁנֵי תְּמִידִים אֵלּוּ בְּכָל יוֹם. וְאִם תֹּאמַר, יֵשׁ לְפָנַי אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, הָאוֹכֵל בְּשַׂר אֲבִירִים וְדַם עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה (תהלים נ, יג), אִם אֶרְעַב לֹא אֹמַר לְךָ כִּי לִי תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ (תהלים נ, יב), כִּי לִי כָל חַיְתוֹ יָעַר (תהלים נ, י). אֶלָּא מִכָּל קָרְבְּנוֹתֵיהֶם אֵינִי רוֹצֶה אֶלָּא הָרֵיחַ וּכְאֵלּוּ אֲכַלְתִּי וְשָׁתִיתִי, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ (במדבר כח, ב). תֵּדַע לְךָ, שֶׁמִּזְבַּח הָעוֹלָה שֶׁהָיָה לַקָּרְבָּנוֹת, הָיָה נָתוּן בַּחוּץ. וּמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת שֶׁהָיָה לְרֵיחַ, נָתוּן בִּפְנִים. לְפִיכָךְ נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה: וְעָשִׂיתָ מִזְבַּח מִקְטַר קְטֹרֶת.

טו **וְעָשִׂיתָ** מִזְבַּח מִקְטַר קְטֹרֶת. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב (משלי כז, ט). הַכָּתוּב הִזָּה מְדַבֵּר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבְיִשְׂרָאֵל. כֵּיצַד? בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל נוֹטֵל אֶת הַקְּטֹרֶת בְּאוֹתָהּ מַחְתָּה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְנִכְנָס לִפְנֵי וְלִפְנִים בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, שֶׁכֵּן כְּתִיב: וְלָקַח מְלֹא הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי אֵשׁ (ויקרא טז, יב). מַה כְּתִיב שָׁם? וְנָתַן אֶת הַקְּטֹרֶת עַל הָאֵשׁ לִפְנֵי ה׳ וְכִסָּה עֲנַן הַקְּטֹרֶת (ויקרא טז, יג). מַהוּ וְכִסָּה? לְשׁוֹן מְחִילָה הוּא, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: כִּסִּיתָ כָל חַטָּאתָם סֶלָה (תהלים פה, ג). וּכְשֶׁהָיָה עֲנַן הַקְּטֹרֶת מִתְמַר וְעוֹלֶה וּפוֹנֶה לְמַעְלָה וְנַעֲשֶׂה כְּאֶשְׁכּוֹל, הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁנִּתְכַּפְּרוּ עֲוֹנוֹת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי (שה״ש פה, ג). אִם נַעֲשָׂה כְּאֶשְׁכּוֹל, עֲנַן הַקְּטֹרֶת וְהָיָה מִתְמַר וְעוֹלֶה, הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁנִּתְכַּפֵּר לְיִשְׂרָאֵל וְשֶׁנִּתְקַבְּלוּ מַעֲשָׂיו. וְאִם לֹא כִּסָּה עֲנַן הַקְּטֹרֶת, הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא מֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכִסָּה עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת (ויקרא טז, יג). נִמְצֵאתָ אוֹמֵר, שֶׁכֹּהֵן גָּדוֹל וְכָל יִשְׂרָאֵל מַרְתִּיתִים בְּשָׁעָה שֶׁכֹּהֵן גָּדוֹל נִכְנָס לִפְנֵי וְלִפְנִים, עַד שֶׁהָיָה יוֹצֵא מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם. כֵּיוָן שֶׁהָיָה יוֹצֵא, הָיְתָה שִׂמְחָה גְּדוֹלָה בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְקַבֵּל בְּרָצוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב (משלי כז, ט).

שֶׁמֶן, זֶה כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה. וּקְטֹרֶת אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ רוֹאִין עֲנַן הַקְּטֹרֶת שֶׁהָיָה מִתְמַר וְעוֹלֶה וְהָיוּ שְׂמֵחִים. חֲוֵי, שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב. וּמְדַבֵּר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: מִכֻּלְכֶם אֵין לִי אֶלָּא כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּמְשַׁח בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּבְדֵּל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים (דה״א כג, יג). וַאֲנִי שָׂמֵחַ בּוֹ. וּקְטֹרֶת, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מִכָּל הַקָּרְבָּנוֹת שֶׁאַתֶּם מַקְרִיבִין, אֵין חָבִיב עָלַי כַּקְּטֹרֶת. תֵּדַע, שֶׁכָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּן לְצָרְכֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. כֵּיצַד? הַחַטָּאת הָיְתָה בָּאָה עַל הַחִטְא, וְהָאָשָׁם כֵּן. הָעוֹלָה בָּאָה עַל הִרְהוּר הַלֵּב. הַשְּׁלָמִים אֵינָן בָּאִין אֶלָּא לְכַפָּרָה, שֶׁהֵן בָּאִין עַל מִצְוַת עֲשֵׂה. אֲבָל הַקְּטֹרֶת, אֵינָהּ בָּאָה לֹא עַל הַחִטְא וְלֹא עַל הֶעָוֹן וְלֹא עַל הָאָשָׁם, אֶלָּא עַל הַשִּׂמְחָה, חֲוֵי, שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב.

חֲבִיבָה הַקְּטֹרֶת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, תֵּדַע לְךָ, שֶׁהֲרֵי דָּוִד נִתְאַוָּה לְהַקְטִיר קְטֹרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה לָךְ עִם קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר וְגוֹ׳ (תהלים סו, טו). וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּבְּחוּ קָרְבָּנוֹת בָּעוֹלָם כְּקָרְבָּנוֹת הַנְּשִׂיאִים. וְלָמָּה? שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין קְטֹרֶת תְּחִלָּה בְּקָרְבְּנוֹתֵיהֶם. שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּקָרְבָּנוֹ, כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת (במדבר ז, יד), וְאַחַר כָּךְ פַּר אֶחָד (במדבר ז, טו). וּלְפִיכָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁבֵּחַ קָרְבָּן שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן זֶה קָרַבְתָּ פְּלוֹנִי, זֶה קָרַבְתָּ פְּלוֹנִי, לוֹמַר שֶׁעָרַב לְפָנָיו וְהוּא מְשַׁבְּחָן. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאָחָז, שֶׁבִּטֵּל אֶת הַתּוֹרָה וְחָתַם בָּתֵּי הַסְּפָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמָּדָי (ישעיה ח, טז). וְעָבַד עֲבוֹדָה זָרָה וְהִרְבָּה לְהַכְעִיס. וּכְשֶׁמָּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת כָּל מַעֲשָׂיו, אָמַר: אַוּתֵּר לְכָל אֵלּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: גַּם סָגְרוּ דַּלְתוֹת הָאוּלָם וַיִּכְבּוּ אֶת הַנֵּרוֹת וּקְטֹרֶת לֹא הִקְטִירוּ וְעֹלָה לֹא הֶעֱלוּ בַּקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וַיְהִי קֶצֶף ה׳ עַל יְהוּדָה וירוּשָׁלָיִם וַיִּתְּנֵם לְזַעֲוָה לְשַׁמָּה וְלִשְׁרָקָה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים בְּעֵינֵיכֶם, וְהִנַּה נָפְלוּ אֲבוֹתֵינוּ בֶּחָרֶב וּבָנֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ וְנָשֵׁינוּ בַּשְּׁבִי עַל זֹאת (דה״ב כט ז, ט). מַהוּ עַל זֹאת? עַל הַקְּטֹרֶת.

רְאֵה כַּמָּה חָבִיב הַקְּטֹרֶת, שֶׁעַל יְדֵי הַקְּטֹרֶת נֶעְצְרָה הַמַּגֵּפָה. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן, קַח אֶת הַמַּחְתָּה וְתֵן עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קְטֹרֶת, וְיַקְּטֵר אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם (במדבר יז יא, יב). מַהוּ הֵחֵל? אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן, הָיָה הַמַּלְאָךְ נוֹטֵל עַל סֵדֶר

מִרְקָחוֹת, וְלֹא הָיָה מַנִּיחַ לֹא מֵת בֵּין הַחַיִּים וְלֹא חַי בֵּין הַמֵּתִים, אֶלָּא עַל סֵדֶר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: הֵחֵל הַנֶּגַף בָּעָם. וּכְמָה דְּאַתְּ אָמַר: מֵהָחֵל חֲרְמֵשׁ בַּקָּמָה (דברים טז, ט),

כְּשֵׁם שֶׁהַקּוֹצֵר קוֹצֵר עַל הַסֵּדֶר. מִיָּד וַיִּקַּח אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וְגוֹ'. מָצָא לַמַּלְאָךְ עוֹמֵד וּמְחַבֵּל, עָמַד אַהֲרֹן כְּנֶגְדּוֹ וְלֹא הָיָה מַנִּיחוֹ לְחַבֵּל, אֶלָּא וַיַּעֲמֹד בֵּין הַמֵּתִים (במדבר יז, יג). אָמַר לוֹ לְאַהֲרֹן: הַנִּיחֵנִי וְאֶעֱשֶׂה שְׁלִיחוּתִי. אָמַר לוֹ אַהֲרֹן: מֹשֶׁה שְׁלָחַנִי, וְהַקָּדוֹשׁ הוּא שְׁלָחָךְ, וַהֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמֹשֶׁה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֶגְלֶךָ אֶצְלָם. לֹא הִשְׁגִּיחַ הַמַּלְאָךְ, עַד שֶׁעָצְרוּ אַהֲרֹן בְּמָתְנָיו וְהוֹלִיכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּשָׂב אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה (במדבר יז, טו).

מַהוּ וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה? אָמַר רַבִּי יִצְחָק, שֶׁנָּטַל לַמַּלְאָךְ וַעֲצָרוֹ. לְפִיכָךְ כְּשֶׁבָּא מֹשֶׁה לְפָטֵר מִן הָעוֹלָם, אָמַר: בָּרוּךְ ה' חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם (דברים לג, יא). בָּרוּךְ ה' חֵילוֹ, יְהֵא בָּרִיךְ יָתֵהּ חֵילָא. וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה, בַּקְטֹרֶת שֶׁהָיָה בְיָדוֹ שֶׁכִּפֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר (במדבר יז, יב). מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו, שֶׁגִּפֵּף אֶת הַמַּלְאָךְ וַעֲצָרוֹ.

אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, כְּשֶׁרָאָה אַהֲרֹן לַמַּלְאָךְ מַתְרִיס כְּנֶגְדּוֹ, נָתַן מַחְתָּה עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל מִזְבְּחֶךָ (דברים לג, י). לְהוֹדִיעֲךָ כַּמָּה קְטֹרֶת חֲבִיבָה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר: תֵּדַע לְךָ, שֶׁנַּעֲשָׂה הַמִּשְׁכָּן וְכָל כֵּלָיו וְשָׁחַט אֶת הַקָּרְבָּנוֹת וְהִקְרִיב וְעָרַךְ עַל הַמִּזְבֵּחַ וְסִדֵּר אֶת הַשֻּׁלְחָן וְאֶת הַמְּנוֹרָה וְאֶת הַכֹּל, וְלֹא יָרְדָה שְׁכִינָה עַד שֶׁהִקְרִיבוּ אֶת הַקְּטֹרֶת. מִנַּיִן? דִּכְתִיב: עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַּנִּי יִזְלוּ בְשָׂמָיו (שה"ש ד, טז). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל יְדֵי קְטֹרֶת יִהְיֶה מִתְכַּפְּרִים. וְאַף לֶעָתִיד לָבֹא כֵּן, עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה לָךְ עִם קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם עַתּוּדִים סֶלָה (תהלים סו, טו).

כי תשא

א **יְלַמְּדֵנוּ** רַבֵּנוּ, כַּמָּה תְּרוּמוֹת הָיוּ תּוֹרְמִין יִשְׂרָאֵל בְּכָל שָׁנָה. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: שָׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת תּוֹרְמִין, בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֲדָר וּבְנִיסָן וּבֶאֱלוּל. בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֲדָר וּבְנִיסָן, הָיְתָה תְּרוּמַת הַלִּשְׁכָּה נִגְבֵּית, וְהָיוּ בָּאִין הַכֹּהֲנִים וּמְכַפְּרִין עַל עֲוֹנוֹת יִשְׂרָאֵל מִן הַשְּׁקָלִים שֶׁהָיוּ שׁוֹקְלִין. לָמָּה? כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל עֲסוּקִים בְּמַתְּנוֹתֵיהֶן. וְהָיוּ מַתְחִילִין לִגְבוֹת מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֲדָר וְתוֹרְמִין בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן. וְלָמָּה מַתְחִילִין בַּאֲדָר וְתוֹרְמִין בְּנִיסָן? שֶׁלֹּא לִדְחֹק עַל יִשְׂרָאֵל. וְהָיוּ מַזְהִירִין אֶת יִשְׂרָאֵל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ.

אָמַר שְׁלֹמֹה: דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשֻׂכַת חָרֶךְ וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלֻלָה (משלי טו, יט). בְּעֶשְׂו הָרָשָׁע הַכָּתוּב מְדַבֵּר, כְּשֵׁם שְׁמִּשּׁוּכָה שֶׁל קוֹצִים מִתְחַדֶּקֶת בִּבְגָדָיו שֶׁל אָדָם, אַף מִפַּשֵּׁר אוֹתָהּ מִכָּאן וּמִתְחַדֶּקֶת מִמָּקוֹם אַחֵר, כָּךְ מַלְכוּת עֵשָׂו גּוֹבָה אֶת הָאַרְנוֹן מִיִּשְׂרָאֵל. עַד שֶׁלֹּא תִּגְבֶּה, הֲרֵי הַגַּלְגֹּלֶת בָּאָה. וְעַד שֶׁהִיא נִגְבֵּית, בָּאִין לְעֵסֶק טֵרוּפִין. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלֻלָה (משלי טו, יט). כְּבוּשָׁה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל.

מַשְׁמִיעִין בְּאֶחָד בַּאֲדָר, וְנִגְבֵּית בָּרִאשׁוֹן שֶׁל נִיסָן. וְכַמָּה הָיוּ גּוֹבִין? מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל. וְכַמָּה הוּא? חֲצִי הַסֶּלַע. וְלֹא הָיְתָה נִגְבֵּית אֶלָּא לְכַפָּרַת יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ לוֹקְחִין מֵהֶן תְּמִידִין, לְפִי שֶׁצָּפָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁכָּל מִנְיָן שֶׁעֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לִמְנוֹת שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶן חֶסְרוֹן, וְהִתְקִין לָהֶם אֶת הַשְּׁקָלִים רְפוּאָה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶן כַּפָּרָה, וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגַע בְּפִקֹּד אֹתָם.

ב **כִּי** תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: שָׁרַרְךָ אַגַּן הַסַּהַר אַל יֶחְסַר הַמָּזֶג (שה"ש ז, ג). שָׁרַרְךָ, זֶה סַנְהֶדְרִין. וְלָמָּה נִקְרְאוּ שׁוֹרֵר. מָה הַשּׁוֹרֵר הַזֶּה נָתוּן בְּאֶמְצָעִיתוֹ שֶׁל אָדָם, כָּךְ סַנְהֶדְרִין יוֹשְׁבִין בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית שֶׁהִיא בְּאֶמְצַע בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. מָה הַשּׁוֹרֵר הַזֶּה כָּל זְמַן שֶׁהַתִּינוֹק נָתוּן בְּמֵעֵי אִמּוֹ, פִּיו סָתוּם וּמִן הַשּׁוֹרֵר הוּא אוֹכֵל, כָּךְ יִשְׂרָאֵל אֵין אוֹכְלִין אֶלָּא מִסַּנְהֶדְרִין, לְפִיכָךְ נִמְשְׁלוּ כַּשּׁוֹרֵר. אַגַּן. מָה אַגַּן עָגֹל,

אַף כָּךְ סַנְהֶדְרִין הָיְתָה כַּחֲצִי גֹּרֶן עֲגֻלָּה. הַסַּהַר, שֶׁדּוֹמֶה לַסּוֹחֵר, מָה הַסּוֹחֵר כָּל דָּבָר שֶׁאַתָּה צָרִיךְ אַתָּה מוֹצֵא בּוֹ, כָּךְ סַנְהֶדְרִין מְטַהֲרִין וּמְטַמְּאִין, פּוֹסְלִין וּמַכְשִׁירִין, מַתִּירִים וְאוֹסְרִים.

אַל יֶחְסַר הַמָּזֶג. שֶׁאִם הֵצַרְךָ אֶחָד מֵהֶן לָצֵאת לְצָרְכּוֹ, רוֹאִין אִם יֵשׁ שָׁם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה, יוֹצֵא. וְאִם לָאו, אֵינוֹ יוֹצֵא. בְּטָנְךָ עֲרֵמַת חִטִּים (שה"ש ז, ג). מָה עֲרֵמָה זוֹ יֵשׁ בָּהּ מִחְיָה לָעוֹלָם, אַף סַנְהֶדְרִין בִּזְכוּתָן הָיָה הָעוֹלָם עוֹמֵד. דָּבָר אַחֵר, רַבִּי יוֹחָנָן אוֹמֵר: בְּטָנְךָ עֲרֵמַת חִטִּים, זוֹ תּוֹרַת כֹּהֲנִים, שֶׁכֻּלָּהּ כַּפָּרַת חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת, חַטָּאת הִיא, אָשָׁם הוּא, וְהוּא נָתוּן בְּאֶמְצָעָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְכֻלָּן חַטָּאוֹת, כְּמוֹ בְּטָנְךָ עֲרֵמַת חִטִּים.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אוֹמֵר: לָמָּה נִמְשְׁלָה בַּחִטִּים? מָה חִטִּים אִלּוּ עוֹלוֹת בְּמִדָּה, כָּךְ הָיוּ עוֹלִין בְּמִנְיָן הַזְּקֵנִים וְהַתַּלְמִידִים וַהֲחָכָמִים וְהַחֲסִידִים. מִנַּיִן?

בְּטִנְךָ עֲרֵמַת חִטִּים. אָמַר רַב אִידִי: וַהֲלֹא עֲרֵמַת שֶׁל אִסְטְרוֹבְלִין יָפָה מִשֶּׁל חִטִּים, וְכָאן הוּא אוֹמֵר עֲרֵמַת חִטִּים, אָמַר לוֹ: אֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד עַל אִסְטְרוֹבְלִין בְּלֹא חִטִּים, לְכָךְ נֶאֱמַר: עֲרֵמַת חִטִּים.

סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים (שה״ש ז, ג). וְכִי יֵשׁ אָדָם סָג שָׁדֵהוּ בַּשּׁוֹשַׁנִּים. דֶּרֶךְ הָעוֹלָם גּוֹדְרִים שְׂדוֹתֵיהֶם בְּקוֹצִים וּבְדַרְדָּרִים בְּשִׂיחִין וּבְסַגְיָין. וּמַה הוּא סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים? אֶלּוּ מִצְוֹת הָרְכוֹת כַּשּׁוֹשַׁנִּים. כֵּיצַד? הָיָה מִתְאַוֶּה לִרְאוֹת עַצְמוֹ בְּתוֹךְ חֻפָּתוֹ, לְפִי שֶׁאֵין לוֹ יוֹם בָּעוֹלָם חָבִיב מִמֶּנּוּ, שֶׁהוּא שָׂמֵחַ עִם אִשְׁתּוֹ. מֶה עָשָׂה? הוֹצִיא הוֹצָאוֹת הַרְבֵּה, הִצִּיעַ חֻפָּתוֹ, בָּא לְהַזְקִק עִמָּהּ. אָמְרָה לוֹ: כְּשׁוֹשַׁנָּה אֲדֻמָּה רָאִיתִי, פֵּרַשׁ הֵימֶנָּה. זֶה הוֹפֵךְ פָּנָיו לְכָאן, וְזוֹ הוֹפֶכֶת פָּנֶיהָ לְכָאן. מִי הִפְרִישׁוֹ מִמֶּנָּה? אֵי זֶה נָחָשׁ עָקָצוֹ, אֵי זֶה עַקְרָב הִזִּיקוֹ, אֵי זֶה נָחָשׁ עָקָצוֹ, אֵי זֶה עַקְרָב הִזִּיקוֹ, אֵי זֶה גֶּדֶר בֵּינֵיהֶם, אֶלָּא דִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁאָמְרָה וְאֶל אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב (ויקרא יח, יט). לְכָךְ כְּתִיב סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים.

זֶה יִתְנוּ. בֹּא וּרְאֵה חִבָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁעֲבֵרוֹתֵיהֶן מְבִיאִין לִידֵי מַעֲלוֹת גְּדוֹלוֹת. וְאִם עֲבֵרוֹתֵיהֶן כָּךְ, זְכֻיּוֹתֵיהֶן עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁשָּׁלַח יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף אֶצֶל אֶחָיו, כֵּיוָן שֶׁרָאוּ אוֹתוֹ, וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלוֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא, וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ (בראשית לז יט, כ). הִשְׁלִיכוּהוּ לַבּוֹר. אָמְרוּ נֹאכַל וְנִשְׁתֶּה, וְאַחַר כָּךְ נַעֲלֵהוּ וְנַהַרְגֵהוּ. אָכְלוּ וְשָׁתוּ, בָּאוּ לְבָרֵךְ. אָמַר לָהֶם יְהוּדָה: אָנוּ מְבַקְּשִׁין לַהֲרֹג נֶפֶשׁ וּנְבָרֵךְ לֵאלֹהֵינוּ, אֵין אָנוּ מְבָרְכִין אֶלָּא מְנַאֲצִין. עַל זֶה נֶאֱמַר: וּבְצַע בֵּרַךְ, נִאֵץ ה׳ (תהלים י, ג). לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל תְּהִי בוֹ (בראשית לז, כז).

וַיִּשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם (בראשית לז, כה). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם: יְשִׁיבָה אַחַת שֶׁיָּשְׁבוּ הַשְּׁבָטִים בְּעֵצָה אַחַת לִמְכֹּר אֶת יוֹסֵף, כִּלְכְּלָה אֶת הָעוֹלָם שֶׁבַע שָׁנִים בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן. אִם עֲבֵרוֹתֵיהֶן כִּלְכְּלָה וְהֶעֱמִיד אֶת הָעוֹלָם, זְכֻיּוֹתֵיהֶן עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְאַף כָּאן, מִי גָּרַם לַשְּׁבָטִים בְּפָרָשַׁת שְׁקָלִים שֶׁיִּתְּנוּ כֹּפֶר נַפְשׁוֹתֵיהֶן, מַעֲשֶׂה הָעֶגֶל. וְאִם חֲטָאָה גְּדוֹלָה שֶׁעָשׂוּ, גְּרָמָה לִמְצָוָה וְלִזְכוּת. מִצְוֹת שֶׁהֵן עוֹשִׂין, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

ג כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כָּךְ פָּתַח רַבִּי תַּנְחוּמָא בַּר אַבָּא: מְתוּקָה שְׁנַת הָעֹבֵד אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל, וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן (קהלת ה, יא). אָמְרוּ לוֹ לִשְׁלֹמֹה: אִלּוּ אַחֵר אָמַר הַפְּסוּק הַזֶּה, הָיִינוּ שׁוֹחֲקִין עָלָיו. אַתָּה שֶׁכָּתוּב בְּךָ וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם (מלכים א ה, יא), תֹּאמַר, מְתוּקָה שְׁנַת הָעֹבֵד אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל. אֵין הַדָּבָר כָּךְ. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא רָעֵב, אָכַל קִמְצָא, שְׂבָעוֹ מִתְנַדֶּדֶת מִמֶּנּוּ. אָכַל הַרְבֵּה, שְׂבָעוֹ מְתוּקָה. אָמַר לָהֶם: אֵינִי מְדַבֵּר אֶלָּא בַּצַּדִּיקִים וּבַעֲמֵלֵי תוֹרָה. כֵּיצַד? אָדָם שֶׁכָּל שְׁנוֹתָיו שִׁלְשִׁים שָׁנָה, וּמֵעֶשֶׂר שָׁנִים וְאֵילַךְ הוּא עָמֵל בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, וּמֵת לִשְׁלֹשִׁים שָׁנָה. וְאָדָם אַחֵר חָיָה שְׁמוֹנִים שָׁנָה, וּמֵעֶשֶׂר שָׁנִים וְאֵילַךְ עָמַל בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת עַד שֶׁמֵּת. אַתְּ אוֹמֵר, הוֹאִיל וְלֹא יָגַע הָרִאשׁוֹן אֶלָּא עֶשְׂרִים שָׁנָה בַּתּוֹרָה, וְזֶה שָׁיָגַע שִׁבְעִים שָׁנָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְבֶּה לָזֶה שָׂכָר יוֹתֵר מִמִּי שֶׁעָסַק בַּתּוֹרָה עֶשְׂרִים שָׁנָה. לְפִיכָךְ אֲנִי אוֹמֵר אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל, שֶׁיָּכוֹל בֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה לוֹמַר לְפָנַי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִלּוּלֵי שֶׁסִּלְקָתַנִי מִן הָעוֹלָם בַּחֲצִי יָמַי, הָיִיתִי מַאֲרִיךְ שָׁנִים וּמַרְבֶּה בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת. לְפִיכָךְ אֲנִי אוֹמֵר אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל. שֶׁמַּתַּן שְׂכָרוֹ שֶׁל זֶה כְּמַתַּן שְׂכָרוֹ שֶׁל זֶה.

תֵּדַע, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה שִׁמֵּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְחָיָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. וּשְׁמוּאֵל כָּל יְמֵי חַיָּיו שְׁתַּיִם וַחֲמִשִּׁים, וְסָבַל מַשָּׂאן וְטָרְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וּשְׁקָלָן הַכָּתוּב כְּאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ (תהלים צט, ו). לֵוִי, מְתוּקָה שְׁנַת הָעֹבֵד אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל וְגוֹ׳.

אָמַר רַבִּי לֵוִי: מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁשָּׂכַר פּוֹעֲלִים לְמִלַּאכְתּוֹ. עִם שֶׁהֵן עוֹשִׂין, נָטַל הַמֶּלֶךְ אֶחָד מֵהֶן וְטִיֵּל עִמּוֹ. לָעֶרֶב בָּאוּ הַפּוֹעֲלִין לִטֹּל שְׂכָרָן. בָּא אוֹתוֹ פּוֹעֵל שֶׁטִּיֵּל עִם הַמֶּלֶךְ לִטֹּל עִמָּהֶן שְׂכָרוֹ. שָׁמְא יָכוֹל הַמֶּלֶךְ לוֹמַר לוֹ אַתָּה לֹא עָשִׂיתָ עִמָּהֶם אֶלָּא שְׁתֵּי שָׁעוֹת, טֹל כְּפִי מַה שֶּׁעָשִׂיתָ. אַף הוּא יָכֹל לוֹמַר לַמֶּלֶךְ, אִלּוּלֵי אַתָּה שִׁבַּטַלְתַּנִי וְטִיַּלְתַּנִי עִמְּךָ הָיָה שְׂכָרִי מְרֻבֶּה. וְכָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הַמֶּלֶךְ, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְהַפּוֹעֲלִין, אִלּוּ עֲמֵלֵי הַתּוֹרָה. מִי שֶׁיָּגַע בַּתּוֹרָה חֲמִשִּׁים שָׁנָה, וּמִי שֶׁיָּגַע בַּתּוֹרָה עֶשְׂרִים אוֹ שְׁלֹשִׁים, יָכוֹל לוֹמַר: אִלּוּלֵי שֶׁסִּלַּקְתַּנִי, הָיִיתִי עוֹסֵק בַּתּוֹרָה. לְפִיכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה: אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל, שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָן שָׁוֶה.

אָמְרוּ לוֹ: וַהֲרֵי אָמַרְתָּ וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן, מַה הוּא, וַדַּאי מַנִּיחַ לוֹ לִישֹׁן. שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא שָׂבֵעַ, הַמַּאֲכָל מְבִיאָהוּ לִידֵי שֵׁנָה. אָמַר לָהֶם: בַּעֲשִׁירֵי תוֹרָה אֲנִי מְדַבֵּר וְלֹא בַּעֲשִׁירֵי מָמוֹן. כֵּיצַד? הָיָה אָדָם גָּדוֹל וְעָשִׁיר בַּתּוֹרָה לְמַד תַּלְמִידִים הַרְבֵּה וְרִבֵּץ תּוֹרָה בָּרַבִּים וְשָׂבַע מִן הַתּוֹרָה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מֵת, אֵין הַתַּלְמִידִים שֶׁהֶעֱמִיד מַנִּיחִין לוֹ לִישֹׁן, אֶלָּא יוֹשְׁבִין וְעוֹסְקִין תַּלְמִידָיו בַּתּוֹרָה וּבַתַּלְמוּד וּבַהֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת, וְאוֹמְרִים תַּלְמִידָיו הֲלָכוֹת וּשְׁמוּעוֹת מִשְּׁמוֹ וּמַזְכִּירִין שְׁמוֹ בְּכָל שָׁעָה, וְאֵין מַנִּיחִין אוֹתוֹ לִישֹׁן בַּקֶּבֶר.

וְכֵן אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, וְכֵן אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי: אֵין תַּלְמִידָיו מַנִּיחִין אוֹתוֹ לִישֹׁן בַּקֶּבֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים (שה״ש ז, י). לֵוִי: וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן. וְכֵן מֹשֶׁה לִמֵּד תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל וְהִדְרִיכָן לַמִּצְוֹת, וְנָתַן לָהֶם סִדְרֵי תוֹרָה וּפָרָשִׁיוֹת שֶׁקּוֹרְאִים בָּהֶן בְּכָל שַׁבָּת

וּבְכָל חֹדֶשׁ וְחֹדֶשׁ וּבְכָל מוֹעֵד, וְהֵם מַזְכִּירִים אוֹתוֹ בְּכָל פָּרָשָׁה וּפָרָשָׁה.

וּבְפָרָשַׁת שְׁקָלִים. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִשֶּׁאֲנִי מֵת אֵין אֲנִי נִזְכָּר. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חַייֶךָ, כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה עוֹמֵד עַכְשָׁו וְנוֹתֵן לָהֶם פָּרָשַׁת שְׁקָלִים וְאַתָּה זוֹקֵף אֶת רֹאשָׁן, כָּךְ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה שֶׁקּוֹרְאִין אוֹתָהּ לְפָנַי, כְּאִלּוּ אַתְּ עוֹמֵד שָׁם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה וְזוֹקֵף אֶת רֹאשָׁן. מִנַּיִן? מִמַּה שֶׁקָּרוּ בְּעִנְיַן וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ. שָׂא אֶת רֹאשׁ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא כִּי תִשָּׂא.

ד כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָהּ לוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה (תהלים ג, ג). רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר אָמִי וְרַבָּנָן. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר אָמִי פָּתַר קְרָא בְּדוֹאֵג וַאֲחִיתֹפֶל. רַבִּים, אֵלּוּ דּוֹאֵג וַאֲחִיתֹפֶל שֶׁהָיוּ רַבִּים בַּתּוֹרָה. אֹמְרִים לְנַפְשִׁי, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לְדָוִד: אָדָם שֶׁשָּׁבָה אֶת הַכִּבְשָׁה וְהָרַג אֶת הָרוֹעֶה וְהִפִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב, יֵשׁ לוֹ תְּשׁוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵין יְשׁוּעָתָהּ לוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה.

וְאַתָּה ה׳ (תהלים ג, ד). אָמַר דָּוִד: וְאַתָּה רִבּוֹן הָעוֹלָם הִסְכַּמְתָּ בְּתוֹרָתְךָ עִמָּהֶם וְאָמַרְתָּ, מוֹת יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאֶפֶת (ויקרא כ, י), מָגֵן בַּעֲדִי (תהלים ג, ד), בִּזְכוּת אֲבוֹתַי. כְּבוֹדִי (תהלים ג, ד), שֶׁהֶחֱזַרְתַּנִי לְמַלְכוּתִי, וּמֵרִים רֹאשִׁי (תהלים ג, ד), שֶׁהָיִיתִי חַיָּב הֲרַמַּת רֹאשׁ, וְנָתַתָּ לִי תִּלּוּי רֹאשׁ עַל יְדֵי נָתָן הַנָּבִיא, שֶׁאָמַר גַּם ה׳ הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא תָמוּת (ש״ב יב, יג).

וְרַבָּנָן פַּתְרִין קְרָא בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם. רַבִּים, אֵלּוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁכָּתוּב בָּהֶן: הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים (ישעיה יז, יב), שֶׁאוֹמְרִין לְיִשְׂרָאֵל: אַמָּה שֶׁשָּׁמְעָה בְּסִינַי אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ, לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים (שמות כ, ב-ג), וּלְסוֹף אַרְבָּעִים יוֹם אָמְרוּ לָעֵגֶל אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל (שמות לב, ד), יֵשׁ לָהֶם תְּשׁוּעָה. אֵין יְשׁוּעָתָהּ לוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה. וְאַתָּה ה׳ מָגֵן בַּעֲדִי. אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: רִבּוֹן הָעוֹלָם, וְאַתָּה הִסְכַּמְתָּ עִמָּהֶם וְאָמַרְתָּ, זוֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם (שמות כב, יט), מָגֵן בַּעֲדִי, בִּזְכוּת אֲבוֹת. כְּבוֹדִי, שֶׁהִשְׁרִיתָ שְׁכִינָתְךָ בְּתוֹכֵנוּ וְאָמַרְתָּ, וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם (שמות כה, ח). וּמֵרִים רֹאשִׁי, תַּחַת שֶׁהָיִינוּ חַיָּבִין לְךָ הֲרַמַּת רֹאשׁ, נָתַתָּ לָנוּ תִּלּוּי רֹאשׁ עַל יְדֵי מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ.

רַבִּי יַעֲקֹב בַּר יוֹחַאי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָתָן פָּתַח: וַיִּשַּׂח אָדָם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ (ישעיה ב, ט). וַיִּשַּׂח אָדָם, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתֶּנָּה צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם (יחזקאל לד, לא). וַיִּשְׁפַּל אִישׁ, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָאִישׁ מֹשֶׁה (במדבר יב, ג). אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹן הָעוֹלָם, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁשָּׂחוּ יִשְׂרָאֵל לְעֶגֶל וְהִשְׁפַּלְתִּי אוֹתִי, וְאַל תִּשָּׂא לָהֶם (ישעיה ב, ט). וְאָמַר לוֹ תִּשָּׂא לָהֶם. אָמַר לוֹ: כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

ה כִּי תִשָּׂא. רַבִּי יוֹנָה פָּתַח: כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים (תהלים עה, ח). מַטְרוֹנָה אַחַת שָׁאֲלָה אֶת רַבִּי יוֹסֵי בַּר חַלַפְתָּא: לְכַמָּה יָמִים בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ. אָמַר לָהּ: לְשִׁשָּׁה יָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה׳ (שמות כ, יא). אָמְרָה לוֹ: וּמִן אוֹתָהּ שָׁעָה מָה עוֹשֶׂה בְּכָל יוֹם. אָמַר לָהּ: מְזַוֵּג זִוּוּגִים וּמַעֲשִׁיר לָזֶה וּמוֹרִישׁ לָזֶה. אָמְרָה לוֹ: וְאַף אֲנִי יְכוֹלָה לַעֲשׂוֹת כֵּן. כַּמָּה עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת יֵשׁ לִי, אֲנִי מְזַוֵּגְנָן בְּלַיְלָה זוֹ. מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה מִן אוֹתָהּ שָׁעָה עַד הַיּוֹם, אֲנִי אֶעֱשֶׂה בְּשָׁעָה קַלָּה. אָמַר לָהּ: אִם קַלָּה בְּעֵינַיִךְ, קָשָׁה הִיא לְפָנָיו כִּקְרִיעַת יַם סוּף, דִּכְתִיב: אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה וְגוֹ׳ (תהלים סח, ז).

הִנִּיחָהּ רַבִּי יוֹסֵי וְהָלַךְ לוֹ. הָלְכָה לָהּ. מֶה עָשְׂתָה? נָטְלָה אֶלֶף עֲבָדִים וְאֶלֶף שְׁפָחוֹת וְהֶעֱמִידָתָן שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת, וְאָמְרָה: יִשָּׂא פְלוֹנִי לִפְלוֹנִית, וּפְלוֹנִית תִּשָּׂא פְלוֹנִי. זִוְּגָה אוֹתָן בְּלַיְלָה אֶחָת. בְּצַפְרָא אָתוּן לְגַבָּהּ, דִּין עֵינָהּ שָׁמִיט, דִּין רֵישֵׁהּ פָּצִיעַ, דִּין רַגְלֵהּ תְּבִירָא. דִּין אָמַר: לֵית אֲנָא בָּעֵי לַהֲדָא. וַהֲדָא אָמְרָה: לֵית אֲנָא בָּעְיָא לְדִין. שָׁלְחָה וְהֵבִיאָה אֶת רַבִּי יוֹסֵי: אָמְרָה לֵהּ: מְעִידָה אֲנִי שֶׁאֱלֹהֵיכֶם אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ אֱמֶת, שֶׁכָּל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ יָפֶה אָמַרְתָּ. אָמַר לָהּ: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וּמְזַוֵּגְן בְּעַל כָּרְחָן וְקוֹשֵׁר קוֹלָר בְּצַוָּאר זֶה וּמְבִיאוֹ מִסּוֹף הָעוֹלָם וּמְזַוֵּג לָזוֹ בְּסוֹף הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת (תהלים סח, ז).

מַה הוּא בַּכּוֹשָׁרוֹת? דְּלָא בָּעֵי, בָּכֵי, וּדְבָעֵי, אָמַר שִׁירָה. חֲיֵי, בַּכּוֹשָׁרוֹת. וּמַעֲלֶה לָזֶה, וּמוֹרִיד לָזֶה בְּסֶלָמוֹת, לְכָךְ נֶאֱמַר: כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים (תהלים עה, ח).

רַבִּי יוֹנָה בּוֹצְרֵי וְרַבָּנָן פַּתְרִין קְרָא בְּאַהֲרֹן בִּלְשׁוֹן זֶה הֵשִׁפַּל וּבִלְשׁוֹן זֶה הֻגְבַּהּ. בִּלְשׁוֹן זֶה הֵשִׁפַּל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲשַׁלִּיכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה (שמות לב, כד). וּבִלְשׁוֹן זֶה הֻגְבַּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו (ויקרא ו, יג). רַבִּי יוֹנָה פָּתַר קְרָא בִּלְשׁוֹן זֶה הֻגְבַּהּ, וּבִלְשׁוֹן זֶה הֻשְׁפַּלּוּ. בִּלְשׁוֹן זֶה הֻשְׁפַּל, כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ (שמות לב, א). וּבִלְשׁוֹן זֶה הֻגְבַּהּ, זֶה יִתְּנוּ (שמות ל, יג). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי (משלי יד, לד). רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת (משלי יד, לד). הֱנָיָה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם בְּשָׁעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל חוֹטְאִים, שֶׁהֵן חוֹזְרִין וּמִשְׁעַבְּדִים בָּהֶם.

רַבִּי נְחוּנְיָה בֶּן הַקָּנָה אוֹמֵר: צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל. וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת, חֶסֶד שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם עוֹשִׂין, חַטָּאת הוּא לְיִשְׂרָאֵל. מִמִּי אַתְּ לָמֵד? מִן מֵישַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמֵישַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב הָיָה נֹקֵד (מלכים ב ג, ד). מַהוּ נֹקֵד? רוֹעֶה. וְהֵשִׁיב לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף כָּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צָמֶר (מלכים ב ג, ד). מַהוּ אֵילִים צָמֶר? רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא אָמַר פְּרוֹבַּטְיָא. מֶה עָשָׂה? כִּנֵּס כָּל אַסְטְרוֹלוֹגִין שֶׁלּוֹ, אָמַר לוֹ: לֵית אַתּוּן אָמְרִין לִי מַה דֵּין. אֲנָא עָבֵד קְרָבָא עִם

כָּל אֹמֶה וְגָלֶה לְהוֹן. וְכַד אֲנָא עָבֵד קֻרְבָּא עִם יְהוּדָאֵי, נַצְחִין לִי. אֲמַרוּ לֵהּ: חַד סָב הֲוָה לְהוֹן וּשְׁמֵהּ אַבְרָהָם, וְאִתְיְהִיב לֵהּ לְמֵאָה שְׁנִין בַּר יְחִידָאי וְקָרֵבֵהּ. אֲמַר לְהוֹן: וְקָרֵבֵהּ לְגַמְרֵהּ. אֲמַרוּ לֵהּ: לָא. אֲמַר לְהוּ: וְהָא קָרֵבֵהּ וְלָא גַּמְרֵהּ וּמִתְעֲבֵד לְהוֹן נִסִּין. אִלּוּ קָרֵבֵהּ וְגַמְרֵהּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וּכְדוֹן בְּרָא בּוּכְרָא אִית לִי דְּעָתִיד לְמִמְלִיךְ תְּחוֹתַי, אֶלָּא אֲנָא מַקְרִיב לֵהּ, דִּלְמָא מִתְעֲבֵד לָן נִסִּין. חֲדָא הוּא דִּכְתִיב: וַיַּקְח אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל הַחֹמָה וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל (מלכים ב ג, כז).

חַמָּה כְּתִיב, מִשְׁתַּחֲוֶה לַחַמָּה. מִיָּד וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל (מלכים ב ג, כז). אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אֵין מַכִּירִין כְּבוֹדִי, לְפִיכָךְ הֵם מוֹרְדִין בִּי. וְאַתֶּם מַכִּירִין כְּבוֹדִי וּמוֹרְדִין אַתֶּם בִּי.

אָמַר רַבִּי מָנִי: אִלּוּלֵי זְכוּת אִשְׁתּוֹ שֶׁל עוֹבַדְיָהוּ, כְּבָר כָּלוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל אֱלִישָׁע לֵאמֹר (מלכים ב ד, א).

רַב הוּנָא אָמַר: צַדָּקָה וָחֶסֶד שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם עוֹשִׂין, מְסֻכָּן הוּא לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל כְּאַרְסָהּ שֶׁל נָחָשׁ. מִמִּי אַתְּ לָמֵד, מִבְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן, שֶׁהָיָה לָמוּד בְּכָל יוֹם לֶאֱכֹל בְּשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת וְיָשֵׁן עַד תְּשַׁע. כֵּינָן שֶׁחָזַר גַּלְגַּל חַמָּה בִּימֵי חִזְקִיָּה, יָשַׁן לוֹ. וְעָמַד וּמָצָא שֶׁהוּא שַׁחֲרִית. בִּקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת כָּל עֲבָדָיו. אָמַר לָהֶם: הַנַּחְתֶּם אוֹתִי לִישֹׁן כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה. אֲמַרוּ לֵהּ: יוֹמָא הוּא דַּהֲדַר. אֲמַר לְהוּ: וְאִי זֶה אֱלוֹהַּ הֶחֱזִירוֹ. אָמְרוּ לוֹ: אֱלֹהָיו שֶׁל חִזְקִיָּהוּ. אָמַר לָהֶם: וְכִי יֵשׁ אֱלוֹהַּ גָּדוֹל מֵאלֹהַי. אָמְרוּ לוֹ: אֱלֹהָיו שֶׁל חִזְקִיָּהוּ גָּדוֹל מִכָּל אֱלֹהוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. מִיָּד, בְּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל חִזְקִיָּהוּ וְגוֹ׳ (מלכים ב כ, יב). וְכָתַב: שָׁלוֹם לְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ, וְשָׁלוֹם לִירוּשָׁלַיִם, וְשָׁלוֹם לֵאלֹהוֹ הַגָּדוֹל. לְאַחַר שֶׁיָּצְאוּ הַסְּפָרִים לֹא נִתְיַשֵּׁב עַל דַּעְתּוֹ, אָמַר: לֹא עָשִׂיתִי כַּהֹגֶן, שֶׁהִקְדַּמְתִּי שְׁלוֹם חִזְקִיָּהוּ וְעִירוֹ לִשְׁלוֹם אֱלוֹהַּ הַגָּדוֹל. עָמַד מִכִּסְאוֹ וּפָסַע שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת וְהֶחֱזִיר אֶת הַסְּפָרִים וְכָתַב אֲחֵרִים תַּחְתֵּיהֶם, וְכָתַב תְּחִלָּה שָׁלוֹם לֵאלֹהוֹ הַגָּדוֹל, וְשָׁלוֹם לִירוּשָׁלַיִם, וְשָׁלוֹם לְחִזְקִיָּהוּ.

אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה עָמַדְתָּ מִכִּסְאֲךָ וּפָסַעְתָּ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לִכְבוֹדִי, אֲנִי מַעֲמִיד מִבָּנֶיךָ שְׁלֹשָׁה מְלָכִים שַׁלִּיטִין מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: נְבוּכַדְנֶצַּר וֶאֱוִיל מְרוֹדָךְ וּבֶלְשַׁאצַּר. כֵּינָן שֶׁעָמְדוּ וְחָרְפוּ, קָעַקַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת בֵּיצָתָן וְהֶעֱמִיד אֲחֵרִים תַּחְתֵּיהֶם. וְרַבָּנָן אָמְרִין: צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי, בְּנְדָבָה שֶׁהֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל לִנְדֹבַת הַמִּשְׁכָּן, לְפִיכָךְ נָתַן לָהֶם תְּלוּי רֹאשׁ עַל יְדֵי מֹשֶׁה, וְאָמַר לוֹ: כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ.

ו **רַבִּי** יוּדָן פָּתַח: כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כְּמְעָט (משלי י, כ). כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק, זֶה עִדּוֹ הַנָּבִיא. לֵב רְשָׁעִים כְּמְעָט, זֶה יָרָבְעָם. הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: וְהִנֵּה אִישׁ אֱלֹהִים בָּא מִיהוּדָה בִּדְבַר ה׳ אֶל בֵּית אֵל וְיָרָבְעָם עֹמֵד עַל הַמִּזְבֵּחַ לְהַקְטִיר, וַיִּקְרָא עַל הַמִּזְבֵּחַ בִּדְבַר ה׳ וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ שָׁבְּבִית אֵל וּמִזְבֵּחַ שֻׁבְּדָן. מָה אָמַר? הִנֵּה בֵן נוֹלָד לְבֵית דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ (מלכים ב כג, כ). וְזָבַח עָלֶיךָ אֶת כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת הַמַּקְטִרִים עָלֶיךָ וְעַצְמוֹת אָדָם יִשְׂרְפוּ עָלֶיךָ (מלכים א יג, ב). וַעֲצָמוֹת יָרָבְעָם לֹא אָמַר אֶלָּא וַעֲצָמוֹת אָדָם, מִכָּאן שֶׁחָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת. וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת דְּבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּבֵית אֵל, וַיִּשְׁלַח יָרָבְעָם אֶת יָדוֹ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר תִּפְשֻׂהוּ, וַתִּיבַשׁ יָדוֹ אֲשֶׁר שָׁלַח עָלָיו וְלֹא יָכֹל לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו (מלכים א יג, ד).

רַב הוּנָא אָמַר: יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מַה סּוֹבֵל מִבְּרִיּוֹתָיו, וְכַמָּה חָס עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל צַדִּיק. עוֹמֵד וּמַקְרִיב לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְלֹא יָבְשָׁה יָדוֹ. וְכֵינָן שֶׁפָּשַׁט יָדוֹ אֵצֶל אוֹתוֹ צַדִּיק, מִיָּד יָבְשָׁה יָדוֹ.

וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים חַל נָא אֶת פְּנֵי ה׳ אֱלֹהֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדִי (מלכים א יג, ו). תְּרֵין אָמוֹרִין, חַד אָמַר, אֱלֹהֶיךָ וְלֹא אֱלֹהַי. וְחַד אָמַר: בְּאֵיזֶה פָּנִים קוֹרֵא אוֹתוֹ אֱלֹהַי, עוֹמֵד וּמַקְרִיב לַעֲבוֹדָה זָרָה וְקוֹרֵא אוֹתוֹ אֱלֹהַי. אַף עַל פִּי כֵן, וַיִּחַל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת פְּנֵי ה׳ וַתָּשָׁב יַד הַמֶּלֶךְ אֵלָיו וַתְּהִי כְּבָרִאשׁוֹנָה (מלכים א יג, ו). מַה הוּא כְּבָרִאשׁוֹנָה? רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי פָּתַח: אִם תִּכְתּוֹשׁ אֶת הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הֲרִיפוֹת בַּעֶלִי לֹא תָסוּר מֻעָלָיו אִוַּלְתּוֹ (משלי כז, כב). אֵין אַתְּ מוֹצִיל, מַה בָּרִאשׁוֹנָה עוֹמֵד וּמַקְרִיב לַעֲבוֹדָה זָרָה, אַף בַּשְּׁנִיָּה כֵּן.

דָּבָר אַחֵר, כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהִכְתִּיר לְשׁוֹנוֹ לְמֹשֶׁה, וְאָמַר לוֹ כִּי תִשָּׂא. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל קַרְנֹתָיו וְגוֹ׳ (שמות ל, י). כֵּינָן שֶׁחָטְאוּ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: לֵךְ כַּפֵּר עֲלֵיהֶם. אָמַר לוֹ: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לֹא כָּךְ אָמַרְתָּ לִי אַחַת בַּשָּׁנָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֵךְ זְקוֹף רֹאשָׁן עַכְשָׁו. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם זְכוּת, הַנַּח לָהֶם. וּבְשָׁעָה שֶׁאֵין לָהֶם זְכוּת, כְּבָרְכוֹל תִּשָּׂא לָהֶם פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא יוֹם הַכִּפּוּרִים וִיכַפֵּר עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם (ויקרא טז, ל).

ז **כִּי** תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא: רְמָזוֹ שֶׁהוּא עָתִיד לְקָרֵב רִאשׁוֹן שֶׁל שְׁבָטִים לַשְּׁכִינָה. וְאֵי זֶהוּ? זֶה רְאוּבֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: יְחִי רְאוּבֵן וְאַל יָמֹת (דברים לג, ו). וְזֶהוּ כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, רִאשׁוֹן שֶׁל שְׁבָטִים.

ח **כִּי** תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, רַבִּי יְהוּדָה בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ פּוֹרְפָּרִין הַרְבֵּה, וְהָיָה מְצַוֶּה לְאֶחָד וְאוֹמֵר לוֹ: פּוֹרְפִּירָא זוֹ שֶׁהִיא חֲבִיבָה עָלַי מִכָּל פּוֹרְפָּרִין שֶׁבָּעוֹלָם, תֵּן דַּעְתְּךָ עָלֶיהָ, שֶׁאוֹתָהּ לָבַשְׁתִּי בְּיוֹם שֶׁנִּכְנַסְתִּי בַּמַּלְכוּת, וְהִיא דְּבֵקָה בְּמָתְנַי וַאֲנִי מִתְגָּאֶה בָּהּ. אַף כָּאן אָמַר

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה, תֵּן דַּעְתְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם דְּבֵקִים לִי בְּמָתְנַי, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבַּק הָאֵזוֹר אֶל מָתְנֵי אִישׁ כֵּן הִדְבַּקְתִּי אֵלַי אֶת כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל (ירמיה יג, יא). וְהֵם הִמְלִיכוּנִי בָּעוֹלָם וְאָמְרוּ ה׳ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד (שמות טו, יח) וּמֵרֹב חִבָּתָם יָרַדְתִּי מִן הָעֶלְיוֹנִים לַתַּחְתּוֹנִים וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרִיעוֹת עִזִּים.

אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹנִי, מִשְׁבָּעִים אֻמּוֹת אֵין אַתְּ מְצַוֵּנִי עַל אַחַת מֵהֶם אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל, כִּי תִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (שמות ל, יב). וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר (שמות ל, לא), וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר (שמות ל, לא), צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא כ, ב), וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא כז, כ). כָּל מַה שֶּׁאַתָּה מְצַוֵּינִי, עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ: לְפִי שֶׁהֵם חֲבִיבִין עָלַי מִכָּל הָאֻמּוֹת, וְהֵם סְגֻלָּתִי וּבָהֶם חָשַׁקְתִּי וּבָהֶם בָּחַרְתִּי, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְךָ בָּחַר ה׳ אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה (דברים יד, ב). בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה חִבָּבָן, שֶׁקָּרָאן חֲמִשָּׁה פְּעָמִים בְּפָסוּק אֶחָד, וָאֶתְּנָה אֶת הַלְוִיִּם נְתֻנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וְגוֹ׳ (במדבר ח, יט).

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁמָּסַר בְּנוֹ לְמַדְרִגוֹנוֹ, וְהָיָה מְבַקְּשׁוֹ אֶצְלוֹ בְּכָל שָׁעָה וְאוֹמֵר לוֹ: אָכַל בְּרִי, אֲזַל בְּרִי לְבֵי סַפְרָא, חֲדַר בְּרִי מִבֵּי סַפְרָא. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְאַוֶּה לְהַזְכִּיר אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל שָׁעָה.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן: מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה עֲטָרָה, עָבַר אֶחָד רָאָה אוֹתָהּ. אָמַר לוֹ: כָּל מַה שֶּׁאַתָּה יָכוֹל לְקַשֵּׁט בָּהּ אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, קַשֵּׁט וְתַקֵּן בָּהּ, שֶׁהִיא עֲתִידָה לְהִנָּתֵן בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל מֶלֶךְ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: כָּל מַה שֶּׁאַתָּה יָכוֹל לְשַׁבֵּחַ אֶת יִשְׂרָאֵל לְפָנַי וּלְפָאֲרָן, עֲשֵׂה, שֶׁבָּהֶם אֲנִי מִתְפָּאֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר (ישעיה מט, ג).

ט **לְפָקָדֵיהֶם**. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, מְנֵה אֶת יִשְׂרָאֵל. אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנִי, כְּתִיב: וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ (בראשית כח, יד), וּכְתִיב: וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם (בראשית לב, יג), וַעֲכְשָׁו אַתְּ אוֹמֵר כֵּן. אָמַר לוֹ: אִם בִּקַּשְׁתְּ לַעֲמֹד עַל מִנְיָנָם, טֹל רָאשֵׁי אוֹתִיּוֹת שֶׁל שְׁבָטִים וְתַעֲמֹד עַל מִנְיָנָם: ר׳ דְּרְאוּבֵן מָאתַיִם אֶלֶף, ש׳ דְּשִׁמְעוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף, י׳ דְּיהוּדָה, י׳ דְּיִשָּׂשכָר, י׳ דְּיוֹסֵף שְׁלֹשִׁים אֶלֶף, נ׳ דְּבִנְיָמִין חֲמִשִּׁים אֶלֶף, ז׳ דִּזְבוּלוּן שִׁבְעַת אֲלָפִים, ד׳ דְּדָן אַרְבַּעַת אֲלָפִים, ג׳ דְּגָד שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים, ב׳ דְּבִנְיָמִין אַלְפַּיִם, א׳ דְּאָשֵׁר אֶלֶף, הֲרֵי חֲמֵשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף. אוֹתָן שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ, הֵן הֵן שֶׁנִּהֲרְגוּ עַל הָעֵגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ (שמות לב, כח). לְכָךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מְנֵה אוֹתָם כַּמָּה חָסְרוּ. רַבִּי מְנַחֵם בְּשֵׁם רַבִּי בִּיבִי אָמַר: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ צֹאן הַרְבֵּה, וְנִכְנְסוּ לְתוֹכָן זְאֵבִים וּבְקָעוּם. אָמַר הַמֶּלֶךְ לָרוֹעֶה: מְנֵה אֶת הַצֹּאן כַּמָּה חָסְרוּ, כָּךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: לֵךְ מְנֵה אֶת יִשְׂרָאֵל כַּמָּה חָסְרוּ.

בַּעֲשָׂרָה מְקוֹמוֹת נִמְנוּ יִשְׂרָאֵל, אֶחָד בִּירִידָתָן לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ וְגוֹ׳ (דברים י, כב). וְאֶחָד בַּעֲלִיָּתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וְגוֹ׳ (שמות יב, לז). וְאֶחָד בְּחֲמֵשׁ הַפְקוּדִים, אֶחָד בַּמְּרַגְּלִים, וְאֶחָד בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ בְּחִלּוּק הָאָרֶץ, וּשְׁנַיִם בִּימֵי שָׁאוּל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּפָּקְדֵם בַּטְּלָאִים (ש״א טו, ד), וַיִּפָּקְדֵם בְּבָזֶק (ש״א יא, ח). וְלָמָּה בַּטְּלָאִים? כַּד אִנּוּן עַתִּירִין זַכְיָן, בְּאִמְרָא. כַּד אִנּוּן מִסְכֵּנִין מֵעוֹבָדֵיהוֹן, בְּבָזֶק. וּמַהוּ בָזֶק? אֶבֶן נָטַל מִן כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם וּבָאֲבָנִים מְנָאָן. וְאֶחָד בִּימֵי דָוִד, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת מִסְפַּר מִפְקַד הָעָם אֶל הַמֶּלֶךְ (ש״ב כד, ט). וְאֶחָד בִּימֵי עֶזְרָא, כָּל הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא (עזרא ב, סד). וְאֶחָד לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: עֹד תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן עַל יְדֵי מוֹנֶה (ירמיה לג, יג). וְהָדִין, כִּי תִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ.

רַבִּי מְנַחֶמָה בְּשֵׁם רַבִּי בִּיבִי בְּשֵׁם רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן יַעֲקֹב, כְּתִיב: וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם (הושע ב, א). לָמָּה נִמְשְׁלוּ כַּחוֹל? לוֹמַר לָךְ, מָה הַחוֹל אַתָּה עוֹשֶׂה בּוֹ גַּמָּא בָּעֶרֶב וּבְשַׁחֲרִית אַתְּ מוֹצֵא אוֹתוֹ שָׁכְבָר נִתְמַלֵּאת. כָּךְ כָּל אֲלָפִים שֶׁחָסְרוּ בִּימֵי דָוִד, נִתְמַלְּאוּ בִּימֵי שְׁלֹמֹה בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל הַיָּם לָרֹב (מלכים א ד, כ).

רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא אָמַר: כָּל זְמַן שֶׁנִּמְנוּ יִשְׂרָאֵל לְצָרֶךְ, לֹא חָסְרוּ. וְשֶׁלֹּא לְצָרֶךְ, חָסְרוּ. וְאֵימָתַי נִמְצוּ לְצָרֶךְ? בִּימֵי מֹשֶׁה. וְשֶׁלֹּא לְצָרֶךְ, בִּימֵי דָוִד. וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַה׳ בִּימֵי מֹשֶׁה, וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּימֵי דָוִד.

זֶה יִתְּנוּ. אָמַר רַבִּי מֵאִיר: כְּמִין מַטְבֵּעַ שֶׁל אֵשׁ הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד וְהֶרְאָהוּ לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ: זֶה יִתְּנוּ. כֹּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים, כֹּל הָעוֹבֵר עַל סְכוּמָיְא.

י **מַחֲצִית** הַשֶּׁקֶל. עַל שֶׁחָטְאוּ בְּשֵׁשׁ שָׁעוֹת בַּחֲצִי הַיּוֹם, יִתְּנוּ מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל שֶׁהוּא שִׁשָּׁה גְּרַמִּיסִין. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: עַל שֶׁעָבְרוּ עַל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, לְפִיכָךְ יִתֵּן כָּל אֶחָד וְאֶחָד עֲשָׂרָה גֵּרָה שֶׁהוּא מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר: לְפִי שֶׁמָּכְרוּ בְּכוֹרָה שֶׁל רָחֵל בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וְנָטַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מַטְבֵּעַ, לְפִיכָךְ יִתֵּן כָּל אֶחָד וְאֶחָד מַטְבֵּעַ.

רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן אָמַר: שִׁלְשָׁה דְּבָרִים שָׁמַע מֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה וְנִבְהַל וְנִרְתַּע לַאֲחוֹרָיו. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם, אָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ (מלכים א ח, כז). אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: לֹא כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה סָבוּר, אֶלָּא עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ בַּצָּפוֹן, וְעֶשְׂרִים בַּדָּרוֹם, וּשְׁמוֹנָה

בַּמַּעֲרָב, וּשְׁמוֹנָה בַּמִּזְרָח, וַאֲצַמְצֵם שְׁכִינָה שֶׁלִּי וְאֶשְׁכֹּן בֵּינֵיהֶם, וּכְתִיב: וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי (שמות כה, כב).

וּכְשֶׁאָמַר צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי (במדבר כח, ב), אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם מַכְנִיס אֲנִי כָּל הַחַיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם וְכָל הַבְּהֵמוֹת אֵין בָּהֶם הַעֲלָאָה אַחַת, וּבְכָל הָעִצִּים שֶׁבָּעוֹלָם אֵין בָּהֶם הַבְעָרָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה (ישעיה מ, טז) אָמַר לוֹ: מֹשֶׁה, לֹא כְּמוֹ שֶׁאַתָּ סָבוּר, אֶלָּא אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר (במדבר כח, ד), וְלֹא שְׁנַיִם בְּבַת אַחַת, לְפִי שֶׁאֵין לְפָנַי אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה. לָמָּה? אִלְמָלֵי הָיָה לְפָנַי אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, כְּשֶׁהָיִיתָ אֶצְלִי אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, לֶחֶם לֹא אָכַלְתָּ. וְאִם הָיָה לְפָנַי אֲכִילָה, הָיִיתָ אוֹכֵל, אֶלָּא רֵיחַ נִיחוֹחִי (במדבר כח ב), הָרֵיחַ תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב (במדבר כח, ב).

וּכְשֶׁאָמַר וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ, תָּמַהּ וְאָמַר: מִי יוּכַל לָתֵת פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיִקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם (תהלים מט, ט), אָח לֹא פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ (תהלים מט, ח). אָמַר לוֹ: לֹא כְּמוֹ שֶׁאַתָּ סָבוּר, אֶלָּא זֶה יִתְּנוּ, כָּזֶה יִתְּנוּ. רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַב אָמַר: שַׁדַּי לֹא מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא כֹּחַ (איוב לו, כג). אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּא בִּטְרָחוֹת עִם יִשְׂרָאֵל. כְּשֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה כָּךְ, אָמַר: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ (תהלים קמד, טו), אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ (תהלים קמו, ה).

יא כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ, וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ. כֵּינָן שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה, אָמַר עוֹר בְּעַד עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ (איוב ב, ד). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר אִלְעַאי: כְּשֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה, יָרַד לְהוֹרוֹת וְאָמַר בְּלִבּוֹ: מָצָאנוּ שִׁפְדְיוֹן נֶפֶשׁ אָדָם כִּכֹּר כֶּסֶף, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה נִפְשָׁךְ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ כִכַּר כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל (מלכים א כ, לט), כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יְהֵא נוֹתֵן כִּכַּר כֶּסֶף. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מִמִּי לָמַד? מִמּוֹצִיא שֵׁם רָע. אָמַר הַכָּתוּב: וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה (דברים כב, יט). וְאָנוּ הוֹצֵאנוּ שֵׁם רַע וְאָמַרְנוּ לָעֶגֶל, אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ, יִהְיֶה נוֹתֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאָה כֶּסֶף.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר: מִן הָאוֹנֶס לָמַד מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה חֲמִשִּׁים כֶּסֶף (דברים כב, כט). וַאֲנַחְנוּ אָנַסְנוּ הַדָּבָר, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים (שמות כ, ג). וְעָשִׂינוּ אֶת הָעֶגֶל, לְפִיכָךְ יְהֵא נוֹתֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד חֲמִשִּׁים כֶּסֶף. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: מִן הַמַּפָּתֶה לָמַד, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה, כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת (שמות כב טו, טז), אַף הוּא בַּחֲמִשִּׁים כֶּסֶף. וְאָנוּ, וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ, וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ (תהילים עח לו, לז). לְפִיכָךְ יִתֵּן כָּל אֶחָד וְאֶחָד חֲמִשִּׁים כֶּסֶף.

רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימָן אוֹמֵר: מִשּׁוֹר נִגַּח לָמַד, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים וְגוֹ' (שמות כא, לב). וְאָנוּ הֵמַרְנוּהוּ בְּשׁוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר וְגוֹ' (תהלים קו, כ), כָּל אֶחָד וְאֶחָד יִתֵּן כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים. יוֹדֵעַ הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה בְּלִבּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְהֶרְאָהוּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְאָמַר לוֹ: מֹשֶׁה, זֶה יִתְּנוּ, כָּזֶה יִתְּנוּ.

יב וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל (שמות לא, ב). אָמַר שְׁלֹמֹה: מַה שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר הוּא אָדָם (קהלת ו, י). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מִי פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ (ישעיה מא, ד). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מִשֶּׁהִתְקַנְתִּי מֵרֹאשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, כְּבָר קָרָאתִי לוֹ שֵׁם וְנוֹדָע אֲשֶׁר הוּא אָדָם. שֶׁאָדָם הָרִאשׁוֹן מֵטָל גֹּלֶם, הֶרְאָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק שֶׁעוֹמֵד מִזַּרְעוֹ, יֵשׁ שֶׁתָּלוּי בְּרֹאשׁוֹ, וְיֵשׁ תָּלוּי בְּשָׂעָרוֹ, וְיֵשׁ בְּצַוָּארוֹ, וְיֵשׁ בִּשְׁתֵּי עֵינָיו, וְיֵשׁ בְּחָטְמוֹ, וְיֵשׁ בְּפִיו, וְיֵשׁ בְּאָזְנָיו, וְיֵשׁ בִּזְרוֹעוֹ. תֵּדַע לְךָ, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ אִיּוֹב לְהִתְוַכֵּחַ עִם בּוֹרְאוֹ וְאָמַר מִי יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד תְּכוּנָתוֹ, אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת, אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאֹבְיָנָה מַה יֹּאמַר לִי (איוב כג, ג-ה), הֱשִׁיבוֹ: אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי אָרֶץ (איוב לח, ד). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: אֵיפָה כְּתִיב. אָמַר לוֹ: הֵיכָן הָיִתָה אֵיפָה שֶׁלְּךָ בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן תְּלוּיָה, בְּרֹאשׁוֹ, בְּשָׂעָרוֹ, בְּצַוָּארוֹ, בְּעֵינָיו, בְּאֵי זֶה אֵבָר.

וְאַף הֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאָדָם, שֶׁאַבְרָהָם מַעֲמִיד מִמֶּנּוּ, וּבָנָיו יוֹרְדִין לְמִצְרַיִם וּמִשְׁתַּעְבְּדִים שָׁם. וְהֶרְאָהוּ לְמֹשֶׁה עוֹמֵד וְגוֹאֲלָן, וּלְיוֹסֵף זָן אֶת הַשְּׁבָטִים, וּלְמֹשֶׁה מוֹשֵׁחַ כֹּהֲנִים וּנְבִיאִים, וְלִשְׁמוּאֵל מוֹשֵׁחַ מְלָכִים, וְלִיהוֹשֻׁעַ מַכְנִיסָן לָאָרֶץ, וּלְדָוִד מְיַסֵּד אֶת הַבַּיִת, וְלִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ בּוֹנֵהוּ, וְלַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָה (מלכים ב כב) בָּנֶיהָ מְנַתְּקִין מַסְמְרוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, יְהוֹיָדָע (מלכים ב ח, כו, טו, טו-טז) מְתַקֵּן. אָמוֹן (מלכים ב טו, כד) (דה״ב כב, יא) עוֹשֶׂה צְלָמִים, יֹאשִׁיָּה (מלכים ב כב) מְבַעֲרָם, נְבוּכַדְנֶצַּר מַחֲרִיב, דָּרְיָוֶשׁ (דה״ב כב, ו, כג, א) בּוֹנֶה, בְּצַלְאֵל עוֹשֶׂה אֶת הַמִּשְׁכָּן. רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל, כְּבָר נִזְכַּר שְׁמוֹ וְנִקְרָא מִימוֹת אָדָם. הֲוֵי: מִי פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ.

יג בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי, זֶה אֶחָד מִשִּׁבְעָה בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּקְרָא לָהֶם שְׁמוֹת. יִשַׁי נִקְרָא לוֹ אַרְבָּעָה, בְּצַלְאֵל שִׁשָּׁה, יְהוֹשֻׁעַ שְׁמוֹנָה, אֵלִיָּהוּ אַרְבָּעָה, מֹשֶׁה שִׁבְעָה, מָרְדְּכַי שְׁמוֹנָה, דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אַרְבָּעָה. אֵלִיָּהוּ אַרְבָּעָה. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת: אִישׁ יְרוּשָׁלְמִי הָיָה, וּמִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין הָיָה, וּמִיּוֹשְׁבֵי לִשְׁכַּת הַגָּזִית הָיָה, וּמִכֹּרֵךְ שֶׁל יְהוּדָה הָיָה, וּבִשְׁנֵי שִׁבְטִים הָיָה חֶלְקוֹ. חֲמִשָּׁה בִּבְנְיָמִין, דִּכְתִיב: וְצִלְעַ הָאֶלֶף וְהַיְבוּסִי הִיא יְרוּשָׁלַיִם גִּבְעַת קִרְיַת (יהושע יח, כח). וּשְׁלִישִׁית בִּיהוּדָה, צְנָן וַחֲדָשָׁה וּמִגְדַּל גָּד (יהושע טו, לז). צְנָן, שֶׁהִיא צִנָּה. חֲדָשָׁה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחַדְּשָׁהּ לָעָתִיד לָבוֹא. מִגְדַּל גָּד, שֶׁמִּשָּׁם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹצִיא וּמְגַדֵּד מִשְׁכְּנוֹתֵיהֶן וּמַשְׁתִּיתֵיהֶן שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם.

וְנִקְרָא לוֹ אַרְבָּעָה שֵׁמוֹת (בדברי הימים), שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲרֹשְׁיָה וְאֵלְיָה וְזִכְרִי בְּנֵי יְרֹחָם (דה״א ח, כז). יַעֲרֹשְׁיָה, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹעֵס וּמַרְעִישׁ עוֹלָמוֹ, עוֹמֵד אֵלְיָה וּמַזְכִּיר אֲבוֹת הָעוֹלָם לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמְרַחֵם. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וַיַּעֲרֹשְׁיָה וְאֵלְיָה וְזִכְרִי בְּנֵי יְרֹחָם, הֲרֵי אַרְבָּעָה שֵׁמוֹת.

בְּצַלְאֵל נִקְרָא לוֹ שִׁשָּׁה, וְאַתָּה מְיַחֵס וּבָא מִשִּׁבְטוֹ שֶׁל יְהוּדָה בִּדְבְרֵי הַיָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי יְהוּדָה פֶּרֶץ חֶצְרוֹן וְכַרְמִי וְחוּר וְשׁוֹבָל (דה״א ד, א). וַהֲרֵי אֵין חֶצְרוֹן אֶלָּא בֶּן בְּנוֹ שֶׁל יְהוּדָה הָיָה, דִּכְתִיב: וַיִּהְיוּ בְנֵי פֶּרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל (בראשית מו, יב). וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: וַאֲחַר מוֹת חֶצְרוֹן בְּכָלֵב אֶפְרָתָה וְאֵשֶׁת חֶצְרוֹן אֲבִיָּה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת אַשְׁחוּר אֲבִי תְקוֹעַ (דה״א ב, כד). וְכִי יֵשׁ אָדָם מֵת בְּאָדָם שֶׁהוּא אוֹמֵר וַאֲחַר מוֹת חֶצְרוֹן בְּכָלֵב? אֶלָּא מַה הוּא? מְשֻׁמֶּת חֶצְרוֹן, בָּא כָּלֵב אֶל אֶפְרָת, זוֹ מִרְיָם, שֶׁפָּרוּ וְרָבוּ יִשְׂרָאֵל עַל יָדֶיהָ. וּכְתִיב: וַתָּמָת עֲזוּבָה וַיִּקַּח לוֹ כָּלֵב אֶת אֶפְרָת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת חוּר, וְחוּר הוֹלִיד אֶת אוּרִי, וְאוּרִי הוֹלִיד אֶת בְּצַלְאֵל (דה״א ב, יט, כ). וּרְאֵיָה בֶּן שׁוֹבָל הֹלִיד אֶת יַחַת, וְיַחַת הֹלִיד אֶת אֲחוּמַי וְאֶת לָהַד, אֵלֶּה מִשְׁפְּחוֹת הַצָּרְעָתִי (דה״א ד, ב).

בְּצַלְאֵל, שֵׁם שֶׁקְּרָאָה לוֹ אִמּוֹ אַמָּתוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָא לוֹ חֲמִשָּׁה, עַל שְׁמוֹ שֶׁל מִשְׁכָּן שֶׁל אַהֲבָה. רְאִיָה, שֶׁהֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכָל יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא מְתַקֵּן מִבְּרֵאשִׁית לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן. בֶּן שׁוֹבָל, שֶׁהוּא בָּא לְהַעֲמִידוֹ. יַחַת, שֶׁנָּתַן חִתִּיתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל. אֲחוּמַי, שֶׁאָחָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. לָהַד, שֶׁהֶעֱמִיד הוֹד וְהָדָר בַּמִּשְׁכָּן שֶׁהָיָה הֲדָרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

וְרַבִּי אַדָּא בַּר חִיָּא אָמַר: לָהַד, שֶׁהַדֵּל שֶׁבַּשְּׁבָטִים מִדַּבֵּק לוֹ בַּמִּשְׁכָּן. וְאֵיזֶה? וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה דָן (שמות לח, כג). אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן פָּזִי: אֵין לְךָ גָּדוֹל מִכָּל הַשְּׁבָטִים מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה. וְאֵין לְךָ יָרוּד מִן שֵׁבֶט דָּן, שֶׁהָיָה מִן הַשִּׁפָּחוֹת, מַה כְּתִיב בּוֹ: וּבְנֵי דָן חֻשִׁים (בראשית מו, כג). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: יָבוֹא וְיִזְדַּוֵּג לוֹ, שֶׁלֹּא תְּהֵא רוּחוֹ גַּסָּה, שֶׁגָּדוֹל וְקָטָן שָׁוִין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: לְעוֹלָם אַל יָגֵיס אָדָם בִּכְבוֹדוֹ, הַמִּשְׁכָּן נַעֲשָׂה בִּשְׁנֵי שְׁבָטִים אֵלּוּ. וְאַף בֵּית הַמִּקְדָּשׁ כֵּן עָשׂוּהוּ, שְׁלֹמֹה מִיהוּדָה וְחִירָם מִדָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: בֶּן אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי (מלכים א ז, יג). וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים כְּתִיב: בֶּן אִשָּׁה מִן בְּנוֹת דָּן (דה״ב ב, יג), שֶׁהָיָה אָבִיו מִנַּפְתָּלִי וְאִמּוֹ מִדָּן. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה עֲשִׂיתֶם מִשְׁכָּן וּמִקְדָּשׁ שֶׁהָיוּ כַּחוֹמָה. וְלֶעָתִיד אֲנִי אֶבְנֶה אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְתִהְיֶה מֻקֶּפֶת בְּחוֹמַת אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהּ נְאֻם ה׳ חוֹמַת אֵשׁ (זכריה ב, ט).

יד **וַיִּתֵּן** אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ. כָּךְ פָּתַח רַבִּי תַּנְחוּמָא בַּר אַבָּא, לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים (דניאל ט, ז). אָמַר רַבִּי נְחֶמְיָה: אַפִּלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁאָנוּ עוֹשִׂין צְדָקָה לְפָנֶיךָ, מַבִּיטִין אָנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ וְאָנוּ מִתְבַּיְשִׁין. אֵין לָנוּ שָׁעָה שֶׁאָנוּ בָּאִים בְּזִרּוֹעַ אֶלָּא בִּשְׁעַת בְּעוּר מַעֲשְׂרוֹתֵינוּ מִן הַבַּיִת, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת כָּל מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ (דברים כו, יב), כָּל עִנְיַן אוֹתוֹ פָּרָשָׁה. הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם (דברים כו, טו).

אָמַר רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרִי: גָּדוֹל כֹּחָן שֶׁל בַּעֲלֵי מַעֲשְׂרוֹת, שֶׁהוֹפְכִין אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה. שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ הַשְׁקָפָה, לְשׁוֹן צַעַר הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּשְׁקֵף עַל פְּנֵי סְדֹם (בראשית יט, כח) וַיַּשְׁקֵף ה׳ אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם (שמות יד, כד). בְּעֵד הַחַלּוֹן נִשְׁקָפָה וַתַּיֵּבֶב (שופטים ה, כח), וַיַּשְׁקִיפוּ אֵלָיו שְׁנַיִם שְׁלִשָּׁה סָרִיסִים (מלכים ב ט, לב), כִּי בְחַלּוֹן בֵּיתִי בְּעַד אֶשְׁנַבִּי נִשְׁקָפְתִּי וְאֶרְא בַּפְּתָאִים (משלי ז, ו-ז). וְהַשְׁאֵר כֻּלָּם פִּתְרוֹנָם לְשׁוֹן צַעַר, חוּץ מִזּוֹ, הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ וּבָרֵךְ (דברים כו, טו). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהוֹפְכִין קְלָלָה לִבְרָכָה.

אָמַר רַבִּי נְחֶמְיָה: אַפִּלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁאָנוּ מַבִּיטִין בְּמַעֲשֵׂינוּ, יֵשׁ לָנוּ בֹּשֶׁת פָּנִים. בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם נוֹתֵן שָׂדֵהוּ לַאֲרִיסוּת, נוֹתֵן הַגֶּרֶן וְהַפְּעָלָה וְחוֹלֵק עִמּוֹ בְּשָׁוֶה. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַה׳ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ (תהלים כד, א), וְהוּא מוֹרִיד הַטַּל וְהַמָּטָר, וְהוּא מְשַׁמֵּר הַכֹּל, וְאֵינוֹ מְבַקֵּשׁ אֶלָּא אֶחָד מֵעֲשָׂרָה מַעֲשֵׂר, וּתְרוּמָה אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים, וֶחֱוֵי, לְךָ אֲדָנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: יֵשׁ בּוּשָׁה גְּדוֹלָה מִזּוֹ, יִשְׂרָאֵל עוֹבְרִין בְּיַם סוּף וּפָסֵל מִיכָה עוֹבֵר עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָבַר בַּיָּם צָרָה (זכריה י, יא), וְהַיָּם נִקְרַע לִפְנֵיהֶם. חֱוֵי, לְךָ אֲדָנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים.

אָמַר רַבִּי יוּדָן: כְּתִיב: וַיַּעֲלוּ בֵית יוֹסֵף גַּם הֵם בֵּית אֵל וַה׳ עִמָּם (שופטים א, כב). הוֹלְכִין לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאַתְּ אוֹמֵר וַה׳ עִמָּם. וְכִי יֵשׁ צְדָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. חֱוֵי, לְךָ אֲדָנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים. כַּיּוֹצֵא בוֹ: וְהֻמָּה לָקְחוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה מִיכָה וְאֶת הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל לַיִשׁ עַל עַם שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ (שופטים יח, כז). וְהֻמָּה לָקְחוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה מִיכָה, צַלְמָא. וְאֶת הַכֹּהֵן, כְּמָרָא. וַיָּבֹואוּ עַל לַיִשׁ, זוֹ פַּמְיָאס. עַל עַם שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ, עוֹבְדִין עֲבוֹדָה זָרָה וְהִיא מַצָּלְתָא בִּידֵיהוֹן, וְאַתְּ אָמַר עַל עַם שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ. יֵשׁ צְדָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. חֱוֵי לְךָ אֲדָנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים. אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁבַּיּוֹם שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֶגֶל, בּוֹ בַּיּוֹם יָרַד לָהֶם אֶת הַמָּן וְנָטְלוּ מִמֶּנּוּ וְהִקְרִיבוּ מִמֶּנּוּ לִפְנֵי הָעֶגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלַחְמִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיְהִי וְגוֹ׳ (יחזקאל טז, יט). מַהוּ וַיְהִי? וְיָרַד לְמָחָר, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר: וְהָיָה כָּזֶה יוֹם מָחָר (ישעיה נו, יב). וְלֹא פָּסַק הַמָּן, חֱוֵי, לְךָ אֲדָנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים. וְאַף עַל פִּי כֵן וּמַנְךָ לֹא מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם (נחמיה ט, כ).

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: מִי אָמַר הַפָּסוּק הַזֶּה? חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אֲמָרוּהוּ. בְּשָׁעָה שֶׁעָלוּ מִן הַכִּבְשָׁן, נִתְכַּנְּסוּ כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמִתְכַּנְּשִׁין אַחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סְגָנַיָּא וּפַחֲוָתָא וְהַדְּבָרֵי מַלְכָּא (דניאל ג, כז), וְעָמְדוּ וְרָקְקוּ לְיִשְׂרָאֵל בְּפְנֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: אַתֶּם יְדַעְתֶּם שֶׁאֱלֹהֵיכֶם עוֹשֶׂה נִסִּים וְנִפְלָאוֹת כָּאֵלּוּ,

וּגְרֹמְתֶּם לְעַצְמְכֶם לְהַחֲרִיב אֶת בֵּיתוֹ. וְרָקְקוּ בִּפְנֵיהֶם עַד שֶׁעָשׂוּ כָּל גּוּפָם רֹק. וְהָיוּ חֲנַנְיָה וַחֲבֵרָיו מַגְבִּיהִים פְּנֵיהֶם לְמַעְלָה וְצִדְּקוּ אֶת הַדִּין, וְאָמְרוּ: לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים.

דָּבָר אַחֵר, לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן, נָאֶה לַאֲבוֹתֵינוּ לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה וְלוֹמַר כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, שֶׁמָּא נָאֶה לָהֶם לוֹמַר אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל.

אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁיֵּרַד מֹשֶׁה מִן הָהָר מַה כְּתִיב שָׁם? וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה (שמות לב, יז). וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה. הֱשִׁיבוֹ: אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עֲנוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ. מַהוּ קוֹל עֲנוֹת? קוֹל חֲרוּפִין וּגְדוּפִין. וְכֵן כְּתִיב: וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה.

וּבָאוּ אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה וּפֵרְשׁוּהָ: אַף כִּי עָשׂוּ לָהֶם פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיַּעֲשׂוּ נְאָצוֹת גְּדֹלוֹת (נחמיה ט, יח). וְכִי חִפֵּר הַמִּקְרָא כְּלוּם? וְלָמָּה הוֹסִיף הַמִּקְרָא וַיַּעֲשׂוּ נְאָצוֹת גְּדֹלוֹת? שֶׁהָיוּ מְחָרְפִין וּמְגַדְּפִין כְּלַפֵּי עַצְמָן, שְׁבָעִים מִן הַמָּן וּמַקְרִיבִין מִמֶּנּוּ לָעֵגֶל, מְחָרְפִין בְּכָל כֹּחָן בַּשְּׁחוֹק, וְאַחַר כָּל זֹאת, וּמִנְךָ לֹא מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם. הֲוֵי לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה. אָמַר רַבִּי לֵוִי: יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבִין לְמַטָּן וְחוֹרְטִין אֶת הָעֵגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקָם מְיֻדָּם וַיָּצַר אוֹתוֹ בַּחֶרֶט. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַעְלָה חוֹקֵק לוּחוֹת לִתֵּן לָהֶם דִּבְרוֹת חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ.

טו **וַיִּתֵּן** אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ (שמות לא, יח). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ (משלי יח, טז), מַתָּנָה שֶׁאָדָם נוֹתֵן מִשֶּׁלּוֹ, יַרְחִיב לוֹ, כְּמַעֲשֶׂה בְּאַבּוּן רַמָּאָה שֶׁהָיָה בְּבָצְרָה, וְהָלְכוּ רַבּוֹתֵינוּ לְשָׁם לְבַקֵּשׁ פַּרְנָסָה, וְלֹא בִּקֵּשׁ לִפְסֹק עַד שֶׁפָּסְקוּ כָּל בְּנֵי בֵּית הַכְּנֶסֶת, וּפָסַק הוּא כְּנֶגֶד כֻּלָּן, לְפִיכָךְ קוֹרִין אוֹתוֹ אַבּוּן רַמָּאָה. מֶה עָשׂוּ רַבּוֹתֵינוּ? הוֹשִׁיבוּהוּ אֶצְלָן, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְגוֹ׳. דָּבָר אַחֵר, וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וַתִּתֵּן לוֹ מָגֵן יִשְׁעֶךָ (תהלים יח, לו), אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל הַבּוֹטְחִין בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי (תהלים יח, לו), מִימִנּוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (דברים לג, ב). וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי (תהלים יח, לו),

יֵשׁ עָנָו מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר אַחָא: בְּנֹחַ שֶׁבָּעוֹלָם, תַּלְמִיד יוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ, מַמְתִּין לְרַבּוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִיחֶזְקֵאל: קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ, וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל הַבִּקְעָה וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה׳ עֹמֵד כַּכָּבוֹד אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל נְהַר כְּבָר וָאֶפֹּל עַל פָּנָי (יחזקאל ג, כב-כג). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁקִּדְּמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. יֵשׁ עָנָו גָּדוֹל מִזֶּה? כַּיּוֹצֵא בּוֹ, מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל (שמות יט, יט). הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, הָאֱלֹהִים יְדַבֵּר וּמֹשֶׁה יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וַיֹּאמֶר אֵלַי ה׳, הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא יָבֹא בוֹ, כִּי ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ וְהוּא סָגוּר (יחזקאל מד, ב). וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ (יחזקאל מו, א). מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כְּבוֹדוֹ לִכָּנֵס בְּשַׁעַר הַגָּדוֹל, שֶׁמָּא בְּשַׁעַר הַקָּטָן. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִיחֶזְקֵאל: קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ, וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל הַבִּקְעָה וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה׳ עֹמֵד כַּכָּבוֹד אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל נְהַר כְּבָר וָאֶפֹּל עַל פָּנָי (יחזקאל ג, כב-כג). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁקִּדְּמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. יֵשׁ עָנָו גָּדוֹל מִזֶּה? כַּיּוֹצֵא בּוֹ, מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל (שמות יט, יט). הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, הָאֱלֹהִים יְדַבֵּר וּמֹשֶׁה יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל. כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וַיֹּאמֶר אֵלַי ה׳, הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא יָבֹא בוֹ, כִּי ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ וְהוּא סָגוּר (יחזקאל מד, ב). וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ (יחזקאל מו, א). מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כְּבוֹדוֹ לִכָּנֵס בְּשַׁעַר הַגָּדוֹל, שֶׁמָּא בְּשַׁעַר הַקָּטָן. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשַׁעַר הַקָּטָן.

כַּיּוֹצֵא בּוֹ: וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם (בראשית יח, א). בְּנֹחַ שֶׁבָּעוֹלָם, כְּשֶׁתַּלְמִיד חוֹלֶה וְהָרַב הוֹלֵךְ לְבַקְּרוֹ, הַתַּלְמִידִים מְהַלְּכִין תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ הָרַב. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁמָּל לְאַבְרָהָם, הָיָה מִצְטַעֵר מִן הַמִּילָה, אָמַר לַמַּלְאָכִים לֵילֵךְ לְבַקְּרוֹ. עִם שֶׁהַמַּלְאָכִים מְהַלְּכִין, קָדָמָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרָא אֵלָיו וְאַחַר כָּךְ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים.

בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר בֹּא וּרְאֵה עֲנָוָתָנוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם, שִׁגֵּר פְּרוֹזְדְּגְמָאוֹת בַּמְּדִינָה וְאוֹמֵר: פְּלוֹנִי קוֹמוֹס, פְּלוֹנִי אַפַּרְכּוֹס, פְּלוֹנִי הֶגְמוֹן, מְשֻׁמָּזְכִּיר שְׁמוֹ, מַזְכִּיר שִׁבְחוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשֻׁמָּזְכִּיר שִׁבְחוֹ, אַחַר כָּךְ מַזְכִּיר שְׁמוֹ, בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים. יֵשׁ עָנָו גָּדוֹל מִזֶּה? בְּנֹחַ שֶׁבָּעוֹלָם, מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כָּל זְמַן שֶׁלְּגִיונוֹתָיו מֻשְׁלָמִין לוֹ, פּוֹסֵק לָהֶם מְזוֹנוֹת וּמַתָּנוֹת טוֹבוֹת, מְחַלֵּק לָהֶם אוֹנִינִיוֹת. כֶּפְרוּ בּוֹ, אֵין זָקוּק לָהֶם. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין לָהֶם אֶת הָעֵגֶל מִלְמַטָּה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָסוּק לִתֵּן לָהֶם חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ (דברים ל, כ).

טז **וַיִּתֵּן** אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ (שמות לא, יח). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: אָדָם שֶׁלִּמְּדוֹ רַבּוֹ אֶת הַתּוֹרָה, עַד שֶׁלֹּא לִמְּדוֹ, הָיָה הָרַב לוֹמֵד וְתַלְמִידוֹ עוֹנֶה אַחֲרָיו. מִשֶּׁלִּמְּדוֹ, אוֹמֵר לוֹ רַבּוֹ: נֹאמַר אֲנִי וְאַתָּה. כָּךְ כְּשֶׁלָּמַד מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בֹּא וְנֹאמְרָהּ אֲנִי וְאַתָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ.

דָּבָר אַחֵר, כְּכַלֹּתוֹ, כְּכַלּוֹתוֹ כְּתִיב. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: אָסוּר לְתַלְמִיד חָכָם לְהוֹרוֹת הֲלָכָה בַּצָּבוּר, עַד שֶׁיִּהוּ דִּבְרֵי תוֹרָה עֲרֵבִין עַל שִׂמְעֵיהֶם, כַּפֻּלָּה הַזּוֹ שֶׁהִיא עֲרֵבָה עַל בַּעְלָהּ וּמִתְאָוֶה לִהְיוֹת שׁוֹמֵעַ אֶת דִּבְרֵיהָ. אָמַר רַבִּי לֵוִי, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: מָה הַכַּלָּה הַזּוֹ מְקֻשֶּׁטֶת בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִינֵי תַכְשִׁיטִין, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם צָרִיךְ לִהְיוֹת פִּקֵּחַ וְזָרִיז בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה סְפָרִים. דָּבָר אַחֵר, כְּכַלֹּתוֹ, מַה כַּלָּה הַזּוֹ צְנוּעָה בְּבֵית אָבִיהָ וְאֵינָהּ מְפֻרְסֶמֶת עַצְמָהּ עַד שֶׁתִּכָּנֵס לַחֻפָּה, לוֹמַר כָּל מִי שֶׁיּוֹדֵעַ בִּי כְּלוּם יָבוֹא וְיַעִיד, כָּךְ תַּלְמִיד חָכָם צָרִיךְ לִהְיוֹת צָנוּעַ וּמְפֻרְסָם בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים.

וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ. אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: כָּל אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה מִלְמַעְלָן, הָיָה לוֹמֵד תּוֹרָה וְשׁוֹכֵחַ. לַסּוֹף, אָמַר לוֹ: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, חֲרֵי בָּאוּ אַרְבָּעִים יוֹם וְאֵינִי יוֹדֵעַ דָּבָר. מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? מֹשֶׁהִשְׁלִים אַרְבָּעִים יוֹם נָתַן לוֹ אֶת הַתּוֹרָה בְּמַתָּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ. וְכִי כָּל הַתּוֹרָה לָמַד

מֹשֶׁה, וַהֲלֹא כְּתִיב אֲרַכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה (איוב יא, ט). אֶלָּא כְּלָלִים כְּלָלִים לְמִדָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: כְּכַלֹּתוֹ.

שְׁנֵי לֻחֹת. כְּנֶגֶד שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וּכְנֶגֶד חָתָן וְכַלָּה, וּכְנֶגֶד שְׁנֵי שׁוֹשְׁבִינִים, וּכְנֶגֶד שְׁנֵי עוֹלָמִים. אָמַר רַבִּי חֲנַנְיָה: לֻחַת כְּתִיב, לֹא זֶה גָּדוֹל מִזֶּה. לֻחֹת אֶבֶן. לָמָּה מִן הָאֶבֶן? שֶׁרַבָּן שֶׁל עֲנָשִׁין הַכְּתוּבִים בָּהּ בִּסְקִילָה.

וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים (שמות לב, טז). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: בְּכָל יוֹם בַּת קוֹל יוֹצֵאת מֵהַר חוֹרֵב וְאוֹמֶרֶת: וַי לָהֶם הַבְּרִיּוֹת מֵעֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה. שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ תָּדִיר לַתּוֹרָה, נָזוּף הוּא לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים. כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ, מַה מְּלַאכְתּוֹ שֶׁל זֶה? כֶּסֶף נִבְחָר. כָּךְ מְלַאכְתּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים עוֹסֵק בַּתּוֹרָה.

חָרוּת (שמות לב, טז), מַהוּ חָרוּת? רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה וְרַבָּנָן. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: חֵרוּת מִן הַמַּלְכֻיּוֹת. וְרַבִּי נְחֶמְיָה אָמַר: חֵרוּת מִן מַלְאַךְ הַמָּוֶת. וְרַבָּנָן אָמְרֵי: חֵרוּת מִן הַיִּסּוּרִין. רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: אִם יָבוֹא מַלְאַךְ הַמָּוֶת וְיֹאמַר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לְחִנָּם בְּרָאתַנִי בָּעוֹלָם הַזֶּה, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לוֹ: עַל כָּל הַגּוֹיִם הִשְׁלַטְתִּיךָ, חוּץ מִן אֻמָּה זוֹ שֶׁנָּתַתִּי לָהּ חֵרוּת עַל הַלּוּחוֹת. וּמִנַּיִן שֶׁהוּא כָּךְ: דִּכְתִיב: אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם (תהלים פב, ו). חִבַּלְתֶּם מַעֲשֵׂיכֶם, אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן (תהלים פב, ז).

יז **וַיִּתֵּן** אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ (תהלים פב, ז). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי (תהלים סח, יט). בְּנַהַג שֶׁבָּעוֹלָם, אָדָם שׁוֹבֶה מֵחֲבֵרוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים. שֶׁמָּא יָכוֹל לִשְׁבּוֹת מַה שֶּׁבָּלְבּוֹ. וְאַתָּה שָׁבִיתָ אֶת הַתּוֹרָה שֶׁבְּתוֹךְ לִבֵּי. תֵּדַע שָׁבִיתָ שֶּׁבִי. לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם (תהלים סח, יט).

אָמַר רַבִּי זְעִירָא: הִלְכוֹת נְדָה, שֶׁהֵם נוֹהֲגִים בִּבְנֵי אָדָם, אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב (ויקרא טו, ב), וְאִשָּׁה כִּי תִהְיֶה זָבָה (ויקרא טו, יט), זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת (במדבר יט, יד). יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם (תהלים מה, ג), מְכֻנֶּה מֹשֶׁה לְאָדָם. כֵּיצַד? הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיַּעַל. מֹשֶׁה הוֹרִיד לִקְרַח וַעֲדָתוֹ כְּשֶׁהֵם חַיִּים לִשְׁאוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה (במדבר טז, לג). וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה וְהוּא מְבַטְּלָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה (תהלים קו, כג). הוּצַק חֵן בְּשִׂפְתוֹתֶיךָ (תהלים מה, ג). שֶׁלְּמֵד סַנֵּגוֹרְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּחַל מֹשֶׁה וְגוֹ', לֹא זָז עַד וַיִּנָּחֶם ה'.

דָּבָר אַחֵר יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם, זֶה אַבְרָהָם שֶׁמִּכָּל הַדּוֹרוֹת שֶׁהָיוּ לְפָנָיו, לֹא דִּבֵּר עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם (בראשית יב, א). הוּצַק חֵן בְּשִׂפְתוֹתֶיךָ, שֶׁלְּמֵד סַנֵּגוֹרְיָא עַל הַסְּדוֹמִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: חָלִלָה לְךָ (בראשית יח, כה). חָלִלָה לָךְ (בראשית יח, כה). חֹל הוּא לָךְ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: נָכְרִיָּה הוּא לָךְ, כְּעִנְיַן אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה (ויקרא כא, ז). רַב הוּנָא אָמַר: חִלּוּל הַשֵּׁם יֵשׁ בְּדָבָר זֶה לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע, שֶׁאוֹמְרִין הַבְּרִיּוֹת, כֵּן עָשָׂה לְדוֹר אֱנוֹשׁ, לְדוֹר הַמַּבּוּל, לְדוֹר הַפְּלָגָה, וְנִמְנָעִין בְּנֵי אָדָם מֵעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. הוּצַק חֵן בְּשִׂפְתוֹתֶיךָ. חַיֶּיךָ שֶׁמִּזַּרְעֲךָ יוֹצֵא שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לוֹ אֶת הַתּוֹרָה וְיִלְמֵד אוֹתָהּ לְבָנֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה.

יח **וַיִּתֵּן** אֶל מֹשֶׁה (ויקרא כא, ז). זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה (שה"ש ד, יא). אָמַר רַבִּי אַבָּא בֶּן יְהוּדָה: כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל מְקַלֶּסֶת לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִלְמַעְלָן וּלְמַטָּן. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַלְּסָן מִלְמַטָּן לְמַעְלָן. הִיא מְקַלַּסְתּוֹ מִלְמַעְלָן לְמַטָּן, שֶׁהוֹרִידָה אוֹתוֹ מִן הָעֶלְיוֹנִים לַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ (שמות כה, ח). וְהוּא מְקַלְּסָן מִלְמַטָּן לְמַעְלָן, שֶׁהֶעֱלָה אוֹתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וּנְתָנְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן (דברים כח, א). מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר (שה"ש ח, ה). הִיא מְקַלַּסְתּוֹ מִלְמַעְלָן לְמַטָּן, מַתְחֶלֶת מִן הָרֹאשׁ עַד הָרֶגֶל, רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז, קְוֻצּוֹתָיו, עֵינָיו, לְחָיו, שִׂפְתוֹתָיו, יָדָיו, מֵעָיו, שׁוֹקָיו, חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְגוֹ'. זֶה דּוֹדִי (שה"ש ה, יא-טז). וְהוּא מְקַלְּסָהּ מִלְמַטָּן לְמַעְלָן, מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים, חֲמוּקֵי יְרֵכַיִךְ, שָׁרְרֵךְ אַגַּן, בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת, שְׁנֵי שָׁדַיִךְ, צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל, עֵינַיִךְ, אַפֵּךְ, רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ (שה"ש ז, ב-ו). נֹפֶת תִּטֹּפְנָה (שה"ש ד, יא).

מַהוּ נֹפֶת? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לָשׁוֹן יְוָנִי הִיא, כַּלָּה נוֹפִי. כְּשֵׁם שֶׁהַדְּבַשׁ מְעֻלֶּה, כָּךְ אַתְּ מְעֻלָּה מִכָּל הָאֻמּוֹת. דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ (שה"ש ד, יא), כְּשֵׁאַתְּ עֲסוּקָה בַּתּוֹרָה שֶׁהִיא דְּבַשׁ וְחָלָב, כְּשֶׁאַמְרִתְּ בְּסִינַי נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. הֲוֵי, נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ. וּכְשֵׁם שֶׁקָּרָאתִי אֶתְכֶם כַּלָּה, אַף הַתּוֹרָה קִשַּׁטְתִּיהָ וְתִקַּנְתִּיהָ כַּכַּלָּה, הִיא וְכָל כְּלֵי אֶרְגַּלְיָא שֶׁלָּהּ, מִקְרָא, מִשְׁנָה, תַּלְמוּד, הֲלָכוֹת, אַגָּדוֹת, וּנְתַתִּיהָ לְמֹשֶׁה כַּכַּלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ. לֻחֹת. לָמָּה לֻחֹת? שֶׁיְּגִיעָתָן בַּלֻּחִי. כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים. שֶׁאִלּוּ הִגִּיעוּ לְיִשְׂרָאֵל לוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים, אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לִשְׁלֹט בָּהֶם.

יט **וַיַּרְא** הָעָם כִּי בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה (שמות לב, א). בָּא שֵׁשׁ שָׁעוֹת. נִתְכַּנְּסוּ אַרְבָּעִים אֶלֶף שֶׁעָלוּ עִם יִשְׂרָאֵל וּשְׁנֵי חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם עִמָּהֶם, וּשְׁמוֹתָם יוּנוּס וְיוֹמְבְּרוּס, שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין לִפְנֵי פַּרְעֹה כָּל אוֹתָם כְּשָׁפִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם (שמות ז, יא). וְנִקְהֲלוּ כֻּלָּם עַל אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ וְגוֹ', שֶׁמֹּשֶׁה שׁוּב אֵינוֹ יוֹרֵד כְּבָר.

וְאוֹתוֹ הַיּוֹם יוֹם אַרְבָּעִים הָיָה בְּשֵׁשׁ שָׁעוֹת בַּיּוֹם. אָמְרוּ לָהֶם אַהֲרֹן וְחוּר: עַכְשָׁו יוֹרֵד מִן הָהָר, לֹא הִשְׁגִּיחוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שֶׁעָמַד שָׂטָן וְהֶרְאָה לָהֶם דְּמוּת מִטָּתוֹ מִן הָהָר, מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ: כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ. מִיָּד עָמַד חוּר וְגָעַר בָּהֶם. עָמְדוּ עָלָיו וַהֲרָגוּהוּ. כְּשֶׁרָאָה אַהֲרֹן כָּךְ, נִתְיָרֵא וְהִתְחִיל מְעַסְּקָן בִּדְבָרִים, וְהֵם אוֹמְרִים לוֹ: קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים. וְהַכֹּל גָּלוּי לְפָנַי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם מַה הֵם מְבַקְּשִׁים.

אָמַר לָהֶם אַהֲרֹן: פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם. אָמַר אַהֲרֹן לָהֶם דָּבָר קָשֶׁה, שֶׁהַנָּשִׁים מִתְעַכְּבוֹת בּוֹ, שֶׁהֵם רָאוּ כָּל הַנִּפִּים וְהַגְּבוּרוֹת שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמִצְרַיִם וּבַיָּם וּבְסִינַי. הָלְכוּ אֵצֶל הַנָּשִׁים. עָמְדוּ עֲלֵיהֶם וְאָמְרוּ: חַס וְשָׁלוֹם שֶׁנִּכְפֹּר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁעָשָׂה לָנוּ כָּל הַנִּפִּים וּגְבוּרוֹת הָאֵלּוּ וְנַעֲשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה. כֵּינָן שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ לָהֶם, מַה כְּתִיב שָׁם: וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נִזְמֵי הַזָּהָב. אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיהֶם לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם.

אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה: כְּשֶׁהֵבִיאוּ הַנִּזְמִים, תָּלָה אַהֲרֹן עֵינָיו לַשָּׁמַיִם וְאָמַר: אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת עֵינַי הַיּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם (תהלים קכג, א), אַתָּה יוֹדֵעַ אֶת כָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת, שֶׁבְּעַל כָּרְחִי אֲנִי עוֹשֶׂה. הִשְׁלִיךְ לָאֵשׁ וּבָאוּ הַחַרְטֻמִּים וְעָשׂוּ בְּחַרְטֻמֵּיהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שֶׁמִּיכָּה הָיָה שֶׁנִּתְמַכְמֵךְ בַּבִּנְיָן, מַה שֶּׁהִצִּיל מֹשֶׁה מִן הַלְּבֵנִים. נָטַל הַלּוּחַ שֶׁכָּתַב עָלָיו מֹשֶׁה, עֲלֵה שׁוֹר, כְּשֶׁהֶעֱלָה אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף. הִשְׁלִיכוֹ לְתוֹךְ הַכּוּר בֵּין הַנְּזָמִים, וְיָצָא הָעֵגֶל גּוֹעֶה כְּשֶׁהוּא מְקַרְטֵעַ. הִתְחִילוּ אוֹמְרִים: אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל. פָּתְחוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְאָמְרוּ: שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְּדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם (תהלים קו, כא).

מָה עָשָׂה אַהֲרֹן? אָמַר יִדָּחֶה הַדָּבָר עַד לְמָחָר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַה׳ מָחָר. וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ צוֹוַחַת, מְהֵרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו (תהלים קו, יב). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה, עַל יְדֵי יֵצֶר הָרָע חֲטָאתֶם. לֶעָתִיד, אֲנִי עוֹקְרוֹ מִכֶּם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַהֲסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם (יחזקאל לו, כו).

כ **וַיְדַבֵּר** ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵךְ רֵד (שמות לב, ז). וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם וְגוֹ׳. כָּךְ פָּתַח רַבִּי תַּנְחוּמָא בְּרַבִּי אַבָּא, נְשִׁיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שָׁקֶר (משלי כה, יד). וְאוֹמַר: בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין (משלי כה, טו). מִי שֶׁאָמַר לִתֵּן מַתָּנָה לַחֲבֵרוֹ וְאֵינוֹ נוֹתְנָהּ, דּוֹמֶה לְנָשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן. אֵלּוּ דּוֹר הַמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כד, ז), וְעָבְרוּ עַל הַכֹּל וְעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל. כֵּינָן שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּךְ, אָמַר לְמֹשֶׁה: לֵךְ רֵד. כִּי שִׁחֵת. אֵין שִׁחֵת אֶלָּא קִלְקוּל מַעֲשִׂים, שֶׁנֶּאֱמַר: שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם (דברים לב, ה). וְלֹא עֵגֶל בִּלְבַד עָשׂוּ, אֶלָּא גִּלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק. וְאֵין צְחוֹק אֶלָּא גִּלּוּי עֲרָיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי וְגוֹ׳ (בראשית לט, יז). שְׁפִיכוּת דָּמִים, דִּכְתִיב: יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ (ש״ב ב, יד),

וְאֵין לְךָ גָּדוֹל מִן חוּר שֶׁנֶּהֱרַג. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, נִזְעַף מֹשֶׁה עַל שְׁדִבֵּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָשׁוֹת כְּנֶגְדּוֹ. וְאֵין וַיְדַבֵּר הָאָמוּר כָּאן אֶלָּא קָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת. (בראשית מב, ל). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, יָצְאוּ חֲמִשָּׁה מַלְאֲכֵי חַבָּלָה כְּנֶגְדּוֹ, קֶצֶף, אַף, וְחֵמָה, מַשְׁחִית, וְהַשְׁמֵד. עָמַד מֹשֶׁה מִתְחַבֵּט לְמַעְלָה, וְלֹא הִנִּיחַ זָוִית שָׁם שֶׁלֹּא נִתְחַבֵּט עָלֶיהָ. כֵּינָן שֶׁהִזְכִּיר זְכוּת אָבוֹת וְאָמַר זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל, מִיָּד נִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ שִׁלְשָׁה, נִשְׁאֲרוּ אַף וְחֵמָה. הָיָה מֹשֶׁה מִתְחַבֵּט וּמִתְנַפֵּל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה׳ (דברים ט, יח). אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כִּי יָגֹרְתִי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה (דברים ט, יט). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֶפְשָׁר שֶׁתִּצָּא רֵיקָן, עֲמֹד אַתָּה בְּאֶחָד וַאֲנִי בְּאֶחָד. אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹנִי, קוּמָה ה׳ בְּאַפֶּךָ (תהלים ז, ז). וַאֲנִי עוֹמֵד בַּחֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד וְגוֹ׳.

כא **לֵךְ** רֵד (שמות לב, ז). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: אֲנִי כָּבָר גָּרַמְתִּי לִי הַבְּרִיּוֹת לֵירֵד מִכָּאן וְלִרְאוֹת בְּקִלְקוּלָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרֶד ה׳ לִרְאֹת אֶת הָעִיר וְגוֹ׳, הָבָה נֵרְדָה (בראשית יא, ה-ז), אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה (בראשית יח, כא). וְאַף אַתָּה לֵךְ רֵד, דַּיּוֹ לָעֶבֶד לִהְיוֹת כְּרִבּוֹ. כְּשֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה כָּךְ, אָמַר: שׁוּב אֵין לָהֶם סְלִיחָה. יָדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה בְּלִבּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא כְּבָר אָמַרְתִּי לְךָ בְּסִנָה, רָאֹה רָאִיתִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות ג, ז). אַתָּה רוֹאֶה רְאִיָּה אַחַת, וַאֲנִי רוֹאֶה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת. שֶׁאֲנִי רוֹאֶה שֶׁכָּאִים לִסְינַי וּמְקַבְּלִים תּוֹרָתִי, וַאֲנִי יוֹרֵד בְּסִינַי בְּטֶטְרָאמִילִין שֶׁלִּי, שֶׁהֵם מִתְכּוֹנְנִים בּוֹ וְשׁוֹמְטִין אֶחָד מֵהֶם וּמַכְעִיסִין אוֹתִי בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וּפְנֵי שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאל וְגוֹ׳ (יחזקאל א, י). וּכְתִיב: וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר (תהלים קו, כ).

לֵךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ. הָעָם לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא עַמְּךָ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: עַמְּךָ עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל. שֶׁאֲנִי אָמַרְתִּי לְךָ, וְהוֹצֵאתִי אֶת צִבְאֹתַי אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות ז, ד). וְאַתָּה הָיִיתָ גּוֹרֵם וְקִבַּלְתָּ הָעֵרֶב רַב וְאָמַרְתָּ מוּטָב לְקַבֵּל אֶת הַשָּׂבִים. וַאֲנִי הָיִיתִי רוֹאֶה מָה הֵם עֲתִידִים לַעֲשׂוֹת, וְהֵם שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל, שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְנָרְמוּ לְעַמִּי לַחֲטֹא עִמָּהֶם. רְאֵה מַה כְּתִיב: וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט, וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ (שמות לב, ד). אֱלֹהֵינוּ אֵין כְּתִיב, אֶלָּא אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַגֵּרִים שֶׁבָּאוּ עִמָּהֶם מִמִּצְרַיִם הֵם עָשׂוּ אוֹתוֹ. וְכַמָּה זָהָב הָיָה בְּאוֹתוֹ הָעֵגֶל. רַבִּי תַּנְחוּם בַּר חֲנִילַאי אָמַר: מֵאָה וְעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה קִנְטָרֵי זָהָב הָיָה בּוֹ, שֶׁכֵּן מַסֶּכֶת״ה בְּגִימַטְרִיָּא. רַבִּי אַסִּי אָמַר: מַסֵּכָה רָעָה הָיְתָה לִדּוֹרוֹת.

כב **לֵךְ** רֵד (שמות לב, ז). רַבָּנָן אָמְרֵי, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְנַדָּה מֹשֶׁה מִפְּנֵי בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה. נֶאֱמַר כָּאן, לֵךְ רֵד, בִּנְזִיפָה, כִּי שִׁחֵת. וְנֶאֱמַר לְהַלָּן, וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו (בראשית לח, א). מַה כְּתִיב לְמַעְלָה: וַיִּקְמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנוֹתָיו לְנַחֲמוֹ. (בראשית לז, לה). כֵּינָן שֶׁלֹּא קִבֵּל תַּנְחוּמִין, עָמְדוּ וְנִדּוּהוּ. אָמְרוּ: כֵּינָן שֶׁאָמַרְתָּ לָנוּ לְכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ, שָׁמַעְנוּ לָךְ. אִלְמָלֵי אָמַרְתָּ לָנוּ לְכוּ וְנַחֲזִירֶנּוּ, הָיִינוּ שׁוֹמְעִין לָךְ. וְאַתָּה גָּרַמְתָּ לְאָבִיו כָּל הַצַּעַר הַזֶּה. עָמְדוּ וְנִדּוּהוּ. וְאֵין לֵךְ רֵד אֶלָּא נִדּוּי.

מִיָּד עָמַד מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר: רִבּוֹנִי, מַה סָּרָחֲנִי. אָמַר לוֹ: שִׁחֵת עַמְּךָ. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: וְכִי עַמִּי הֵם? ! וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּכֹחֶךָ ! אָמַר לוֹ: מֶה חָטְאוּ? אָמַר לוֹ: וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר (תהלים קו, כ). אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וּבְמָה אַתָּה מְקַנֵּא, בְּשׁוֹר. וְכִי הוּא מְסִיעֲךָ. אַתָּה

מַשִּׁיב רוּחוֹת וְהוּא מוֹרִיד גְּשָׁמִים. אַתָּה מַזְרִיחַ חַמָּה וְהוּא לְבָנָה. אַתָּה מַעֲלֶה אִילָנוֹת וְהוּא מַצְמִיחַ צְמָחִים. אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, הוּא אוֹכֵל עֵשֶׂב, עוֹמֵד לִשָּׁחֵט. לָמָּה ה׳ יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: וְכָךְ נָאֶה, וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ. אָמַר לוֹ: רָאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם קְשֵׁה עֹרֶף, וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי וְיִחַר וְגוֹ׳. מִכָּאן אַתְּ לָמֵד, שֶׁפִּתַּח לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה פֶּתַח לְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ וְגוֹ׳.

וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם. אָמַר לוֹ: זְכוּת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֵינוֹ עוֹמֵד בְּכַעַסְךָ, זְכוּתִי הֵיאַךְ יַעֲמֹד. זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל, וְהַנַּח אֶת שֶׁלִּי. לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם וְגוֹ׳

שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ. וְהַשָּׂטָן הָיָה מְקַטְרֵג לְמַעְלָה, מֶה עָשָׂה מֹשֶׁה? סָתַם אֶת אֶת הַפֶּרֶץ שֶׁהָיָה הַשָּׂטָן נִכְנָס בּוֹ לְקַטְרֵג עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ. מִיָּד וַיִּנָּחֶם ה׳. וְהַנָּבִיא צוֹוֵחַ, מִי אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע (מיכה ז, יח).

כג **זְכֹר** לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ (שמות לב, יג). יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, עַד הֵיכָן שְׁעוּר לַתְּפִלָּה. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, תְּפִלַּת הַשַּׁחַר עַד חֲצוֹת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת. מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה. אָמַר רַבִּי סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: לֹא הִתְקִינוּ הַתְּפִלּוֹת אֶלָּא כְּנֶגֶד הַקָּרְבָּנוֹת. וְתָנִינָן עַל הַתָּמִיד שֶׁל שַׁחַר, שֶׁקָּרֵב וְהוֹלֵךְ עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת.

וְאֵין לְךָ יָפָה מִן הַתְּפִלָּה, שֶׁהֲרֵי שְׁלֹשָׁה אָבוֹת תִּקְּנוּ שָׁלֹשׁ תְּפִלּוֹת. בָּא דָּנִיֵּאל וּקְבָעָן בַּיּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְזִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא בָּרֵךְ עַל בְּרְכוֹהִי (דניאל ו, יא). לֹא פֵּרַשׁ בְּאֵיזֶה שָׁעָה. בָּא דָּוִד וּפֵרְשָׁן, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה. (תהלים נה, יח). לְפִיכָךְ עָמַד מֹשֶׁה וּמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לוֹ: וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי. כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁמִּדַּת הַדִּין מִתְקַשָּׁה כְּנֶגְדּוֹ לְכַלּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, אָמַר: זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל שֶׁהִתְקִינוּ שָׁלֹשׁ תְּפִלּוֹת.

כד **זְכֹר** לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל הָאֹבוֹת וְאֶל הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא עַם אֶל אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים (ישעיה ח, יט). מִי מִתְנַבֵּא לָהֶם הַפָּסוּק הַזֶּה. יְשַׁעְיָה בֶּן אָמוֹץ אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, אִם יֹאמְרוּ לָכֶם הָאֻמּוֹת עֲשׂוּ לָכֶם עֲבוֹדָה זָרָה וְדִרְשׁוּ אֶל הָאוֹבוֹת וְאֶל הַיִּדְּעוֹנִים כְּמוֹתֵנוּ, אִמְרוּ לָהֶם, שֶׁאֲלוּ אַתֶּם בֵּאלֹהֵיכֶם וְאָנוּ בֵּאלֹהֵינוּ, הֲלוֹא עַם אֶל אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ.

מַהוּ בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים. נַנִּיחַ לְחַיָּיו שֶׁל עוֹלָם וְנִשְׁאַל בַּמֵּתִים אֶל הַמֵּתִים? דָּבָר אַחֵר, בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים. אִמְרוּ לָהֶם: בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם נִשְׁאָלִין צַרְכֵי הַמֵּתִים בַּחַיִּים. שֶׁמָּא נִשְׁאָלִין צַרְכֵי הַחַיִּים בַּמֵּתִים. דָּבָר אַחֵר, אִמְרוּ לָהֶם: הַמֵּתִים שֶׁלָּנוּ אֵינָם מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד, יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם (תהלים קמט, ה). אַתְּ מוֹצֵא כְּשֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, עָמַד מֹשֶׁה בִּתְפִלָּה וְהִזְכִּיר אֶת הַמֵּתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְגוֹ׳. וְכַמָּה צַדִּיקִים הָיוּ בַּחַיִּים עִמּוֹ בְּמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִזְכִּיר אֶלָּא לַמֵּתִים. אִלּוּלֵי כָּךְ, הָיוּ אוֹבְדִין. לְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה: וְשַׂבֵּחַ אֲנִי אֶת הַמֵּתִים (קהלת ד, ב).

וּמָה רָאָה לְהַזְכִּיר לְאַבְרָהָם? אֶלָּא כְּשֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה וּבִקֵּשׁ מֹשֶׁה עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הֵיאַךְ אֲנִי יָכוֹל לְקַבְּלָן בִּתְשׁוּבָה. אֶתְמוֹל נָתַתִּי לָהֶם עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, חֲרֵי בִּטְלוּ אוֹתָם. אָמַר רַבִּי שִׁמְלַאי: מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ אוֹהֵב וְהִפְקִיד אֵצֶל הַמֶּלֶךְ עֶשֶׂר מַרְגָּלִיּוֹת יָתֵר. לְיָמִים עָמַד הַמֶּלֶךְ וְקִדֵּשׁ אֶת בִּתּוֹ שֶׁל אוֹהֲבוֹ בְּעֶשֶׂר מַרְגָּלִיּוֹת, וְאִבְּדָה אוֹתָם. הִתְחִיל הַמֶּלֶךְ כּוֹעֵס עָלֶיהָ וְאוֹמֵר: אֲנִי הוֹרַגְתִּיהָ. שָׁמַע שׁוֹשְׁבִינָהּ, אָמַר לוֹ אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ: אִם אִבְּדָה לְךָ עֶשֶׂר מַרְגָּלִיּוֹת, הִזָּכֵר שֶׁיֵּשׁ לְאָבִיהָ פִּקָּדוֹן אֶצְלְךָ עֶשֶׂר מַרְגָּלִיּוֹת וְיִצְאוּ עֶשֶׂר בְּעֶשֶׂר. אַף כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם בִּטְלוּ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, זְכֹר לְאַבְרָהָם אֲבִיהֶם שֶׁנִּסִּיתוֹ בַּעֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת וְיָצְאוּ עֶשֶׂר בְּעֶשֶׂר, לְכָךְ הִזְכִּיר לְאַבְרָהָם.

וּמָה רָאָה לְהַזְכִּיר שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. אָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם שְׂרָפָה הֵם חַיָּבִים, זְכֹר לְאַבְרָהָם שֶׁנָּתַן נַפְשׁוֹ לְהִשָּׁרֵף עַל קִדֻּשַׁת שְׁמֶךָ בְּאוּר כַּשְׂדִּים. אִם שְׁחִיטָה הֵן חַיָּבִים, זְכֹר לְיִצְחָק אֲבִיהֶם שֶׁפָּשַׁט צַוָּארוֹ לְהִשָּׁחֵט עַל קִדֻּשַׁת שְׁמֶךָ. אִם גְּלוּת הֵם חַיָּבִים זְכֹר לְיַעֲקֹב אֲבִיהֶם שֶׁגָּלָה לְחָרָן. לְכָךְ הִזְכִּיר שְׁלֹשָׁה אָבוֹת.

אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ (שמות לב, יג). לֹא נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם לֹא בֶּהָרִים, לֹא בַּגְּבָעוֹת, לְפִי שֶׁהֵם כָּלִים, אֶלָּא בָּךְ. וְתִדַּבֵּר אֲלֵיהֶם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם. מָה אַתְּ כּוֹפֵר בַּשְּׁבוּעָה. הֵם בִּטְלוּ רֹאשׁ הַדִּבּוּר לֹא יִהְיֶה לְךָ, אַתְּ מְבַקֵּשׁ לְבַטֵּל סוֹפוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לָאֲלָפִים, וְעַד כָּאן אֵין לְאַבְרָהָם אֶלָּא שִׁבְעָה דוֹרוֹת. אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב לֵוִי קָהָת עַמְרָם מֹשֶׁה. הֵיכָן הוּא וְעֹשֶׂה חֶסֶד לָאֲלָפִים. מִיָּד וַיִּנָּחֶם ה׳.

כה **וַיְדַבֵּר** ה׳ וְגוֹ׳. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי אַעֲלֶה אַרְכָה לָךְ וְגוֹ׳ (ירמיה ל, יז). יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, הַשּׁוֹלֵחַ עֵרוּבוֹ בְּיַד חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן, מַה הוּא שֶׁיִּהְיֶה עֵרוּבוֹ עֵרוּב. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, הַשּׁוֹלֵחַ עֵרוּבוֹ בְּיַד חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן, אֵין עֵרוּבוֹ עֵרוּב. בּוּשָׁה לְאָדָם שֶׁהוּא מְשַׁלֵּחַ שׁוֹטֶה בִּשְׁלִיחוּתוֹ אֵצֶל הַמֶּלֶךְ, עָלָיו נֶאֱמַר: מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה, שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד כְּסִיל (משלי כו, ו).

כו **וַיְדַבֵּר** ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵךְ וְגוֹ׳. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי אַעֲלֶה אַרְכָה לָךְ וְגוֹ׳ (ירמיה ל, יז). מַהוּ מְמַכּוֹתַיִךְ אֶרְפָּאֵךְ (ירמיה ל, יז). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כְּשֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל, חָטְאוּ עַל יְדֵי אַהֲרֹן, שֶׁאָמַר לָהֶם לְמִי זָהָב. וּכְשֶׁנִּתְרַצָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבִקֵּשׁ לְהוֹדִיעָן שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ כְּלוּם בָּעֵגֶל נִתְרַצָּה עַל יְדֵי אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן קַח וְגוֹ׳ (ויקרא ט, ב).

וְאַף בְּמֹשֶׁה בְּלֶךְ רֵד כָּעַס עָלָיו, וּבְלֶךְ עֲלֵה נִתְרַצָּה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בַּלָּשׁוֹן שֶׁהִשְׁפַּלְתִּי אוֹתְךָ, בּוֹ בַּלָּשׁוֹן אֲנִי מַעֲלֶה אוֹתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה (שמות לג, א). דָּבָר אַחֵר, לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה. מַה כְּתִיב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן, וַיִּפֶּן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה, כְּשֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה וְיָרַד מֹשֶׁה מִן הָהָר וְקָרַב אֶל הַמַּחֲנֶה וְרָאָה אֶת הָעֵגֶל שֶׁעָשׂוּ, בְּשָׁעָה שֶׁנָּתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַלּוּחוֹת, הָיוּ סוֹבְלִין אֶת עַצְמָן. כֵּינָן שֶׁיָּרַד וְקָרַב אֶל הַמַּחֲנֶה וְרָאָה אֶת הָעֵגֶל, פָּרַח אוֹת הַכְּתָב מֵעֲלֵיהֶם וְנִמְצְאוּ כְּבֵדִים עַל יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה. מִיָּד וַיְחַר אַף מֹשֶׁה וַיְשַׁלֵּךְ מִיָּדָיו (שמות לב, יט).

בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: הַלּוּחוֹת מִשְׁקַל אַרְבָּעִים סְאָה הָיוּ וְשֶׁל סַמְפִּירִינוֹן הָיוּ וְהָיוּ נְתוּנִים עַל יָדָיו כְּדָבָר קַל. כֵּינָן שֶׁפָּרַח הַכְּתָב, שִׁבְּרָן. מֶה עָשָׂה? וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וְגוֹ׳. מִיָּד דָּן אֶת הַסְּרוּחִין, וְהוֹשִׁיב סַנְהֶדְרָאוֹת מִבְּנֵי לֵוִי, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּתְּפוּ בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. כָּל מִי שֶׁהָיָה לוֹ הַתְרָאָה וְאֵין לוֹ עֵדִים, הָיָה בּוֹדְקָן בַּמַּיִם כַּסּוֹטָה וְהוֹרְגָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּזֶּר עַל פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ. וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵדִים וְהַתְרָאָה, הָיָה נֶהֱרָג מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: הִרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו. וּמִי שֶׁאֵין עָלָיו לֹא עֵדִים וְלֹא הַתְרָאָה, נִגַּף, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּגֹּף ה׳ אֶת הָעָם וְגוֹ׳, עַד שֶׁנֶּהֶרְגוּ כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ.

לְאַחַר שֶׁבִּעֵר אֶת הָעֵגֶל וְאֶת עוֹבְדָיו, בָּא לוֹ אֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּתַחֲנוּנִים וּבְבַקָּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל ה׳ וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא וְגוֹ׳, וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא וְגוֹ׳, וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר וְגוֹ׳, וְעַתָּה לֵךְ נְחֵה וְגוֹ׳ וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי (שמות לב, לד). חֲרִינִי יוֹשֵׁב עֲלֵיהֶם בַּדִּין בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמְוַכֶּה אֶת הַזַּכַּאי וּמְחַיֵּב אֶת הַחַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְיוֹם פָּקְדִי. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: כָּל מִי שֶׁאוֹמֵר רַחֲמָנָא וַתְּרָן, יִתְוַתְּרוּן בְּנֵי מֵעָיו, אֶלָּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְגוֹבֶה. חֲוֵי וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי. כֵּינָן שֶׁדָּן וְגָמַר אֶת הַדִּין, אָמַר: רִבּוֹן הָעוֹלָם, חֲרֵי הָעֵגֶל וַהֲרֵי עוֹבְדָיו כְּבָר בִּעַרְתִּים, שָׂמָּא בְּלִבְּךָ עַל עַמְּךָ כְּלוּם. אָמַר לוֹ: לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה. אָמַר שְׁלֹמֹה: הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף וְגוֹ׳ (משלי כה, ד).

וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגוֹ׳, אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וְגוֹ׳. וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת הַדָּבָר הָרָע וְגוֹ׳. וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם קְשֵׁה עֹרֶף רֶגַע אֶחָד וְגוֹ׳. וְכַמָּה רֶגַע. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר אַבָּא אָמַר: אֶחָד מֵחֲמִשָּׁת רִבּוֹא וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לַשָּׁעָה. וְאִדְּעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָךְ. אֲנָא יְהַב לְכוֹן יוֹמָא דְּכִפּוּרָא וִיכַפֵּר עֲלֵיכוֹן. וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֶדְיָם, אוֹתָן הַכְּתָרִים שֶׁהָיוּ לָהֶם מֵהַר חֹרֵב. וַיִּתְנַצְּלוּ, בְּעַל כָּרְחָן.

כז **וּמֹשֶׁה** יִקַּח אֶת הָאֹהֶל (שמות לג, ז). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: מֹשֶׁה דָּרַשׁ קַל וָחֹמֶר. אָמַר, הַמְנֻדֶּה לָרַב, מְנֻדֶּה לַתַּלְמִיד. אָמַר: כֵּינָן שֶׁבִּלְבּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם, אַף אֲנִי פּוֹרֵשׁ מֵהֶם. וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וְגוֹ׳

הַרְחֵק. רַבִּי יִצְחָק אָמַר: מִיל כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינוֹ כְּאַלְפַּיִם אַמָּה (יהושע ג, ד). וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה׳ יֵצֵא. מִכָּאן שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְטַלְטֵל עַצְמוֹ לֵילֵךְ לִלְמֹד. וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יָקוּמוּ. מִכָּאן שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לַעֲמֹד לִפְנֵי הַזָּקֵן וּמִלִּפְנֵי חָכָם וְאַב בֵּית דִּין וְגָמֶלְךָ, וִיהֵא עוֹמֵד עַד שֶׁיִּכָּנֵס מְמֻנֶּה.

וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה. רַבִּי אָמִי דָּרַשׁ לְשֶׁבַח, טוֹבָא לְיַנּוּקָא דְּהָא כְּדֵין יַנְקִין. רַבִּי יִצְחָק דָּרַשׁ לִגְנַאי: הָיוּ מִסְתַּכְּלִין מֵאֲחוֹרָיו וְאָמְרִין, חֲמֵי שָׁקֵה, חֲמֵי צַוָּארֵהּ, חֲמֵי שָׁקֵה, אָכִיל מִדִּידָן, שָׁתֵי מִדִּידָן.

וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה׳ יֵצֵא (שמות לג, ז). כָּל מְבַקֵּשׁ מֹשֶׁה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כָּל מְבַקֵּשׁ ה׳. מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל הַמְקַבֵּל פְּנֵי זָקֵן כְּאִלּוּ מְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה׳. אֲפִלּוּ הַמַּלְאָכִים וְהַשָּׂרָפִים וְהָאוֹפַנִּים הָיוּ מְבַקְּשִׁים אוֹתוֹ וְאוֹמְרִים אֵלּוּ לָאֵלּוּ, חֲרֵי הוּא בְּמִשְׁכָּנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל, וְהָיוּ רוֹאִין שֶׁהַשְּׁכִינָה נִגְלֵית עַל מֹשֶׁה, וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ. וְדִבֶּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים (שמות לג, נט). אֵין אָנוּ יוֹדְעִין אִם הַשָּׂפָל הִגְבִּיהַּ עַצְמוֹ, אִם הַגָּבוֹהַּ הִשְׁפִּיל. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כִּבְיָכוֹל גַּבֵּהוּתוֹ שֶׁל עוֹלָם הִרְכִּין עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרֶד ה׳ בָּאֹהֶל.

וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה. אָמַר לוֹ: לֹא אָמַרְתִּי לְךָ כְּשֶׁאֶהְיֶה אֲנִי בְּכַעַס עֲלֵיהֶם, וְאַתָּה חֲוֵי בְּרָצוֹן. וּכְשֶׁאַתָּה בְּכַעַס, אֲנִי בְּרָצוֹן. וְעַכְשָׁו אֲנִי וְאַתָּה עֲלֵיהֶם בְּכַעַס, לֹא יִהוּ שְׁנֵי פָּנִים עֲלֵיהֶם בְּכַעַס. לְכָךְ נֶאֱמַר: וְדִבֶּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים. חֲזַר אֵצְלָן. וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה (שמות לג, טו). אַל תְּהִי קוֹרֵא וְשָׁב, אֶלָּא וְשׁוּב אֶל הַמַּחֲנֶה. וְאִם לָאו, וּמִשָּׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן. חֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת תַּחְתֶּיךָ.

אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, רְאֵה שֶׁאֲפִלּוּ בְּכַעַסְךָ אַתָּה מְפַיְּסֵנִי עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה׳ רְאֵה אַתָּה אוֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת הָעָם הַזֶּה. רְאֵה שֶׁאֵין אַתָּה יָכוֹל לְהָזִיז אַהֲבָתְךָ מֵהֶם. וְעַתָּה אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ.

אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: דְּבָרִים גְּדוֹלִים גָּזַרְתָּ, וְעָשִׂיתִי גְּזֵרָתְךָ לִמְחֹל עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל וְסָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ. וְאַף עַכְשָׁו אֲנִי עוֹשֶׂה רְצוֹנְךָ, פָּנַי יֵלֵכוּ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים וְגוֹ', וּבַמֶּה יִוָּדַע אֵפוֹא וְגוֹ'

אָמַר לוֹ: אֲמוּת הָעוֹלָם מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּשָׂרִים, וְאָנוּ כָּךְ. וּמָה הֶפְרֵשׁ בֵּינֵינוּ לְבֵינָם? אָמַר לוֹ: חַייֶךָ, אֲנִי עוֹשֶׂה רְצוֹנְךָ, פָּנַי יֵלֵכוּ.

וְעַתָּה אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא. וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי (שמות לג, כא). אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲלַפְתָּא: הִנֵּה אֲנִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה אֵינוֹ אוֹמֵר, אֶלָּא הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי, מְקוֹמִי טְפֵלָה לִי וְאֵין אֲנִי טָפֵל לִמְקוֹמִי. וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי, טוּבִי וְכָל טוּבִי, מִדַּת הַטּוֹב וּמִדַּת פֶּרְעָנוּת. וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן (שמות לג, יט) וְגוֹ'.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, הֶרְאָה לוֹ כָּל אוֹצָרוֹת שֶׁל מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל צַדִּיקִים, שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי מַעֲשָׂיו. וְהוּא שׁוֹאֵל הָאוֹצָר הַזֶּה שֶׁל מִי הוּא. וְהוּא אוֹמֵר: שֶׁל עוֹשֶׂה צְדָקוֹת. וְהָאוֹצָר הַזֶּה שֶׁל מִי הוּא, וְהוּא אוֹמֵר שֶׁל בַּעֲלֵי תוֹרָה. וְהָאוֹצָר הַזֶּה שֶׁל מִי הוּא, שֶׁל מְכַבְּדֵיהֶם. וְהוּא מַרְאֶה לוֹ אוֹצָר גָּדוֹל מִכֻּלָּם. הוּא אוֹמֵר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הָאוֹצָר הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁל מִי. אוֹמֵר לוֹ: מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַעֲשִׂים טוֹבִים, אֲנִי נוֹתֵן לוֹ מִשְׂכָּרוֹ. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ, חִנָּם אֲנִי עוֹשֶׂה וְנוֹתֵן לוֹ מִזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם.

דָּבָר אַחֵר, וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן. אֲשֶׁר נָחוֹן אֵין כְּתִיב אֶלָּא אֶת אֲשֶׁר אָחֹן, לְמִי שֶׁמִּתְבַּקֵּשׁ לוֹ, וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן (שמות לג, כ), לְמִי שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לָחֹן. וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם. וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת. בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה לַעֲמֹד עַל מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל צַדִּיקִים וְעַל שַׁלְוָתָן שֶׁל רְשָׁעִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת פָּנַי. וְאֵין פָּנַי הָאָמוּר כָּאן אֶלָּא לְשׁוֹן שַׁלְוָתָן שֶׁל רְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו וְגוֹ' (דברים ז, י). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: וַהֲסִרֹתִי אֶת כַּפִּי, בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵינִי מַרְאֶה לְךָ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל יִרְאֵי שְׁמִי. אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא, וּמֵעוֹלָם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה לוֹ (ישעיה סד, ג).

כח **וַיֹּאמֶר** ה' אֶל מֹשֶׁה פְּסָל לְךָ. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, הַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה עַד כַּמָּה חַיָּב לִקְרוֹת. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: הַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה, לֹא יִפְחֹת מִשְּׁלֹשָׁה פְּסוּקִים, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שֶׁבִּזְכוּתָן נִתְּנָה תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָהָר לֵאמֹר (שמות יט, ג). וּמִנַּיִן שֶׁנִּקְרְאוּ אָבוֹת הָרִים? שֶׁנֶּאֱמַר: שִׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב ה' וְהָאֲתָנִים (מיכה ו, ב) לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לִשְׁמֹר אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנַּפְשׁוֹ הוּא מְשַׁמֵּר. אָמַר רַבִּי תַּנְחוּם בַּר חֲנִילַאי: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: בְּתִי בְיָדְךָ וּבְתֵךְ בְּיָדִי. בְּתִי בְיָדְךָ, זוֹ הַתּוֹרָה. וּבְתֵךְ בְּיָדִי, זוֹ הַנֶּפֶשׁ. וּכְתִיב: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי (איוב יב, י). אִם אַתָּה מְשַׁמֵּר אֶת שֶׁלִּי, אֲנִי מְשַׁמֵּר אֶת שֶׁלְּךָ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ (דברים ד, ט).

וְכָל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה נַעֲשֶׂה רֹאשׁ וָמֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ, בִּי שָׂרִים יָשֹׂרוּ (משלי ח, טו-טז). וְכֵן בְּמֹשֶׁה לְפִי שֶׁעָסַק בַּתּוֹרָה נַעֲשָׂה רֹאשׁ וָמֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ (דברים לג, ה). וּמִנַּיִן שֶׁיִּגַּע הַרְבֵּה בַּתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה (שמות לד, כח). בַּיּוֹם הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְלַמְּדוֹ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, וּבַלַּיְלָה הָיָה מְלַמְּדוֹ הַמִּשְׁנָה עַל פֶּה. לַסּוֹף, כֵּיוָן שֶׁנְּתַן לוֹ אֶת הַלּוּחוֹת, יָרַד וּמָצָא שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל. מִיָּד שִׁבֵּר אֶת הַלּוּחוֹת וְרָדָה אֶת הַסְּרוּחִין וּבִקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, וְלֹא הִנִּיחַ מֹשֶׁה זְוִית לְמַעְלָה שֶׁלֹּא נִתְחַבֵּט עָלֶיהָ, עַד שֶׁנִּתְרַצָּה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאָמַר מֹשֶׁה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, תֵּן לָהֶם לוּחוֹת שְׁנִיּוֹת. אָמַר לוֹ: הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מַעֲשֵׂה יָדַי וְאַתָּה שִׁבַּרְתָּ אוֹתָם, וְעַכְשָׁו אַתָּה עֲשֵׂה אַחֵרִים תַּחְתֵּיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחֹת וְגוֹ'.

כט **פְּסָל** לְךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר (משלי י, כב). זוֹ בִּרְכַּת אֱלִישָׁע בַּמַּיִם, שֶׁאָמַר: כֹּה אָמַר ה' לֹא תִרְאוּ רוּחַ וְלֹא תִרְאוּ גֶּשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם (מלכים ב ג, יז). מַה כְּתִיב שָׁם, וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה (מלכים ב ג, כ). מִי שֶׁהוּא אוֹמֵר בַּבֹּקֶר, אוֹמֵר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה. אָמַר רַבִּי תַּנְחוּמָא: שֶׁטֶף שֶׁל גְּשָׁמִים יָרַד בַּדָּרוֹם בַּבֹּקֶר, וּבָאוּ לָהֶם הַמַּיִם כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה. וֶהֱוֵי בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר. וְלֹא יוֹסֵף עֶצֶב עִמָּהּ (משלי י, כב), שֶׁלֹּא רָאוּ לֹא רוּחַ וְלֹא גֶּשֶׁם וְנִתְמַלֵּא הַנַּחַל מַיִם.

דָּבָר אַחֵר, בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר, זוֹ בִּרְכַּת אֵלִיָּהוּ בְּבֵית הַצָּרְפִית, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר (מלכים א יז, טז). כַּמָּה כַּדִּין הָיוּ שָׁם מַסְפִּיקִין. וְכַמָּה טְחוּנִין קֶמַח הָיוּ, וְכַד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה. וֶהֱוֵי, בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר, וְלֹא יוֹסֵף עֶצֶב עִמָּהּ. שֶׁמִּתּוֹךְ בֵּיתָהּ הָיְתָה בִּרְכָתָהּ.

דָּבָר אַחֵר, בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר, זוֹ בִּרְכַּת מֹשֶׁה, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחֹת, וְהֶרְאָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַחְצָב שֶׁל סַנְפִּירִינוֹן בְּתוֹךְ אָהֳלוֹ וּפָסַל מִמֶּנּוּ, וְאָמַר פְּסָל לְךָ, הַפְסֹלֶת שֶׁלְּךָ, וּמִשָּׁם נַעֲשָׂה מֶלֶךְ. מִכָּאן אַתְּ לָמֵד, שֶׁכָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, פַּרְנָסָתוֹ מִן הַתּוֹרָה וּמִתְעַשֵּׁר וּמַצְלִיחַ. שֶׁכֵּן אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ: כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ (יהושע א, ח). וְלֹא יוֹסֵף עֶצֶב עִמָּהּ, שֶׁלֹּא נִצְטַעֵר לֵילֵךְ לְמָקוֹם אַחֵר, אֶלָּא מִתּוֹךְ אָהֳלוֹ זָמַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

ל **פָּסָל** לְךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה (משלי טז, יד). חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל, נִזְדַּוְּגוּ לְמֹשֶׁה חֲמִשָּׁה מַלְאֲכֵי חַבָּלָה. כֵּיוָן שֶׁבִּקֵּשׁ רַחֲמִים וְהִזְכִּיר זְכוּת אָבוֹת, נִסְתַּלְּקוּ מִמֶּנּוּ. כֵּיוָן שֶׁשִּׁבֵּר אֶת הַלּוּחוֹת, נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. וּמָה רָאָה מֹשֶׁה לְשַׁבֵּר אֶת הַלּוּחוֹת? מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָלַךְ לִמְדִינַת הַיָּם, וְהִנִּיחַ אִשְׁתּוֹ עִם הַשְּׁפָחוֹת. וּמִתּוֹךְ שֶׁהָיְתָה עִמָּהֶם, יָצָא עָלֶיהָ שֵׁם רָע. שָׁמַע הַמֶּלֶךְ וּבִקֵּשׁ לְהָרְגָהּ. שָׁמַע שׁוֹשְׁבִינָהּ, עָמַד וְקָרַע כְּתֻבָּתָהּ, אָמַר: אִם יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כָּךְ וְכָךְ עָשְׂתָה אִשְׁתִּי, נֹאמַר לוֹ: עֲדַיִן אֵינָהּ אִשְׁתְּךָ. בָּדַק הַמֶּלֶךְ אַחֲרֶיהָ וְלֹא מָצָא בָּהּ עֶרְוַת דָּבָר אֶלָּא הַשְּׁפָחוֹת הֵם הָיוּ שֶׁקִּלְקְלוּ. מִיָּד נִתְרַצָּה לָהּ. אָמַר לוֹ שׁוֹשְׁבִינָהּ, מָרִי, עֲשֵׂה לָהּ כְּתֻבָּה אַחֶרֶת שֶׁנִּתְקָרְעָה הָרִאשׁוֹנָה. אָמַר לוֹ: אַתָּה קָרַעְתָּ אוֹתָהּ, לְךָ וְהָבֵא אֶת הַנְּיָר מִשָּׁלְךָ וַאֲנִי כּוֹתֵב כְּתָב יָדִי. אַף כָּךְ, כֵּיוָן שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֵגֶל, הָיָה בְּלִבּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר לְמֹשֶׁה, לְךָ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ. אָמַר לוֹ: הֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: הַמַּעֲשֶׂה יוֹכִיחַ, יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ (ישעיה א, ג). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאוֹתוֹ הָעֵגֶל: מִי עָשָׂה אוֹתְךָ. אָמַר לוֹ: חָמוֹר, הָעֵרֶב רַב שֶׁיָּצְאוּ עִם יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שֶׁכָּתוּב בָּהֶם: אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם (יחזקאל כג, כ). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא אָמַרְתִּי לְךָ, לֶךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁהֵן עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל. אֲבָל עַמִּי לֹא עָשׂוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: יִשְׂרָאֵל לֹא יָדָע, עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן (ישעיה א, ג). מִיָּד קָפַץ מֹשֶׁה וְלָמַד עֲלֵיהֶם סַנֵּגוֹרְיָא, אָדוֹנָי אֱלֹקִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגְדֻלָּךְ (דברים ט, כו). עָמַד וְשִׁבֵּר אֶת הַלּוּחוֹת. כֵּיוָן שֶׁנִּתְרַצָּה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר לוֹ: פְּסָל לְךָ שְׁנֵי לֻחֹת.

וְלָמָּה שִׁבְּרָן? אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: דָּרַשׁ מֹשֶׁה קַל וָחֹמֶר, אָמַר: וּמַה פֶּסַח שֶׁהִיא מִצְוָה אַחַת, לֹא נִתְּנָה לְעוֹבְרֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכֵּן כְּתִיב: כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ (שמות יב, מג). כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, אֵינוֹ דִין שֶׁלֹּא תִּנָּתֵן לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה? לְכָךְ שִׁבְּרָן.

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ לְשַׁבְּרָן. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כָּל יָמִים שֶׁהָיָה הַכְּתָב עַל הַלּוּחוֹת, לֹא הָיָה מֹשֶׁה מַרְגִּישׁ בָּהֶם. כֵּיוָן שֶׁפָּרַח הַכְּתָב, נִמְצְאוּ כְּבֵדִים עַל יָדָיו וְהִשְׁלִיכָם וְנִשְׁתַּבְּרוּ. דָּבָר אַחֵר: לָמָּה שִׁבְּרָן? כֵּיוָן שֶׁרָאָה מֹשֶׁה שֶׁנִּתְחַיְּבוּ כְּלָיָה, בִּקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים. אָמַר: כָּתוּב בַּלּוּחוֹת, וּזְבַח לָאֱלֹהִים יָחֳרָם (שמות כב, יט). אָמַר: חֲרִימִי מִשֶּׁבִּרְתָּן וְאֹמַר לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד עַכְשָׁו לֹא הָיוּ יוֹדְעִין עִנְשׁ עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאִלּוּלֵי כֵן לֹא הָיוּ עוֹשִׂין.

לא **פָּסָל** לְךָ. אֵימָתַי יָרַד מֹשֶׁה מִן הָהָר? אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם, מֵאָה וְעֶשְׂרִים יוֹם עָשָׂה מֹשֶׁה אֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כֵּיצַד? בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' (שמות יט, א). בְּשִׁשָּׁה בַּחֹדֶשׁ נָתַן לָהֶם עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וּכְתִיב בּוֹ: וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים (שמות יט, ב). וְעָשָׂה שָׁם אַרְבָּעִים יוֹם, עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִסִּיוָן וְשִׁשָּׁה עָשָׂר מִתַּמּוּז, הֲרֵי אַרְבָּעִים יוֹם. יָרַד בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז, רָאָה אֶת הָעֵגֶל וְשִׁבֵּר אֶת הַלּוּחוֹת, וְרִדָּה אֶת הַסְּרוּחִין שְׁמוֹנָה עָשָׂר וְתִשְׁעָה עָשָׂר. וְחָזַר וְעָלָה בְּעֶשְׂרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל ה' וְגוֹ'. וּכְתִיב: וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וְגוֹ', עָשָׂה שָׁם עֲשָׂרָה מִן תַּמּוּז וְכָל חֹדֶשׁ אָב, הֲרֵי אַרְבָּעִים יוֹם. עָלָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֱלוּל כְּשֶׁאָמַר לוֹ פְּסָל לְךָ וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְגוֹ', וַיִּפְסֹל וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַּבֹּקֶר וַיַּעַל. עָשָׂה שָׁם אֱלוּל כֻּלּוֹ וַעֲשָׂרָה מִתִּשְׁרֵי וְיָרַד בֶּעָשׂוֹר. וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִים בִּתְפִלָּה וְתַעֲנִית, וּבוֹ בַּיּוֹם נֶאֱמַר לוֹ לְמֹשֶׁה: סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ (במדבר יד, כ). וּקְבָעוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סְלִיחָה וּמְחִילָה לְדוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר (ויקרא טז, ל). וּמִיָּד צִוָּה לוֹ לְמֹשֶׁה, וְעָשׂוֹ לִי מִקְדָּשׁ.

פְּסָל לְךָ וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר. כָּךְ בָּרִאשׁוֹנָה, וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹת הַבֹּקֶר וְגוֹ' (שמות כה, ח). וְכָאן: וְגַם אִישׁ אַל יֵרָא. הַלּוּחוֹת רִאשׁוֹנוֹת עַל שֶׁנִּתְּנוּ בְּפַחְדֵי, לְפִיכָךְ שָׁלְטָה בָּהֶם עַיִן הָרַע וְנִשְׁתַּבְּרוּ. וְכָאן אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין לְךָ פָּחָה מִן הַצְּנִיעוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת (מיכה ו, ח).

לב **וַיֵּרֶד** ה' בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב. אַשְׁרֵי מֹשֶׁה שֶׁנִּכְנַס לְמָקוֹם שֶׁאֵין מַלְאָךְ וְשָׂרָף יָכוֹל לִכָּנֵס. תֵּרִין אָמוֹרָאִין, חַד אָמַר: מֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל, הָיָה מֹשֶׁה מְהַלֵּךְ בָּרָקִיעַ כַּקּוֹלְיָאס הַזֶּה, עַד שֶׁעָלָה אֵצֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם. וַיִּעֲבֹר ה' עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא (שמות לד, ו). לְמֵד מֹשֶׁה הֵיאַךְ יִלְמַד סַנֵּגוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ: אָמַרְתָּ לִי זְכוּת אָבוֹת, זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ. וְאִלּוּ לֹא הָיָה לָהֶם זְכוּת הָיִיתִי מְאַבְּדָן? אֶלָּא מִכָּאן וּלְהַבָּא הֱוֵי אוֹמֵר, ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנּוּן וְגוֹ'. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה לִמַּדְתִּי לְמֹשֶׁה סַנֵּגוֹרְיָא. וְלָעָתִיד אֲנִי מְדַבֵּר בְּצִדָּקָה וְגוֹ'. (ישעיה סג, א).

לג **וַיֹּאמֶר** ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתָב לְךָ. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בְּהֶעְלֵם אֶחָד בַּשַּׁבָּת, מַהוּ שֶׁיְּהֵא חַיָּב. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בְּהֶעְלֵם חַיָּב, שֶׁהוּא רוֹשֵׁם, וּמְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: הֱווּ זְהִירִין בִּכְבוֹד שַׁבָּת, שֶׁבּוֹ נִתְּתִי מִמְּלֹאכֶת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בוֹ שָׁבַת (בראשית ב, ג).

מַעֲשֶׂה בְּטוּרְנוּסְרוּפוּס הָרָשָׁע שֶׁפָּגַע בְּרַבִּי עֲקִיבָא, אָמַר לוֹ: מַה יּוֹם מִיּוֹמִים. אָמַר לוֹ: וּמָה גְּבַר מִגְּבִרִין. אָמַר לוֹ: מָה אָמַרְתִּי לְךָ, וּמָה אָמַרְתָּ לִי. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא: אָמַרְתָּ לִי, מַאי שְׁנָא יוֹם שַׁבָּת מִשְּׁאָר יָמִים. וְאָמַרְתִּי לְךָ, מַאי שְׁנָא טוּרְנוּסְפוּרוּפוּס מִן שְׁאָר גְּבִרִין. אָמַר לוֹ: אֲנִי, מֶלֶךְ מְלָכִים רָצָה לְכַבְּדֵנִי.

אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא: וּמֶלֶךְ הַמְּלָכִים רָצָה שֶׁיְּכַבְּדוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת. אָמַר לוֹ: וְאִם כֵּן לָמָּה הוּא עוֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה. אָמַר לוֹ: וְאֵיזוֹ מְלָאכָה עוֹשֶׂה בּוֹ. אָמַר לוֹ: כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בַּחֹל עוֹשֶׂה בְּשַׁבָּת, מַשִּׁיב רוּחוֹת, מַעֲלֶה עֲנָנִים, מוֹרִיד גְּשָׁמִים, מַזְרִיחַ חַמָּה וּלְבָנָה, מְדַשֵּׁן פֵּרוֹת, עוֹנֶה חַיּוֹת כִּימוֹת הַחֹל. אָמַר לוֹ: יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁאַתָּה בָּקִי בְּתוֹרָתָן שֶׁל עִבְרִים. שְׁנַיִם הַדָּרִין בְּחָצֵר אֶחָד, אִם אֵין זֶה נוֹתֵן עֵרוּב וְזֶה נוֹתֵן עֵרוּב, שְׁמָא מֻתָּרִין הֵם לְטַלְטֵל בְּשַׁבָּת.

אֲבָל אִם דָּר אָדָם אֶחָד בֶּחָצֵר אֶחָד גָּדוֹל, אֲפִלּוּ כְּאַנְטוֹכְיָא, הוּא מְטַלְטֵל בַּחֲצֵרוֹ. לְפִי שֶׁאֵין לְאַחֵר רְשׁוּת עִמּוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִתְבָּרַךְ זִכְרוֹ, הַשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ וְהָאָרֶץ הֲדוֹם רַגְלָיו, מָלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ, וְאֵין לְאַחֵר רְשׁוּת עִמּוֹ, לְפִיכָךְ מְטַלְטֵל בְּעוֹלָמוֹ. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא אוֹכְלֵי הַמָּן מְעִידִין, שֶׁבְּכָל יְמוֹת הַשַּׁבָּת הָיָה יוֹרֵד וּבְשַׁבָּת לֹא הָיָה יוֹרֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי שַׁבָּת וְגוֹ' (שמות טז, כה). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהָרֵי מַעֲלֵי הַמֵּת בִּזְכוּרוֹ מְעִידִין עָלָיו, שֶׁבְּכָל יְמוֹת הַשַּׁבָּת עוֹלֶה, וּבְשַׁבָּת אֵינוֹ עוֹלֶה. וְאִם אֵין אַתָּה מַאֲמִין, צֵא וּבְדֹק בְּאָבִיךָ, שְׁחִיק טַמְיָא.

אֲזַל בְּחַד בְּשַׁבָּא אֲקִימֵהּ, בִּתְרִין אֲקִימֵהּ, בִּתְלָתָא אֲקִימֵהּ, בְּאַרְבְּעָה בְּחַמְשָׁה וּבְמַעֲלֵי שַׁבְּתָא אֲקִימֵהּ, בְּשַׁבְּתָא לָא קָם, בְּחַד בְּשַׁבְּתָא אֲקִימֵהּ. אֲמַר לֵהּ. מִן דְּמֵיתְתָּ אִתְעֲבִידְתָּ יְהוּדָאֵי דְּאַתְּ נָטַר שַׁבְּתָא. אָמַר לוֹ: בְּנִי, כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת אֶצְלְכֶם כְּתִקְנָהּ, בָּא לְכָאן וּמְשַׁמְּרָהּ בְּעַל כָּרְחוֹ. אָמַר לוֹ: וּמַה מְּלָאכָה יֵשׁ אֶצְלְכֶם בִּימוֹת הַחֹל. אָמַר לוֹ: כָּל יְמוֹת הַשַּׁבָּת אָנוּ נְדוֹנִין, וּבְשַׁבָּת אָנוּ נוֹחִין, וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת עַד שֶׁהַסָּדָרִים נִשְׁלָמִים. וּכְשֶׁהַסָּדָרִים נִשְׁלָמִים, מַלְאָךְ שְׁמוֹ דּוּמָה שֶׁהוּא מְמֻנֶּה עַל הַנְּשָׁמוֹת, בָּא וְנוֹטֵל נִשְׁמָתָן שֶׁל אוֹתָם אֲנָשִׁים וּמְקַלְּעָן לָאָרֶץ, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: אֶרֶץ עֶפְתָּה כְּמוֹ אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא סְדָרִים (איוב י, כב). מַהוּ צַלְמָוֶת? צְאוּ לַמָּוֶת, שֶׁכְּבָר שָׁלְמוּ הַסְּדָרִים. אָמַר לוֹ: אִם כֵּן לָמָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה. אָמַר לוֹ: כָּזֶה שֶׁהוּא מְטַלְטֵל בַּחֲצֵרוֹ שֶׁל אַרְבַּע אַמּוֹת, וְלֹא עוֹד אֶלָּא נְהַר סַמְבַּטְיוֹן מֵעִיד שֶׁבְּכָל יָמִים הוּא מוֹשֵׁךְ אֲבָנִים וְחוֹל וּבְשַׁבָּת נִנּוֹחַ. אָמַר לוֹ: אִם אַתָּה מְבִיאֵי לֵהּ לְדוֹחְקָא. אָמַר לוֹ: וְהָא כְּתִיב: כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ (בראשית ב, ג).

רַבִּי פִּינְחָס בְּשֵׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר: אַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב בּוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ, יָכוֹל אוֹמֵר: מִמְּלֶאכֶת עוֹלָמוֹ שָׁבַת, אֲבָל לֹא שָׁבַת לֹא מִמַּעֲשֵׂיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים וְלֹא מִמַּעֲשֵׂיהֶם שֶׁל רְשָׁעִים, אֶלָּא פּוֹעֵל עִם אֵלּוּ וּמַרְאֶה לָאֵלּוּ מֵעֵין הַגְּמָא שֶׁלָּהֶם, וְלָאֵלּוּ מֵעֵין הַגְּמָא שֶׁלָּהֶם. וּמִנַּיִן שֶׁפֵּרֲעָנוּת רְשָׁעִים קָרוּי מְלָאכָה, שֶׁנֶּאֱמַר: פָּתַח ה' אֶת אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעְמוֹ כִּי מְלָאכָה הִיא (ירמיה נ, כה). וּמִנַּיִן שֶׁפְּעֻלָּתָן שֶׁל צַדִּיקִים קְרוּיָה מְלָאכָה. שֶׁנֶּאֱמַר: מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ (תהלים לא, כ).

הָא לָמַדְתָּ, שֶׁהַמִּתִים יוֹדְעִין אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בַּר נְחֶמְיָה: אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, שִׁמְרוּ אֶת הַשַּׁבָּת שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה. כְּתִיב בְּשַׁבָּת: שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, (דברים ה, יב). וּבַתּוֹרָה, כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן (דברים יא, כב). הַשַּׁבָּת נִתְּנָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה, רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת (שמות טז, כט). וְהַתּוֹרָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה.

לד **וַיֹּאמֶר** ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתָב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אֶכְתֹּב לוֹ רַבֵּי תּוֹרָתִי כְּמוֹ זָר נֶחְשָׁבוּ (הושע ח, יב). אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוֹם: כְּשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה כְּתָב לְךָ, בְּקֵשׁ מֹשֶׁה שֶׁתְּהֵא הַמִּשְׁנָה בִּכְתָב. וּלְפִי שֶׁצָּפָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם עֲתִידִין לְתַרְגֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְלִהְיוֹת קוֹרְאִין בָּהּ יְוָנִית, וְהֵם אוֹמְרִים אָנוּ יִשְׂרָאֵל.

וְעַד עַכְשָׁו הַמְּאזְנַיִם מְעַיָּן. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָאֻמּוֹת: אַתֶּם אוֹמְרִים שֶׁאַתֶּם בָּנַי, אֵינִי יוֹדֵעַ, אֶלָּא מִי שֶׁמִּסְטוֹרִין שֶׁלִּי אֶצְלוֹ, הֵם בָּנַי. וְאֵיזוֹ הִיא? זוֹ הַמִּשְׁנָה שֶׁנִּתְּנָה עַל פֶּה, וְהַכֹּל מִפִּי לְדֹרֹשׁ.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוֹם: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מָה אַתְּ מְבַקֵּשׁ שֶׁתְּהֵא הַמִּשְׁנָה בִּכְתָב. וּמַה בֵּין יִשְׂרָאֵל לָאֻמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶכְתֹּב לוֹ רַבֵּי תּוֹרָתִי. וְאִם כֵּן, כְּמוֹ זָר נֶחְשָׁבוּ. אֶלָּא תֵּן לָהֶם מִקְרָא בִּכְתָב, וּמִשְׁנָה עַל פֶּה.

כְּתָב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים, הֲרֵי מִקְרָא. כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הֲרֵי מִשְׁנָה עַל פֶּה. דָּבָר אַחֵר, כְּתָב לְךָ. מִכָּאן אָמְרוּ: הַמְתַרְגֵּם לַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה, אָסוּר לוֹ לְהִסְתַּכֵּל בַּתּוֹרָה וּלְתַרְגֵּם. וְהַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה, אָסוּר לוֹ לִתֵּן עֵינָיו חוּץ מִן הַתּוֹרָה, שֶׁלֹּא נִתְּנָה הַתּוֹרָה אֶלָּא בִּכְתָב, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכָתַבְתִּי עַל הַלּוּחוֹת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר לְמִתַּרְגֵּם לְעֵין בַּתּוֹרָה וּלְתַרְגֵּם שֶׁנֶּאֱמַר: כְּתָב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים, הֲרֵי הַמִּקְרָא. כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים, תַּרְגּוּם שֶׁנִּתַּן עַל פֶּה.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שָׁלוֹם, כְּתָב לְךָ וְגוֹ'. כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית. עַל יְדֵי מָה אֲנִי כוֹרֵת עִמְּךָ בְּרִית. עַל יְדֵי כְּתָב לְךָ, וְעַל יְדֵי עַל פִּי. אִם קִיַּמְתָּ שֶׁבִּכְתָב בִּכְתָב וְאֶת שֶׁבְּעַל פֶּה עַל פֶּה, כְּאִלּוּ עִמְּךָ כָּרַתִּי בְּרִית. וְאִם שִׁנִּיתָ, לֹא כָּרַתִּי עִמְּךָ בְּרִית.

לה **דָּבָר** אַחַר, כְּתָב לְךָ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב. יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ (משלי ה, יז). מַהוּ? כְּשֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, נִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה עַד שֶׁנִּתְרַצָּה לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: רִבּוֹנִי, הַחֲזֵר לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה. אָמַר דָּוִד: הָשִׁיבָה לִי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ (תהלים נא, יד). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הֵיאַךְ אֲנִי מַחֲזִירָהּ לָהֶם. אִתְמוֹל אָמְרוּ בְּסִינַי כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה (שמות כד, ז), וּבְמָקוֹם שֶׁתִּקְּנוּ בּוֹ קִלְקְלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: יַעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחֹרֵב (תהלים קו, יט). אַחַר כָּל הַנְּפִים וְנִפְלָאוֹת

שֶׁעָשִׂיתִי לָהֶם בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם וְרָאוּ כְּבוֹדִי בְּסִינַי שֶׁיָּרְדוּ כַּמָּה רִבְבוֹת מַלְאָכִים וְקִשְּׁרוּ לָהֶם עֲטָרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֶׁךָ (יחזקאל טז, יב), וְאַחַר כָּךְ עָשׂוּ עֶגֶל בְּחוֹרֵב, לְשָׁעָה קַלָּה שְׁכֵחוּנִי,

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא בַּמִּדְבָּר אֲנִי הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם מִיטָּטוֹר, וַה' הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם (שמות יג, כא), מַשְׁפִּיל לָהֶם אֶת הַגְּבֹהִים, וּמַגְבִּיהַּ אֶת הָעֲמָקִים, וְהִמְטַרְתִּי לָהֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וְהַיָּם מַעֲלֶה לָהֶם שַׂלְוִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּגְּז שַׂלְוִים מִן הַיָּם (במדבר יא, לא), לֹא חָסְרוּ דָּבָר, וְאַחַר כָּל זֹאת עָשׂוּ עֶגֶל, אֵינִי מַחֲזִיר אֶת הַלּוּחוֹת לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. כֵּיוָן שֶׁהִטְרִיחַ הַרְבֵּה. אָמַר לוֹ: כְּתָב לְךָ, (שמות לד, כז) לְךָ אֲנִי נוֹתְנָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים וּלְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אִתָּךְ (משלי ה, יז). וּמִתּוֹךְ עַיִן טוֹבָה שֶׁהָיָה בּוֹ בְּמֹשֶׁה, נְתָנָהּ לְיִשְׂרָאֵל. וּלְפִיכָךְ נִכְתְּבָה עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: זִכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי (מלאכי ג, כב).

זוֹ אֶחָד מִשִּׁלְשָׁה דְּבָרִים שֶׁנָּתַן מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹ עֲלֵיהֶן, הַתּוֹרָה וְהַדִּינִים וְיִשְׂרָאֵל. רַבִּי חִיָּא בַּר יוֹסֵי אָמַר, אַף הַמִּשְׁכָּן נָתַן מֹשֶׁה נַפְשׁוֹ עָלָיו וְנִקְרָא עַל שְׁמוֹ. דְּאָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר יוֹסֵי, כָּל שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים הָיָה מֹשֶׁה מְפָרְקוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים בְּכָל יוֹם וְקוֹבְעוֹ. רַבִּי חִיָּא הַגָּדוֹל אָמַר, שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: תָּקִים (שמות מ, ב), הוּקַם (שמות מ, יז), וַיָּקֶם (שמות מ, יח).

רְאֵה כַּמָּה הָיָה יָגֵעַ בּוֹ. וְאִם תֹּאמַר, שֶׁשִּׁבְּטוֹ שֶׁל לֵוִי הָיוּ מְסַיְּעִים אוֹתוֹ, לָאו. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: מֹשֶׁה בְּעַצְמוֹ הָיָה מְפָרְקוֹ וְקוֹבְעוֹ, וְלֹא סִיְּעוֹ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן (במדבר ז, א), בְּיוֹם כַּלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה. וּלְפִי שֶׁיָּגַע בּוֹ, נִקְרָא עַל שְׁמוֹ. וְאַף הַתּוֹרָה לְפִי שֶׁיָּגַע בָּהּ, נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: כְּתָב לְךָ.

לו **וַיְהִי** שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה. מִנַּיִן הָיָה יוֹדֵעַ מֹשֶׁה אֵימָתַי יוֹם. אֶלָּא כְּשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מְלַמְּדוֹ תוֹרָה בִּכְתָב, הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא יוֹם. וּכְשֶׁהָיָה מְלַמְּדוֹ עַל פֶּה מִשְׁנָה וְתַלְמוּד, הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא לַיְלָה. לְפִי שֶׁהַיּוֹם וְלַיְלָה שָׁוִין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וּנְהוֹרָא עִמֵּהּ שְׁרֵא (דניאל ב, כב). וּכְתִיב: גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָּ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה (תהלים קלט, יב). וְעוֹד מִנַּיִן הָיָה יוֹדֵעַ בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה. כְּשֶׁהָיָה רוֹאֶה הַמַּזָּלוֹת כּוֹרְעִין וּמִשְׁתַּחֲוִין, הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא יוֹם. וּכְשֶׁהָיָה רוֹאֶה הַחַמָּה מִשְׁתַּחֲוָה, הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא לַיְלָה. דִּכְתִיב: וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים (נחמיה ט, ו).

לז **וַיְהִי** בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי, וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן. מִנַּיִן זָכָה מֹשֶׁה לְקַרְנֵי הַהוֹד. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: מִן הַמְּעָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר (שמות לג, כב). נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כַּף יָדוֹ עָלָיו, וּמִשָּׁם זָכָה לְקַרְנֵי הַהוֹד. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזּוֹ (חבקוק ג, ד).

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שִׁבְשָׁעָה שֶׁהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְלַמְּדוֹ תוֹרָה, מְנִיצוֹצוֹת שֶׁיָּצְאוּ מִפִּי הַשְּׁכִינָה נָטַל קַרְנֵי הַהוֹד. וְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר, הַלּוּחוֹת אָרְכָן שִׁשָּׁה טְפָחִים, וְרָחְבָּן שִׁלְשָׁה טְפָחִים, וְהָיָה מֹשֶׁה מַחֲזִיק בִּשְׁנֵי טְפָחִים, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּשְׁנֵי טְפָחִים, וְטִפְחַיִם רֶוַח בָּאֶמְצַע, מִשָּׁם נָטַל מֹשֶׁה קַרְנֵי הַהוֹד.

רַב שְׁמוּאֵל אָמַר, עַד שֶׁמֹּשֶׁה כוֹתֵב אֶת הַתּוֹרָה, נִשְׁתַּיֵּר בַּקָּלְמוֹס קִמְעָא וְהֶעֱבִירוֹ עַל רֹאשׁוֹ, וּמִמֶּנּוּ נַעֲשׂוּ לוֹ קַרְנֵי הַהוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן. כָּל הוֹד שֶׁנָּטַל, מִמַּתַּן שְׂכָר אֲבָל הַקֶּרֶן, קֵיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזּוֹ. וּכְשֶׁיִּטְלוּ הַצַּדִּיקִים מַתַּן שְׂכָרָן לָעוֹלָם הַבָּא, אוֹתָהּ שָׁעָה הוּא נוֹטֵל שְׂכָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה אֲדֹנָי אֱלֹקִים בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ, הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו (ישעיה מ, י).

ויקהל

א **וַיַּאמֶר** מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, עַד כַּמָּה חַיָּב אָדָם הַמְטַפֵּל בַּכְּלָאִים. כָּךְ תָּנֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ (ויקרא יט, יט), אֲפִלּוּ עַל גַּבֵּי מֵאָה כֵּלִים אָסוּר לוֹ לִלְבּוֹשׁ. אֲבָל אִם פֵּרַשׁ אוֹתוֹ תַּחְתָּיו בִּלְבָד שֶׁלֹּא יְהֵא נוֹגֵעַ בְּשָׂרוֹ בִּכְלָאַיִם, מֻתָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ. עָלֶיךָ לֹא יַעֲלֶה, אֲבָל אַתָּה מַצִּיעָן תַּחְתֶּיךָ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, שִׁמְרוּ מִצְוֹתַי וְחֻקּוֹתַי. לָמָּה, שֶׁשְּׁכַר מִצְוָה מִצְוָה, וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה. בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר, מִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. אָמַר רַבִּי מֵאִיר, עַל כָּל מִצְוָה שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָךְ לְשָׁמְרוֹ. עָשָׂה מִצְוָה אַחַת, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָךְ אֶחָד. עָשָׂה מִצְוֹת הַרְבֵּה, מוֹסְרִין לוֹ מַלְאָכִים הַרְבֵּה לְשָׁמְרוֹ, כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ וְגוֹ' (תהלים צא, יא). כָּל זְמַן שֶׁאָדָם מַרְבֶּה בַּמִּצְוֹת, הוּא קָנֶה שֵׁם טוֹב לְעַצְמוֹ. אַתְּ מוֹצֵא שְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ לְאָדָם, אֶחָד מַה שֶּׁקּוֹרְאִים לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ, וְאֶחָד מַה שֶּׁקּוֹרְאִין לוֹ בְּנֵי אָדָם, וְאֶחָד מַה שֶּׁקּוֹנֶה הוּא לְעַצְמוֹ. טוֹב מִכֻּלָּן מַה שֶּׁקּוֹנֶה הוּא לְעַצְמוֹ.

תֵּדַע לְךָ, שֶׁהֲרֵי בְּצַלְאֵל עַל יְדֵי שֶׁקָּנָה שֵׁם טוֹב, זָכָה שֶׁיַּעֲשֶׂה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וּכְתִיב: נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב, מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב (משלי כב, א). מִנַּיִן, מִמַּה שֶּׁקָּרְאוּ בְּעִנְיַן רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל.

זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ (קהלת ז, א). אָמְרוּ לִשְׁלֹמֹה, מַהוּ טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב. אָמַר לָהֶם: בְּשָׁעָה שֶׁאָדָם נוֹלָד, אֵין הַכֹּל יוֹדְעִין מִי הוּא. נִפְטָר בְּשֵׁם טוֹב, מַשְׁפִּיעַ מַעֲשִׂים טוֹבִים, בָּאִין יִשְׂרָאֵל מִטַּפְּלִין עִמּוֹ, עוֹשִׁין עִמּוֹ גְּמִילוּת חֶסֶד. מַכְרִיזִין שִׁבְחָם וְאוֹמְרִים: פְּלוֹנִי זֶה

כַּמָּה צְדָקוֹת כַּמָּה תוֹרָה כַּמָּה מִצְוֹת עָשָׂה, מִשְׁכָּבוֹ תְּהֵא עִם הַצַּדִּיקִים.

וְלָמָּה לֹא אָמַר, טוֹב שֵׁם מִיֵּין הַטּוֹב וּמִדְּבַשׁ הַטּוֹב, וְהִנִּיחַ כָּל הַמַּשְׁקִין וְאָמַר מִשֶּׁמֶן טוֹב. אֶלָּא מַה הַשֶּׁמֶן אַתָּה נוֹתֵן לְתוֹכוֹ מַיִם שֶׁהוּא עוֹלֶה וְצָף לְמָעְלָה אֲבָל שְׁאָר מַשְׁקִין אַתְּ נוֹתֵן לְתוֹכָן מַיִם וְהֵן בּוֹלְעִין, כָּךְ בַּעַל שֵׁם טוֹב.

דָּבָר אַחֵר, טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב. שֵׁם טוֹב עוֹלֶה, וְשֶׁמֶן טוֹב יוֹרֵד. שֵׁם טוֹב עוֹלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל, וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ (בראשית יב, ב). וְשֶׁמֶן טוֹב יוֹרֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל הָרֹאשׁ יֹרֵד (תהלים קלג, ב). שֶׁמֶן טוֹב, לְפִי שָׁעָה. וְשֵׁם טוֹב, לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ (תהלים עב, יז). וְכֵן אַתְּ אוֹמֵר בִּנְבִיאִים וַחֲכָמִים. שֶׁמֶן טוֹב כָּלָה, וְשֵׁם טוֹב אֵינוֹ כָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: שֵׁם עוֹלָם אֶתֵּן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת (ישעיה נו, ה).

שֶׁמֶן טוֹב, בַּעֲשִׁירִים. וְשֵׁם טוֹב, בַּעֲנִיִּים וּבַעֲשִׁירִים. שֵׁם טוֹב, בַּחַיִּים וּבַמֵּתִים. וְשֶׁמֶן טוֹב, בַּחַיִּים. שֶׁמֶן טוֹב, כַּמָּה הוֹלֵךְ, מִקֵּיטוֹן לְטַרְקְלִין. וְשֵׁם טוֹב, מִסּוֹף הָעוֹלָם עַד סוֹפוֹ. שֶׁמֶן טוֹב נוֹפֵל עַל הַמֵּת וְהוּא מַבְאִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ (קהלת י, א). וְשֵׁם טוֹב, נוֹפֵל עַל הַמֵּת וְאֵינוֹ מַבְאִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַל וַיִּשָּׁכֵב עַל הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל פִּיו וְעֵינָיו עַל עֵינָיו וְכַפָּיו עַל כַּפָּיו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיֶּלֶד (מלכים ב ד, לד). דָּבָר אַחֵר, שֶׁמֶן טוֹב נוֹפֵל עַל הַמַּיִם וְהוּא נִדָּח, שֵׁם אֵינוֹ נִדָּח, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר ה' לָדָג וַיָּקֵא אֶת יוֹנָה אֶל הַיַּבָּשָׁה (יונה ב, יא). דָּבָר אַחֵר, שֶׁמֶן טוֹב נוֹפֵל עַל הָאוּר וְהוּא נִשְׁרָף, וְשֵׁם טוֹב נוֹפֵל עַל הָאוּר וְאֵינוֹ נִשְׁרָף, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּאֵדֵין נָפְקִין שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ (דניאל ג, כו).

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן, מָצִינוּ שֶׁבַּעֲלֵי שֶׁמֶן טוֹב נִכְנְסוּ לִמְקוֹם הַחַיִּים וְיָצְאוּ מֵתִים. וּבַעֲלֵי שֵׁם טוֹב נִכְנְסוּ לִמְקוֹם הַמֵּתִים וְיָצְאוּ חַיִּים. נָדָב וַאֲבִיהוּא נִכְנְסוּ לְהַקְרִיב וְיָצְאוּ שְׂרוּפִים, וְהֵם מְשׂוּחִים בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה. וּכְתִיב: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם (ויקרא י, ב). חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה עָלוּ לְאַתּוּן נוּרָא וְיָצְאוּ חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּאֵדֵין נָפְקִין שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ מִן גּוֹא נוּרָא (דניאל ג, כו). וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ (קהלת ז, א). נוֹלְדָה מְרִים, אֵין הַכֹּל יוֹדְעִין. מֵתָה, נִסְתַּלֵּק הַבְּאֵר. נוֹלַד אַהֲרֹן, אֵין הַכֹּל יוֹדְעִין. מֵת, נִסְתַּלֵּק עַמּוּד הֶעָנָן. נוֹלַד בְּצַלְאֵל, אֵין הַכֹּל יוֹדְעִין. נִתְמַנָּה לִמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, יָדְעוּ אוֹתוֹ הַכֹּל. טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב, טוֹב שְׁמוֹ שֶׁל בְּצַלְאֵל מִבְּנֵי אַהֲרֹן שֶׁנִּמְשְׁחוּ בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה. שֶׁבְּצַלְאֵל, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵעִיד עָלָיו, רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל.

ב **וָאֲמַלֵּא** אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה, שֶׁכְּבָר הָיְתָה בּוֹ חָכְמָה. לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמַלֵּא חָכְמָה אֶלָּא לְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּבָר. מַטְרוֹנָה אַחַת שָׁאֲלָה אֶת רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲלַפְתָּא, מַהוּ שֶׁכָּתַב יֶהֱב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין (דניאל ב, כא). לַטַּפְּשִׁים הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר. אָמַר לָהּ: בִּתִּי, אִם יָבוֹאוּ אֶצְלֵךְ שְׁנַיִם, אֶחָד עָנִי וְאֶחָד עָשִׁיר, וְהֵן צְרִיכִין לִלְווֹת מִמֵּךְ מָמוֹן, לְאֵי זֶה מֵהֶם אַתְּ מַלְוֶה. אָמְרָה לוֹ: לֶעָשִׁיר. אָמַר לָהּ: וְלָמָּה. אָמְרָה לוֹ: שֶׁאִם יֶחְסַר, יִהְיֶה לוֹ מָמוֹן שֶׁיִּפְרָע. אֲבָל עָנִי, אִם יֹאבַד מְעוֹתַי, מֵהֵיכָן יִפְרָע. אָמַר לָהּ: יִשְׁמְעוּ אָזְנַיִךְ מַה שֶּׁפִּיךְ מְדַבֵּר. כָּךְ, אִם הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן חָכְמָה לְטַפְּשִׁין, הָיוּ יוֹשְׁבִין בְּבָתֵּי כְסָאוֹת וּבְמִבּוֹאוֹת מְטַנְּפוֹת וּבְבָתֵּי מֶרְחָצָאוֹת, וְאֵין מִתְעַסְּקִין בָּהּ. אֶלָּא נְתָנָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַחֲכָמִים, שֶׁיִּהוּ יוֹשְׁבִין בִּישִׁיבַת זְקֵנִים בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְעוֹסְקִין בָּהּ. לְכָךְ כְּתִיב: וָאֲמַלֵּא,

מִלֵּא מִי שֶׁהָיָה בּוֹ כְּבָר חָכְמָה, בְּתִבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בִּיהוֹשֻׁעַ, וַיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה (דברים לד, ט), שֶׁכְּבָר הָיָה בּוֹ. הַחֲנֻנְיָ הַזֶּה אָדָם הוֹלֵךְ לִקַּח מִמֶּנּוּ יַיִן אוֹ דְבַשׁ אוֹ שֶׁמֶן וּמֵרָיָס, כְּשֶׁהַחֲנֻנְיָ פִּקֵּחַ, מֵרִיחַ בַּכְּלִי. אִם הָיָה שֶׁל יַיִן, נוֹתֵן לְתוֹכוֹ יַיִן. וְכֵן כְּלִי שֶׁל שֶׁמֶן וְשֶׁל דְּבַשׁ וְשֶׁל מֵרָיָס. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁרוֹאֶה בָּאָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רוּחַ חָכְמָה מְמַלְאוֹ. הֵרֵי, וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ, שֶׁכְּבָר הָיָה בּוֹ.

ג **וַיֹּאמֶר** מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם (משלי ג, ד). מַהוּ חֵן. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה בָּהָר עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, הֶרְאָהוּ כָּל כְּלִי וּכְלִי הֵיאַךְ לַעֲשׂוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר אַתָּה מָרְאֶה (שמות כה, מ). וְהָיָה מֹשֶׁה סָבוּר שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה אֶת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁאָמַר לוֹ: וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים, וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן, וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ, וְעָשִׂיתָ פָּרֹכֶת, וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר, כָּךְ כָּל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. כֵּיוָן שֶׁסִּדֵּר לוֹ כָּל דָּבָר וְדָבָר, אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי יַעֲשֶׂה כָּל זֹאת. אָמַר לוֹ: רְאֵה קָרָאתִי בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל.

כְּשֶׁיָּרַד מֹשֶׁה אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, כָּךְ אָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לַעֲשׂוֹת לוֹ מִשְׁכָּן קְרָשִׁים וּמִזְבֵּחַ וְשֻׁלְחָן. אָמְרוּ לוֹ: וּמִי יַעֲשֶׂה כָּל זֹאת. אָמַר לָהֶם: בְּצַלְאֵל. הִתְחִילוּ יִשְׂרָאֵל מְרַנְּנִים עַל מֹשֶׁה וְאָמְרוּ, לֹא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן עַל יְדֵי בְּצַלְאֵל, אֶלָּא מֹשֶׁה מֵעַצְמוֹ מְמַנֶּה אוֹתוֹ, עַל שֶׁהוּא קָרוֹבוֹ, מֹשֶׁה מֶלֶךְ, וְאַהֲרֹן אָחִיו כֹּהֵן גָּדוֹל, בָּנָיו סְגָנֵי כְהֻנָּה, אֶלְעָזָר נָשִׂיא הַלֵּוִי, בְּנֵי קְהָת נוֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן, וְזֶה שַׁלִּיט עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, כָּל הַגְּדֻלָּה הַזּוֹ מְבַקֵּשׁ מֹשֶׁה לְכַוֵּן. אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, אֲנִי לֹא עָשִׂיתִי כְלוּם מִדַּעְתִּי, אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר. וְהוּא מַרְאֶה לָהֶם, רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל, לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר: וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם (משלי ג, ד). הֵרֵי, וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים, זֶה בְּצַלְאֵל, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם. וְאָדָם, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתֶּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם (יחזקאל לד, לא).

וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ בְּצַלְאֵל. שֶׁעָשָׂה צֵל לָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן, בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן (תהלים צא, א).

ד **רְאוּ** קְרָא ה׳ בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְאֵל מִי תַדְמְיוּנִי וְאֶשְׁוֶה (ישעיה מ, כה).

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶל מִי תְדַמְיוּנִי. בָּשָׂר וָדָם, אִם יִהְיֶה מְהַלֵּךְ בַּחֲשֵׁכָה וּבָא אָדָם וּמֵאִיר לוֹ, אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה? וְאַתֶּם יְשֵׁנִים בַּלַּיְלָה וַאֲנִי מַעֲלֶה לָכֶם אֶת הָאוֹרָה, אֵין אַתֶּם צְרִיכִים לְהַחֲזִיק לִי טוֹבָה, וְאֵל מִי תְדַמְיוּנִי וְאֶשְׁוֶה. שְׁאוּ מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ (ישעיה מ, כו), בִּזְכוּת מָה עוֹמְדִין אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם, בִּזְכוּת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת. בִּזְכוּת מָה כָּל אֵלֶּה עוֹמְדִין, בִּזְכוּת אֵלֶּה הָעֵדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים. מִי בָרָא, אֵלֶּה. הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם (ישעיה מ, כו).

כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר, לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא (תהלים קמז, ד). וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקָּרֵא (ישעיה מ, כו). אִם שֵׁמוֹת לָמָּה בְשֵׁם, וְאִם בְּשֵׁם לָמָּה שֵׁמוֹת. אֶלָּא כְּשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה, יִקְרָא לְכֻלָּם בְּשֵׁם אֶחָד וְהֵם עוֹמְדִים לְפָנָיו כְּאֶחָד. וּכְשֶׁהוּא רוֹצֶה, קוֹרֵא לְכָל אֶחָד בִּשְׁמוֹ, גַּבְרִיאֵל, מִיכָאֵל, רָפָאֵל. חֲיֵי, לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא.

דָּבָר אַחֵר, לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא, חֲרֵי מִלְמַעְלָן. מִנַּיִן מִלְמַטָּן, רְאוּ קְרָא ה׳ בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל.

מַזְכִּירִין וּמְשַׁבְּחִים, מַזְכִּירִין וּמְשַׁחֲקִים. מַזְכִּירִין וּמְשַׁבְּחִים, וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה דָן (שמות לח, כג), שֶׁבַח לוֹ, שֶׁבַח לְאִמּוֹ, שֶׁבַח לְמִשְׁפַּחְתּוֹ, שֶׁבַח לְמַטֵּה דָן שֶׁכָּךְ יָצָא מִמֶּנּוּ. מַזְכִּירִין וּמְשַׁחֲקִין, וְשָׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת דִּבְרִי לְמַטֵּה דָן (ויקרא כד, יא), גְּנַאי לוֹ, גְּנַאי לְאִמּוֹ, גְּנַאי לְמִשְׁפַּחְתּוֹ, גְּנַאי לַמַּטֶּה שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ. מַזְכִּירִין וּמְשַׁחֲקִין, עָכָן בֶּן כַּרְמִי בֶּן זַבְדִּי בֶּן זֶרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה (יהושע ז, יח), גְּנַאי לוֹ, גְּנַאי לְאִמּוֹ, גְּנַאי לְמִשְׁפַּחְתּוֹ, גְּנַאי לַמַּטֶּה שֶׁכָּךְ יָצָא מִמֶּנּוּ.

רְאוּ קְרָא ה׳ בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶּן חוּר. מַה צֹּרֶךְ לַחֲזֹר לְהַזְכִּיר חוּר כָּאן, אֶלָּא שֶׁנָּתַן נַפְשׁוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. בְּשָׁעָה שֶׁבִּקְּשׁוּ לַעֲשׂוֹת אֶת הָעֵגֶל, עָמַד כְּנֶגְדָּם וְנָעַר בָּהֶם, וְעָמְדוּ עָלָיו וַהֲרָגוּהוּ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַייָךְ, אֲנִי פּוֹרֵעַ לָךְ. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה. לְמֶלֶךְ שֶׁמָּרְדוּ עָלָיו לִגְיוֹנוֹתָיו עָמַד שַׂר צְבָאוֹ וְנִלְחַם עִמָּהֶם אָמַר לָהֶם בַּמֶּלֶךְ אַתֶּם מוֹרְדִין עָמַד עָלָיו וַהֲרָגוּהוּ. בָּא הַמֶּלֶךְ אָמַר לָהֶם: הֵיכָן שַׂר צָבָא שֶׁלִּי. אָמְרוּ לוֹ: הָרְגוּ אוֹתוֹ הַלִּגְיוֹנוֹת. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, חַייֶךָ וְחַיֵּי, אִלּוּ מָמוֹן נָתַתָּ עָלַי, הָיִיתִי פּוֹרֵעַ לָךְ. עַכְשָׁו כְּשֶׁנָּתַתָּ נַפְשְׁךָ עָלַי, כָּל בָּנִים שֶׁיֵּצְאוּ מִמְּךָ, אֲנִי עוֹשֶׂה אוֹתָן דִּכְסִין וְאִפַּרְכִּין. כָּךְ חוּר נָתַן לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נַפְשׁוֹ בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְכָךְ עָשִׂיתָ. חַייֶךָ, כָּל בָּנִים שֶׁיֵּצְאוּ מִמְּךָ, אֲנִי מְגַדְּלָן בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: רְאוּ קְרָא ה׳ בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶּן חוּר,

וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים. וְלֹא תֹאמַר בְּצַלְאֵל בִּלְבָד, אֶלָּא כָּל מִי שֶׁעָסַק בְּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, נָתַן בָּהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָכְמָה וָדַעַת וּבִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְמַלֵּא כָּל חֲכַם לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה. וְלֹא תֹאמַר בִּבְנֵי אָדָם, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּחַיָּה וּבִבְהֵמָה נָתַן בָּהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֲשֶׁר נָתַן ה׳ חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָה, (שמות לו, א) שֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָכְמִים בִּבְנֵי אָדָם וּבִבְהֵמָה. וּמִכֻּלָּם לֹא נִתְפָּרְסֶם אֶלָּא בְּצַלְאֵל, רְאוּ קְרָא ה׳ בְּשֵׁם.

כָּל הַשֶּׁבַח הַזֶּה מֵהֵיכָן בָּא, מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה. וּמֵהֵיכָן זָכָה לְכָל דַּעַת וּבִינָה הַזּוֹ, בִּזְכוּתָהּ שֶׁל אִמּוֹ. זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם חֲקָרָהּ, וַיֹּאמֶר לָאָדָם (איוב כח כז, כח).

רַבִּי אַחָא וְרַבּוֹתֵינוּ. רַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים: שְׁנֵי פְעָמִים אוֹמֵר אֶת הַדָּבָר בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ וְאַחַר כָּךְ אוֹמְרוֹ לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ, חֲרֵי אֶחָד. הֱכִינָהּ וְגַם חֲקָרָהּ, חֲרֵי שְׁנַיִם. וְאַחַר כָּךְ, וַיֹּאמֶר לָאָדָם. וְרַבִּי אַחָא אוֹמֵר, אַרְבָּעָה פְעָמִים הָיָה אוֹמֵר כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר, וְאַחַר כָּךְ אוֹמְרוֹ לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ וַיֹּאמֶר לָאָדָם. מִמִּי אַתְּ לָמֵד, מִיּוֹכֶבֶד וּמִמִּרְיָם. מַה כְּתִיב בָּהֶם, וַיִּקְרָא מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן וְגוֹ' (שמות א, יח), וּרְאִיתֶן עַל הָאָבְנַיִם (שמות א, טז), בְּמָקוֹם שֶׁהַוָּלָד נִבְנֶה, אִם בֵּן הוּא וְגוֹ' (שמות א, טז). וְלָמָּה הָיוּ עוֹשִׂין כֵּן. אֶלָּא שֶׁאָמְרוּ לוֹ אַסְטְרוֹלוֹגִין שֶׁלּוֹ, בַּיּוֹם הַזֶּה גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל נוֹלָד, וְאֵין אָנוּ יוֹדְעִים אִם מִצְּרִי הוּא אִם יִשְׂרְאֵל. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה כִּנֵּס אֶת כָּל הַמִּצְרִיִּים, אָמַר לָהֶם: הַשְׁאִילוּ לִי בְּנֵיכֶם יוֹם אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד (שמות א, כב). מִיִּשְׂרְאֵל אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד, בֵּין מִצְּרִי בֵּין יִשְׂרְאֵל, הַיְאָרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ (שמות א, כב).

וַתִּירָאן הַמְיַלְּדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְגוֹ' (שמות א, יז). מַה פָּרַע לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עָשָׂה לָהֶם בָּתִּים. וּמַה בָּתִּים עָשָׂה לָהֶם, בֵּית כְּהֻנָּה וּבֵית מַלְכוּת. יוֹכֶבֶד נָטְלָה כְּהֻנָּה וּמַלְכוּת, אַהֲרֹן כֹּהֵן גָּדוֹל וּמֹשֶׁה מֶלֶךְ, וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ (דברים לג, ה). וּמַה שָׂכָר נָטְלָה מִרְיָם חָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה (איוב כח, כח). שֶׁיָּצָא מִמֶּנָּה בְּצַלְאֵל, שֶׁכָּתוּב בּוֹ, וַאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים.

ה **רְאוּ** קְרָא ה׳ בְּשֵׁם. רְאוּ מָה עָשָׂה בְּצַלְאֵל, שֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּלְבּוֹ חָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת. (שמות לא, ג). בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֵלּוּ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹלָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ, כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה, בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ (משלי ג, יט-כ). וּבִשְׁלָשְׁתָּן עָשָׂה בְּצַלְאֵל אֶת הַמִּשְׁכָּן.

וְכֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׁלֹשְׁתָּן נִבְנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: בֵּן אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת הַחָכְמָה וְאת הַתְּבוּנָה וְאֶת הַדַּעַת (מלכים א ז, יד). וְכֵן לֶעָתִיד יִבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׁלֹשְׁתָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן, וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל הוֹן יָקָר וְנָעִים (משלי כד ג, ד). הֲרֵי, וַאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים. וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים. כָּל הַחָכְמָה הַזֹּאת מִנַּיִן, מֵרוּחַ אֱלֹהִים. וַאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים, זֶה יְהוֹשֻׁעַ שֶׁבָּא מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם שֶׁכָּתוּב בּוֹ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה (דברים לד, ט), וְאַף עָתְנִיאֵל בֶּן קְנַז שֶׁבָּא מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה, שֶׁכָּתוּב בּוֹ, וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ ה׳, וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל (שופטים ג, י). וְכָל הַנְּפָשִׁים הָאֵלּוּ, בִּזְכוּת שֶׁבִּרַךְ מֹשֶׁה אֶת הַשֵּׁבֶט, וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע ה׳ קוֹל יְהוּדָה, וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה (דברים לג, ז), כְּשֶׁיִּהְיוּ נִכְנָסִין לָצָרָה תִּהֵא מָסוּר לָהֶם.

דָּבָר אַחֵר, שְׁמַע ה׳ קוֹל יְהוּדָה, שֶׁתִּהֵא נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ לִגְדֻלָּה וְהֵן מִתְגַּבְּרִין. לְפִיכָךְ כָּל הַשֶּׁבַח הַזֶּה שֶׁל בְּצַלְאֵל מִשֶּׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים.

אָמַר אֱלִיהוּא, אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְגוֹ׳, אָכֵן רוּחַ הִיא בֶּאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם (איוב לב ז, ח), וְכָל הַבִּינָה שֶׁבִּבְצַלְאֵל, מִנִּשְׁמַת שַׁדַּי שֶׁנָּתַן בּוֹ. וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה, שֶׁהָיָה חָכָם בַּתּוֹרָה. בִּתְבוּנָה, שֶׁהָיָה מֵבִין בַּהֲלָכָה. וּבְדַעַת, שֶׁהָיָה דַּעְתּוֹ מְלֵאָה בְּתַלְמוּד. וּבְכָל מְלָאכָה, כְּמַשְׁמָעוֹ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה הָיְתָה רוּחִי נוֹתֶנֶת בָּכֶם חָכְמָה. וְלֶעָתִיד אֲנִי נוֹתֵן בָּכֶם חָכְמָה וּמְחַיֶּה אֶתְכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וְחִיִּיתֶם (יחזקאל לז, יד).

ו **וַיַּעַשׂ** בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: פִּתַּח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים (תהלים קיט, קל). כְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ, הָיָה הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מַיִם בְּמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְגוֹ׳ (בראשית א, ב). רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הַחֹשֶׁךְ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ בָּרָא אֶת הַחֹשֶׁךְ. שְׁאַל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוֹצָדָק אֶת רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן. אָמַר לוֹ: אַתָּה בַּעַל הַגָּדָה, אֶמֹר לִי הֵיאַךְ בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָעוֹלָם (מְשֻׁבָּרָא עוֹלָמוֹ בָּרָא אֶת הָאוֹר). אָמַר לוֹ רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן, כְּשֶׁבִּקֵּשׁ לִבְרֹא אֶת הָעוֹלָם, נִתְעַטֵּף בָּאוֹרָה וּבָרָא אֶת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה (תהלים קד, ב), וְאַחַר כָּךְ נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה (תהלים קד, ב).

לְפִיכָךְ, פִּתַּח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים. רַבִּי יְהוּדָה בַּר אִלְעַאי אוֹמֵר, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבִּקֵּשׁ לִבְנוֹת פַּלְטֵרִין, וְהָיָה אוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁל חֹשֶׁךְ, וְהִדְלִיק בּוֹ אֶת הַנֵּרוֹת, וְאַחַר כָּךְ בָּנָה. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הָיָה הָעוֹלָם חֹשֶׁךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם (בראשית א, ב), וְנִתְעַטֵּף בָּאוֹר וְאַחַר כָּךְ בָּרָא אֶת הָעוֹלָם. הֲרֵי, פִּתַּח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים. וּמֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָמְדוּ הַצַּדִּיקִים שֶׁיִּהְיוּ מַתְחִילִין תְּחִלָּה בָּאוֹרָה. כֵּיצַד, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל מַאֲמָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, לְךָ וַעֲשֵׂה אֶת הַמִּשְׁכָּן. בַּמֶּה פָּתַח תְּחִלָּה, וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֹן.

זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכָּם עוֹד, הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֵף לֶקַח (משלי ט, ט). מֹשֶׁה אָמַר לוֹ לְהַתְחִיל בַּמִּשְׁכָּן, וְהוּא הִתְחִיל בָּאָרוֹן. לָמָּה, בִּשְׁבִיל שֶׁהָאָרוֹן מְקוֹם הַתּוֹרָה שֶׁהִיא אוֹרוֹ שֶׁל עוֹלָמִים, הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא.

הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֵף לֶקַח, מְדַבֵּר בִּנְחַ. כֵּיצַד, כְּשֶׁעָשָׂה נֹחַ הַתֵּבָה, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ וְגוֹ׳ (בראשית ז, ב). וּכְשֶׁיָּצָא מִן הַתֵּבָה מָה כְּתִיב בּוֹ, וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ (בראשית ח, כ), מַה שֶּׁלֹּא נִצְטַוָּה. אָמַר נֹחַ, לֹא צִוָּה לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַרְבּוֹת מִן הַטְּהוֹרוֹת אֶלָּא כְּדֵי לְהַקְרִיב מֵהֶם עוֹלוֹת וְקָרְבָּנוֹת. לְפִיכָךְ וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף וְגוֹ׳. הֲרֵי, הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֵף לֶקַח.

תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכָּם עוֹד, זֶה בְּצַלְאֵל. בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת מִשְׁכָּן, אָמַר לוֹ בְּצַלְאֵל, מַה מְּבַקֵּשׁ מִן הַמִּשְׁכָּן הַזֶּה. אָמַר לוֹ: לִשְׁכֹּן בּוֹ וּלְלַמֵּד תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ בְּצַלְאֵל, וְהֵיכָן תְּהֵא הַתּוֹרָה נְתוּנָה. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, מִשָּׁאנוּ עוֹשִׂין אֶת הַמִּשְׁכָּן נַעֲשֶׂה אֶת הָאָרוֹן. אָמַר לוֹ: לֹא כֵן, נַעֲשֶׂה אֶת הָאָרוֹן תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ נַעֲשֶׂה מִשְׁכָּן.

ז **וַיַּעַשׂ** בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֹן. אֵין אַתָּה מוֹצֵא בְּאֶחָד מִכָּל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן שֶׁעָשָׂה שָׁם בְּצַלְאֵל כְּלוּם אֶלָּא בָּאָרוֹן. וְכָל הַמְּלָאכוֹת הָאֲחֵרוֹת, כָּל הַכֵּלִים הָאֲחֵרוֹת, בַּאֲמִירָתוֹ וּבַעֲצָתוֹ. וְלָמָּה פֵּרֵשׁ בָּאָרוֹן מִלְאכְתּוֹ לְבַד וַעֲשָׂאוֹ בְּיָדוֹ, בִּשְׁבִיל שֶׁשָּׁם צְלוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא מְצַמְצֵם שָׁם שְׁכִינָתוֹ. וּלְפִיכָךְ קְרָאוֹ בְּצַלְאֵל, שֶׁעָשָׂה צְלוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ וְגוֹ׳ (משלי כה, כב).

וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר, הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא (ירמיה כג, כד). אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי, מָשָׁל לְמֶעָרָה שֶׁהִיא נְתוּנָה עַל שִׂפַּת הַיָּם, גָּעַשׁ הַיָּם, נִתְמַלְּאת הַמְּעָרָה וְהַיָּם לֹא חָסַר כְּלוּם. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִתְבָּרַךְ זִכְרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב וּכְבוֹד ה׳ מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן (שמות מ, לד), אַף עַל פִּי כֵן, הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם (תהלים קמח, יג). וְלֹא תֹאמַר, שֶׁצִּמְצֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹךְ הַמִּשְׁכָּן, אֶלָּא אַף בְּתוֹךְ הָאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל, צִמְצֵם שְׁכִינָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ (יהושע ג, יא), זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהָיָה בְּתוֹכוֹ. וּמִי עֲשָׂאוֹ. בְּצַלְאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל.

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא דְּצִפֳּרִין, שָׁלֹשׁ תִּבוֹת עָשָׂה בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרוֹן, שְׁתַּיִם שֶׁל זָהָב וְאַחַת שֶׁל עֵץ. שִׁקַּע שֶׁל עֵץ בְּתוֹךְ שֶׁל זָהָב וְשֶׁל זָהָב בְּתוֹךְ שֶׁל עֵץ, וְאַחַר כָּךְ צִפָּה שְׁפוּתוֹתֶיהָן זָהָב, לְקַיֵּים מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּית וּמִחוּץ, וְאַחַר כָּךְ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב. מִכָּאן, שֶׁיְּהֵא תַּלְמִיד חָכָם תּוֹכוֹ כְּבָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: מִבַּית וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ.

מַהוּ מִבַּית וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ. אָמַר לוֹ: אַף עַל פִּי שֶׁהָעֵץ נָתוּן בָּאֶמְצַע, הֲרֵי נוֹהֵג בּוֹ כָּבוֹד. לָמָּה, שֶׁהַתּוֹרָה נִתּוּנָה בּוֹ. וְאַף הַלּוּחוֹת כֵּן, אַף עַל פִּי שֶׁנִּשְׁתַּבְּרוּ, הֲרֵי נוֹהֵג בָּם כָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן (דברים י, ב), לוּחוֹת וְשִׁבְרֵי לוּחוֹת מֻנָּחִין בָּאָרוֹן. וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן, כְּלוֹמַר, אַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה רוֹאֶה אֶת בְּנֵי תוֹרָה עֲנִיִּים וּמְדֻלְדָּלִים, הֲרֵי נוֹהֵג בָּם כָּבוֹד, שֶׁהַתּוֹרָה נִתּוּנָה לְתוֹכָן. וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב. לָמָּה, לְפִי שֶׁהֲנַח שָׁם הַתּוֹרָה. שְׁלֹשָׁה כְתָרִים הֵם, כֶּתֶר תּוֹרָה, וְכֶתֶר כְּהֻנָּה, וְכֶתֶר מַלְכוּת. וְעוֹד כֶּתֶר אֶחָד, כֶּתֶר שֵׁם טוֹב, שֶׁהוּא עוֹלֶה עַל גַּבֵּיהֶן. כֵּיצַד כֶּתֶר תּוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַחָכְמָה תְּחַיֶּה אֶת בְּעָלֶיהָ (קהלת ז, יב), בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא. לְכָךְ כְּתִיב: וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב.

תֵּדַע לְךָ שֶׁהוּא כֵן, רְאֵה כַּמָּה חָבִיב הָאָרוֹן. כְּשֵׁם שֶׁכִּפֵּא הַכָּבוֹד חָבִיב, כָּךְ הוּא חָבִיב, שֶׁהַתּוֹרָה נִתּוּנָה בְּתוֹכוֹ. וּבִשְׁבִיל שֶׁהַתּוֹרָה נִתּוּנָה מִימִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ (דברים לג, ב), לְפִיכָךְ הָאָרוֹן חָבִיב בִּשְׁבִיל שֶׁהַתּוֹרָה נִתּוּנָה בְּתוֹכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה (שמות לב, טו).

וְלָמָּה עֲצֵי שִׁטִּים נִתּוּנָה בְּתוֹכוֹ, בִּשְׁבִיל שֶׁהַתּוֹרָה נִקְרֵאת עֵץ חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ (משלי ג, יח). וַיִּצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר, לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה וִּדְבָרֶיהָ, נֶחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז, שֶׁנֶּאֱמַר: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז רָב וְגוֹ' (תהלים יט, יא). וְעָשִׂיתָ לוֹ טַבָּעוֹת וּבַדִּים לָשֵׂאת אוֹתוֹ, הֵם נוֹשְׂאִים אוֹתוֹ, וְהוּא נוֹשֵׂא עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. שֶׁהַתּוֹרָה שֶׁבּוֹ, נוֹשֵׂאת עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, חָבִיב הוּא מַעֲשֵׂה הָאָרוֹן כְּכִפֵּא הַכָּבוֹד שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה' מִקְדָּשׁ וְגוֹ' (שמות טו, יז). שֶׁמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַעְלָה, מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַטָּה. וְהָאָרוֹן מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כִּפֵּא הַכָּבוֹד שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן (ירמיה יז, יב). וּבְאֵי זֶה מָקוֹם הָיָה מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ, הֲרֵי, פָּעַלְתָּ ה' מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ (שמות טו, יז). אַל תִּקְרֵי מָכוֹן אֶלָּא מְכֻוָּן, כְּנֶגֶד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, הוּא עָשׂוּי לְמַעְלָה הֵימֶנָּה, שֶׁהֵם כַּפָּרָה.

עָשָׂה לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ כַּפֹּרֶת, שֶׁהַשָּׂרָפִים עוֹמְדִין מִמַּעַל לוֹ (ישעיה ו, ב). וְעָשָׂה בוֹ שְׁנֵי כְרוּבִים, שֶׁהֵן חֲבִיבִין לוֹ כְּנֶגֶד שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁהָיָה בָהֶם מוֹשָׁבוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ שָׁם מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים (שמות כה, כב).

וּכְתִיב: כְּרוֹב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוֹב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה (שמות כה, יט). כְּשֵׁם שֶׁהַשָּׁמַיִם נִפְתָּחִין אוֹצָרָן לָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ (דברים כח, יב), כָּךְ הַשְּׁכִינָה נִתּוּנָה לְמַעְלָה מִשְּׁנֵי הַכְּרוּבִים שֶׁכֵּן נִתּוּנִין מִזֶּה וּמִזֶּה וּמְגַדְּלִין לְיִשְׂרָאֵל. כַּלּוּחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם: מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים (שמות לב, טו).

מְכֻוָּנִים זֶה לָזֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו (שמות לז, ט), כְּנֶגֶד כִּסֵּא הַכָּבוֹד שֶׁהָיָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד שְׁנֵי הַכְּרוּבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: מִצִּיּוֹן מִכְלַל יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ (תהלים נ, ב).

רְאֵה מָה הָאָרוֹן חָבִיב, שֶׁהַמִּשְׁכָּן כֻּלּוֹ לֹא נַעֲשָׂה אֶלָּא בִּשְׁבִיל הָאָרוֹן, שֶׁהַשְּׁכִינָה בְּתוֹכוֹ. וְכָל הַנְּסִים שֶׁהָיוּ נַעֲשִׂים לְיִשְׂרָאֵל, בָּאָרוֹן הָיוּ נַעֲשִׂים, לְפִי שֶׁהַשְּׁכִינָה בְּתוֹכוֹ. רְאֵה מַה כְּתִיב בּוֹ, וַאֲרוֹן בְּרִית ה' נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה (במדבר י, לג). וְהָיָה הוֹרֵג נָחָשִׁים וְעַקָרְבִים וְשׂוֹרְפִין אֶת הַקּוֹצִין וְהוֹרֵג שׂוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא, שְׁנֵי נִיצוֹצִין יוֹצְאִין מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים וְהוֹרְגִים נְחָשִׁים וְעַקָרְבִים וְשׂוֹרְפִין אֶת הַקּוֹצִין, וְהָיָה הֶעָשָׁן עוֹלֶה וּמִתְמַזֵּר, וְכָל הָעוֹלָם מִתְבַּסֵּם מִן הֶרֵיחַ שֶׁהָיָה מוֹצִיא. וְהָאֻמּוֹת אוֹמְרִים: מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר כִּתְימְרוֹת עָשָׁן וְגוֹ' (שה"ש ג, ו). כֵּינִן שֶׁהָיָה מַקְדִּים שְׁלֹשָׁה יָמִים לְתוּר לָהֶם מְנוּחָה יוֹמָם וְלַיְלָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַאֲרוֹן בְּרִית ה' נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה, הָיָה מֹשֶׁה אוֹמֵר בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, קוּמָה ה' וְגוֹ' (במדבר י, לה). כְּלוֹמַר, עֲמֹד וְהַמְתֵּן לָנוּ וְלֹא תַּנִּיחַ אוֹתָנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, קוּמָה ה' וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְגוֹ' (במדבר י, לה). וּבְמִשְׁרֵהּ מָה הוּא אוֹמֵר, שׁוּבָה ה' רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל (במדבר י, לו).

רְאֵה כַּמָּה נִסִּים הָיוּ בָּאָרוֹן. וְאִם כֵּן, הֵיאַךְ הָיוּ יְכוֹלִים לִטְעֹן אוֹתוֹ וְלֹא הָיוּ יְרֵאִים. אֶלָּא כָּךְ הָיוּ בְּנֵי קְהָת עוֹשִׂים, שְׁנֵי כֹהֲנִים גְּדוֹלִים נוֹשְׂאִין לָהֶם אֶת הַפָּרֹכֶת בְּקוֹנְטָסִין, וְהָיָה דוֹמֶה לְוִילוֹן גְּדוֹלָה, וְעָבְיָהּ טֶפַח, וְעַל שִׁבְעִים וּשְׁתַּיִם נִימִין נֶאֱרֶגֶת, וְעַל כָּל נִימָה וְנִימָה עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה חוּטִין, וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֹּהֲנִים נוֹטְלִין אוֹתָהּ, וּשְׁנֵי כֹהֲנִים גְּדוֹלִים נוֹשְׂאִין אוֹתָהּ בְּקוֹנְטָסִין בִּפְנֵי הָאָרוֹן, וְאַחַר כָּךְ הָיוּ נוֹתְנִין כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ עָלָיו שֶׁלֹּא יִרְאוּ בָּאָרוֹן כְּלוּם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ (במדבר ד, כ).

מַהוּ כְּבַלַּע. אָמַר רַבִּי לֵוִי, אִם רוֹאִים בָּאָרוֹן כַּבֶּלַע הַזֶּה שֶׁהוּא נוֹפֵל בָּעַיִן, מִיָּד הָיוּ מִתְיִין. תֵּדַע לְךָ, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁשָּׁבוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת הָאָרוֹן וּבִקְּשׁוּ לְהַחֲזִירוֹ, מִיָּד הֵבִיאוּ אֶת הַפָּרוֹת וְקָשְׁרוּ אוֹתָן כַּמִּנְהָג, אֲחוֹרֵיהֶן לָאָרוֹן, וְיָדְעוּ וְהֵבִינוּ הַפָּרוֹת מִיָּד מָה הָיָה נָתוּן עֲלֵיהֶם, וְעָקְמוּ פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי הָאָרוֹן, וְהָיוּ מַנְהִיגִין אֶת הָאָרוֹן לִפְנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת בַּדֶּרֶךְ (ש״א ו, יב).

מַהוּ וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת, שֶׁפָּתְחוּ פִיהֶן הַפָּרוֹת וְאָמְרוּ שִׁירָה. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לְבֵית שֶׁמֶשׁ, הָיוּ רוֹאִין אֶת הַעֲגָלָה וְאֶת הַפָּרוֹת שֶׁהָיוּ אוֹמְרוֹת שִׁירָה, וְהָאָרוֹן נָתוּן בַּעֲגָלָה, וַיִּשְׂאוּ אֶת עֵינֵיהֶם מֵרָחוֹק וַיִּשְׁמְחוּ לִרְאוֹת. כֵּיוָן שֶׁנִּכְנְסָה הָרוּחַ וְנִתְגַּלָּה הָאָרוֹן, הָרַג בָּהֶם שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן ה׳, וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ (ש״א ו, יט). רְאוּ כַּמָּה נְסִים בָּאָרוֹן. וְלָמָּה, שֶׁהַשְּׁכִינָה וְהַתּוֹרָה הָיְתָה בְּתוֹכוֹ. וְכָל מָקוֹם שֶׁהַתּוֹרָה שָׁם, הַשְּׁכִינָה שָׁם עִמָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה׳ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה׳ וַיִּשְׁמָע (מלאכי ג, טז). לְפִיכָךְ חָבִיב הָאָרוֹן מִכָּל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן.

ח **וַיַּעַשׂ** בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים. לְפִי שֶׁגָּלוּי הָיָה לְפָנַי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שִׁישְׂרָאֵל חוֹטְאִים בַּשִּׁטִּים. לְכָךְ תִּקֵּן לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁטִּים, לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה שִׁטִּים. וְיִצַּף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר, אֵלּוּ הַתַּלְמִידִים בְּנֵי תוֹרָה. כִּי כְמוֹ שֶׁמִּתְכַּבֵּד הָעֵץ בַּזָּהָב, יוֹתֵר וְיוֹתֵר מִתְכַּבְּדִין הַתַּלְמִידִים בַּתּוֹרָה, שֶׁהִיא בְּתוֹךְ לִבָּם. וּכְמוֹ שֶׁיֹּאמְרוּ אֲנָשִׁים זָהָב טָהוֹר, כָּךְ מְטַהֵר הַתּוֹרָה לִבָּן וְכִלְיוֹתָן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. שֶׁכָּךְ כְּתִיב: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפָּז רָב (תהלים יט, יא). וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל. אָנוּ מוֹצְאִין כְּשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, אָמַר לוֹ עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר, וְעָשִׂיתָ. וְעַל הָאָרוֹן אָמַר, וְעָשׂוּ (שמות כה, י). לָמָּה, אֶלָּא שֶׁצִּוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹתוֹ לְכָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא יְהֵא לְאֶחָד מֵהֶם פִּתְחוֹן פֶּה עַל חֲבֵרוֹ לוֹמַר, שֶׁאֲנִי נָתַתִּי הַרְבֵּה בָּאָרוֹן לְפִיכָךְ אֲנִי לוֹמֵד הַרְבֵּה וַאֲנִי יֵשׁ לִי בּוֹ יוֹתֵר מִמְּךָ וְאַתָּה לֹא נָתַתָּ בָּאָרוֹן כְּלוּם אֶלָּא מְעַט לְפִיכָךְ אֵין לְךָ חֵלֶק בַּתּוֹרָה. וּלְכָךְ נִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה לַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם (ישעיה נה, א). כְּשֵׁם שֶׁאֵין אָדָם מִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר לַחֲבֵרוֹ הַשְׁקֵנִי מַיִם, כָּךְ לֹא יִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר לְקָטָן מִמֶּנּוּ לַמְּדֵנִי תוֹרָה, לַמְּדֵנִי דָּבָר זֶה. וּכְשֵׁם שֶׁהַמַּיִם כָּל הָרוֹצֶה לִשְׁתּוֹת יִשְׁתֶּה בְּלֹא מְחִיר, כָּךְ כָּל הָרוֹצֶה לִלְמֹד תּוֹרָה, לוֹמֵד בְּלֹא מְחִיר וּבְלֹא כֶסֶף, שֶׁנֶּאֱמַר: לְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר (ישעיה נה, א).

וְלָמָּה נִתְּנָה הַתּוֹרָה בַּמִּדְבָּר. לוֹמַר, מָה הַמִּדְבָּר מֻפְקָר לְכָל בְּנֵי אָדָם, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה מֻפְקָרִין לְכָל מִי שֶׁיִּרְצֶה לִלְמֹד. שֶׁלֹּא יְהֵא אָדָם אוֹמֵר, אֲנִי בֶּן תּוֹרָה וְתוֹרָה נִתּוּנָה לִי וְלַאֲבוֹתַי וְאַתָּה וַאֲבוֹתֶיךָ לֹא הֱיִיתֶם בְּנֵי תוֹרָה אֶלָּא אֲבוֹתֶיךָ גֵּרִים הָיוּ, לְכָךְ כְּתִיב: מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב (דברים לג, ד), לְכָל מִי שֶׁמִּתְקַהֵל בְּיַעֲקֹב. אֲפִלּוּ הַגֵּרִים שֶׁעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה, שְׁקוּלִים הֵם כְּכֹהֵן גָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם (ויקרא יח, ה), כֹּהֵן וְלֵוִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא אָדָם. לְפִיכָךְ תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה וְגוֹ׳ (במדבר טו, טו). רְאֵה מַה כְּתִיב בִּבְנֵי יִתְרוֹ, וּמִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שׁוֹכְתִים (דה״א ב, נה). תִּרְעָתִים, שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בִּלְשְׁכַּת הַגָּזִית. שִׁמְעָתִים, שֶׁהָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִים הֲלָכָה מִפִּיהֶם. שׁוֹכְתִים, שֶׁנִּסְתּוֹכְכוּ בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וּמִי הֵם, הֵמָּה הַקֵּינִים הַבָּאִים מֵחֲמַת אֲבִי בֵית רֵכָב (דה״א ב, נה), מִבְּנֵי קֵנִי חוֹתֵן מֹשֶׁה. וּשְׁמַעְיָה וַאֲבְטַלְיוֹן בְּנֵי בָנָיו שֶׁל סִיסְרָא הָיוּ וְלִמְּדוּ תוֹרָה בָּרַבִּים כְּאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. כָּל כָּךְ לָמָּה. שֶׁהַתּוֹרָה נִתְּנָה לְיִשְׂרָאֵל. לְפִיכָךְ כְּתִיב: אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה׳ אֶל כָּל קְהַלְכֶם (דברים ה, יט).

וּכְתִיב: וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים (שמות כה, י). אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים הֵם, כֶּתֶר תּוֹרָה, כֶּתֶר כְּהֻנָּה, כֶּתֶר מַלְכוּת. כֶּתֶר תּוֹרָה מִנַּיִן. שֶׁכָּךְ כְּתִיב בְּאָרוֹן, וְעָשִׂיתָ זֵר זָהָב (שמות כה, יא) כֶּתֶר כְּהֻנָּה, שֶׁכָּךְ כְּתִיב בַּמִּזְבֵּחַ (שמות ל, ג), זֵר זָהָב. כֶּתֶר מַלְכוּת, שֶׁכָּךְ כְּתִיב בַּשֻּׁלְחָן (שמות כה, כד) זֵר זָהָב. וְלָמָּה כָּתוּב זֵר וְקוֹרִין זֵר. לְלַמֶּדְךָ, זָכָה אָדָם, נַעֲשָׂה לוֹ זֵר זָהָב. לֹא זָכָה, נַעֲשָׂה זָר בְּתוֹכָם מֵהֶם.

וּמִפָּנֵי מָה בְּכֻלָּם כָּתוּב וְעָשִׂיתָ, וּבָאָרוֹן כְּתִיב וְעָשִׂיתָ עָלָיו. לְלַמֶּדְךָ, אִם זָכָה לַתּוֹרָה, זָכָה לְכֻלָּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת (במדבר ג, לא). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁאֵין לְךָ גָּדוֹל מִן הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה.

ט **וַיַּעַשׂ** אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים אָמַר רַבִּי תַּחֲלִיפָא דְּקֵסָרִין, לְמַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁאִם בִּקֵּשׁ אָדָם לִבְנוֹת בַּיִת מֵאֵילָן עוֹשֶׂה פֵּרוֹת, אוֹמֵר לוֹ: וּמָה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהַכֹּל שֶׁלּוֹ, כְּשֶׁאָמַר לַעֲשׂוֹת לוֹ מִשְׁכָּן, חָס עַל אִילָן עוֹשֶׂה פֵּרוֹת, אַתָּה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

מַהוּ לַמִּשְׁכָּן. שֶׁאִם יִתְחַיְּבוּ שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, יְהֵא הַמִּשְׁכָּן מִתְמַשְּׁכֵן עֲלֵיהֶם. אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בִּזְמַן שֶׁאֵין לָהֶם לֹא מִשְׁכָּן וְלֹא מִקְדָּשׁ מַה תְּהֵא עֲלֵיהֶם. אָמַר לוֹ: נוֹטֵל אֲנִי צַדִּיקִים שֶׁבָּהֶם מִבֵּינֵיהֶם וְיִהְיוּ מִתְמַשְּׁכְנִין עֲלֵיהֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וַיַּהֲרֹג כָּל מַחֲמַדֵּי עָיִן (איכה ב, ד), אֵלּוּ הַצַּדִּיקִים. לְכָךְ כְּתִיב: וַיַּעַשׂ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן (שמות לו כ, כב).

י **וַיַּעַשׂ** בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֹן. אַתָּה מוֹצֵא כָּל מַה שֶּׁהָיָה בַּמִּשְׁכָּן, עַל הַסֵּדֶר הָיָה עָשׂוּי. בַּתְּחִלָּה עָשָׂה אֶת הַקְּרָשִׁים וְחִבְּרָם, וְאַחַר כָּךְ עָשָׂה יְרִיעוֹת עִזִּים, שֶׁיְּהֵא פּוֹרֵשׂ עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן (שמות כו, ז), וְאַחַר כָּךְ עָשָׂה אֶת הַפָּרֹכֶת, שֶׁתְּהֵא נִתְלֵית בִּפְנֵי הָאָרוֹן. מִשֶּׁעָשָׂה אֶת הָאָרוֹן וְעָשָׂה אוֹתָהּ, עָשָׂה כַּפֹּרֶת זָהָב, שֶׁהָיְתָה נִתּוּנָה עַל הָאָרוֹן.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסֵי, אֲנִי רָאִיתִי אֶת הַסַּפָּרֶת בְּרוֹמֵי וְרָאִיתִי עָלֶיהָ כְּמִין טִפֵּי דָם, וְשָׁאַלְתִּי אוֹתָם מָה הַדָּם הַזֶּה שֶׁעַל הַסַּפָּרֶת. וְאָמְרוּ לִי, מִדָּם שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים מַה שֶּׁהָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל מַזֶּה. לְפִיכָךְ כַּפֶּרֶת הָיְתָה נְתוּנָה עַל אָרוֹן.

וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ כַּפֶּרֶת, שֶׁהָיְתָה מְכַפֶּרֶת עַל יִשְׂרָאֵל. מִשֶּׁעָשָׂה כַּפֶּרֶת, עָשָׂה אֶת הַשֻּׁלְחָן שֶׁהָיָה לֶחֶם הַפָּנִים עָלָיו שֶׁהָיָה נָתוּן לִפְנֵי הָאָרוֹן מִשֶּׁעָשָׂה אֶת הַשֻּׁלְחָן, עָשָׂה אֶת הַמְּנוֹרָה, שֶׁתְּהֵא מְאִירָה עַל הַשֻּׁלְחָן. תֵּדַע, כְּטַכְסִין שֶׁל מְלָכִים עָשָׂה אוֹתָהּ. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים. וּבְצַלְאֵל עַצְמוֹ עָשָׂה הַכֹּל? שֶׁכָּל פַּעַם וָפַעַם הוּא אוֹמֵר וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל! אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ הַרְבֵּה עַל הַמִּשְׁכָּן, לְפִיכָךְ לֹא קִפַּח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׂכָרוֹ וְהוּא מְפַרְסְמוֹ בְּכָל פַּעַם וָפַעַם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל.

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר, אַף יוֹנָתָן בֶּן עַשָּׂהאֵל וְיַחְזִיָּה בֶּן תִּקְוָה עָמְדוּ עַל זֹאת, וּמְשָׁלָם וְשַׁבְּתַי הַלֵּוִי עֲזָרָם (עזרא י, טו). כְּתִיב יוֹנָתָן, נָתַן נַפְשׁוֹ וּבָאוּ אֵלָיו וְעָזְרוּ אוֹתוֹ אֲבָל פִּרְסְמוֹ הַכָּתוּב תְּחִלָּה עַל שֶׁנָּתַן נַפְשׁוֹ הַרְבֵּה וְאַף בְּצַלְאֵל, כָּל הַחָכְמִים עָשׂוּ עִמּוֹ. וּלְפִי שֶׁנָּתַן נַפְשׁוֹ עַל הַמִּשְׁכָּן הַרְבֵּה, לְפִיכָךְ כְּתִיב: וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרֹן.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חַיֶּיכֶם, בִּזְכוּת הַמִּשְׁכָּן אֲנִי מֵאִיר לָכֶם, לְפִי שֶׁכָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂים בַּמִּשְׁכָּן, כָּךְ אֲנִי פּוֹרֵעַ לָכֶם. וְלֹא תֹאמַר בַּמִּשְׁכָּן, אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּגְדֵי כֹהֵן גָּדוֹל, לְכָל אֶחָד וְאֶחָד הָיוּ מְכַפְּרִים.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עֲשִׂיתֶם יְרִיעוֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן, אַף עַל פִּי שֶׁאַתֶּם פּוֹרְעִים לִי, מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם כְּאִלּוּ אַתֶּם גּוֹמְלִים עָלַי. לְפִי שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁיְּצָאתֶם מִמִּצְרַיִם, הֱבֵאתִי עָנָן וְהָיָה עָשׁוּי כְּמִין אֹהֶל וְהָיָה מֵגִין עֲלֵיכֶם. וַאֲנִי פּוֹרֵעַ לָכֶם לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבָרָא ה׳ עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה (ישעיה ד, ה). עֲשִׂיתֶם לְפָנַי כַּפֶּרֶת, חַיֶּיכֶם, עַל יְדֵי הַכַּפֶּרֶת מְכַפֵּר לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּכַפְּרִי לְךָ לְכָל אֲשֶׁר עָשִׂית (יחזקאל טז, סג). אַתֶּם עֲשִׂיתֶם לְפָנַי אָרוֹן שֶׁיֵּצֵא מִמֶּנּוּ אוֹר לָעוֹלָם הַזֶּה, חַיֶּיכֶם, אֲנִי מֵאִיר עֲלֵיכֶם לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְגוֹ׳ (ישעיה ל, כו). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ (ישעיה ס, א).

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל כָּל הַדְּבָרִים וְהַמִּצְוֹת שֶׁעֲשִׂיתֶם, אֲנִי פּוֹרֵעַ לָכֶם לָעוֹלָם הַבָּא. וּבִזְכוּת הָאָרוֹן שֶׁעֲשִׂיתֶם שֶׁהַתּוֹרָה נְתוּנָה לְתוֹכוֹ, לְפִיכָךְ אֲנִי מֵאִיר לָכֶם וַאֲנִי מֵטִיב לָכֶם הַטּוֹבָה הַצְּפוּנָה לַצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר: מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם (תהלים לא, כ). וְכֵן הוּא אוֹמֵר, אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה (תהלים צז, יא).

פקודי

א **אֵלֶּה** פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ (ירמיה יז, יב), שֶׁם מְכֻוָּן מִקְדָּשֵׁנוּ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה׳ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ (שמות טו, יז). וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, שֶׁיְּרוּשָׁלַיִם מְכֻוֶּנֶת לְמַעְלָה כְּמוֹ יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה. מֵרֹב אַהֲבָתָהּ שֶׁל מַטָּה, עָשָׂה אַחֶרֶת לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: הֵן עַל כַּפַּיִם חַקּוֹתִיךְ, חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָמִיד (ישעיה מט, טו). וְעַל מֶה חָרְבָה. אֶלָּא כִּי מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִיבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ (ישעיה מט, יז), עַל זֶה חָרְבָה.

וְכֵן אָמַר דָּוִד, יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָהּ יַחְדָּו (תהלים קכב, ג). כְּלוֹמַר, כְּעִיר שֶׁבָּנָה יָהּ. וְתִרְגֵּם יְרוּשְׁלֶמִי, דְּמִתְבַּנְיָא בִּרְקִיעָא כְּקִרְתָּא דְּאִתְחַבְּרַת כַּחֲדָא בְּאַרְעָא. וְנִשְׁבַּע שֶׁשְּׁכִינָתוֹ לֹא יִכָּנֵס בְּשֶׁל מַעְלָה, עַד שֶׁיִּבָּנֶה שֶׁל מַטָּה. כַּמָּה חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמִנַּיִן, שֶׁכֵּן כְּתִיב: בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בָּעִיר (הושע יא, ט). וְאוֹמֵר: וְעַתָּה מַה לִּי פֹּה נְאֻם ה׳ כִּי לֻקַּח עַמִּי חִנָּם (ישעיה נב, ה). רְצוֹנוֹ לוֹמַר, וְעַתָּה מַה לִּי פֹּה נְאֻם ה׳, מָה אֲנִי מְבַקֵּשׁ פֹּה בִּירוּשָׁלַיִם אַחַר שֶׁלֻּקַּח עַמִּי מִמֶּנָּה. בְּחִנָּם שֶׁאָבוֹא בָהּ, לֹא אָבוֹא. יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ.

ב **אֵלֶּה** פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ה׳ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ (תהלים כו, ח),

זֶה הַהֵיכָל שֶׁהוּא מְכֻוָּן בִּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, זֹאת אוֹמֶרֶת, שֶׁהַהֵיכָל שֶׁלְּמַטָּה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד הֵיכָל שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה׳ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ (שמות טו, יז).

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בְּרַבִּי אַסִּי, לָמָּה הוּא אוֹמֵר, ה׳ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ (תהלים כו, ח), בִּשְׁבִיל שֶׁשָּׁקוּל כְּנֶגֶד בְּרִיאַת עוֹלָם. כֵּיצַד, בָּרִאשׁוֹן כְּתִיב: בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ, וּכְתִיב: נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה (תהלים קד, ב). וּבַמִּשְׁכָּן מַה כְּתִיב: וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים (שמות כו, ז). בַּשֵּׁנִי, יְהִי רָקִיעַ, וְאוֹמֵר בָּהֶן הַבְדָּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם. וּבַמִּשְׁכָּן כְּתִיב: וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם (שמות כו, לג). בַּשְּׁלִישִׁי כְּתִיב מַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: יִקָּווּ הַמַּיִם. וּבַמִּשְׁכָּן כְּתִיב: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת וְגוֹ׳ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם (שמות ל, יח). בָּרְבִיעִי בָּרָא מְאוֹרוֹת, דִּכְתִיב: יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם. וּבַמִּשְׁכָּן

כְּתִיב: וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב (שמות כה, לא). בַּחֲמִישִׁי בָּרָא עוֹפוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף. וּבַמִּשְׁכָּן, כְּנֶגְדָּן לַעֲשׂוֹת קֳרָבָנוֹת, כְּבָשִׂים וְעוֹפוֹת. וּבְמִשְׁכָּן, וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה (שמות לה, כ). בַּשִּׁשִּׁי נִבְרָא אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ (בראשית א, כז), בְּכִבּוּד יוֹצְרוֹ. וּבַמִּשְׁכָּן כְּתִיב אָדָם, שֶׁהוּא כֹּהֵן גָּדוֹל, שֶׁנִּמְשַׁח לַעֲבֹד וּלְשַׁמֵּשׁ לִפְנֵי ה׳. בַּשִּׁבְיעִי, וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ. וּבַמִּשְׁכָּן כְּתִיב: וַתִּכֻל כָּל עֲבוֹדַת בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם כְּתִיב וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים וּבַמִּשְׁכָּן כְּתִיב וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה. בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם כְּתִיב: וַיְכַל אֱלֹהִים. וּבַמִּשְׁכָּן כְּתִיב: וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת (במדבר ז, א). בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם כְּתִיב: וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ. וּבַמִּשְׁכָּן כְּתִיב: וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ (במדבר ז, א). וְלָמָּה הַמִּשְׁכָּן שָׁקוּל כְּנֶגֶד שָׁמַיִם וָאָרֶץ. אֶלָּא מַה שָּׁמַיִם וָאָרֶץ הֵם עֵדִים עַל יִשְׂרָאֵל דִּכְתִיב הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ (דברים ל, יט), אַף מִשְׁכָּן עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת. לָכֵן נֶאֱמַר: ה׳ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְגוֹ׳.

וְלָמָּה מִשְׁכָּן מִשְׁכָּן שְׁנֵי פְעָמִים. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל, שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ עָתִיד לְהִתְמַשְׁכֵּן שְׁנֵי פְעָמִים, חָרַבָן רִאשׁוֹן וְחָרַבָן שֵׁנִי. וּלְפִיכָךְ אָמַר, מִשְׁכָּן שְׁנֵי פְעָמִים.

דָּבָר אַחֵר, מִשְׁכַּן הָעֵדֻת עֵדוּת לְכָל הָאֻמּוֹת שֶׁנִּתְרַצָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. כֵּיצַד, כְּשֶׁעָשׂוּ אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, עָמַד מֹשֶׁה וְלִמֵּד עֲלֵיהֶם סַנֵּגוֹרְיָא, עַד שֶׁנִּתְרַצָּה לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וּמִי מוֹדִיעַ לָאֻמּוֹת שֶׁנִּתְרַצֵּיתָ. אָמַר לוֹ: לֵךְ אֱמֹר לָהֶם, וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם (שמות כה, ח). לְכָךְ כְּתִיב מִשְׁכַּן הָעֵדֻת, שֶׁהַמִּשְׁכָּן מֵעִד שֶׁהַשְׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל.

דָּבָר אַחֵר, מִשְׁכַּן הָעֵדֻת, שֶׁהֵעִיד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁאִם יִהְיוּ כּוֹפְרִין בּוֹ וְלֹא יִשְׁמְרוּ מִצְוֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו, שֶׁיִּתְמַשְׁכֵּן שְׁנֵי פְעָמִים, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְעֵיל, שֶׁהִשְׁוָה עֲשִׂיַּת הַמִּשְׁכָּן לִבְרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וּכְמוֹ מִשְׁכַּן הָעֵדֻת, כָּךְ אָמַר, הָעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם. וְכֵן עָשָׂה הַהַתְרָאָה הַנָּבִיא בַּשָּׁמַיִם כְּשֶׁכָּפְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאָמַר, שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי ה׳ דִּבֶּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְגוֹ׳ (ישעיה א, ב). כְּלוֹמַר, כְּמוֹ שֶׁהַעִידוֹתִי בִּפְנֵיכֶם וְאַתֶּם עֵדִים עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִכְפְּרוּ בִי, שִׁמְעוּ כִּי אֲנִי גִּדַּלְתִּים וְרוֹמַמְתִּים וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי.

כֵּיצַד חוֹקְרִין אֶת הָעֵדִים. כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב (דברים יג, טו). הֶעֵת שֶׁחוֹקְרִין הָעֵדִים עַל הָעֲבֵרָה שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה, יוֹצְאִין הַסַּנְהֶדְרִין וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמָּם לִרְחוֹב הָעִיר, וּמוֹצִיאִין לְשָׁם לְאִישׁ שֶׁהוּא מְחֻיָּב סְקִילָה אוֹ אַחַת מֵאַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין, וְיוֹצְאִין שְׁנַיִם מֵהֶם אוֹ שִׁלְשָׁה הַגְּדוֹלִים מֵהֶם וְדוֹרְשִׁין לָעֵדִים. וּכְשֶׁשָּׁבִין מִלַּחֲקוֹר, אוֹמֵר לָהֶם, סָבְרֵי מָרָנָן. וְהֵם אוֹמְרִים: אִם לְחַיִּים לְחַיִּים, וְאִם לְמִיתָה לְמִיתָה. אִם הוּא מְחֻיָּב סְקִילָה, מְבִיאִין לוֹ יַיִן טוֹב וְחָזָק וּמַשְׁקִין אוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטַעֵר מִן הַסְּקִילָה. וּבָאִין הָעֵדִים וְעוֹקְדִין לוֹ יָדָיו וְרַגְלָיו וְשָׂמִין אוֹתוֹ בְּבֵית הַסְּקִילָה, וְלוֹקְחִין הָעֵדִים אֶבֶן אַחַת גְּדוֹלָה שֶׁיָּמוּת בָּהּ וְשָׂמִין אוֹתוֹ בְּבֵית הַסְּקִילָה, וְלוֹקְחִין הָעֵדִים אֶבֶן אַחַת גְּדוֹלָה מִן הַסְּקִילָה, וְנוֹתְנִין אוֹתָהּ עַל לִבּוֹ. כֵּיצַד שָׂמִין אוֹתָהּ עַל לִבּוֹ. שָׂמִין אוֹתָהּ בַּעֲלָיָה אַחַת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְשִׂים הָאֶחָד חֶלְקוֹ קוֹדֶם חֲבֵרוֹ, אֶלָּא שֶׁיְּשַׂמּוּ אוֹתָהּ בְּיַחַד עַל לִבּוֹ, כְּדֵי לְקַיֵּם מַה שֶּׁכָּתוּב, יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה (דברים יז, ז). וּמֵאוֹתָהּ שָׁעָה וְאֵילַךְ, כָּל יִשְׂרָאֵל פְּטוּרִין לִרְגוֹם אוֹתָם בָּאֲבָנִים. וְכֵן עוֹשִׂים לְכָל מִיתָה וּמִיתָה שֶׁהוּא חַיָּב לָמוּת מִיתַת בֵּית דִּין.

וְכֵן שְׁלִיחַ צִבּוּר כְּשֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ כּוֹס שֶׁל קִדּוּשׁ אוֹ שֶׁל הַבְדָּלָה וְהוּא יָרֵא מִפֶּם הַמָּוֶת שֶׁלֹּא יִהְיֶה בַּכּוֹס, וְהוּא אוֹמֵר סָבְרֵי מָרָנָן, וְאוֹמֵר הַקָּהָל לְחַיִּים, כְּלוֹמַר כִּי לְחַיִּים יִהְא הַכּוֹס. רַבִּי לֵוִי אָמַר, מִשְׁכַּן הָעֵדֻת, זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: כִּי יִסְכֹּר פִּי דוֹבְרֵי שָׁקֶר (תהלים סג, יב), יִסָּכֵר פִּיהֶם שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לְיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין הַשְׁכִינָה חוֹזֶרֶת אֲלֵינוּ לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי, אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵּאלֹהִים סֶלָה (תהלים ג, ג), אֱלוּ עַד שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְשָׁרָה אֶצְלָם, מִשֶּׁכָּעַס עֲלֵיהֶם הָיוּ אוֹמְרִים אֵינוֹ חוֹזֵר אֲלֵיהֶם. מֶה עָשָׂה. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם (שמות כה, ח), וְיֵדְעוּ כָּל בְּאֵי עוֹלָם שֶׁמְּחַלְתִּי לְיִשְׂרָאֵל. וּלְפִיכָךְ כְּתִיב: מִשְׁכַּן הָעֵדֻת. כְּבָר הָיָה לְעוֹלָמִים.

ג **וְאַף** בְּצַלְאֵל שֶׁבָּנָה אוֹתוֹ, נִשְׁתַּבַּח לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלִפְנֵי הַמַּלְאָכִים, נִשְׁתַּבַּח בָּעֶלְיוֹנִים וּבַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם (שמות לא, ב). וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, רְאוּ קָרָא ה׳ (שמות לה, ל). רְאֵה אָמַר בָּעֶלְיוֹנִים, וּרְאוּ אָמַר בַּתַּחְתּוֹנִים. וּלְפִיכָךְ אָמַר הַכָּתוּב, וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם (משלי ג, ד).

אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת (משלי כח, כ), זֶה מֹשֶׁה שֶׁנִּתְמַנָּה גִּזְבָּר עַל הַמִּשְׁכָּן. וְשָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, אֵין עוֹשִׁין שְׂרָרָה עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם אֶלָּא לְמֹשֶׁה שֶׁהָיָה נֶאֱמָן, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא (במדבר יב, ז).

דָּבָר אַחֵר, כְּתִיב: ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ וְגוֹ׳ (משלי ג, יט) וְאוֹמֵר: וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה (שמות לא, ג). לְלַמֶּדְךָ, שֶׁהַמִּשְׁכָּן שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הָעוֹלָם, וּכְנֶגֶד יְצִירַת הָאָדָם שֶׁהוּא עוֹלָם קָטָן. כֵּיצַד, כְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ, כֵּילּוּד אִשָּׁה בְּרָאוֹ. מַה יִּלּוּד אִשָּׁה מַתְחִיל מִטִּבּוּרָם וּמוֹתֵחַ לְכָאן וּלְכָאן לְאַרְבָּעָה צְדָדִין, כָּךְ הִתְחִיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹאת אֶת עוֹלָמוֹ מֵאֶבֶן שְׁתִיָּה תְּחִלָּה, וּמִמֶּנָּה הֻשְׁתְּתָה הָעוֹלָם. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ אֶבֶן שְׁתִיָּה, מִפְּנֵי שֶׁמִּמֶּנָּה הִתְחִיל הָקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹאת אֶת עוֹלָמוֹ. וּבָרָא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה׳ (שמות טו, יז). אַל תִּקְרֵא מָכוֹן אֶלָּא מְכֻוָּן. לְשִׁבְתְּךָ, כְּנֶגֶד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְעֵיל. וְיִצִירַת הַוָּלָד כִּיצִירַת הָעוֹלָם, כְּנֶגֶד יְצִירַת הַוָּלָד בְּמֵעֵי אִמּוֹ.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מַאי דִּכְתִיב: עֹשֶׂה גְּדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר (איוב ט, י). תֵּדַע לָךְ, שֶׁכָּל הַנִּשָּׁמוֹת שֶׁהָיוּ מִן אָדָם הָרִאשׁוֹן וְשֶׁיִּהְיוּ עַד סוֹף כָּל הָעוֹלָם, כֻּלָּן נִבְרְאוּ בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית. וְכֻלָּן בְּגַן עֵדֶן, וְכֻלָּן הָיוּ בְּמַתַּן תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם, וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם (דברים כט, יד). וּמַה שֶּׁאָמַר, עֹשֶׂה גְּדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר, אֵלּוּ גְּדוֹלוֹת שֶׁעוֹשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּיצִירַת הַוָּלָד. בְּשָׁעָה שֶׁבָּא אָדָם לְשַׁמֵּשׁ עִם אִשְׁתּוֹ, רוֹמֵז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַהֶרָיוֹן, וּשְׁמוֹ לָיְלָה.

וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לוֹ: צֵא שֶׁזּוּ הַלַּיְלָה נוֹצָר אָדָם מְזֻרָּע פְּלוֹנִי, צֵא לָךְ וְהַשְׁמֵר בְּזוֹ הַטִּפָּה וְטֹל אוֹתָהּ בְּכַפֶּךָ וּזְרֶה אוֹתָהּ בַּגֹּרֶן לִשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה חֲלָקִים. וְהוּא עוֹשֶׂה לוֹ כֵּן. מִיָּד נוֹטֵל בְּיָדוֹ וּמְבִיאָהּ לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, וְאוֹמֵר לְפָנָיו, עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי, וְטִפָּה זוֹ מַה תִּהְא נִגְזָר עָלֶיהָ. מִיָּד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר עַל הַטִּפָּה מַה יִּהְא בְּסוֹפָהּ, אִם זָכָר אִם נְקֵבָה, אִם חַלָּשׁ אוֹ גִּבּוֹר, אִם עָנִי אִם עָשִׁיר, אִם קָצָר אוֹ אָרוֹךְ, אִם מְכֹעָר אוֹ נָאֶה, אִם עָבָא אוֹ דַק, אִם בָּזוּי אוֹ גַּס. וְכֵן גּוֹזֵר עַל כָּל קוֹרוֹתָיו. אֲבָל אִם צַדִּיק אִם רָשָׁע, לֹא, אֶלָּא הַדָּבָר הַהוּא נוֹתְנוֹ בְּיָדוֹ שֶׁל אָדָם בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר: רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב, וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע (דברים ל, טו).

מִיָּד רוֹמֵז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הָרוּחוֹת וְאוֹמֵר לוֹ: הָבֵא לִי רוּחַ פְּלוֹנִי שֶׁהוּא בְּגַן עֵדֶן שֶׁשְּׁמוֹ פְּלוֹנִי וְתָאֲרוֹ כָּךְ וְכָךְ. לְפִי שֶׁכָּל הָרוּחוֹת שֶׁעֲתִידִין לְהִבָּרְאוֹת, כֻּלָּן הֵן נִבְרָאוֹת מִיּוֹם שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם עַד שֶׁיִּכְלֶה כָּל הָעוֹלָם, הֵם מְזֻמָּנִין בִּבְנֵי אָדָם, דִּכְתִיב: מַה שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ (קהלת ו, י). מִיָּד הוֹלֵךְ הַמַּלְאָךְ וּמֵבִיא אֶת הָרוּחַ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּכְשֶׁהָרוּחַ בָּאָה, מִיָּד כּוֹרַעַת וּמִשְׁתַּחֲוָה לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אוֹתָהּ שָׁעָה אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָרוּחַ, הִכָּנְסִי בְּטִפָּה זוֹ שֶׁבְּיַד פְּלוֹנִי. פָּתַח הָרוּחַ פִּיו וְאוֹמֵר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, דַּי לִי הָעוֹלָם שֶׁהָיִיתִי דָּר מִיּוֹם שֶׁבְּרָאתָנִי. לָמָּה רְצוֹנְךָ לְהַכְנִיסֵנִי בְּטִפָּה זוֹ סְרוּחָה, שֶׁאֲנִי קְדוֹשָׁה וּטְהוֹרָה, וַאֲנִי גְּזוּרָה מִגְּזֵרַת כְּבוֹדֶךָ. מִיָּד אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַנִּשָּׁמָה, עוֹלָם שֶׁאֲנִי מַכְנִיסְךָ בּוֹ, יָפֶה יִהְא לָךְ מִמַּה שֶּׁהָיִית דָּרָה בּוֹ, וּבְשָׁעָה שֶׁיְּצַרְתִּיךְ לֹא יָצַרְתִּיךְ אֶלָּא לְטִפָּה זוֹ. מִיָּד מַכְנִיסוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשָׁם בְּעַל כָּרְחוֹ. וְאַחַר כָּךְ חוֹזֵר הַמַּלְאָךְ וּמַכְנִיס הָרוּחַ לְתוֹךְ מְעֵי אִמּוֹ. וּמְזַמְּנִין לוֹ שְׁנֵי מַלְאָכִים וְשׁוֹמְרִין אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יֵצֵא מִשָּׁם וְשֶׁלֹּא יִפֹּל. וּמַכְנִיסִין אוֹתוֹ שָׁם נֵר דָּלוּק עַל רֹאשׁוֹ. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: מִי יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי, בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עָלַי רֹאשִׁי וְגוֹ' (איוב כט ב, ג).

וּמַבִּיט וְרוֹאֶה מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. נוֹטְלוֹ הַמַּלְאָךְ מִשָּׁם וּמוֹלִיכוֹ לְגַן עֵדֶן וּמַרְאֶה לוֹ הַצַּדִּיקִים יוֹשְׁבִין בְּכָבוֹד וַעֲטָרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם. וְאוֹמֵר הַמַּלְאָךְ לְאוֹתוֹ הָרוּחַ, תֵּדַע לְךָ מִי הֵם אֵלּוּ. אוֹמֵר לוֹ הָרוּחַ, לֹא אֲדוֹנִי. חוֹזֵר הַמַּלְאָךְ וְאוֹמֵר לוֹ: הַלָּלוּ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה, נוֹצְרוּ בַּתְּחִלָּה כְּמוֹתְךָ בְּתוֹךְ מְעֵי אִמָּן וְיָצְאוּ לָעוֹלָם וְשָׁמְרוּ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, לְפִיכָךְ זָכוּ וְנִזְדַּמְּנוּ לְטוֹבָה זוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה. תֵּדַע לְךָ, שֶׁסּוֹפְךָ לָצֵאת לָעוֹלָם. וְאִם תִּזָּכֶה וְתִשְׁמֹר הַתּוֹרָה שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, תִּזָּכֶה לְכָךְ וְלַיְּשִׁיבָה שֶׁל אֵלּוּ. וְאִם לָאו, תֵּדַע וּרְאֵה שֶׁתִּזָּכֶה לְמָקוֹם אַחֵר.

לָעֶרֶב, מוֹלִיכוֹ לְגֵיהִנֹּם. וּמַרְאֶה לוֹ שָׁם אֶת הָרְשָׁעִים שֶׁמַּלְאֲכֵי חַבָּלָה מַכִּים אוֹתָן בְּמַקָּלוֹת שֶׁל אֵשׁ, וְקוֹרְאִין יַי יַי וְאֵינָם מְרַחֲמִים עֲלֵיהֶם. וְאוֹמֵר לוֹ עוֹד אוֹתוֹ מַלְאָךְ לְאוֹתוֹ הָרוּחַ, תֵּדַע מִי הֵן אֵלּוּ. וְאוֹמֵר: לֹא אֲדוֹנִי. חוֹזֵר הַמַּלְאָךְ וְאוֹמֵר לוֹ: הַלָּלוּ הַנִּשְׁרָפִין, נוֹצְרוּ כְּמוֹתְךָ וְיָצְאוּ לָעוֹלָם וְלֹא שָׁמְרוּ הַתּוֹרָה וְחֻקּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְכָךְ בָּאוּ לְחָרְפָּה זוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה. וְאַתָּה דַּע לְךָ, שֶׁסּוֹפְךָ לָצֵאת לָעוֹלָם, וְהֱוֵי צַדִּיק וְאַל תְּהִי רָשָׁע, וְתִזָּכֶה וְתִחְיֶה לָעוֹלָם הַבָּא. וּמִנַּיִן שֶׁהוּא כֵּן. שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי, וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ דְּבָרַי לִבֶּךָ, שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה (משלי ד, ג-ד).

כִּי בֵן הָיִיתִי לְאָבִי, קֹדֶם שֶׁיָּצָאתִי מִמְּעֵי אִמִּי, הָיִיתִי בְּנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי כֵן יִסְּרַנִי כְּמוֹ הָאָב שֶׁמְּיַסֵּר אֶת בְּנוֹ. רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי, הָעֵת שֶׁהָיִיתִי רַךְ וְהָיִיתִי יָחִיד שֶׁלֹּא הָיָה שׁוּם אָדָם בַּחֲבוּרָתִי לִפְנֵי אִמִּי. וַיֹּרֵנִי הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר לִי, יִתְמָךְ דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְעֵיל. וּלְכָךְ עַל הַכֹּל מַזְהִירוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמְטַיֵּל אוֹתוֹ הַמַּלְאָךְ מִן הַבֹּקֶר וְעַד הָעֶרֶב, וּמַרְאֶה לוֹ מָקוֹם שֶׁהוּא עָתִיד לָמוּת בּוֹ וּמָקוֹם שֶׁהוּא עָתִיד לְהִקָּבֵר בּוֹ, וְאַחַר כָּךְ מוֹלִיכוֹ וּמְטַיְּלוֹ עַל כָּל הָעוֹלָם וּמַרְאֶה לוֹ אֶת הַצַּדִּיקִים וְאֶת הָרְשָׁעִים, וּמַרְאֶה לוֹ הַכֹּל. וּבָעֶרֶב חוֹזְרוֹ לְתוֹךְ מְעֵי אִמּוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לוֹ שָׁם בְּרִיחַ וּדְלָתַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּסֶךְ בְּדֶלְתַיִם יָם (איוב לח, ח). וּכְתִיב: וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ (ישעיה נא, טז). עוֹמֵד וְאוֹמֵר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד פֹּה תָּבוֹא וְלֹא תֹסִיף וְגוֹ' (איוב לח, יא).

וְהַוָּלָד הוּא מֻנָּח בִּמְעֵי אִמּוֹ תִּשַׁע חֳדָשִׁים ג' חֳדָשִׁים הָרִאשׁוֹנִים הַוָּלָד הוּא בִּמְעֵי אִמּוֹ בְּמָדוֹר הַתַּחְתּוֹן, וְהַשְּׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים הַשְּׁנִיִּים דָּר בְּמָדוֹר הָאֶמְצָעִי, וְהָאַחֲרוֹנִים דָּר בְּמָדוֹר הָעֶלְיוֹן. וּכְשֶׁמַּגִּיעַ זְמַנּוֹ לָצֵאת לָאֲוִיר הָעוֹלָם, הוּא מִתְגּוֹלֵל וְיוֹרֵד בְּרֶגַע אֶחָד מִן הָעֶלְיוֹן לָאֶמְצָעִי וּמִן הָאֶמְצָעִי לָאַחֲרוֹן. וּמִכָּל מַה שֶּׁאִמּוֹ אוֹכֶלֶת וְשׁוֹתָה בָּרִאשׁוֹנָה, הוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה, וְאֵינוֹ מוֹצִיא רֵעִי. לְפִיכָךְ נֶאֱמַר, עֹשֶׂה גְּדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר (איוב ט, י).

לְסוֹף מַגִּיעַ זְמַנּוֹ לָצֵאת לָאֲוִיר הָעוֹלָם. מִיָּד בָּא אוֹתוֹ הַמַּלְאָךְ וְאוֹמֵר לוֹ בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, הִגִּיעַ זְמַנְּךָ לָצֵאת לָאֲוִיר הָעוֹלָם. וְהוּא אוֹמֵר לוֹ: לָמָּה אַתָּה רוֹצֶה לְהוֹצִיאֵנִי לָאֲוִיר הָעוֹלָם. אוֹמֵר לוֹ הַמַּלְאָךְ, בְּנִי תֵּדַע שֶׁעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצַר וְעַכְשָׁו דַּע שֶׁעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאֵינוֹ רוֹצֶה לָצֵאת מִשָּׁם, עַד שֶׁמַּכֶּהוּ וּמְכַבֶּה לוֹ אֶת הַנֵּר שֶׁהוּא דָּלוּק עַל רֹאשׁוֹ וּמוֹצִיאוֹ לָאֲוִיר הָעוֹלָם

בְּעַל כָּרְחוֹ. מֵיד שׁוֹכֵחַ הַתִּינוֹק כָּל מַה שֶׁרָאָה בִּיצִיאָתוֹ וְכָל מַה שֶׁהוּא יוֹדֵעַ. וְלָמָּה הַתִּינוֹק בּוֹכֶה בִּיצִיאָתוֹ. עַל מַה שֶׁאָבַד מִקּוֹם הֲנָחָה וְהַרְוָחָה וְעַל הָעוֹלָם שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מִתְחַלְּפִים עָלָיו שִׁבְעָה עוֹלָמוֹת. עוֹלָם רִאשׁוֹן, דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ, שֶׁהַכֹּל שׁוֹאֲלִין בִּשְׁלוֹמוֹ וּמִתְאַוִּין הַכֹּל לִרְאוֹתוֹ, וּמְחַבְּקִין וּמְנַשְּׁקִין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בֶּן שָׁנָה. עוֹלָם שֵׁנִי, דּוֹמֶה לַחֲזִיר, שֶׁהוּא שׁוֹגֵשׂ בָּאֲשַׁפּוֹת, כָּךְ הַוָּלָד שׁוֹגֵשׂ בִּצּוֹאָה כְּשֶׁהוּא בֶּן שָׁנָתַיִם. עוֹלָם שְׁלִישִׁי, דּוֹמֶה לִגְדִי, שֶׁהוּא מְרַקֵּד לְכָאן וּלְכָאן בְּמִרְעֶה טוֹב לִפְנֵי אִמּוֹ, כָּךְ הַתִּינוֹק מִתְעַנֵּג לִפְנֵי אָבִיו וְאִמּוֹ וּמְרַקֵּד לְכָאן וּלְכָאן וּמְשַׂחֵק וְהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ. אֵימָתַי, כְּשֶׁהוּא בֶּן חָמֵשׁ. עוֹלָם רְבִיעִי, דּוֹמֶה לְסוּס שֶׁהוּא מְהַלֵּךְ בְּסַטְרְיוֹת. וְאֵימָתַי, כְּשֶׁהִגִּיעַ עַל פִּרְקוֹ, כְּשֶׁהוּא בֶּן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה. כְּשֵׁם שֶׁהַסּוּס רָץ וּמִשְׁתַּבֵּחַ, כָּךְ הַנַּעַר מִשְׁתַּבֵּחַ בְּבַחֲרוּתוֹ. עוֹלָם חֲמִישִׁי, דּוֹמֶה לַחֲמוֹר, שֶׁמַּנִּיחִין עָלָיו אֶכָּף. כָּךְ לִבְנֵי אָדָם מַנִּיחִין לוֹ אֶכָּפוֹ עָלָיו, נוֹתְנִין לוֹ אִשָּׁה וּמוֹלִיד בָּנִים וּבָנוֹת, וְחוֹזֵר וְהוֹלֵךְ לְכָאן וּלְכָאן וּמֵבִיא מָזוֹן וּמְפַרְנֵס לְבָנָיו וּמְכַלְכְּלָן, וְנוֹתְנִין עָלָיו מַשָּׂא וְהוּא מְעַמֵּס מִן בָּנִים וּבָנוֹת. וְאֵימָתַי, כְּשֶׁהוּא בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה. עוֹלָם שִׁשִּׁי, דּוֹמֶה לְכֶלֶב, שֶׁהוּא חָצוּף לְכָאן וּלְכָאן וְנוֹטֵל מִזֶּה וְנוֹתֵן לָזֶה וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ. עוֹלָם שְׁבִיעִי דּוֹמֶה לְקוֹף, שֶׁנִּשְׁתַּנָּה דְמוּתוֹ מִכָּל הַבְּרִיּוֹת, שׂוֹאֵל עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר, וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה כְּמוֹ נַעַר, וּמְשַׂחֵק כְּמוֹ תִינוֹק, וְיָשׁוּב לִימֵי עֲלוּמָיו בְּדַעַת אֲבָל לֹא בְּדָבָר אַחֵר. וַאֲפִלּוּ בָּנָיו וַאֲנָשֵׁי בֵּיתוֹ מַלְעִיגִין עָלָיו וּמְקַלְלִין אוֹתוֹ וְשׁוֹנְאִין אוֹתוֹ. וּכְשֶׁהוּא דוֹבֵר שׁוּם דָּבָר, אוֹמְרִים לוֹ: הַנִּיחוּ לוֹ, כִּי הוּא נַעַר וְזָקֵן. וְהוּא דוֹמֶה לְקוֹף בְּכָל עִנְיָנָיו וּבְכָל דְּבָרָיו. וַאֲפִלּוּ הַתִּינוֹקוֹת מַלְעִיגִין עָלָיו וּמְשַׂחֲקִין בּוֹ. וַאֲפִלּוּ צִפּוֹר דְּרוֹר יְנַעֲרֵהוּ מִשְּׁנָתוֹ.

לַסּוֹף הִגִּיעַ זְמַנּוֹ, בָּא לוֹ אוֹתוֹ הַמַּלְאָךְ וְאוֹמֵר לוֹ: תַּכִּירֵנִי. אוֹמֵר לוֹ: הֵן. וְאוֹמֵר לוֹ: לָמָּה בָּאתָ לִי הַיּוֹם מִכָּל שְׁאָר הַיָּמִים. אוֹמֵר לוֹ הַמַּלְאָךְ, כְּדֵי לְהוֹצִיאֲךָ מִן הָעוֹלָם, כִּי הִגִּיעַ זְמַנְךָ לְהִפָּטֵר. מֵיד מַתְחִיל בּוֹכֶה וּמַשְׁמִיעַ קוֹלוֹ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. וְאֵין הַבְּרִיּוֹת מַכִּירִין וְלֹא שׁוֹמְעִין אֶת קוֹלוֹ, חוּץ מִן הַתַּרְנְגוֹל בִּלְבָד. וְאוֹמֵר לַמַּלְאָךְ, הֲלֹא כְּבָר הוֹצֵאתַנִי מִשְּׁנֵי עוֹלָמוֹת וְהִכְנִסְתַּנִי בְּזֶה הָעוֹלָם. וְאוֹמֵר לוֹ הַמַּלְאָךְ, וַהֲלֹא כְּבָר אָמַרְתִּי לְךָ, שֶׁעַל כָּרְחֲךָ נוֹצַרְתָּ, וְעַל כָּרְחֲךָ נוֹלַדְתָּ, וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה חָי, וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת, וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְהֵן הֵן אַרְבָּעָה מַחֲנוֹת שֶׁהֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאֵלְיָהוּ זְכוּרוֹנוֹ לִבְרָכָה, שֶׁנֶּאֱמַר: צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר וגו׳ (מלכים א יט, יא). אָמַר לוֹ: אֵלְיָהוּ, מַה הֵן אֵלּוּ אַרְבָּעָה מַחֲנוֹת שֶׁאַתָּה רוֹאֶה. אָמַר לוֹ: רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, אֵינִי יוֹדֵעַ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵלּוּ אַרְבָּעָה עוֹלָמִים שֶׁאָדָם עוֹבֵר עֲלֵיהֶם. אֵלּוּ הֵם, רוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק (מלכים א יט, יא), הוּא הָעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁהוּא דוֹמֶה לָרוּחַ שֶׁהוּא עוֹבֵר. וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ (מלכים א יט, יא), אַחַר הָעוֹלָם הַזֶּה יוֹם הַמִּיתָה שֶׁדּוֹמֶה לָרַעַשׁ שֶׁמַּרְעִישׁ כָּל גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם. וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ (מלכים א יט, יב), הוּא אַחַר הַמִּיתָה, דִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, שֶׁהוּא כֻּלּוֹ אֵשׁ. וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה, אַחַר דִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, זֶהוּ יוֹם הַדִּין הַגָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי גָדוֹל יוֹם וגו׳ (יואל ב, יא). אַל יִשָּׂאֵר בּוֹ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבַדּוֹ בְּעוֹלָמוֹ בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר: וְנִשְׂגַּב ה׳ לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא (ישעיה ב, יא).

וְעָלָיו הוּא מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה עַל יְדֵי דָּוִד מָלְךָ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ (תהלים קלט, טו), בְּמָדוֹר הַתַּחְתּוֹן שֶׁבְּמֵעֵי אִמּוֹ.

דָּבָר אַחֵר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ חַיֵּי, בָּרוּךְ אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה, כְּמוֹ שֶׁבָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ בְּחָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ וגו׳ (משלי ג, יט). וּבִבְצַלְאֵל אוֹמֵר, וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת (שמות לא, ג). בְּמַה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹלָמוֹ וְיָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְאֵל וְעָשָׂה עִמּוֹ הַמִּשְׁכָּן. וְעוֹד שֶׁאָמַר, ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ וּבִדַעְתּוֹ שְׁחָקִים נִבְקָעוּ (משלי ג, כ), וּכְתִיב: וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ וגו׳, חֲרִי שְׁלֹשָׁה עוֹלָמוֹת, מַה שֶּׁאוֹמֵר בָּזֶה, אוֹמֵר בָּזֶה. חֵרִי, עֹשֶׁה גְּדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וגו׳.

כְּשֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת הָאָדָם, אָמַר לַתּוֹרָה, נַעֲשֶׂה אָדָם וגו׳ (בראשית א, כו). אָמְרָה לְפָנָיו, רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, הָאָדָם שֶׁאַתָּה רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת, קְצַר יָמִים וּשְׂבַע רֹגֶז (איוב יד, א), יָבֹא לִידֵי חֶטְא. וְאִם אֵין אַתָּה מַאֲרִיךְ אַפְּךָ עִמּוֹ, רָאוּי שֶׁלֹּא בָא לָעוֹלָם. אָמַר, וְעַל חִנָּם נִקְרֵאתִי אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד (במדבר יד, יח). הִתְחִיל מְקַבֵּץ אֶת גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא תֹאמַר הָאָרֶץ, אֵין עֲפַר גּוּפִי מִשֶּׁלִּי. אִם לוֹקֵחַ מִמִּזְרָח וְיִפָּטֵר בַּמַּעֲרָב, כְּדֵי שֶׁלֹּא תֹאמַר אֶרֶץ מַעֲרָב, אֵין עֲפַר גּוּפִי מִשֶּׁלִּי, לֹא אֶקַּבֶּלְךָ. וּלְפִיכָךְ נִטְלוֹ מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כְּדֵי שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּפָּטֵר שֶׁיְּקַבְּלוֹ הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי עָפָר אָתָּה (בראשית ג, יט).

וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁעוֹת הָיָה הַיּוֹם. בְּשָׁעָה רִאשׁוֹנָה, צָבַר עֲפָרוֹ שֶׁל אָדָם. בַּשְּׁנִיָּה, גִּבְּלוֹ מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב, שֶׁנֶּאֱמַר: אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי (תהלים קלט, ה). אָחוֹר, זֶה מַעֲרָב. וָקֶדֶם, זֶה מִזְרָח, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: קֶדְמָה מִזְרָחָה (שמות כו, יג). וְרָאוּהוּ וְנִתְיָרְאוּ מִלָּפָנָיו. הָיוּ סְבוּרִים שֶׁהוּא בְּרָאָם, וּבָאוּ לְהִשְׁתַּחֲווֹת לוֹ. אָמַר לָהֶן, לָמָּה בָּאתֶם לְהִשְׁתַּחֲווֹת לִי, נָבוֹא כֻּלָּנוּ נִרְאֶה כָּל הַבְּרִיּוֹת שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְהָיָה תָּמֵהַּ בְּלִבּוֹ. הִתְחִיל מְשַׁבֵּחַ וּמְפָאֵר לְיוֹצְרוֹ, וְאוֹמֵר: מָה רַב טוּבְךָ

אֲשֶׁר צִפִּנְתָּ לִירֵאֶיךָ (תהלים לא, כ). וְאוֹמֵר: מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ה׳ (תהלים קד, כד). קָם עַל רַגְלָיו וְהוּא כְּתֹאַר וְכִדְמוּת אֱלֹהִים, וְהָיָה קוֹמָתוֹ אַחֲרָיו. וְהִלְבִּישׁוּ גֵּאוּת וָעֹז וְהַמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם לְיוֹצְרוֹ, וְאָמְרוּ, ה׳ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ (תהלים צג, א). קַנְקַן חָדָשׁ מָלֵא יָשָׁן.

ד **דָּבָר** אַחַר, מִשְׁכַּן הָעֵדֻת. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, אֵין עֵדוּת אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים (דברים ד, מה). מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ בַּת, וּבָנָה לָהּ פַּלְטְרִין וְהוֹשִׁיבָהּ לִפְנִים מִשְׁבָּעָה הֵיכָלִים. הוֹצִיא שֵׁם, כָּל מִי שֶׁיִּכָּנֵס עַל בִּתִּי כְּאִלּוּ הוּא נִכְנָס עָלָי. כָּךְ שְׁנֵי שֵׁמוֹת נִקְרְאוּ לַמִּשְׁכָּן, מִשְׁכַּן הָעֵדֻת, זוֹ תּוֹרָה. וּבְמָקוֹם אַחֵר אָמַר, לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה׳ (ויקרא יז, ד) אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם בִּזָּה אָדָם אֶת בִּתִּי, כְּאִלּוּ הוּא מְבַזֶּה לִי. אִם נִכְנַס אָדָם לְבֵית הַכְּנֶסֶת וּבִזָּה אֶת תּוֹרָתִי, כְּאִלּוּ עָלָה וּבִזָּה אֶת כְּבוֹדִי. תֵּדַע לְךָ, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, כְּשֶׁנִּכְנַס אַנְדְּרְיָאנוּס לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, הָיָה מְחָרֵף וּמְגַדֵּף. אָמַר דָּוִד, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּךְ הַעֲלָה עֲלֵיהֶם, כְּאִלּוּ הָיוּ עוֹלִים לָקוֹץ אֲרָזִים וְלַעֲשׂוֹת סֻלָּמוֹת לַעֲלוֹת לָרָקִיעַ וְהָיוּ עוֹלִים, שֶׁנֶּאֱמַר: יְוַדַּע כְּמֵבִיא לְמַעְלָה בִּסְבָךְ עֵץ קַרְדֳּמוֹת (תהלים עד, ה), אֶלָּא שֶׁאֵין יְכוֹלִין, וּמַנִּיחִין אוֹתְךָ וּבָאִין עָלֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֱלֹהִים, בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת הֵיכַל קָדְשֶׁךָ וְגוֹ׳ (תהלים עט, א). וְכָל אֵלּוּ, עַל יְדֵי שֶׁנִּתְמַשְׁכֵּן עַל יָדֵינוּ,

אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן. אָמַר רַבִּי חִיָּא, לְמָה אֻמּוֹת הָעוֹלָם דּוֹמִין. לְאָדָם שֶׁהָיָה שׁוֹנֵא אֶת הַמֶּלֶךְ, וְהָיָה מְבַקֵּשׁ לְהִתְגָּרוֹת בּוֹ, וְלֹא הָיָה יָכוֹל. מֶה עָשָׂה. הָלַךְ אֵצֶל אַדְרִיוֹנְטוּס שֶׁלּוֹ וּמְבַקֵּשׁ לְהַפִּילוֹ, וְהָיָה מִתְיָרֵא מִן הַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא יַהַרְגֶנּוּ. מֶה עָשָׂה, נָטַל אֶת הַצִּפֹּרֶן שֶׁל בָּרְזֶל וְהָיָה מַכְנִיסוֹ תַּחְתָּיו, אָמַר, מִתּוֹךְ שֶׁאֲנִי מַפִּיל אֶת הַבָּסִיס, הָאַדְרִיוֹנְטוּס נוֹפֵל. כָּךְ אֻמּוֹת הָעוֹלָם הֵם מְבַקְּשִׁים לְהִתְגָּרוֹת בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאֵינָן יְכוֹלִין, וּבָאִין וּמִתְגָּרִין בְּיִשְׂרָאֵל. אָמַר דָּוִד, יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְגוֹ׳ (תהלים ב, ב). מָשָׁל, מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהַכּוֹת לַחֲמוֹר, מַכֶּה אֶת הָאַכָּף. כָּךְ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, מִתּוֹךְ שֶׁאֵינָן יְכוֹלִים לְמַעְלָן, חוֹזְרִין עַל יִשְׂרָאֵל. אֵימָתַי, בְּשָׁעָה שֶׁאֵין לָהֶם דָּבָר לְמַשְׁכֵּן. אֲבָל בַּמִּשְׁכָּן, שֶׁנִּתְמַשְׁכֵּן עַל יְדֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת.

ה **אֵלֶּה** פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת, וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה (משלי כח, כ). אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּעֱשָׂה גִּזְבָּר עַל הַמִּשְׁכָּן וְכָל הַדְּבָרִים הָיוּ מִתְבָּרְכִים עַל יָדוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה נֶאֱמָן. וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה (משלי כח, כ), זֶה קֹרַח, שֶׁהָיָה לֵוִי וּבִקֵּשׁ לִטֹּל כְּהֻנָּה וּלְוִיָּה, לֹא יִנָּקֶה.

דָּבָר אַחֵר, אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת, זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנִּתְמַנָּה גִּזְבָּר עַל הַמִּשְׁכָּן. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, אֵין עוֹשִׂין שְׁרָרָה עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם. וּמֹשֶׁה הֵיאַךְ נַעֲשָׂה יְחִידִי גִּזְבָּר. אֶלָּא אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה מֹשֶׁה הַצַּדִּיק נֶאֱמָן עַל פִּי הַגְּבוּרָה, דִּכְתִיב: בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא (במדבר יב, ז), קוֹרֵא לַאֲחֵרִים וּמְחַשֵּׁב עַל יְדֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּיַד אִיתָמָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן (שמות לח, כא).

זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וְלֹא יַחְשְׁבוּ אֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף עַל יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֶנָה הֵם עֹשִׂים (מלכים ב יב, טז), זֶה דּוֹרוֹ שֶׁל יוֹאָשׁ. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, אֵין הַתּוֹרֶם נִכְנָס, לֹא בְּפַרְגּוֹד חָפוּי, וְלֹא בְּפוּנְדִי, וְלֹא בְּאִינְפִּילְיָא, שֶׁמָּא יַעֲשִׁיר, וְיֹאמְרוּ מִן הַלִּשְׁכָּה הֶעֱשִׁיר. כָּל כָּךְ לָמָּה. שֶׁכְּשֵׁם שֶׁחַיָּב אָדָם לָצֵאת יְדֵי שָׁמַיִם, כָּךְ הָאָדָם חַיָּב לָצֵאת יְדֵי הַבְּרִיּוֹת, מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר: וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵה׳ וּמִיִּשְׂרָאֵל (במדבר לב, כב). וּמֹשֶׁה הָיָה גִּזְבָּר עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן לְעַצְמוֹ? אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם (שמות כה, ח), וּכְתִיב וַיְקַהֵל מֹשֶׁה וְגוֹ׳, קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַה׳ (שמות לה א, ה),

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לִשְׁנֵי בְּקָרִים הֵבִיאוּ הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (שמות לו, ג), וְהוֹתִירוּ, מִיָּד וַיִּצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה, וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם (שמות לו, ו, ז).

אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, חֲרֵי עָשִׂינוּ הַכֹּל, מַה נַּעֲשֶׂה מִן הַמּוֹתָר. אָמַר לוֹ: עֲשֵׂה מִשְׁכָּן לָעֵדוּת. הָלַךְ וְעָשָׂה. כֵּיוָן שֶׁבָּא לִתֵּן לָהֶם חֶשְׁבּוֹן, אָמַר לָהֶם: כָּךְ וְכָךְ יָצָא לַמִּשְׁכָּן, וּבַיּוֹתֵר עָשִׂיתִי לְמִשְׁכַּן הָעֵדוּת. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל, לָמָּה מִשְׁכָּן שְׁנֵי פְּעָמִים, שֶׁנִּתְמַשְׁכֵּן עַל יְדֵיהֶם. הוּא שֶׁאָנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה אוֹמְרִים: חֲבַל חֲבַלְנוּ לָךְ (נחמיה א, ז), חֲרֵי שֶׁנִּתְמַשְׁכֵּן שְׁנֵי פְּעָמִים.

ו **אֵלֶּה** פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת. עֵדוּת לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, שֶׁנִּמְחַל לָהֶם עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁנָּשָׂא אִשָּׁה וְהָיָה מְחַבְּבָהּ. כָּעַס עָלֶיהָ וְהָלַךְ לוֹ. הָיוּ שְׁכֵנוֹתֶיהָ אוֹמְרוֹת, שׁוּב בַּעְלִיךְ אֵינוֹ חוֹזֵר לָךְ. לְיָמִים בָּא וְנִכְנַס, עָמַד בַּפַּלְטְרִין וְאָכַל וְשָׁתָה עִמָּהּ. וַעֲדַיִן שְׁכֵנוֹתֶיהָ לֹא הָיוּ מַאֲמִינוֹת שֶׁנִּתְרַצָּה לָהּ. וּמִתּוֹךְ כָּךְ, רָאוּ רֵיחַ בְּשָׂמִים עוֹלֶה מִן הַבַּיִת, יָדְעוּ הַכֹּל שֶׁנִּתְרַצָּה לָהּ. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִבֵּב אֶת יִשְׂרָאֵל וְנָתַן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, וְקָרָא אוֹתָם מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ. לְאַחַר אַרְבָּעִים יוֹם סָרְחוּ. אָמְרוּ הַגּוֹיִם, שׁוּב אֵינוֹ חוֹזֵר עֲלֵיהֶם. עָמַד מֹשֶׁה וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים, וְאָמַר לוֹ: סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ (במדבר יד, כ). אָמַר מֹשֶׁה, מִי מוֹדִיעַ לָאֻמּוֹת. אָמַר לוֹ: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ. כֵּיוָן שֶׁרָאוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם הֲרִיחַ שֶׁל קְטֹרֶת מִתַּמֵּר וְעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַמִּשְׁכָּן, יָדְעוּ שֶׁנִּתְרַצָּה לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן, וּכְתִיב אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות א, א) בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה חִבֵּב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁהִנִּיחַ אֶת הָעֶלְיוֹנִים וְשָׁכַן בְּתוֹךְ הַמִּשְׁכָּן. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן, עִקַּר שְׁכִינָה בַּתַּחְתּוֹנִים הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן (בראשית ג, ח). בָּא אָדָם וְחָטָא, נִסְתַּלְּקָה מִן הָאָרֶץ לַשָּׁמַיִם. עָמַד קַיִן וְהָרַג אֶת אָחִיו, נִסְתַּלְּקָה מִן הָרָקִיעַ הָרִאשׁוֹן לַשֵּׁנִי. עָמַד דּוֹר אֱנוֹשׁ וְהִכְעִיס לְפָנָיו, נִסְתַּלְּקָה מִן הַשֵּׁנִי לַשְּׁלִישִׁי. עָמַד דּוֹר הַמַּבּוּל וְהִשְׁחִית דַּרְכּוֹ, נִסְתַּלְּקָה מִן הַשְּׁלִישִׁי לָרְבִיעִי. דּוֹר הַפְּלָגָה נִתְגָּאָה, נִסְתַּלְּקָה מִן רְבִיעִי לַחֲמִישִׁי. סְדוֹמִיִּים קִלְקְלוּ, נִסְתַּלְּקָה מִן הַחֲמִישִׁי לַשִּׁשִּׁי. עָמְדוּ אַמְרָפֶל וַחֲבֵרָיו, נִסְתַּלְּקָה מִן שִׁשִּׁי לַשְּׁבִיעִי. עָמַד אַבְרָהָם וְסִגֵּל מַעֲשִׂים טוֹבִים, נִמְשְׁכָה הַשְּׁכִינָה מִן שְׁבִיעִי לַשִּׁשִּׁי. יִצְחָק מְשָׁכָהּ מִן שִׁשִּׁי לַחֲמִישִׁי. יַעֲקֹב, מִן חֲמִישִׁי לָרְבִיעִי. לֵוִי בְּנוֹ, מִן רְבִיעִי לַשְּׁלִישִׁי. קָהָת בֶּן לֵוִי, מִן שְׁלִישִׁי לַשֵּׁנִי. עַמְרָם, מִן שֵׁנִי לָרִאשׁוֹן. מֹשֶׁה, בְּיוֹם שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן, וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ (משלי ב, כא), יַשְׁכִּינוּ הַשְּׁכִינָה בָּאָרֶץ.

ז **אֵלֶּה** פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: וַתְּפַלְּטֵנִי מְרִיבֵי עַמִּי (ש״ב כב, מד). וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר, תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם (תהלים יח, מד). מְרִיבֵי עָם אֵלּוּ הָאֻמּוֹת, מְרִיבֵי עַמִּי אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל. אָמַר דָּוִד, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, יִשְׂרָאֵל רוֹגְנִים הֵם, אַתָּה מְבַקֵּשׁ שֶׁיְּשִׁישׁוּ אַחֲרֶיךָ. תֵּדַע לְךָ, כְּשֶׁנַּעֲשָׂה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כָּל דָּבָר וְדָבָר נַעֲשָׂה בְּמִסְפָּר וּבְמִשְׁקָל, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל לַכֹּל וַיִּכָּתֵב כָּל הַמִּשְׁקָל (עזרא ח, לד). לָמָּה, שֶׁהֵם רוֹגְנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה (במדבר כא, ה). תֵּלֵךְ, תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי. וּמְדַבֵּר בְּמֹשֶׁה כְּשֶׁעָשָׂה אֶת הַמִּשְׁכָּן. אָמַר מֹשֶׁה, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל אִכְפַּת לָהֶם, מְשִׁיחִין בַּאֲחֵיהֶם וּבְאִמּוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר, בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי (תהלים נ, כ). מַהוּ תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא תֹּאמַר שֶׁבְּאָחִיו יֵשׁ לוֹ רְשׁוּת לְדַבֵּר וְלֹא בְּאָחִיו מֵאִמּוֹ, אֶלָּא אִם דִּבַּרְתָּ בְּאָחִיךָ מֵאָבִיךָ, סוֹפְךָ לְדַבֵּר בְּאָחִיךָ מֵאִמְּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דֹּפִי.

וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר, אָמַר דָּוִד, אִם דִּבַּרְתָּ בְּעִשָּׂו שֶׁהוּא אָחִיךָ, סוֹפְךָ לְדַבֵּר בְּבֶן אִמָּתְךָ, זֶה מֹשֶׁה רַבָּן שֶׁל כָּל הַנְּבִיאִים, שֶׁדִּבְּרוּ בּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה.

אָמַר מֹשֶׁה, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל רוֹגְנִים הֵם, חֲרֵנִי עוֹשֶׂה לָהֶם חֶשְׁבּוֹן מִכָּל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. הִתְחִיל לַעֲשׂוֹת חֶשְׁבּוֹן עִמָּהֶם, אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן, וְהוּא נוֹתֵן לָהֶם חֶשְׁבּוֹן עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר, לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף וְלַנְּחֹשֶׁת, וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֲדָה מְאַת כִּכָּר, וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת, וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת, וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר. עִם שֶׁהוּא עוֹשֶׂה חֶשְׁבּוֹן וְהוֹלֵךְ עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁעֲשׂוּיִין כַּסֵּדֶר בְּתוֹךְ הַמִּשְׁכָּן, שָׁכַח אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל שֶׁעָשָׂה מֵהֶן וָוִין לָעַמּוּדִין וְלֹא הָיוּ נִרְאִין. הִתְחִיל עוֹמֵד תָּמֵהַּ וְאוֹמֵר: עַכְשָׁו יִמְצְאוּ יְדֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל עָלַי לוֹמַר, שֶׁאֲנִי נָטַלְתִּי אוֹתָם. וְהוּא חוֹזֵר לָבוֹא עַל כָּל מְלֶאכָה וּמְלֶאכָה. מֵיָּד הֵאִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עֵינָיו, וְתָלָה עֵינָיו וְרָאָה שֶׁהָיוּ עֲשׂוּיִין וָוִין לָעַמּוּדִים. הִתְחִיל לְהָשִׁיב לָהֶם בְּקוֹל רָם, וְאֶת הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְפַּיְּסוּ יִשְׂרָאֵל. מִי גָּרַם לוֹ. עַל יְדֵי שֶׁיָּשַׁב וְעָשָׂה חֶשְׁבּוֹן, אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן.

וְלָמָּה עָשָׂה חֶשְׁבּוֹן. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲמִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא (במדבר יב, ז), וּמֹשֶׁה נָתַן חֶשְׁבּוֹן? אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמַע לִיצָנֵי הַדּוֹר שֶׁהָיוּ מְשִׁיחִין אַחֲרָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה וְגוֹ' וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה (שמות לג, ח). וּמָה הָיוּ אוֹמְרִים. רַבִּי יִצְחָק הָיָה דוֹרֵשׁ לְשָׁבַח (וכו', כי תשא כז). וַחֲבֵרוֹ מְשִׁיבוֹ, רֵיקָה, אָדָם שֶׁנִּתְמַנָּה עַל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן עַל כִּכְרֵי כֶסֶף וְעַל כִּכְרֵי זָהָב שֶׁאֵין לָהֶם חֵקֶר וְלֹא מִשְׁקָל וְלֹא מִנְיָן, מָה אַתָּה רוֹצֶה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עָשִׁיר? כְּשֶׁשָּׁמַע כֵּן, אָמַר חַייֵכֶם, מִשֶּׁנִּגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן אֲנִי נוֹתֵן לָהֶם חֶשְׁבּוֹן. כֵּינָן שֶׁנִּגְמְרָה, אָמַר לָהֶם: אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן.

ח **מִשְׁכַּן** הָעֵדֻת. זוֹ תוֹרָה, שֶׁהָיוּ יְגֵעִים בָּהּ. בִּזְכוּת הַתּוֹרָה וְהַקָּרְבָּנוֹת, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי מַצִּיל אֶתְכֶם מִן גֵּיהִנֹּם. תֵּדַע לְךָ, שֶׁהֲרֵי לְאַבְרָהָם הֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה וְהַקָּרְבָּנוֹת וְגֵיהִנֹּם וְשִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת. תּוֹרָה, לַפִּיד אֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ (דברים לג, ב). וּכְתִיב: וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלַּפִּידִם (שמות כ, טו). קָרְבָּנוֹת, קָחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת (בראשית טו, ט). גֵּיהִנֹּם, תַּנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ (בראשית טו, יח). מַלְכֻיּוֹת, וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה (בראשית טו, יב).

אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, כָּל זְמַן שֶׁבָּנֶיךָ מִתְעַסְּקִים בִּשְׁתַּיִם, נְצוֹלִין מִן שְׁתַּיִם, וַעֲתִידִין קָרְבָּנוֹת לִבָּטֵל וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ לִחָרֵב, אֶלָּא בַּמָּה אַתָּה מְבַקֵּשׁ שֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּנֶיךָ, בְּגֵיהִנֹּם אוֹ בְּמַלְכֻיּוֹת. הִתְחִיל תָּמֵהַּ וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַה לְּבָרוֹר. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר פָּפָּא, אַבְרָהָם בֵּרַר לוֹ אֶת הַמַּלְכֻיּוֹת וְאָמַר, מוּטָב שֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּנַי בַּמַּלְכֻיּוֹת וְלֹא יֵרֵד אֶחָד מִבָּנַי לְגֵיהִנֹּם, וְהִסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וַה' הִסְגִּירָם (דברים לב, ל). אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם, זֶה אַבְרָהָם, שֶׁכָּתוּב, הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֻצַּבְתֶּם (ישעיה נא, א). וַה' הִסְגִּירָם, שֶׁהִסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמּוֹ.

הוּא שֶׁאָמַר דָּוִד, הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה (תהלים סו, יב). הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ, אֵלּוּ מַלְכֻיּוֹת. בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם, זוֹ גֵיהִנֹּם. וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה, אַתֶּם מְשֻׁעְבָּדִים בִּידֵי מַלְכֻיּוֹת. וְלֶעָתִיד לָבוֹא, אֲנִי מַעֲבִיר אֶת הַמַּלְכֻיּוֹת מִכֶּם שֶׁנִּמְשְׁלוּ כַּמַּיִם, וְאַצִּיל אֶתְכֶם מִגֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי, כִּי תֵלֵךְ בְּמוֹ אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה, וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר בָּךְ.

ט אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן וְגוֹ׳, וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה (שמות לח, כט) וּנְחֹשֶׁת הַכַּלּוֹת, שֶׁכֵּן בִּלְשׁוֹן יָוָן קוֹרִין לַכַּלָּה נִינְפִּי. אַתָּה מוֹצֵא, בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ בְּמִצְרַיִם, גָּזַר עֲלֵיהֶם פַּרְעֹה שֶׁלֹּא יְהִיוּ יְשֵׁנִים בְּבָתֵּיהֶן, שֶׁלֹּא יְהִיוּ מְשַׁמְּשִׁין מִטּוֹתֵיהֶן. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר חֲלַפְתָּא, מֶה הָיוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל עוֹשׂוֹת. יוֹרְדוֹת לְשֹׂאֵב מַיִם מִן הַיְאוֹר, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מַזְמִין לָהֶם דָּגִים קְטַנִּים בְּתוֹךְ כַּדֵּיהֶן, וְהֵן מוֹכְרוֹת וּמְבַשְּׂלוֹת מֵהֶן וְלוֹקְחוֹת מֵהֶן יַיִן וְהוֹלְכוֹת לַשָּׂדֶה וּמַאֲכִילוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה (שמות א, יד). מִשֶּׁהָיוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, נוֹטְלוֹת הַמַּרְאוֹת וּמַבִּיטוֹת בָּהֶן עִם בַּעֲלֵיהֶן, זֹאת אוֹמֶרֶת אֲנִי נָאֶה מִמֵּךְ, וְזֶה אוֹמֵר אֲנִי נָאֶה מִמֵּךְ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיוּ מַרְגִּילִין עַצְמָן לִידֵי תַאֲוָה וּפָרִין וְרָבִין, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹקֵדָן לְאַלְתָּר.

רַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִין, יֵשׁ מֵהֶן יוֹלְדוֹת שְׁנַיִם בְּבֶטֶן אֶחָת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שִׁשָּׁה בְּכֶרֶס אֶחָד, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שְׁנַיִם עָשָׂר בְּכֶרֶס אֶחָד, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שִׁשִּׁים רִבּוֹא. מִי שֶׁאוֹמֵר שְׁנַיִם, דּוֹרֵשׁ פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ (שמות א, ז). מִי שֶׁאוֹמֵר שִׁשָּׁה פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד הֲרֵי שִׁשָּׁה. מִי שֶׁאוֹמֵר שְׁנַיִם עָשָׂר, פָּרוּ שְׁנַיִם, וַיִּשְׁרְצוּ שְׁנַיִם כּוֹ׳, הֲרֵי שְׁנַיִם עָשָׂר. וּמִי שֶׁאוֹמֵר שִׁשִּׁים רִבּוֹא, שֶׁכְּתוּב בַּדָּגִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם (בראשית א, כ), וְכָאן כָּתוּב וַיִּשְׁרְצוּ. וְכָל הַמִּנְיָן הָאֵלּוּ, מִן הַמַּרְאוֹת,

וְכָתוּב בָּהֶן וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם (שמות א, ז). וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ (שמות א, יב). בִּזְכוּת אוֹתָן הַמַּרְאוֹת שֶׁהָיוּ מַרְאוֹת לְבַעֲלֵיהֶן וּמַרְגִּילוֹת אוֹתָן לִידֵי תַאֲוָה מִתּוֹךְ הַפֶּרֶךְ, הֶעֱמִידוּ כָּל הַצְּבָאוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: יָצְאוּ כָּל צִבְאוֹת ה׳ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם (שמות יב, מא). וְאוֹמֵר: הוֹצִיא ה׳ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צִבְאֹתָם.

כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, עָמְדוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְנִתְנַדְּבוּ, מִי שֶׁהֵבִיא כֶּסֶף וּמִי שֶׁהֵבִיא זָהָב אוֹ נְחֹשֶׁת וַאֲבָנִי שֹׁהַם וַאֲבָנִי מִלּוּאִים, הֵבִיאוּ בְּזִרְיזוּת הַכֹּל. אָמְרוּ הַנָּשִׁים, מַה יֵּשׁ לָנוּ לִתֵּן בִּנְדָבַת הַמִּשְׁכָּן. עָמְדוּ וְהֵבִיאוּ אֶת הַמַּרְאוֹת וְהָלְכוּ לָהֶן אֵצֶל מֹשֶׁה. כְּשֶׁרָאָה מֹשֶׁה אוֹתָן הַמַּרְאוֹת, זָעַף בָּהֶן. אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל, טְלוּ מַקְלוֹת וְשִׁבְּרוּ שׁוֹקֵיהֶן שֶׁל אֵלּוּ. הַמַּרְאוֹת לְמָה הֵן צְרִיכִין. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, מֹשֶׁה, עַל אֵלּוּ אַתָּה מְבַזֶּה. הַמַּרְאוֹת הָאֵלּוּ הֵן הֶעֱמִידוּ כָּל הַצְּבָאוֹת הַלָּלוּ בְּמִצְרַיִם. טֹל מֵהֶן וַעֲשֵׂה מֵהֶן כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ לַכֹּהֲנִים, שֶׁמִּמֶּנּוּ יִהְיוּ מִתְקַדְּשִׁין הַכֹּהֲנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֶת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ (שמות לח, ח), בְּאוֹתָן הַמַּרְאוֹת שֶׁהֶעֱמִידוּ אֶת כָּל הַצְּבָאוֹת הָאֵלֶּה. לְפִיכָךְ כְּתִיב: וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר, נְחֹשֶׁת הַכַּלּוֹת.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה נִתְנַדַּבְתֶּם לַמִּשְׁכָּן, שֶׁהָיָה מִתְכַּפֵּר עֲלֵיכֶם. וְלֶעָתִיד לָבֹא אֲנִי אֶכַפֵּר עֲלֵיכֶם וְאֹהַב אֶתְכֶם נְדָבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה (הושע יד, ה). אָמְרוּ, אֵין לָנוּ לֹא מִשְׁכָּן לֹא מִקְדָּשׁ, תְּהֵא לְפָנֶיךָ תְּפִלַּת פִּינוּ כְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן. אָמַר דָּוִד, נְדָבוֹת פִּי רְצֵה נָא ה׳ (תהלים קיט, קח).

י וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה. יְלַמְּדֵנוּ רַבֵּנוּ, כַּמָּה דְּבָרִים מְתֻקָּנִים מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. כָּךְ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, אִלּוּ דְּבָרִים אָמְרוּ מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם, כֹּהֵן קוֹרֵא רִאשׁוֹן וְאַחֲרָיו לֵוִי וְאַחֲרָיו יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם, בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה חָבִיב הַשָּׁלוֹם לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, וְהִתְגֶּר בָּם מִלְחָמָה.

יא וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה (שמות לט, לג) זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיּוֹשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ (איוב לו, ז). מַהוּ כֵּן. אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹנֵעַ מִן הַצַּדִּיק דּוּגְמַטְרִין שֶׁלּוֹ. כְּאָדָם הַמְבַקֵּשׁ לִמְכֹּר פֵּרוֹת לַחֲבֵרוֹ וְהוּא אוֹמֵר לוֹ: הַרְאֵה לִי הָעֵץ. חֲוֵי, לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו. תֵּדַע לְךָ, אַבְרָהָם הוֹלִיד לְיִצְחָק דּוֹמֶה לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק (בראשית כה, יט). וְיַעֲקֹב הוֹלִיד לְיוֹסֵף דּוֹמֶה לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף (בראשית לז, ב), רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֹא אָמַר אֶלָּא יוֹסֵף. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ (בראשית לז, ג), זִיו אִיקוֹנִין הוּא לוֹ. חֲוֵי, לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו.

דָּבָר אַחֵר, לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו. בְּשָׁעָה שֶׁבָּא מֹשֶׁה וְאָמַר לְיִשְׂרָאֵל, קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה (שמות לה, ה), שָׁמְחוּ שִׂמְחָה גְּדוֹלָה וְהֵבִיאוּ הַנְּדָבָה בְּשִׂמְחָה וּבְזְרִיזוּת. רְאֵה מַה כְּתִיב: וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים (שמות לה, כב), שֶׁהָיוּ דוֹחֲקִין זֶה עַל זֶה, שֶׁבָּאֵין הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים בְּעִרְבּוּבְיָא וּמְבִיאִין הַנְּדָבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכָל אִשָּׁה חַכְמַת לֵב וְגוֹ׳ (שמות לה, כה),

לִשְׁנֵי בְקָרִים הֵבִיאוּ הַכֹּל. וְכֵן כְּתִיב: וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם וְגוֹ׳ (שמות לו, ז), וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא (שמות לה, ה), לְהוֹדִיעֲךָ כַּמָּה נִזְדַּרְזוּ יִשְׂרָאֵל בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. לְאַחַר שְׁנֵי יָמִים בִּקְּשׁוּ חַכְמֵי לֵב לְהָבִיא אֶת נִדְבָתָם וְלֹא יָכְלוּ. שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר, וַיְצַו מֹשֶׁה וְגוֹ׳ (שמות לו, ו). וְהָיוּ הַנְּשִׂיאִים מְצָרִין עַל שֶׁלֹּא זָכוּ בִּתְרוּמַת מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן כְּלוּם, אָמְרוּ הוֹאִיל וְלֹא זָכִינוּ בִּתְרוּמַת מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן כְּלוּם אִם כֵּן נִתֵּן בִּבְגְדֵי כְהֻנָּה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּנַי שֶׁטָּרְחוּ וְנִזְדָּרְזוּ בַּמִּשְׁכָּן, יִכָּתֵב שִׁבְחָן בַּמִּשְׁכָּן, בַּתּוֹרָה. לְפִיכָךְ כְּתִיב וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם.

וְהַנְּשִׂיאִים שֶׁנִּתְעַצְּלוּ חָסַר אוֹת אַחַת מִשְּׁמוֹתָם, שֶׁכֵּן כְּתִיב וְהַנְּשִׂיאִם (שמות לה, כז), חָסֵר יו״ד אַחַת. וְאַחַר כָּךְ הֶחֱזִיקוּ בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב בַּעֲבוּדָתָן וְחַכְמֵי לֵב בַּעֲבוּדָתָן, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲשׂוּ כָל חֲכַם לֵב וְגוֹ׳ (שמות לו, ח). וְכֵן הַנָּשִׁים טָווּ אֶת הַתְּכֵלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן וְגוֹ׳ (שמות לה,

כו).

כֵּיוָן שֶׁגָּמְרוּ מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, הָיוּ יוֹשְׁבִין וּמְצַפִּין אֵימָתַי תָּבֹא שְׁכִינָה וְתִשְׁרֶה בּוֹ, וְהָיוּ מִצְטַעֲרִין הַכֹּל מִפְּנֵי שֶׁלֹּא שָׁרְתָה שְׁכִינָה עָלָיו. מֶה עָשׂוּ. הָלְכוּ לָהֶם אֶצֶל חַכְמֵי לֵב, אָמְרוּ לָהֶן, וּמָה אַתֶּם יוֹשְׁבִין, הַעֲמִידוּ אַתֶּם אֶת הַמִּשְׁכָּן וְתִשְׁרֶה שְׁכִינָה בֵּינוֹתֵינוּ. הָיוּ מְבַקְּשִׁים לְהַעֲמִידוֹ, וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִין וְלֹא יְכוֹלִין לְהַעֲמִידוֹ. וּכְשֶׁהֵן חוֹשְׁבִין לְהַעֲמִידוֹ, הוּא נוֹפֵל. מִיָּד הָלְכוּ אֶצֶל בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב, אָמְרוּ לָהֶם, בּוֹאוּ אַתֶּם וְהַעֲמִידוּ הַמִּשְׁכָּן שֶׁאַתֶּם עֲשִׂיתֶם אוֹתוֹ, שֶׁמָּא עַל יֶדְכֶם רָאוּי לַעֲמֹד. מִיָּד הִתְחִילוּ לְהַעֲמִידוֹ וְלֹא יָכְלוּ. הִתְחִילוּ מְסִיחִין וּמְרַנְּנִין וְאוֹמְרִים: רְאוּ מֶה עָשָׂה לָנוּ בֶּן עַמְרָם שֶׁהוֹצִיא אֶת מָמוֹנֵנוּ בַּמִּשְׁכָּן הַזֶּה וְהִכְנִיס אוֹתָנוּ לְכָל הַטֹּרַח הַזֶּה וְאָמַר לָנוּ כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹרֵד מִן הָעֶלְיוֹנִים וְשׁוֹרֶה בְּתוֹךְ יְרִיעוֹת עִזִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׂכַנְתִּי בְּתוֹכָם (שמות כה, ח).

וְלָמָּה לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהַעֲמִידוֹ. אֶלָּא שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מֵצֵר עַל שֶׁלֹּא נִשְׁתַּתֵּף הוּא עִמָּהֶן בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. כֵּיצַד, הַנְּדָבָה נִתְּנָה עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַמְּלָאכָה נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְחַכְמֵי לֵב. וּלְפִי שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מֵצֵר, הָעִלִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵהֶם וְלֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהַעֲמִידוֹ. כֵּיוָן שֶׁהֵטִיחוּ פְּנֵיהֶם מִכָּל מָקוֹם וְלֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהַעֲמִידוֹ, נִכְנְסוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶצֶל מֹשֶׁה, אָמְרוּ, מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, כָּל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ לָנוּ עָשִׂינוּ, וְכָל מַה שֶּׁצִּוִּיתָנוּ לִתֵּן וּלְהוֹצִיא נָתַנּוּ הַכֹּל, וַהֲרֵי כָּל הַמְּלָאכָה לְפָנֶיךָ, שֶׁמָּא חִסַּרְנוּ שׁוּם דָּבָר אוֹ וִתַּרְנוּ עַל כָּל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ לָנוּ, רְאֵה הַכֹּל לְפָנֶיךָ. וְהָיוּ מַרְאִין לוֹ כָּל דָּבָר וְדָבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּבִּיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה וגו׳. וּכְתִיב: וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וגו׳.

אָמְרוּ לוֹ: לֹא כָךְ וְכָךְ אָמַרְתָּ לָנוּ לַעֲשׂוֹת. אָמַר לָהֶם: הֵן. וְכֵן עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר. אָמְרוּ לוֹ: וְאִם כֵּן לָמָּה אֵינוֹ עוֹמֵד, שֶׁהֲרֵי כְּבָר נִצְטַעֲרוּ בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל חַכְמֵי לֵב לְהַעֲמִידוֹ וְלֹא הָיוּ יְכוֹלִין. וְהָיָה מֹשֶׁה מֵצֵר עַל דָּבָר זֶה, עַד שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה, לְפִי שֶׁהָיִיתָ מֵצֵר שֶׁלֹּא הָיָה לְךָ עֲשִׂיָּה וְלֹא חֵלֶק בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, לְפִיכָךְ לֹא יָכְלוּ אוֹתָן חֲכָמִים לְהַעֲמִידוֹ, בִּשְׁבִילְךָ, כְּדֵי שֶׁיִּדְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁאִם עַל יָדְךָ אֵינוֹ עוֹמֵד, שׁוּב אֵינוֹ עוֹמֵד לְעוֹלָם, וְאֵיני כוֹתֵב לוֹ הֲקָמָה אֶלָּא עַל יָדֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה, בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד. אָמַר מֹשֶׁה, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵינִי יוֹדֵעַ לְהַעֲמִידוֹ. אָמַר לוֹ: עֲסֹק בְּיָדֶיךָ וְאַתָּה מַרְאֶה לְהַעֲמִידוֹ וְהוּא עוֹמֵד מֵאֲלָיו, וַאֲנִי כוֹתֵב עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה הֲקֵמְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן. וּמִי הֱעֱמִידוֹ. מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן.

אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר יוֹסֵף, כָּל שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים הָיָה מֹשֶׁה מְפָרְקוֹ וּמַעֲמִידוֹ שִׁתֵּי פְעָמִים בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: תָּקִים, הוּקַם. רַבִּי חֲנִינָא אוֹמֵר, שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: תָּקִים, הוּקַם, וַיָּקֶם. וּמִנַּיִן שֶׁהָיוּ מַרְאִין לוֹ כָּל דָּבָר וְדָבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּבִּיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה (שמות לט, לג) הֱוֵי, לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו (איוב לו, ז). וְקוֹרֵא וְהוֹלֵךְ, וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה, אֶת כָּל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן אֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא אֶת כָּל הַמְּלָאכָה, שֶׁהָיָה הַכֹּל כְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

מִיָּד בֵּרְכָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה. מַה בְּרָכָה בֵּרְכָן. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ, ה׳ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם וְגוֹ׳ (דברים א, יא). רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם. וְהֵם אָמְרוּ, וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי וגו׳ (תהלים צ, יז). וְלָמָּה כָתַב כָּאן כַּמָּה פְעָמִים, כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה. לְפִי שֶׁהִרְהְרוּ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מֹשֶׁה בְּשָׁעָה שֶׁהָיוּ מַעֲמִידִין הַמִּשְׁכָּן וְלֹא הָיָה עוֹמֵד, אָמְרוּ, שֶׁמָּא דָּבָר קַל אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת לוֹ בַּמִּשְׁכָּן, וּמֹשֶׁה מֵעַצְמוֹ הִכְנִיסָנוּ בְּכָל הַטֹּרַח הַזֶּה. לְפִיכָךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הוֹאִיל וְהִרְהַרְתֶּם אַחֲרָיו, חֲרִינִי כוֹתֵב שְׁמִי עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁאֲנִי צִוִּיתִי אוֹתוֹ. לָכֵן כְּתִיב: כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה בְּכָל פַּעַם וָפָעַם.

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם בִּקֵּשׁ אָדָם לְהַרְהֵר אַחֲרֵי מֹשֶׁה, יְהַרְהֵר אַחֲרַי שֶׁאֲנִי אָמַרְתִּי לוֹ כָּל זֹאת וְשֶׁיַּעֲשׂוּ לִי הַמִּשְׁכָּן.

וְאִימָתַי נֶאֱמַר לוֹ לְמֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. לְפִי שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לָהָר שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וְעָשָׂה שָׁם מֵאָה וְעֶשְׂרִים יוֹם, מִשִּׁשָּׁה בְסִיוָן שֶׁעָלָה לְשָׁם עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁהוּא עֲשָׂרָה בְתִשְׁרֵי. וְאוֹתוֹ הַיּוֹם נֶאֱמַר, וַיִּנָּחֶם ה׳ (שמות לב, יד) עַל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. וְאוֹתוֹ הַיּוֹם אָמַר לוֹ: סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ (במדבר יד, כ). וְאוֹתוֹ הַיּוֹם נֶאֱמַר לוֹ: וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ (שמות כה, ח). וּבוֹ בַּיּוֹם אָמַר לוֹ: וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ (שמות לד, ט), הַיּוֹם הַזֶּה תַּנְחִילֵנוּ סְלִיחָה לְדוֹרוֹת. וּבוֹ בַּיּוֹם אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם (ויקרא טז, ל). וְעָשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן בְּחֶדְוָה וּבְשִׂמְחָה.

וּלְכָמָּה חֲדָשִׁים נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמַר בִּשְׁלֹשָׁה חֲדָשִׁים נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן תִּשְׁרֵי, מַרְחֶשְׁוָן, כִּסְלֵו. וְהָיָה מֻנָּח וּמְפֹרָק טֵבֵת וּשְׁבָט וַאֲדָר. וְהֶעֱמִידוּהוּ בְּאֶחָד בְּנִיסָן, שֶׁנֶּאֱמַר: בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד. רַבִּי חֲנִינָא אוֹמֵר, בְּאֶחָד בַּאֲדָר הָיְתָה נִגְמֶרֶת מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. לָמָּה, שֶׁהַמְּלָאכָה שֶׁנַּעֲשֵׂית בַּקַּיִץ בְּיוֹם אֶחָד, נַעֲשֵׂית בַּחֹרֶף בִּשְׁנֵי יָמִים,

וּכְדִבְרֵי רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי שֶׁאָמַר, שֶׁנַּעֲשָׂה הַמִּשְׁכָּן בִּשְׁלֹשָׁה חֲדָשִׁים. לָמָּה לֹא עָמַד מִיָּד. אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁחָשַׁב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְעָרֵב שִׂמְחַת הַמִּשְׁכָּן בְּשִׂמְחַת הַיּוֹם שֶׁנּוֹלַד בּוֹ יִצְחָק אָבִינוּ, לְפִי שֶׁבְּאֶחָד בְּנִיסָן נוֹלַד יִצְחָק. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חֲרִינִי מְעָרֵב שִׂמְחַתְכֶם שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה. וְהָיוּ לֵיצָנֵי הַדּוֹר

מְרַנְּנִין וּמְהַרְהֲרִין וְאוֹמְרִין לָמָּה נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֵינוֹ עוֹמֵד מִיָּד. וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים מַחֲשַׁבְתּוֹ וַעֲצָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְעַל זֶה אָמַר הַמֶּלֶךְ דָּוִד, כִּי שִׂמַּחְתַּנִי ה׳ בְּפָעָלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן (תהלים צב, ה).

כִּי שִׂמַּחְתַּנִי ה׳ בְּפָעָלֶךָ, זֶה אֹהֶל מוֹעֵד. בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן, זֶה בִּנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ ה׳, מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ (תהלים צב, ו), שֶׁהָיִיתָ חוֹשֵׁב לְעָרֵב שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה, יוֹם שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק אָבִינוּ. וְאוֹתוֹ הַיּוֹם נָטַל עֵשָׂו עַטָרוֹת, כִּדְאִיתָא בְּסֵדֶר עוֹלָם וְגוֹ׳. וּלְפִיכָךְ, אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע (תהלים צב, ז), אֵלּוּ הַלֵּיצָנִין וְהַטִּפְּשִׁין שֶׁבַּדּוֹר שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִים מַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת (תהלים צב, ו), שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל אֶחָד מֵהֶם לַהֲקִימוֹ, וְלֹא בְצַלְאֵל וְלֹא אָהֳלִיאָב וְלֹא הַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים אֶת כָּל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ, כְּדֵי שֶׁיָּבֹא מֹשֶׁה וְיִטֹּל אֶת שֶׁלּוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה מִצְטַעֵר שֶׁלֹּא עָשָׂה בּוֹ כְּלוּם. לְפִיכָךְ, וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן וְגוֹ׳, וְלֹא בְצַלְאֵל וְלֹא אָהֳלִיאָב וְלֹא הַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים. וּכְתִיב: וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן (במדבר ז, א). כֵּיוָן שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן, מִיָּד יָרְדָה שְׁכִינָתוֹ לְתוֹכוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד ה׳ מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. וּכְתִיב: כִּי עֲנַן ה׳ עַל הַמִּשְׁכָּן וְגוֹ׳. לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: אַף קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ (תהלים פה, י). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּעוֹלָם הַזֶּה הָיְתָה שְׁכִינָתִי בֵּינֵיכֶם וּלְעֵינֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה׳ וְגוֹ׳ (שמות כד, יז). וְלָעָתִיד לָבוֹא, שְׁכִינָה אֵינָהּ זָזָה מִכֶּם לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל (מלכים א ו, יג). בָּרוּךְ ה׳ לְעוֹלָם אָמֵן, סֶלָה.